

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

БЛАГОДІЙНИЙ
ФОНД
ПОРОШЕНКА

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ**

Автори:

Порошенко М.А., Колупаєва А.А., Ярошук М.В., Таранченко О.М., Прохоренко Л.І., Гудим І.М., Федоренко О.Ф., Данілавичюте Е.А., Рібцун Ю.В., Мельник А.Ю., Воробей О.В., Ярова Г.О., Заруденко Ю.В., Болкун М.О., Новосад В.Є., Макарук О.О., Самойленко Л.А.

Рецензенти:

Засенко В.В. – д. пед. н., проф., дійсний член НАПН України

Мартинчук О.В. – к. пед. н., доцент, завідувач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Колодіна Т.В. – директор комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Мелітопольської міської ради Запорізької області

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (Наказ № 802 від 24.07.2018 р.)

Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів:

навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. – 252 с.

ISBN 978-617-7239-29-0

У навчально-методичному посібнику розкрито організаційні засади утворення та функціонування інклюзивно-ресурсних центрів, описано рекомендації щодо реалізації основних функцій інклюзивно-ресурсних центрів, зокрема проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг дітям з особливими освітніми потребами та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу.

У навчально-методичному посібнику описано особливості розвитку, навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами; надано поради та вправи щодо забезпечення освітніх потреб дітей. Видання містить корисну інформацію для батьків як учасників освітнього процесу.

Навчально-методичний посібник адресований працівникам інклюзивно-ресурсних центрів, педагогам інклюзивних класів (груп), практичним психологам закладів освіти, працівникам ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти, місцевих органів управління освіти, а також батькам дітей з особливими освітніми потребами.

Підготовлено та виготовлено за сприяння
Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні
www.unicef.org.ua

unicef
для кожної дитини

Думки, висловлені в цій публікації, не обов'язково відображають політику та погляди ЮНІСЕФ

© Всеукраїнська благодійна організація «Благодійний фонд Порошенка»

Всеукраїнська благодійна організація «Благодійний фонд Порошенка»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Київ 2018

ЗМІСТ

Список умовних скорочень	8
--------------------------------	---

РОЗДІЛ І.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДІТЕЙ ДО ОСВІТИ 9

1.1. Сутність інклюзивного навчання. Міжнародні стандарти з прав людини у сфері освіти.....	10
1.2. Діти з особливими освітніми потребами.....	19
1.3. Офіційні засади інклюзивної освіти в Україні	22
1.4. Концептуальна модель використання МКФ-ДП.....	23

РОЗДІЛ ІІ.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ (ІРЦ).....33

2.1. Статус, завдання та функції ІРЦ	34
2.2. Алгоритм утворення ІРЦ	40
2.3. Методичні рекомендації щодо проведення конкурсу на заміщення вакантної посади директора ІРЦ	50
2.3. Методичні рекомендації щодо проведення конкурсу на заміщення вакантних посад педагогічних працівників ІРЦ	53

РОЗДІЛ ІІІ.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІРЦ 61

3.1. Статус фахівців ІРЦ.....	62
3.2. Штатний розпис ІРЦ.....	62
3.3. Оплата праці працівникам ІРЦ.....	63
3.4. Посадові інструкції працівників ІРЦ.....	65
3.5. Етичні вимоги до педагогічних працівників ІРЦ.....	73

РОЗДІЛ ІV.

ДОКУМЕНТАЦІЯ ІРЦ 77

4.1. Перелік та зразки документів	78
---	----

РОЗДІЛ V.

МІЖВІДОМЧА СПІВПРАЦЯ ІРЦ..... 99

РОЗДІЛ VІ.

ВИМОГИ ДО ОСНАЩЕННЯ КАБІНЕТІВ ІРЦ..... 105

РОЗДІЛ VII.**КОМПЛЕКСНА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З 2 ДО 18 РОКІВ 131**

7.1.	Методичні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки	132
7.2.	Характеристика, структура та рекомендації щодо застосування методик WISC-IV, LEITER-3, CONNERS-3, PEP-3, CASD.....	137
7.3.	Рекомендації щодо оцінювання мовленнєвого розвитку дитини	142
7.4.	Рекомендації щодо оцінювання фізичного розвитку дитини	151
7.5.	Рекомендації щодо оформлення висновку ІРЦ	155

РОЗДІЛ VIII.**ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ****З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ 163**

8.1.	Співпраця з командою психолого-педагогічного супроводу дитини.....	164
8.2.	Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями зору	167
8.3.	Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями слуху.....	172
8.4.	Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями мовлення	175
8.5.	Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.....	177
8.6.	Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку	179
8.7.	Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями розладу аутистичного спектру	181
8.8.	Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей із затримкою психічного розвитку	184

РОЗДІЛ IX.**БАТЬКИ ЯК КЛЮЧОВІ ПАРТНЕРИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННІ****ТА ЗАКОННІ ПРЕДСТАВНИКИ ДІТЕЙ 189**

9.1.	Шляхи співпраці з батьками.	190
9.2.	Поради щодо виховання та навчання дітей.	192
9.3.	Відповідальність батьків за виховання, навчання та розвиток дітей.	195
9.4.	Права батьків.	199
9.5.	Покрокова інструкція для батьків щодо зарахування дитини до закладу освіти.....	201
9.6.	Поради батькам. Правила поведінки, ігри та вправи для занять вдома.....	202
9.7.	Інформативна бесіда з батьками.	220

Список використаних джерел та посилання 230**ДОДАТКИ 233**

ДОДАТОК А.....	234
ДОДАТОК Б.....	236
ДОДАТОК В.....	238
ДОДАТОК Д.....	240
ДОДАТОК Е.....	242
ДОДАТОК Ж.....	244
ДОДАТОК З.....	246

Дорогі друзі!

Сьогодні в Україні набирає потужних обертів освітня реформа, невід'ємною частиною якої є інклюзивна складова. І обраний нашою державою напрям на створення гідних умов навчання для дітей з особливими освітніми потребами є кроком до впровадження європейських принципів та стандартів життя. Дуже важливо пам'ятати, що захищаючи право дітей на якісну освіту та отримання професії, ми виконуємо основні положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Саламанської декларації.

За останні роки українські педагоги та міжнародні експерти відзначають, що в питанні розвитку інклюзивного навчання Україна зробила потужний крок уперед. Це стало можливим завдяки прийнятому Закону про інклюзивну освіту, всі положення якого увійшли в основний Закон «Про освіту».

Нашим черговим досягненням на шляху розвитку інклюзії стало реформування існуючої системи психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК) у сучасні інклюзивно-ресурсні центри, що покликані допомагати дітям отримати якісну освіту та жити повноцінним суспільним життям. І саме фахівці ІРЦ будуть працювати за новими, більш прогресивними та якісними підходами до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Адже завдання ІРЦ – забезпечити системний кваліфікований супровід дитини з ООП протягом всього навчання – від 2 до 18 років.

Ми розуміємо, що для вдалої реалізації цієї реформи Україна потребує кваліфікованих та професійних фахівців для роботи в інклюзивно-ресурсних центрах. Саме тому сьогодні ми пропонуємо навчально-методичний посібник «Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів».

Переконана, що запропоновані матеріали вплинуть на покращення практичного втілення інклюзивного навчання у закладах освіти всіх рівнів у рамках реалізації нового освітнього простору в Новій українській школі.

Вірю, що спільними зусиллями нам вдасться розвивати та поширювати успішний досвід інклюзивної освіти в усіх регіонах України.

Бажаю успіхів та натхнення в досягненні спільної мети!

*Щиро,
Дружина Президента України,
Голова Фонду Порошенка,
Марина Порошенко*

Доступність якісної освіти є ваговою складовою та передумовою забезпечення прав та рівних можливостей у житті кожної дитини, а відтак і однією з базових цінностей, що їх обстоює ЮНІСЕФ в усьому світі.

В той час, як Україна робить кроки на шляху до реформування системи освіти, ЮНІСЕФ щиро вітає ініціативи, націлені на подолання архітектурних, психологічних та законодавчих бар'єрів на шляху до побудови сучасних громад дружніх до дітей, відкритих та зручних для найширшого громадського загалу з особливою увагою до його найуразливішої частини.

Ми пишаємось тим, що маємо надійних партнерів в українському Уряді, відданих благородній справі забезпечення прав дітей. Це партнерство надихає нас оптимізмом та додає віри у краще майбутнє вашої чудової країни.

Джованна Берберіс,

Голова Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні

Список умовних скорочень

ЗПО	заклад післядипломної педагогічної освіти.
ІРЦ	інклюзивно-ресурсний центр.
ІПР	індивідуальна програма розвитку дитини.
КІ	кохлеарний імплант.
КС	команда психолого-педагогічного супроводу дитини закладу дошкільної, загальної середньої освіти.
МКФ-ДП	Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я: діти та підлітки.
ООП	особливі освітні потреби.
ПМПК	психолого-медико-педагогічні консультації.
СА	слуховий апарат.
РЦПЮ	ресурсні центри підтримки інклюзивної освіти.

РОЗДІЛ І.
ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ
ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ
ДІТЕЙ ДО ОСВІТИ

1.1. Сутність інклюзивного навчання. Міжнародні стандарти з прав людини у сфері освіти

Інклюзивне навчання є одним із основних напрямів реформування системи освіти в багатьох країнах світу, мета якого – реалізація права на освіту осіб з особливими освітніми потребами (далі – осіб з ООП) без дискримінації.

В основі трансформації системи освіти і розвитку інклюзивного навчання лежать, перш за все, правові акти – конвенції, декларації – провідних міжнародних організацій: Організації Об'єднаних Націй (ООН), ЮНЕСКО та ін.

Сучасне міжнародне законодавство визнає право осіб з ООП, які традиційно розглядалися як одержувачі соціальної допомоги, суб'єктами права, які мають право на освіту на засадах рівних можливостей. Такі документи, як Загальна Декларація прав людини (ООН, 1948), Конвенція про боротьбу з дискримінацією (ЮНЕСКО, 1960), Конвенція про права дитини (ООН, 1989), Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (1990), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1993), Саламанкська декларація і рамки дій (1994), Дакарські рамки дій «Освіта для всіх»: виконання наших загальних зобов'язань (2000) передбачають заходи, що свідчать про зростання розуміння і обізнаності про права осіб з ООП на освіту.

Визнання інклюзії як ключової передумови для забезпечення права на освіту активізувалось впродовж останніх років і закріплене в Конвенції про права осіб з інвалідністю – першому обов'язковому для всіх держав до виконання документі, що містить концепцію інклюзивної освіти¹³.

Інклюзивна освіта має пріоритетне значення для забезпечення якісної освіти усіх дітей, у тому числі дітей з ООП, а також для побудови інклюзивного суспільства. Інклюзивне навчання слід розуміти як:

- (a) **Фундаментальне право усіх дітей з особливими освітніми потребами.** Причому важливо, що це право належить кожній конкретній дитині, а не батькам чи опікунам. Зокрема, при виборі закладу та форми освіти батьки мають керуватись потребами та можливостями дитини, а не власними інтересами;
- (b) **Принцип забезпечення благополуччя дітей,** поваги до їхньої гідності та самостійності, визнання індивідуальних особливостей дітей та їхньої спроможності до ефективної участі в суспільному житті;
- (c) **Засіб реалізації інших прав.** Це першочерговий засіб, за допомогою якого особи з особливими потребами реалізують своє право на працевлаштування та повноправну участь у житті своїх громад. Це також основний засіб для побудови інклюзивних суспільств;
- (d) **Результат удосконалення державної політики у сфері освіти** разом з відповідними змінами у практиці роботи закладів загальної освіти з метою створення відповідних умов для навчання усіх учнів.

Важливо розуміти відмінності між поняттями виключення, сегрегації, інтеграції та інклюзії.

«Виключення» має місце, коли учнів у будь-який спосіб, прямо чи опосередковано, позбавляють доступу до освіти або відмовляють у такому доступі.

«Сегрегація» – це ситуація, у якій діти з ООП отримують освіту у відокремлених закладах (установах), пристосованих до різних або до певного виду порушень розвитку дітей, в ізоляції від інших дітей.

«Інтеграція» – це процес влаштування дітей з ООП в існуючі загальноосвітні навчальні заклади з розумінням того, що діти з ООП зможуть пристосуватися до стандартизованих вимог таких закладів.

«Інклюзія» передбачає процес системних реформ, що охоплюють модифікацію змісту, методів викладання, підходів, структур та стратегій освіти¹³.

Базові цінності, на яких ґрунтується інклюзивна освіта:

- Кожна дитина – особистість.
- Навчатися можуть усі – нездібних дітей немає.
- Кожна дитина має унікальні здібності, особливості та інтереси⁸.
- Заборона на дискримінацію в будь-якій формі.

- Право кожної людини на участь у житті суспільства, у тому числі людей з особливими потребами.
- Терпимість один до одного: готовність жити разом у світі один з одним¹³; прийняття людей з їхніми індивідуальними відмінностями.
- Виховання в душі толерантності як «гармонія в розмаїтті»¹⁰.

Створення інклюзивного середовища, в якому всі діти мають можливість брати активну участь в освітньому процесі, одержувати якісну освіту та успішно інтегруватись у суспільство, є одним із ключових пріоритетів ЮНЕСКО (Програма «Освіта для всіх»).

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як процес врахування і відповіді на різноманітні освітні потреби учнів шляхом забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, зменшення випадків виключення в освіті⁶⁶.

Інклюзивне навчання – це спосіб отримання освіти, при якому діти з ООП навчаються в загальноосвітньому середовищі разом зі своїми однолітками за місцем свого проживання, що є альтернативою інтернатній системі, де вони утримуються та навчаються окремо від інших дітей, або індивідуальному навчанню.

Проте, питання інклюзії варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з ООП. Інклюзивна освіта в широкому сенсі передбачає створення рівних можливостей для усіх категорій дітей в Україні, які знаходяться в ситуації можливого виключення чи сегрегації. Кожна дитина має відчувати себе повноцінним і активним учасником освітнього процесу – і це головне завдання інклюзії.

Таке розуміння інклюзії відповідає **концепції Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Школа, дружня до дитини»** – це школа, в якій створюється середовище якісного та ефективного навчання з відповідними фізичними умовами, політикою і послугами. Згідно з концепцією ЮНІСЕФ «Школа, дружня до дитини»:

- виявляє виключених з групи дітей й долучає їх до освіти;
- визнає право на освіту кожної дитини;
- сприяє дотриманню прав і благополуччя кожної дитини;
- надає обов'язкову безкоштовну освіту, доступну для дітей з групи ризику;
- поважає відмінності і забезпечує рівноправність в освіті для всіх дітей;
- відповідає індивідуальним потребам дитини в освітньому процесі, а також гендерному, етнічному, релігійному і соціальному розмаїттю⁶⁷.

Інша міжнародна організація **Світовий банк** наголошує на тому, що основним принципом інклюзивної школи є право всіх дітей вчитися разом, незалежно від особливостей або відмінностей між ними. Інклюзивні школи повинні визнавати багатоманітність освітніх потреб й відповідати на потреби учнів⁶⁸.

Організація економічної співпраці і розвитку (ОЕСР) зазначає, що з метою адекватного підходу до дітей з ООП необхідно виділити додаткові ресурси для підтримки освіти в тому випадку, коли в учнів виникають труднощі в доступі до освіти⁶⁵.

В основі інклюзивного навчання – ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей та забезпечує однаково позитивне ставлення до кожної з них.

Інклюзивне навчання також можна трактувати як створення таких умов, за яких усі учасники освітнього процесу мають рівний доступ до освіти.

Реформування освітньої системи України передбачає трансформаційні зміни в освітньому процесі.

Для порівняння:

Традиційний освітній процес	Інклюзивний освітній процес
1. Діти з ООП навчаються винятково у спеціальних закладах освіти або вдома.	1. Діти з ООП навчаються у закладах загальної освіти та отримують необхідну додаткову підтримку в освітньому процесі.
2. Індивідуальні особливості розвитку та потреби дітей в освітньому процесі не враховуються.	2. Індивідуальні особливості розвитку та потреби дітей є основою планування освітнього процесу.

3. Освітні цілі для всіх дітей однакові.	3. Освітні цілі визначаються в залежності від індивідуальних особливостей розвитку та потреб дитини.
4. Усі учні мають опанувати уніфікований навчальний план у визначені терміни.	4. Для кожної дитини з ООП розробляється індивідуальна програма розвитку. За потреби розробляється індивідуальна навчальна програма та індивідуальний навчальний план.
5. Оцінювання проводиться за однаковим підходом для усіх.	5. Критерії та методи оцінювання адаптуються відповідно до індивідуальних особливостей дитини.
6. Оцінювання навчальних результатів учнів відбувається відповідно до критеріїв, визначених на основі загальноосвітньої навчальної програми.	6. Загальноосвітні навчальні досягнення не є основним критерієм успішності.
7. Успішність кожного учня визначається відповідністю його навчальних результатів заданим критеріям.	7. Успішність дитини визначається на основі наявності прогресу у розвитку та навчанні.
8. Батьки є пасивними учасниками освітнього процесу.	8. Батьки беруть активну участь в освітньому процесі, на них покладені певні зобов'язання.

Переваги інклюзивного навчання

Інклюзивне навчання – це системний процес налагодженої взаємодії усіх учасників освітнього процесу, ефективність якого залежить від усвідомлення переваг інклюзивного навчання для усіх учасників освітнього процесу.

Переваги інклюзивного навчання *для дітей з ООП:*

- Навчання дітей з ООП за місцем проживання, в сімейних умовах.
- Діти з ООП отримують можливість соціалізації, розвитку своїх сильних сторін і талантів, подальшої інтеграції в суспільство, отримання професії.
- Забезпечується індивідуальний підхід до кожної дитини з орієнтацією на її сильні сторони, здібності та інтереси.
- Діти з ООП мають можливість отримувати додаткові спеціальні послуги у закладі, де вони навчаються.
- Особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу допомагає забезпечувати асистент вчителя, який бере участь у розробленні та реалізації індивідуальної програми розвитку, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей.

Переваги інклюзивного навчання *для усіх дітей закладу освіти:*

- Діти навчаються природно сприймати і толерантно ставитися до індивідуальних відмінностей.
- Діти навчаються налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з дітьми, які відрізняються від них.
- Діти навчаються співробітництву, взаємодопомозі, співчуттю іншим.
- Допомагаючи іншим, діти покращують власні навчальні результати.

Переваги інклюзивного навчання *для педагогів:*

- Вчителі розвивають нові компетентності: знання, різноманітні методики навчання і розвитку дітей з ООП, отримують новий досвід роботи в інклюзивному середовищі.

- Інклюзивне навчання допомагає налагодити співпрацю педагогічних працівників у закладі освіти й застосовувати командний підхід до реалізації освітнього процесу.
- Вчителі отримують методичну та консультативну допомогу від фахівців інклюзивно-ресурсного центру, ресурсних центрів підтримки інклюзивного навчання та інших ресурсів місцевої громади.

Переваги інклюзивного навчання для адміністрації закладів освіти:

- Створення в закладі загальної освіти спеціальних умов: забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень закладів освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема тих, що пересуваються на візках, дітей з порушеннями зору, слуху.
- Забезпечення закладу освіти необхідними навчально-методичними посібниками, підручниками, спеціальним обладнанням.
- Забезпечення додаткового штату педагогічних працівників (асистента вчителя (вихователя), вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда, практичного психолога, вчителя-реабілітолога) з метою надання дитині психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг згідно з індивідуальною програмою розвитку.
- Формування в шкільному колективі відповідних цінностей: цінність кожної дитини, права людини, повага до багатоманітності, співпраця та ін.
- Активне залучення батьків до процесу навчання дитини.
- Залучення додаткових ресурсів місцевої громади.

Переваги інклюзивного навчання для батьків дітей з ООП:

- Можливість співпраці й активного залучення до освітнього процесу дитини.
- Краще розуміння індивідуальних особливостей розвитку та потреб своєї дитини.
- Підтримка у визначенні мети індивідуальної освітньої траєкторії для своєї дитини ⁶¹.

Розбудова інклюзивної освіти та впровадження інклюзивного навчання передбачає зміни на рівні державної освітньої політики, на рівні практичної роботи закладів освіти, а також зміни у ставленні на рівні кожної окремої людини.

Чинники розвитку інклюзивної освіти

1	Розвиток позитивного ставлення до концепції інклюзії; учнів з ООП, можливостей їхнього навчання тощо	Формування позитивного ставлення до інклюзивного навчання необхідно здійснювати на всіх рівнях – від системи навчання студентів педагогічних закладів освіти до системи підвищення кваліфікації учителів-практиків. Водночас необхідна просвітницька робота в суспільстві та формування відповідної громадської думки стосовно інклюзії
2	Політика і лідерство спрямовані на надання підтримки на рівні держави, органів управління освіти, громади, закладів освіти	Національна політика і законодавство мають узгоджуватися з міжнародною політикою. В закладах освіти доцільно створювати «команди лідерів» з інклюзивного навчання. Також важливо формувати переконання, що інклюзія – це справа, за яку всі спільно несуть відповідальність. Адміністрації варто налагодити контакти зі спеціальними закладами освіти, надаючи в такий спосіб колективу педагогів допомогу для навчання дітей з ООП, сприяючи обміну досвідом

3	Процеси, що відбуваються у закладах освіти, мають ґрунтуватися на практичній інноваційній діяльності	Аби заклади освіти працювали ефективно, необхідно, щоб вони могли забезпечувати додаткові потреби у навчанні для усіх учнів. Педагоги мають стати учителями для всіх дітей, незалежно від наявності ООП. Педагогічним працівникам потрібно навчитися працювати в командах для здійснення комплексного супроводу задля досягнення спільної мети
4	Гнучкі освітні програми і викладання (застосування диференційованого викладання, спеціальних педагогічних підходів, адаптацій / модифікацій)	Загальна якість освіти покращиться, якщо педагоги будуть використовувати методи і форми викладання таким чином, аби вони відповідали найкращій практиці навчання ⁵⁸
5	Залучення громади для досягнення успіху (якнайширше використання її ресурсів та залучення до діяльності закладу освіти)	Заклади освіти мають налагоджувати партнерські зв'язки з громадськими об'єднаннями та іншими організаціями місцевої громади, брати активну участь у житті місцевої громади. Найважливіша група як у громаді, так і у спільноті закладу освіти, – батьки. Без співпраці та допомоги батьків інклюзія неможлива
6	Постійний моніторинг власної професійної діяльності	Рефлексія – рушій професійного та особистого вдосконалення педагога. Освітянам слід постійно навчатися. У процесі рефлексії важливо аналізувати й обговорювати різні аспекти та досвід інклюзивного навчання

Розуміння сутності та переваг інклюзивної освіти, а також основних чинників її розбудови є передумовою для її успішного розвитку. У цьому процесі важливими є міжнародні стандарти з прав людини у сфері освіти, що допомагають визначати і розробляти відповідну державну політику на рівні кожної країни. Розглянемо основні з них.

Міжнародні стандарти з прав людини у сфері освіти

Загальна декларація прав людини, 1948

Стаття 26

1. **Кожна людина має право на освіту.** Освіта має бути безоплатною, хоча б на рівні початкової і загальної освіти. **Початкова освіта повинна бути обов'язковою.** Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.
2. **Освіта повинна бути спрямована на різнобічний розвиток людини, збільшення поваги до прав та основних свобод людини.** Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримання миру.
3. **Батьки мають пріоритетне право у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей².**

Конвенція
про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, 14 грудня 1960 року

Стаття 1

1. У цій Конвенції вираз «дискримінація» охоплює будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті або наслідком знищення або порушення рівності відносин у сфері освіти, і, зокрема:
 - a. **Обмеження для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого рівня або типу;**
 - b. **Обмеження освіти** для будь-якої особи або групи осіб нижчим рівнем освіти;
 - c. Створення або збереження роздільних систем освіти або навчальних закладів для будь-яких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням статті 2 цієї Конвенції.
 - d. Стан, несумісний з гідністю людини, в якому перебуває будь-яка особа або група осіб.
2. У цій Конвенції слово «освіта» **відноситься до всіх типів і ступенів освіти**³.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966

Стаття 13

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, **визнають право кожної людини на освіту**. Вони погоджуються, що **освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людини та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини та її основних свобод**.
2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права:
 - a) **початкова освіта** повинна бути обов'язковою і безплатною для всіх;
 - b) **середня освіта** в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкритою і доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;
 - c) **вища освіта** повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;
1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків (у відповідних випадках законних опікунів) обирати для своїх дітей не тільки державні школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань⁴.

Конвенція про права дитини, 1989

Стаття 23

3. Для забезпечення особливих освітніх потреб дитини, згідно з пунктом 2 цієї статті, з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, які забезпечують турботу про дитину, надається допомога, що має на меті **забезпечення дитині з особливими освітніми потребами ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини**.

Стаття 28

(ч. 1): Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:

- a) **забезпечують безплатну й обов'язкову початкову освіту;**
- b) **сприяють розвитку різних форм середньої освіти** як загальної, так і професійної; забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як забезпечення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;
- c) **забезпечують доступність вищої освіти** для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів...⁵

Всесвітня декларація про освіту для всіх, 1990 р.

Стаття I – Задоволення базових освітніх потреб

Усім дітям, молоді, дорослим надається можливість отримати освіту для задоволення їх базових освітніх потреб. Ці потреби охоплюють як необхідний обсяг навичок (вміння читати, писати, володіння усним мовленням, вміння рахувати і вирішувати завдання), так і основний зміст навчання (знання, професійні навички, ціннісні установки і погляди).

Стаття III – Забезпечення доступу до освіти і сприяння дотриманню рівності

1. Базова освіта має надаватися усім дітям, підліткам та дорослим. З цією метою необхідно **розширювати надання високоякісних послуг у сфері базової освіти і здійснювати послідовні заходи щодо скорочення нерівності.**
2. Для того, щоб забезпечувати на рівноправній основі базову освіту, всім дітям, підліткам та дорослим повинна бути надана можливість отримання і підтримки освіти на прийнятному рівні.
[...]
6. Потреби осіб з особливими освітніми потребами заслуговують на особливу увагу. Необхідно вжити заходів щодо забезпечення рівного доступу до освіти для всіх категорій осіб з особливими освітніми потребами як невід'ємної частини системи освіти ⁶.

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю

Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю, 1993 р.

Правило 6. Освіта

Державам слід **визнавати принцип рівних можливостей** у галузі початкової, середньої та вищої освіти для дітей, молоді та дорослих, які мають особливі освітні потреби, в інтегрованих структурах. Їм слід забезпечувати, щоб **освіта осіб з особливими потребами була невід'ємною частиною системи загальної освіти.**

1. Відповідальність за освіту осіб з особливими освітніми потребами в інтегрованих структурах слід покласти **на органи управління загальної освіти.** Слід забезпечити, щоб питання, пов'язані з освітою осіб з особливими освітніми потребами, були складовою частиною національного планування у галузі освіти, розробки навчальних програм та організації освітнього процесу.
2. Навчання у загальноосвітніх школах передбачає **забезпечення послуг перекладачів та інших відповідних допоміжних послуг.** Слід забезпечити адекватний доступ і допоміжні послуги, покликані задовольняти особливі освітні потреби осіб.
3. До освітнього процесу на всіх рівнях слід залучати батьківські групи та організації осіб з особливими освітніми потребами.
4. У тих державах, де освіта є обов'язковою, її слід забезпечувати для дітей обох статей з різними особливими освітніми потребами.

5. Особливу увагу слід приділяти таким особам:
 - а) дітям наймолодшого віку, які є особами з особливими освітніми потребами;
 - в) дітям з особливими освітніми потребами дошкільного віку;
 - с) дорослим особам з особливими освітніми потребами, особливо жінкам.
6. Для забезпечення особам з особливими освітніми потребами можливостей у галузі освіти у загальноосвітній школі державам слід:
 - а) **мати чітко сформульовану політику, яка розуміється і приймається на рівні шкіл і на рівні місцевої громади;**
 - в) **забезпечити гнучкість навчальних програм, можливість вносити до них доповнення і зміни;**
 - с) **надавати високоякісні навчальні матеріали, забезпечити на постійній основі підготовку викладачів і надання їм підтримки.**
7. Спільне навчання і громадські програми слід розглядати як елементи, що доповнюють економично ефективну систему навчання і професійної підготовки осіб з особливими освітніми потребами. У рамках національних програм заохочувати громади використовувати та розвивати свої ресурси з метою забезпечення освіти для осіб з особливими освітніми потребами⁷.

*Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність
у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами, 1994*

1. Ми, делегати Всесвітньої конференції з освіти осіб з особливими освітніми потребами, що представляють 92 уряди і 25 міжнародних організацій, які зібралися тут в Саламанці, Іспанія, з 7 по 10 червня 1994 року, підтверджуємо нашу підтримку освіти для всіх, визнаємо необхідність і невідкладність забезпечення освіти для дітей, молоді та дорослих з особливими освітніми потребами в рамках загальної системи освіти і таким чином схвалюємо Рамки дій з освіти осіб з особливими освітніми потребами, якими можуть керуватися уряди й організації в дусі їх положень і рекомендацій.
2. Ми вважаємо і урочисто заявляємо про те, що:
 - **кожна дитина має право на освіту** і повинна мати можливість отримувати і підтримувати прийнятний рівень знань,
 - **кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та освітні потреби,**
 - **необхідно розвивати системи освіти і реалізувати освітні програми таким чином, щоб брати до уваги широке розмаїття цих особливостей і потреб,**
 - особи, які мають особливі потреби в освітньому процесі, **повинні мати доступ до навчання в школах системи загальної освіти**, які повинні створити їм умови за допомогою педагогічних методів, орієнтованих в першу чергу на задоволення додаткових потреб дітей,
 - **інклюзивні школи є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами, створення сприятливої атмосфери в громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення освіти для всіх; більше того, вони забезпечують реальну освіту для більшості дітей, підвищують ефективність і рентабельність системи освіти**⁸.

Копенгагенська декларація про соціальний розвиток, 1995

Зобов'язання 6

Ми зобов'язуємося сприяти досягненню цілей загального і справедливого доступу до якісної освіти, найвищого досяжного рівня фізичного і психічного здоров'я та доступу всіх людей до первинних медико-санітарних послуг, докладаючи особливих зусиль для усунення нерівності, пов'я-

заної із соціальними умовами, з ознаками раси, національного походження, статі, віку або особливих освітніх потреб; поважати і розвивати нашу спільну культуру і наші своєрідні культури; прагнути підвищувати роль культури в розвитку; зберігати головні основи зорієнтованого на людину сталого розвитку та сприяти всебічному розвивальні людських ресурсів і соціального розвитку. Мета цієї діяльності полягає у викорінненні злиднів, сприянні повній і продуктивній зайнятості та заохочення соціальної інтеграції⁹.

Дакарські рамки дій

Освіта для всіх: виконання наших загальних зобов'язань, 2000

1. Ми, учасники Всесвітнього форуму з освіти, присутні в Дакарі, Сенегал, в квітні 2000 р., заявляємо про свою відданість досягненню цілей і вирішенню завдань освіти для всіх, для кожного громадянина і кожного суспільства.
8. Для досягнення цих цілей ми – уряди, організації, установи, групи і асоціації, представлені на Всесвітньому форумі з освіти, зобов'язуємося:
- (I) забезпечувати на національному та міжнародному рівнях **тверду політичну прихильність освіти для всіх**, розробляти національні плани дій і значним чином збільшувати інвестиції в базову освіту;
- (viii) **створювати безпечні, здорові, інклюзивні і справедливо забезпечені ресурсами умови в галузі освіти**, що сприяють успішному навчанню і досягненню чітко визначених рівнів успішності для всіх...¹¹

Конвенція про права осіб з інвалідністю, 2006

Стаття 24

1. **Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту.** Для цілей реалізації цього права **без дискримінації й на підставі рівності можливостей** держави-учасниці **забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання** протягом усього життя, прагнучи при цьому:
 - a) повного розвитку людського потенціалу, а також почуття гідності та самоповаги; посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності;
 - b) розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їхніх розумових і фізичних здібностей у найповнішому обсязі;
 - c) надання особам з інвалідністю можливості брати ефективну участь у житті вільного суспільства.
2. Під час реалізації цього права держави-учасниці забезпечують, щоб:
 - a) особи з інвалідністю **не виключалися** через інвалідність **із системи загальної освіти**, а діти з інвалідністю – із системи безплатної та обов'язкової початкової або середньої освіти;
 - b) особи з інвалідністю мали нарівні з іншими доступ **до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання;**
 - c) **забезпечувалося розумне пристосування**, що враховує індивідуальні потреби;
 - d) особи з інвалідністю **отримували** всередині системи загальної освіти **необхідну підтримку для полегшення їхнього ефективного навчання;**
 - e) в умовах, які максимально сприяють засвоєнню знань і соціальному розвивальні, відповідно до мети повного охоплення, **вживались ефективні заходи з організації індивідуалізованої підтримки.**
3. Держави-учасниці надають особам з інвалідністю можливість засвоювати життєві та соціальні навички, щоб полегшити їхню рівну участь в процесі освіти і як членів місцевої спіль-

ноти. Держави-учасниці вживають у цьому напрямі належних заходів, зокрема:

- a) **сприяють засвоєнню абетки Брайля, альтернативних шрифтів, підсилювальних та альтернативних методів, способів і форматів спілкування, а також навичок орієнтації та мобільності й сприяють підтримці з боку однолітків і наставництва;**
 - b) **сприяють засвоєнню жестової мови та заохоченню мовної самобутності глухих;**
 - c) **забезпечують, щоб навчання осіб, зокрема дітей, які є сліпими, глухими чи сліпоглухими, здійснювалося з допомогою найбільш відповідних для особи з інвалідністю мов, методів і способів спілкування і в обстановці, яка максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвивальні.**
4. Щоб сприяти забезпеченню реалізації цього права, держави-учасниці вживають належних заходів для залучення до роботи вчителів, зокрема й учителів з інвалідністю, які володіють жестовою мовою та (чи) абеткою Брайля, та для навчання спеціалістів і персоналу, що працюють на всіх рівнях системи освіти. Таке навчання охоплює освіту з питань інвалідності й використання відповідних підсилювальних і альтернативних методів, способів та форматів спілкування, навчальних методик і матеріалів для надання підтримки особам з інвалідністю.
5. Держави-учасниці забезпечують, щоб особи з інвалідністю могли мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. Із цією метою держави-учасниці забезпечують, щоб для осіб з інвалідністю забезпечувалося розумне пристосування.

1.2. Діти з особливими освітніми потребами

Кожна дитина має свої індивідуальні особливості. Через певні фактори можуть виникати різні порушення розвитку дитини. У цьому випадку ми говоримо, що дитина має особливі потреби. У випадку, коли дитина навчається у закладі освіти, ми говоримо, що дитина має особливі освітні потреби.

Існує два підходи до розуміння сутності ООП: медичний та соціальний.

Медична модель визначає ООП через наявність порушень розвитку чи стану здоров'я дитини. Основний напрям діяльності в рамках медичної моделі – надання корекційної чи медичної допомоги особі з ООП з метою зменшення негативного впливу цих чинників.

Особа з ООП при такому підході асоціюється з проблемою, що, найчастіше, веде до її ізоляції.

У сучасному суспільстві на зміну медичній моделі приходить соціальна модель, яка стверджує, що:

- причина проблеми – це не порушення розвитку особи чи стан її здоров'я;
- причина проблеми – це бар'єри у зовнішньому середовищі, яке оточує особу.

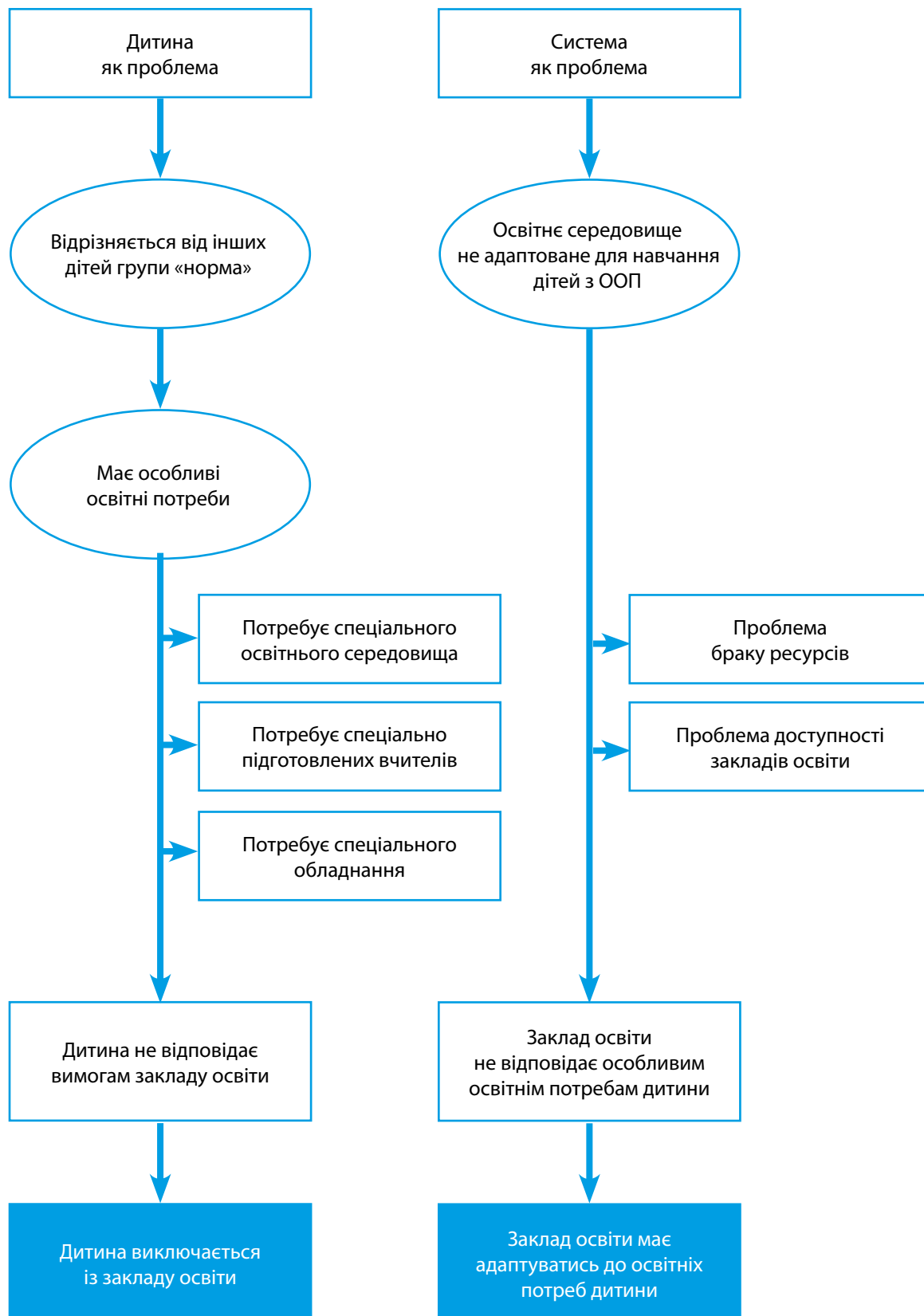
В рамках соціальної моделі особи з ООП зіштовхуються з проблемами через безліч бар'єрів в оточуючому середовищі. Такими бар'єрами є наступні: архітектурні, фізичні, організаційні, інформаційні, інституційні. Бар'єрами також є ставлення людей, існуючі стереотипи й упередження.

Соціальна модель передбачає, що система освіти має бути більш гнучкою, здатною до забезпечення рівних прав на отримання освіти всіма дітьми без дискримінації.

Ці різні підходи до проблем осіб з особливими потребами, зокрема проблем дітей з особливими освітніми потребами, зображено на рис. 1.1.

Рисунок 1.1

Медичний і соціальний підходи до розуміння проблем дітей з ООП в освіті⁶³

Відповідно до класифікації ЮНЕСКО, до дітей з особливими освітніми потребами відносяться діти, які мають наступні порушення розвитку:

- емоційні і поведінкові порушення;
- розлади мови і спілкування;
- труднощі в навчанні;
- затримка/обмеження можливостей інтелектуального розвитку;
- фізичні/нейромоторні порушення;
- порушення зору;
- порушення слуху.

Цей список доповнюється іншими чинниками, які становлять потенційний ризик для дітей бути виключеними з освітнього процесу:

- діти, які ростуть в несприятливому середовищі;
- діти, які належать до груп етнічних меншин;
- діти вулиці;
- діти, хворі на СНІД;
- діти з поведінковими порушеннями.

Згідно з Законом України «Про освіту» особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту²³.

Нині можна визначити такі категорії дітей з ООП:

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ	КАТЕГОРІЇ ДІТЕЙ з ООП
Порушення психофізичного розвитку	Діти, які мають порушення розвитку: • інтелектуальні порушення; • порушення зору; • порушення слуху; • порушення опорно-рухового апарату; • порушення мовлення; • складні порушення психофізичного розвитку. Діти, які мають захворювання: • такі, які потребують постійного медичного нагляду, або періодичного здійснення індивідуальних медичних процедур із забезпечення життєдіяльності людини та/або контролю за її станом, в тому числі із встановленням електрокардіо стимулятором або іншим електронним імплантатом чи пристроями; • такі, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, визначені МОН спільно з МОЗ.
Особливості навчальної діяльності	Діти, які можуть зіштовхуватися з труднощами у навчальній діяльності: • дислексія, дискалькулія. Обдаровані діти: • здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного чи декількох класів, освітніх рівнів.

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ	КАТЕГОРІЇ ДІТЕЙ з ООП
Особливості встановлення контактів із соціальним середовищем	Діти, які мають первазивне (наскрізне) порушення розвитку: розлади аутистичного спектру.
Особливості, зумовлені впливом соціального середовища	Діти, які: - потребують підтримки у навчанні, що пов'язана з проживанням на тимчасово окупованій території або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, або у населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення; - мають статус внутрішньо переміщених, діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту; - здобувають (ли) освіту в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами корінних народів і національних меншин.

Прийняття проекту зазначеного акта дозволить залучити до освітнього процесу більш широке коло осіб, які мають ООП, та створити відповідні умови для забезпечення здобуття ними якісної освіти.

1.3. Офіційні засади інклюзивної освіти в Україні

У грудні 2009 року Україна ратифікувала основний міжнародний документ у сфері забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я – Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. Передусім йдеться про статтю 24 цієї Конвенції, в якій визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти, тобто створення такого предметно-просторового середовища, яке б дало змогу всім дітям бути однаково рівними учасниками навчального процесу в єдиному освітньому просторі відповідно до їхніх особливостей, потреб та можливостей ¹².

6 липня 2010 року Законом України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти» вперше у законодавче поле було введено термін «інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами», а у жовтні 2010 року була затверджена Концепція розвитку інклюзивного навчання.

23 травня 2017 року Президент України підтримав концепцію інклюзивного навчання в нашій державі, підписавши ухвалений Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» ²⁴, ключові положення якого були покладені в основу базового Закону України «Про освіту», де вперше на законодавчому рівні визначені такі поняття як «інклюзивне навчання», «особа з особливими освітніми потребами», «індивідуальна програма розвитку» та ін.

14 лютого 2017 рік український Уряд вперше виділив субвенцію (цільова дотація з Державного бюджету) на інклюзивну освіту у розмірі 209,4 мільйонів гривень, а в Держбюджеті на 2018 рік закладено вже понад 500 мільйонів гривень такої субвенції, в тому числі вперше передбачено кошти в обсязі 200 мільйонів гривень на оснащення інклюзивно-ресурсних центрів (придбання сучасних методик оцінки розвитку дитини зокрема Leiter-3, WISC-IV, Conners-3, CASD, PEP-3 та навчання фахівців, а також придбання предметів, матеріалів і обладнання, у тому числі довгострокового користування) ³¹.

12 липня 2017 року Уряд створив нову службу системної підтримки та супроводу дітей з ООП – інклюзивно-ресурсні центри шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій ³⁵.

09 серпня 2017 року Кабінетом Міністрів України внесено зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, згідно з якими на кожного учня з ООП складається ІПР, де зазначаються конкретні навчальні стратегії та підходи, кількість годин та напрями проведення психоло-

го-педагогічних, корекційно-розвиткових занять. Крім того, передбачено, що освітні та соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їхнього перебування в загальноосвітньому навчальному закладі задовольняються соціальними працівниками, батьками або уповноваженими особами ³⁴.

09 серпня 2017 року Кабінетом Міністрів України затверджено Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу, серед очікуваних результатів якої збільшення щороку (починаючи з 2018 року) кількості дітей, охоплених інклюзивним навчанням, на 30 відсотків загальної кількості дітей з ООП ³³.

14 лютого 2018 року Уряд встановив доплату в граничному розмірі 20% для педпрацівників, які працюють в інклюзивних класах чи групах. Це поширюється на заклади дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти ³⁰.

01 лютого 2018 року Міністерством освіти і науки України збільшено норму ставки асистента вчителя на інклюзивний клас, вперше визначено умови введення посад вчителів-дефектологів у закладах загальної середньої освіти, де запроваджено навчання осіб з ООП в інклюзивних і спеціальних класах ^{37, 50}.

23 квітня 2018 року Міністерством освіти і науки України затверджено Типовий перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти ⁴⁹.

23 травня 2018 року Україна здійснила перехід від Міжнародної класифікації хвороб до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (далі МКФ-ДП), що дозволить нашій державі долучитися до європейських та міжнародних стандартів захисту прав людини ⁴⁷.

08 червня 2018 року Міністерством освіти і науки України затверджено Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти ⁴⁶.

1.4. Концептуальна модель використання МКФ-ДП

МКФ-ДП походить від Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я і призначена для обліку характеристик розвитку дитини та впливу на неї навколишнього середовища.

Класифікація спирається на концептуальну основу МКФ та використовує спеціальну мову і термінологію для запису проблем, пов'язаних із функціями та структурами організму, обмеженнями активності та участі, що проявляються у ранньому дитинстві, дитинстві та юнацтві при відповідних факторах навколишнього середовища.

МКФ-ДП розроблена для того, щоб охопити весь комплекс життєдіяльності дітей від народження до 18 років. Класифікація дитячих обмежень життєдіяльності та здоров'я для використання в системах обслуговування. Більш того, здійснення прав дітей на медичну допомогу, освіту, на допомогу соціальних і реабілітаційних служб вимагала такої класифікації, яка була б адаптована до фізичних, соціальних і психологічних особливостей організму дітей та підлітків.

МКФ-ДП призначена для використання працівниками клінік, педагогами, членами сімей, дослідниками, адміністраторами та суспільством в соціальній і політичній сферах, які мають документальне підтвердження характеристик здоров'я і функціонування дітей та підлітків. МКФ-ДП пропонує концептуальні рамки та єдину стандартизовану термінологічну мову для позначення проблем, які проявляються в ранньому дитинстві, дитячому і підлітковому віці, включаючи функції та структури організму, обмеження активності та участі, а також фактори навколишнього середовища, що мають важливе значення для дітей і підлітків.

Особлива увага була приділена чотирьом ключовим питанням у витягу з МКФ-ДП.

Дитина у контексті сім'ї

Розвиток – це динамічний процес, за допомогою якого дитина прогресивно рухається від залежності від інших у всіх видах активності в дитинстві до фізичної, соціальної та психологічної зрілості та незалежності в підлітковому віці. У цьому динамічному процесі функціонування дитини залежить від безперервної взаємодії з сім'єю або іншими особами, які здійснюють догляд за нею, в тісному соціальному середовищі. Таким чином, функціонування дитини не можна розглядати в ізольованому середовищі, а скоріше дитина повинна розглядатися в контексті «сімейної системи». Це важливий аспект у прийнятті суджень щодо функціонування дитини в різних життєвих ситуаціях. Вплив взаємодії з сім'єю на функціонування

дитини більший в «дитячій» фазі розвитку, ніж на будь-якій пізнішій стадії життя індивіда. Окрім того, ця взаємодія впливає на опанування різних навичок протягом перших двох десятиліть життя, тому роль фізичного та соціального середовища має вирішальне значення.

Затримка розвитку

У дітей та підлітків існують варіації функціонування, структур організму та набуття навичок, пов'язаних з індивідуальними відмінностями у зростанні та розвитку. Відставання у функціонуванні, структурах або розумових здібностях можуть бути не постійними, але відображати затримку розвитку. Вони є специфічними для віку, на них впливають фізичні, психологічні чинники і фактори навколишнього середовища.

Ці варіації функціонування, структур організму або формування вікових навичок визначають концепцію затримки розвитку і часто слугують основою для ідентифікації дітей з підвищеним ризиком формування обмежень життєдіяльності.

Важливий аспект в розробці МКФ-ДП відноситься до характеристики «кваліфікатора», який використовувався для документування тяжкості або величини проблеми функцій організму, структур організму, а також активності та участі.

Участь

«Участь» визначається як «залучення особистості в життєву ситуацію» і представляє соціальну перспективу функціонування. З розвитком дитини життєві ситуації змінюються кількісно і за ступенем складності – від самостійної гри маленької дитини до колективної гри, від взаємин з першою людиною, яка проявляє турботу до взаємовідносин з однолітками та шкільного навчання дітей в старшому віці. Чим менша дитина, тим більше ймовірно, що можливості участі визначаються батьками, особами з надання опіки або постачальниками послуг. Роль сімейного оточення є невід'ємною частиною для розуміння «участі», особливо в ранньому дитинстві. Здатність бути залученим і соціально взаємодіяти розвивається в процесі вибудовування відносин маленької дитини з іншими людьми – батьками, братами, сестрами, однолітками в безпосередньому оточенні дитини.

Фактори навколишнього середовища

Фактори навколишнього середовища визначаються як «фізичне, соціальне навколишнє середовище і середовище відносин, в якому люди живуть і проводять свій час». Центральне питання полягає в тому, що характер і складність дитячих середовищ різко змінюються на перехідних етапах раннього дитинства, дошкільного, шкільного та підліткового віку.

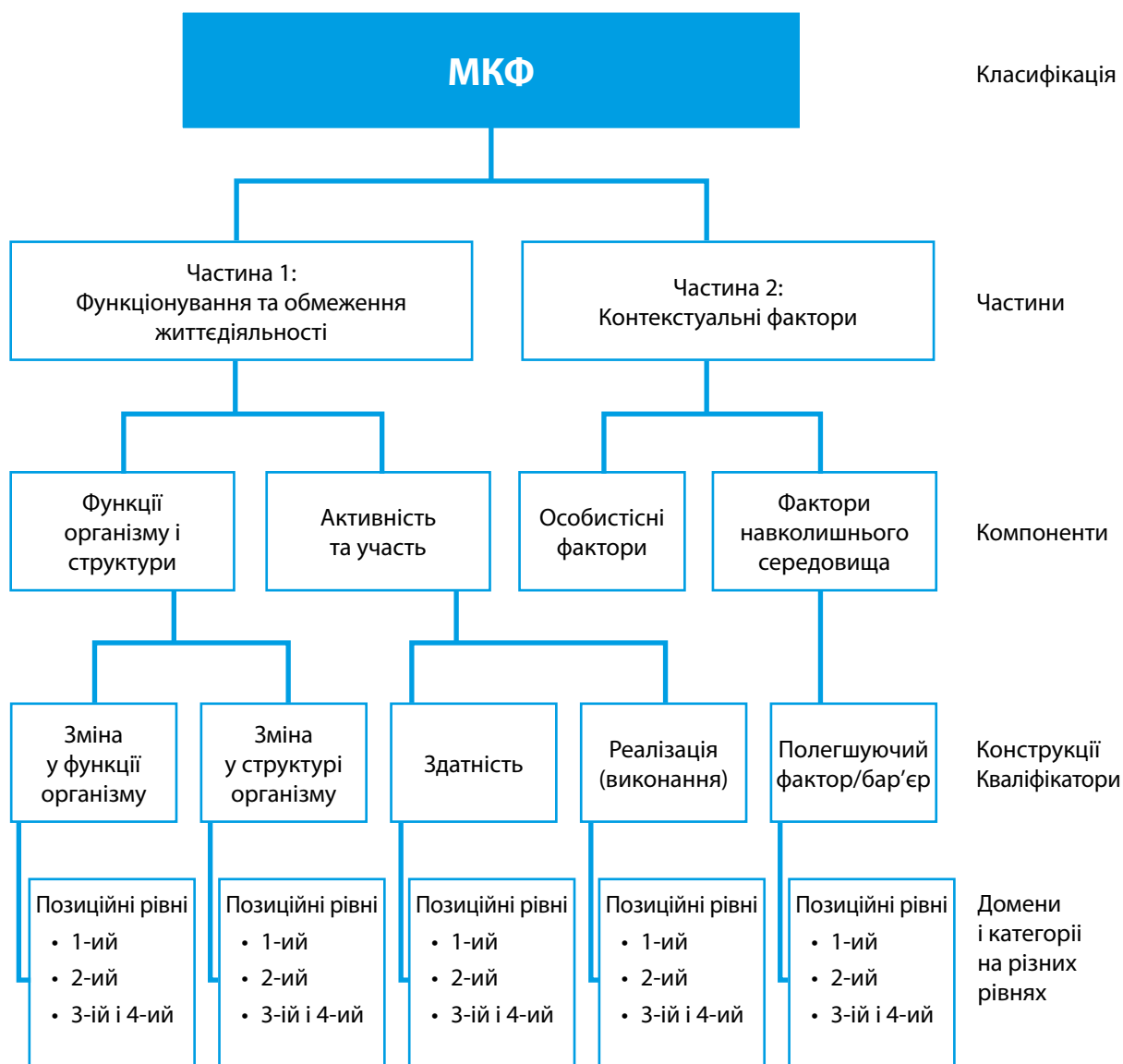
Обмежене навколишнє середовище немовляти або маленької дитини відображає її обмежену мобільність і потребу забезпечення її безпеки та захисту. Маленька дитина значною мірою залежить від осіб в її безпосередньому оточенні. Для дітей старшого віку чинники навколишнього середовища тісно пов'язані з будинком і школою, а для підлітків вони поступово стають більш різноманітними в контексті спільноти та суспільства.

Враховуючи залежність розвитку дитини, фізичні та соціальні елементи навколишнього середовища мають значний вплив на її функціонування. Негативні фактори навколишнього середовища часто мають сильніший вплив на дітей, ніж у дорослих. Відсутність повноцінного харчування дитини, доступу до чистої води, безпеки та недотримання санітарних норм не лише сприяють захворюванням та погіршують стан здоров'я, а й ускладнюють її функціонування та здатність до навчання.

Серед фізичних факторів навколишнього середовища, які безпосередньо впливають на життя дитини, головними є: забезпечення її продуктами харчування, притулком і безпекою. Забезпечення допоміжними пристроями або технологіями можуть поліпшити функціонування дитини зі значними фізичними порушеннями.

Зміни факторів навколишнього середовища можуть набувати законодавчої форми або національної політики для забезпечення доступу дітей до медичного обслуговування, соціальних та освітніх послуг.

Рисунок 1.2

Застосування МКФ-ДП

Одиницею класифікації МКФ-ДП є не діагноз захворювання, а особливості функціонування дитини. Метою МКФ-ДП є опис структури і ступеня тяжкості обмеження функціонування дитини та вплив факторів навколишнього середовища на її функціонування. МКФ-ДП дає визначення складових здоров'я і пов'язаних зі здоров'ям складових добробуту. У дітей та підлітків ці складові включають розумові функції уваги, пам'яті та сприйняття, а також заходи, пов'язані з ігровою діяльністю, формуванням навичок, сімейним життям і освітою в різних «доменах». Домени МКФ-ДП визначаються двома термінами. «Функціонування» – це термін, що містить в собі всі функції організму, активність та участь. «Обмеження життєдіяльності» – це термін, що містить в собі порушення, обмеження активності та обмеження участі. Фактори навколишнього середовища визначають бар'єри або фактори, що полегшують функціонування (табл. 1.1).

Огляд МКФ

Таблиця 1.1

	Частина 1: функціонування та обмеження життєдіяльності		Частина 2: контекстуальні фактори	
Компоненти	Функції та структури організму	Активність та участь	Фактори навколишнього середовища	Особистісні фактори
Домени	Функції організму Структури організму	Життєві сфери (завдання, дії)	Зовнішні впливи на функціонування та обмеження життєдіяльності	Внутрішні впливи на функціонування та обмеження життєдіяльності
Конструкції	Зміна функцій організму (фізіологічна) Зміна структур організму (анатомічна)	Здатність Виконавчі завдання в стандарті навколишнього середовища Реалізація Виконавчі завдання в поточному навколишньому середовищі	Сприяння або перешкоджання впливу ознак фізичного, соціального середовища та у взаємовідносинах між людьми	Вплив атрибутів людини
Позитивний аспект	Функціональна і структурна цілісність	Активність Участь	Полегшуючий фактор	Не застосовується
	Функціонування			
Негативний аспект	Порушення	Обмеження активності та участі	Бар'єри/перешкоди	Не застосовується
	Обмеження життєдіяльності			

МКФ-ДП використовує алфавітно-цифрову систему кодування. Букви «b» – *Body Function* – **функції організму**, «s» – *Body Structures* – **структури організму**, «d» – *Activities/Participation* – **активність/участь** та «e» – *Environmental Factors* – **фактори навколишнього середовища**. Буквам передують наступний за ними цифровий код, який відповідає номеру розділу (одна цифра), заголовку другого рівня (дві цифри),

а потім заголовкам третього і четвертого рівнів (в кожному по одній цифрі). Універсальний кваліфікатор з величинами від «0» (що відповідає «немає проблем» до «4» (повна або абсолютна проблема), вписується після крапки десяткового дробу, щоб точно визначити ступінь порушення функцій або активності та участі від очікуваного або вихідного (на даному етапі розвитку) стану. Негативні аспекти навколишнього середовища кваліфікуються як бар'єри, в той час як позитивні величини універсального кваліфікатора використовуються для позначення полегшуючої ролі факторів навколишнього середовища.

У кожному випадку класи МКФ-ДП можна використовувати для реєстрації одиної проблеми або загального позначення проблем функціонування і здоров'я дітей.

З метою вирішення адміністративних завдань інформацію МКФ-ДП, що стосується виборчого права, надання послуг, відшкодування суми і виконання зобов'язань, можна зареєструвати за допомогою кодів МКФ-ДП. Для контролю можна скористатися обмеженим підбором класів МКФ-ДП, щоб полегшити надалі методики збору даних для стандартизованого обслуговування проектів при наявності інформації щодо умов, потреб і прикладів застосування різними службами.

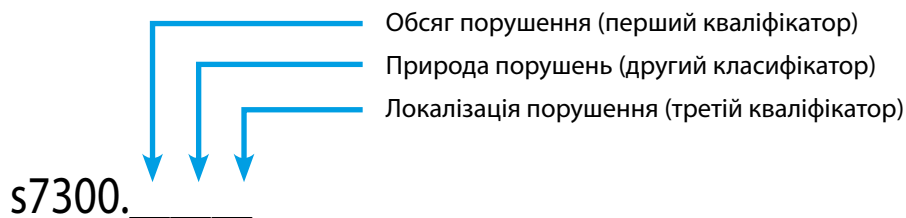
Загальні рекомендації з кодування містять інформацію з кодування показників здоров'я і показників, пов'язаних зі здоров'ям. Точне кодування обмежень життєдіяльності дітей та підлітків вимагає знань динаміки функціонування, обумовленої ростом і розвитком дитини, а також врахування вікових змін, диференціації варіантів фізіологічного й атипового розвитку. Прогрес у розвитку є частиною «типового функціонування» дитини. Тому важливо визнати, що розуміння «норми» залежить від віку і має на увазі розуміння «нормального функціонування» на даному етапі розвитку в умовах впливу наявних факторів навколишнього середовища дітей та підлітків.

При використанні МКФ-ДП потрібні послідовні кроки для вибору класів і кодів МКФ-ДП, які мають відношення до проблем функціонування дітей та підлітків.

- 1) Визначте обсяг інформації, доступної для кодування і з'ясуйте, чи вона стосується доменів «Функцій організму», «Структур організму», «Активності та участі» або «Факторів навколишнього середовища».
- 2) Визначте розділ (4-значний код) у відповідному домені, який найбільш точно відповідає інформації, яку потрібно кодувати.
- 3) Прочитайте опис 4-значного коду та зверніть увагу на всі примітки, пов'язані з описом.
- 4) Перевірте будь-які примітки щодо включення або виключення, які застосовуються до коду і продовжуйте у відповідності з ними.
- 5) Визначте, чи інформація, яка буде кодуватися, відповідає рівню із 4-х знаків, чи потрібно розглянути більш детальний опис із застосуванням кодування з 5 або 6 знаків.
- 6) Перейдіть до рівня коду, що найбільш точно відповідає інформації, яку потрібно кодувати. Розгляньте опис і примітки щодо включення або виключення, які застосовуються до коду.
- 7) Виберіть код і проаналізуйте отриману інформацію для того, щоб встановити величину універсального кваліфікатора в діапазоні від 0 до 4, відповідного ступеня порушень функцій і структур організму, обмежень активності та участі (0 = немає порушень, 4 = абсолютне порушення), наявності перешкоди або бар'єра з боку навколишнього середовища (0 = немає бар'єра, 4 = абсолютний бар'єр) або наявності полегшуючих факторів (0 = немає полегшення, + 4 повне полегшення).
- 8) Встановіть код з кваліфікатором 2-го, 3-го або 4-го рівня. Наприклад, d115.2 (помірні порушення слуху).
- 9) Повторіть кроки з 1 по 8 для кожної функції або обмеження життєдіяльності, закодованих з урахуванням достатньої кількості інформації.
- 10) Батьки і користувачі можуть брати участь в процесі, заповнюючи список даних, які відносяться до віку, що дозволяє перемістити на перший план специфічні сфери функціонування, але вони повинні зробити це перед тим, як професіонали або група професіоналів дасть вичерпну оцінку і проставить коди.

Структури організму кодуються трьома кваліфікаторами. Перший кваліфікатор описує ступінь або величину порушення, другий кваліфікатор використовується для позначення характеру зміни, а третій кваліфікатор позначає локалізацію порушення.

Рисунок 1.3

Описові схеми, що використовуються для трьох кваліфікаторів, наведені в Таблиці 1.2.

Масштабування кваліфікаторів для структур організму

Таблиця 1.2

Перший кваліфікатор Обсяг порушення	Другий кваліфікатор Природа порушення	Третій кваліфікатор (запропонований) Локалізація порушення
0 НЕМАЄ порушення	0 немає змін у структурі	0 більш, ніж одне місце
1 ЛЕГКЕ порушення	1 повна відсутність	1 справа
2 ПОМІРНЕ порушення	2 часткова відсутність	2 зліва
3 ТЯЖКЕ порушення	3 додаткова частина	3 з обох сторін
4 ПОВНЕ порушення	4 аберрантні відхилення	4 спереду
8 не визначене	5 розрив	5 ззаду
9 не застосовується	6 зміна положення структури	6 проксимально
	7 якісні зміни у структурі, включаючи накопичення рідини	7 дистально
	8 не вказано	8 не визначене
	9 не застосовується	9 не застосовується

Існує кілька додаткових умов, які з'являються в МКФ-ДП.

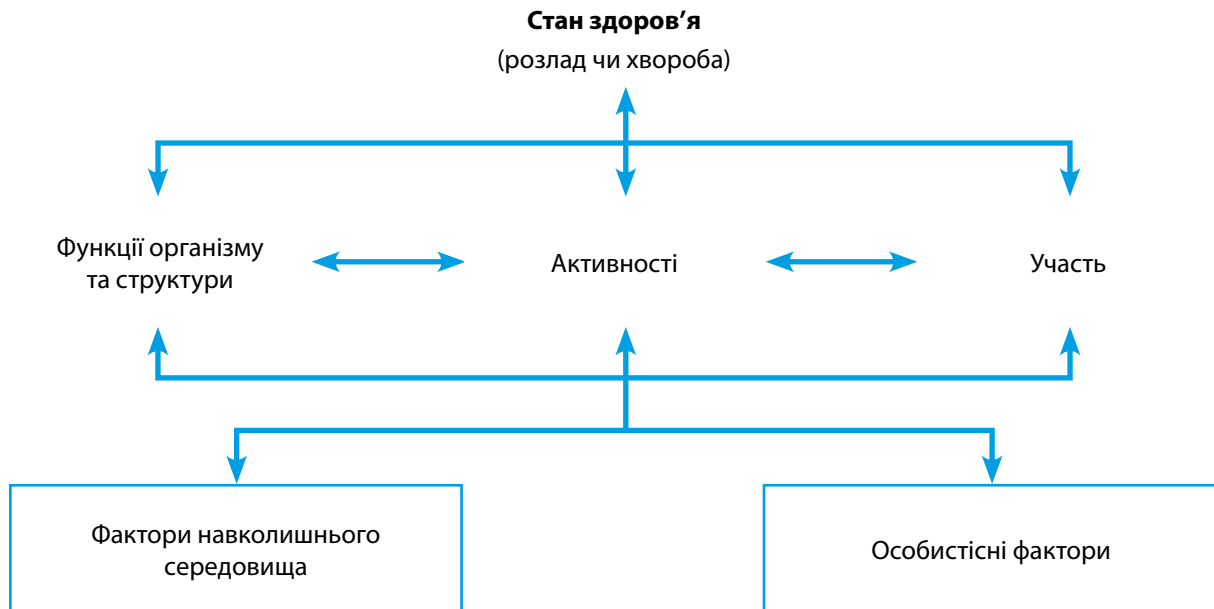
- З посиланням на дефініції негативного аспекту функцій організму, структур організму, а також активності / участі був доданий термін «затримка», щоб відображати той факт, що в будь-якому з доменів також може відобразитися відставання в розвитку.
- У відповідній конвенції поняття затримки також позначає рівні кваліфікатора від 0 = немає затримки до 4 = повна затримка.

Найголовніший акцент повинен бути поставлений на встановлення відповідних кодів, тому що репрезентовані приклади не забезпечують достатньої інформації для рівня кваліфікатора.

- Чи проявляються у дитини або підлітка проблеми з функціями організму?
- Чи існують у дитини або підлітка проблеми зі структурами органів, кінцівок або іншими структурами організму?
- Чи існують у дитини або підлітка проблеми при виконанні завдань або дій?
- Чи існують у дитини або підлітка проблеми при залученні у життєві ситуації, відповідні її віку?
- Чи існують чинники навколишнього середовища, які обмежують або, навпаки, допомагають функціонуванню дитини або підлітка?

Візуалізація сучасного розуміння взаємодії різних компонентів, діаграма наповнює змістом цінність використання МКФ (рис. 1.4).

Рисунок 1.4

На цій діаграмі функціонування особи в конкретному домені є взаємодією або складним взаємозв'язком між станом здоров'я та контекстуальними факторами (тобто факторами навколишнього середовища та особистісними факторами). Існує динамічна взаємодія між цими об'єктами: інтервенції в одному об'єкті можуть змінити один або декілька інших об'єктів.

Якщо потрібно описати повний стан здоров'я, всі компоненти корисні. Наприклад, хтось може:

- мати порушення без обмежень щодо здатності (наприклад, спотворення проказою може не впливати на здатність людини);
- мати проблеми з виконанням та обмеженням здатності без очевидних порушень (наприклад, зниження рівня щоденної діяльності, що пов'язано з багатьма захворюваннями);
- мати проблеми з виконанням без порушень та обмежень здатності (наприклад, ВІЛ-інфікована особа або колишній пацієнт, який відновився після психічних захворювань, зіштовхується зі стигматизацією чи дискримінацією у міжособистісних стосунках або роботі);
- мати обмеження здатності у разі відсутності допомоги, а також проблеми з виконанням в поточному середовищі (наприклад, особа з обмеженнями мобільності може користуватися допоміжними технологіями для переміщення, що забезпечує суспільство);
- відчувати ступінь впливу у зворотному напрямі (наприклад, відсутність фізичного навантаження на кінцівки може призвести до атрофії м'язів; інституціоналізація може призвести до втрати соціальних навичок).

Вони включають стать, расу, вік, пристосованість, спосіб життя, звички, міметичні стилі та інші подібні фактори. Їх оцінка залишається за користувачем, якщо це необхідно.

Класифікація організована відповідно до ряду принципів, що стосуються взаємозв'язку рівнів та ієрархії класифікації (переліку рівнів). Проте, деякі категорії розташовані не ієрархічно, без порядку, але як рівнозначні члени галузі. Нижче наведені структурні особливості класифікації, які впливають на її використання.

- (1) МКФ дає стандартні операційні дефініції доменів здоров'я та доменів, пов'язаних зі здоров'ям на протигагу «розмовному» визначенню здоров'я. Ці визначення описують основні атрибути кожного домену (наприклад, якості, властивості та відносини) і містять інформацію про те, що включено та виключено в кожному домені. Дефініції містять загальноприйняті точки прив'язки для оцінки, щоб вони могли бути переведені в анкети. І навпаки, результати існуючих інструментів оцінки можуть бути закодовані в термінах МКФ. Наприклад, «функції зору» визначаються в термінах функцій чутливої форми і контуру, на різних відстанях, використовуючи одне або обидва ока, так, що тяжкість проблеми зору може бути закодована на легких, помірних, важких або повних рівнях щодо цих параметрів.
- (2) МКФ використовує буквено-цифрову систему, в якій літери **b**, **s**, **d** та **e** використовуються для позначення функцій організму, структур організму, активності та участі, факторів навколишнього середовища. За цими літерами слідує числовий код, який починається з номера розділу (одна цифра), другий рівень (дві цифри), а третій і четвертий рівні (по одній цифрі кожен).
- (3) Категорії МКФ є «гніздовими», так що більш широкі категорії визначаються для включення більш детальних підкатегорій спорідненої категорії. Наприклад, Розділ 4 Про мобільність у компоненті активність та участь включає окремі категорії, присвячені стоянню, сидінню, ходьбі, перевезенню предметів тощо. Коротка версія охоплює два рівні, тоді як повна версія розповсюджується на чотири рівні. Коротка версія та коди повної версії перебувають у кореспонденції, і коротка версія може бути об'єднана з повною версією.
- (4) Будь-яка особа може мати ряд кодів на кожному рівні. Вони можуть бути незалежними або взаємопов'язаними.
- (5) Коди МКФ визначаються не лише наявністю кваліфікатора, що позначає величину рівня здоров'я (наприклад, ступінь тяжкості проблеми). Кваліфікатори кодуються як одна, дві чи більше цифр після крапки (або відокремлення). Використання будь-якого коду повинно супроводжуватися принаймні одним кваліфікатором. Без кваліфікаторів коди не мають властивого значення.
- (6) Перший кваліфікатор для функцій та структур організму, кваліфікатори виконання та здатності для активності та участі, а також перший кваліфікатор для факторів навколишнього середовища, усі фактори описують ступінь проблем у відповідному компоненті.
- (7) Всі три компоненти, класифіковані в МКФ (функції та структури організму, активність та участь і фактори навколишнього середовища), визначаються кількісно, використовуючи ту саму загальну шкалу.

Наявність проблеми може означати порушення, обмеження або бар'єр залежно від конструкції. Відповідні кваліфікаційні слова, як показано у дужках нижче, повинні бути вибрані відповідно до конкретного домену класифікації (де xxx означає номер домену другого рівня). Для того, щоб цей кількісний показник використовувався універсально, процедури оцінки повинні бути розроблені шляхом дослідження. Широкі діапазони відсотків надаються для тих випадків, коли наявні калібровані інструменти оцінки або інші стандарти для кількісного визначення порушення, обмеження здатності, проблеми виконання чи бар'єру. Наприклад, коли задано «без проблем, немає проблем» чи «повна (абсолютна) проблема», або вказано, що кодування має похибку до 5%. «Помірна (невелика) проблема» визначається до половини шкали повної складності. Відсотки повинні відкалібровуватися в різних доменах з посиланням на відповідні стандарти населення у відсотках.

xxx.0 Відсутні порушення (немає, відсутні, незначні) 0-4%

xxx.1 Легкі порушення (легкі, незначні,...) 5-24%

xxx.2 Помірні порушення (середні, значні,...) 25-49%

xxx.3 Важкі порушення (значні, інтенсивні,...) 50-95%

xxx.4 Повні порушення (тяжкі, абсолютні, тотальні) 96-100%

xxx.8 Не визначено

xxx.9 Не можна застосовувати

- (8) У випадку факторів навколишнього середовища, цей перший кваліфікатор може бути використаний для позначення як ступеня позитивних впливів навколишнього середовища, тобто полегшуючі фактори, або як ступінь негативних впливів, тобто бар'єри. Обидва використовують ту саму шкалу 0-4, але щоб позначити полегшуючі фактори, крапка замінюється знаком плюс: наприклад, e110+2. Фактори навколишнього середовища можуть бути закодовані (а) стосовно кожної конструкції індивідуально, або (б) повністю без посилання на будь-яку індивідуальну конструкцію. Перший варіант є кращим, оскільки він визначає вплив і атрибуцію чіткіше.
- (9) Для різних користувачів було б доцільно та корисно додавати інші види інформації для кодування кожного елемента. Є ціла низка додаткових кваліфікаторів, які можуть бути корисними. У таблиці представлені дані кваліфікаторів для кожного компонента, а також запропоновані додаткові кваліфікатори, які повинні бути розроблені.
- (10) Описи доменів здоров'я та доменів, пов'язаних зі здоров'ям, належать до їх використання в певний момент часу (наприклад, знімок). Проте використання декількох часових крапок дозволяє описувати траєкторію в часі та процесі.
- (11) В МКФ здоров'ю людини і станам, пов'язаних зі здоров'ям людини, надається низка кодів, які охоплюють дві частини класифікації. Таким чином, максимальна кількість кодів на одну особу може бути 34 на однорівневому рівні (8 кодів функцій організму, 8 кодів структур організму, 9 кодів виконання та 9 кодів здатності). Аналогічно для дворівневих елементів загальна кількість кодів становить 362. На більш деталізованих рівнях ці коди складають 1424 елементи. У нинішніх програмах МКФ набір кодів від 3 до 18 може бути достатнім для опису випадку з дворівневою (тризначною) точністю. Загалом, більш детальна чотирьохрівнева версія використовується для спеціалізованих послуг (наприклад, результатів реабілітації, геріатрії), тоді як дворівнева класифікація може використовуватися для огляду та оцінки клінічних результатів.

РОЗДІЛ II.
ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ
УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ (ІРЦ)

2.1. Статус, завдання та функції ІРЦ

Курс України на європейську інтеграцію вимагає перегляду пріоритетів державної політики у сфері освіти, зокрема впровадження міжнародних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами, які б базувались на засадах рівних можливостей та доступу до якісної освіти.

Виконання цих завдань безпосередньо залежить від ефективності діяльності інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ), зокрема від їх спроможності вирішити наступні завдання:

- здійснити комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини;
- встановити наявність у дитини особливих освітніх потреб;
- розробити рекомендації щодо організації інклюзивного навчання;
- забезпечити надання психолого-педагогічної допомоги дитині;
- надати методологічну допомогу педагогічним працівникам та батькам дітей;
- забезпечити системний кваліфікований супровід дітей.

ІРЦ є установою, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу.

В основі діяльності ІРЦ є забезпечення права дитини на освіту. Тому ІРЦ здійснює свою діяльність з урахуванням таких принципів, як:

- повага та сприйняття індивідуальних особливостей дітей,
- дотримання найкращих інтересів дитини,
- недопущення дискримінації та порушення прав дитини,
- конфіденційність,
- доступність освітніх послуг з раннього віку,
- міжвідомча співпраця.

Порядок утворення, основні засади діяльності, а також правовий статус ІРЦ регламентовано Постановою Кабінетом Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 №545. До 1 вересня 2018 року ІРЦ мають замінити психолого-медико-педагогічні консультації в Україні (далі – ПМПК). Слід відмітити, що в основі діяльності ІРЦ, на відміну від ПМПК, лежить соціальна модель розуміння інклюзії (Табл. 2.1):

Таблиця 2.1

ПМПК	ІРЦ
Медичний підхід:	Соціальний підхід:
в центрі уваги – діагноз дитини	в центрі уваги – дитина та її особливі освітні потреби
здійснення оцінки в контексті діагнозу дитини	визначення особливих освітніх потреб дитини, її сильних сторін
надання психолого-педагогічної допомоги дитині з урахуванням Міжнародної класифікації хвороб	надання психолого-педагогічної допомоги дитині з урахуванням Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я

ПМПК	ІРЦ
<i>Медичний підхід:</i>	<i>Соціальний підхід:</i>
рекомендації батькам щодо обрання тієї чи іншої форми навчання	розробка рекомендацій щодо організації інклюзивного освітнього середовища та навчання дитини
відсутність або несистемна взаємодія із закладами освіти	постійний психолого-педагогічний супровід дитини, у тому числі шляхом участі фахівця ІРЦ у командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також в психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів загальної середньої освіти
відсутність ранньої та спланованої допомоги	рання допомога дитині
відсутність міжвідомчої співпраці, взаємодії з батьками дитини з ООП	налагодження міжвідомчої співпраці, взаємодія з батьками як з ключовими партнерами розвитку дитини з ООП

ІРЦ є юридичною особою, має рахунки в органах Державного казначейства України, самостійний баланс, бланк зі своїм найменуванням.

Створення ІРЦ передбачено в об'єднаних територіальних громадах (районах), містах, районах у містах шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій.

Засновниками ІРЦ є представницькі органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, районні, міські, районні у містах (у разі їх утворення) ради.

ІРЦ утворюються з розрахунку один центр не більш як на 7 тис. дітей, які проживають на території об'єднаної територіальної громади (району), та не більш як на 12 тис. дітей, які проживають у місті (районі міста).

У разі, коли кількість дітей, які проживають на території об'єднаної територіальної громади (району) або у місті (районі міста) перевищує відповідно 7 тис. та 12 тис., ІРЦ додатково залучає необхідних фахівців залежно від кількості виявлених дітей, які потребують психолого-педагогічного супроводу та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг.

У своїй діяльності ІРЦ підпорядковується засновнику. Структурні підрозділи з питань діяльності інклюзивно-ресурсних центрів органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій здійснюють координацію діяльності ІРЦ, контроль за дотриманням ними актів законодавства та Положення про ІРЦ.

Міністерство освіти і науки України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо діяльності ІРЦ.

Методичне та аналітичне забезпечення діяльності ІРЦ здійснюють ресурсні центри підтримки інклюзивної освіти, які утворюються в областях, мм. Києві та Севастополі (далі – РЦПІО) – див. рис. 2.1.

Рисунок 2.1

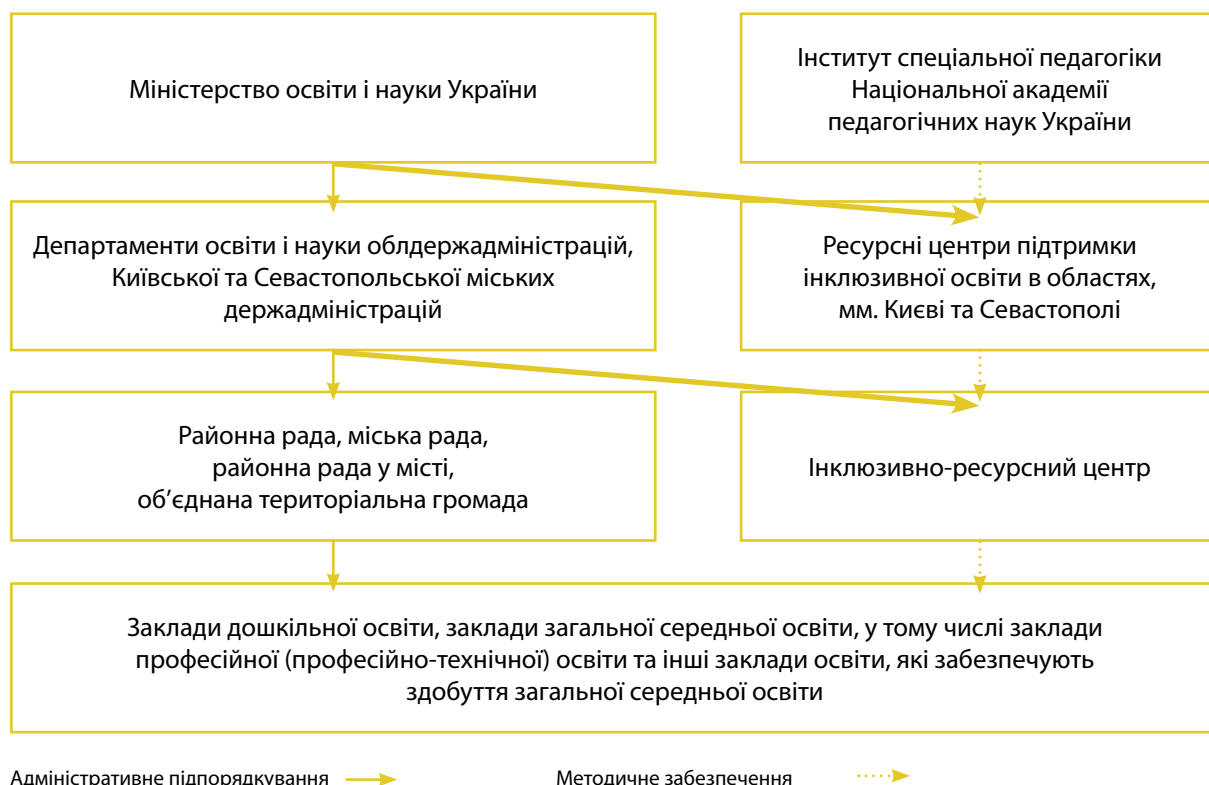

Схема управління діяльністю ІРЦ

Структурний підрозділ з питань інклюзивної освіти та діяльності інклюзивно-ресурсних центрів Міністерства освіти і науки України:

- 1) координує роботу з функціонування реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в ІРЦ;
- 2) здійснює нормативно-правове забезпечення діяльності ІРЦ;
- 3) здійснює координацію роботи ІРЦ та забезпечує контроль за їх діяльністю, дотриманням вимог законодавства та Положення про ІРЦ;
- 4) взаємодіє з питань діяльності ІРЦ з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, закладами і установами системи соціального захисту населення, а також громадськими об'єднаннями;

Структурні підрозділи з питань діяльності інклюзивно-ресурсних центрів органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій забезпечують:

- 1) проведення повторної комплексної оцінки, зокрема консилиумом із залученням фахівців, які надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами, в тому числі методистів РЦПІО, фахівців ІРЦ, педагогічних працівників спеціальних закладів загальної середньої освіти та навчально-реабілітаційних центрів;
- 2) організацію проведення засідань для розгляду заяв батьків (одного з батьків) або законних представників дитини щодо оскарження висновку про комплексну оцінку та поглиблене психолого-педагогічне обстеження дитини з метою уточнення особливостей її освітньої діяльності, підтвердження або зміни висновку про комплексну оцінку;
- 3) адміністрування реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в ІРЦ, забезпечуючи захист даних від випадкової втрати або знищення, незаконної обробки, у тому числі незаконного знищення чи доступу до персональних даних;

- 4) адміністрування реєстру закладів освіти, а також реєстру фахівців, які надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги дітям з ООП;
- 5) розгляд звернень стосовно діяльності ІРЦ в установленому законодавством порядку;
- 6) здійснення координації роботи ІРЦ та забезпечення контролю за їх діяльністю, дотриманням вимог законодавства;
- 7) здійснення контролю за дотриманням права дітей, у тому числі дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, на інклюзивне навчання;
- 8) погодження статутів, кандидатур на посади директорів ІРЦ;
- 9) надання рекомендацій органам місцевого самоврядування щодо утворення ІРЦ;
- 10) визначення потреби регіонів у фахівцях різних спеціальностей для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, формування регіонального замовлення на їх підготовку.

Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук:

- 1) розробляє методики проведення комплексної оцінки, методичні рекомендації щодо надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, адаптації освітніх програм до потреб дітей з особливими освітніми потребами;
- 2) проводить дослідження та поширення новітніх освітніх технологій з метою покращення роботи ІРЦ;
- 3) проводить аналіз застосування методик комплексного психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, форм і методів навчання, технічних засобів тощо;
- 4) здійснює науково-методичне забезпечення підвищення кваліфікації методистів РЦПІО, педагогічних працівників ІРЦ, закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти;
- 5) організовує і проводить науково-методичні семінари, тренінги, конференції, конгреси, засідання за круглим столом та сприяє впровадженню сучасних форм і методів підготовки, підвищення кваліфікації методистів РЦПІО, фахівців ІРЦ, педагогічних працівників закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

Органи місцевого самоврядування:

- 1) утворюють, реорганізують та ліквідовують ІРЦ, затверджують та змінюють їх склад, графік роботи, організовують та проводять конкурси на посаду директора та педагогічних працівників ІРЦ;
- 2) призначають на посаду та звільняють з посади директора ІРЦ;
- 3) заслуховують звіт про діяльність ІРЦ;
- 4) залучають необхідних фахівців для надання психолого-педагогічної допомоги шляхом укладення цивільно-правових угод відповідно до запитів ІРЦ;
- 5) забезпечують створення матеріально-технічних умов, необхідних для функціонування ІРЦ та організації інклюзивного навчання;
- 6) проводять моніторинг виконання рекомендацій ІРЦ підпорядкованими їм навчальними закладами.

РЦПІО не є юридичною особою та утворюється за рішенням керівника закладу післядипломної педагогічної освіти (далі – ЗППО) як структурний підрозділ ЗППО.

РЦПІО відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) здійснює підвищення професійної компетентності педагогічних працівників ІРЦ, закладів освіти щодо інклюзивного навчання дітей з ООП шляхом організації та проведення тренінгів, семінарів, вебінарів;
- 2) надає консультативно-методичну допомогу з питань навчання дітей з ООП керівникам та педагогічним працівникам закладів освіти, ІРЦ, установ (закладів) соціального захисту населення, закладів охорони здоров'я, батькам (іншим законним представникам) дитини, посадовим особам обласних (Київської та Севастопольської міських) держадміністрацій, представникам органів місцевого самоврядування та громадським об'єднанням;

- 3) проводить аналіз даних щодо фахівців, які надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги дітям з ООП у відповідній області, мм. Києві та Севастополі (їх професійний рівень, місце роботи);
- 4) здійснює узагальнення інформації про заклади освіти відповідної області, мм. Києва та Севастополя, які надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги дітям з ООП;
- 5) проводить аналіз даних щодо охоплення навчанням дітей з ООП у відповідній області, мм. Києві та Севастополі, вивчає та узагальнює досвід роботи закладів освіти;
- 6) надає в межах компетенції пропозиції щодо удосконалення законодавства з питань навчання дітей з ООП відповідному структурному підрозділу з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та МОН;
- 7) співпрацює з Інститутом спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук та іншими структурними підрозділами закладу післядипломної педагогічної освіти щодо застосування сучасних методик проведення комплексної оцінки, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, адаптації освітніх програм до потреб дітей з ООП, розробки індивідуальної програми розвитку та з інших питань в межах своєї компетенції;
- 8) проводить інформаційно-просвітницьку роботу з підвищення рівня обізнаності громадськості про дітей з ООП, у тому числі з інвалідністю, у взаємодії з громадськими об'єднаннями, батьками (іншими законними представниками) дітей, закладами освіти шляхом організації та проведення лекцій, тренінгів, семінарів, вебінарів, поширення інформаційних матеріалів у засобах масової інформації тощо.

Функції та завдання ІРЦ

Таблиця 2.2

Функції	Завдання
Експертно-діагностична	• проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини, в тому числі коефіцієнта її інтелекту (здійснюється практичними психологами ІРЦ); • підготовка висновку та розроблення рекомендацій щодо освітньої програми, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг відповідно до потенційних можливостей дитини
Інформаційно-аналітична	• ведення реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в ІРЦ; • ведення реєстру закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти; • ведення реєстру фахівців, які надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами (за їхньою згодою); • підготовка звітної інформації про результати діяльності ІРЦ для засновника, відповідного структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ, а також аналітичної інформації для відповідного РЦПІО; • формування річного плану роботи ІРЦ /фахівця ІРЦ; • формування щотижневих графіків роботи ІРЦ/фахівців ІРЦ; • підготовка звіту фахівця ІРЦ про результати надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг; • ведення журналу обліку заяв; • ведення журналу обліку висновків про комплексну оцінку; • ведення журналу обліку консультацій; • ведення особових справ дітей, які пройшли комплексну оцінку; • висвітлення діяльності ІРЦ на власному сайті, сторінці Фейсбук, інформаційних стендах, дошці оголошень тощо

Функції	Завдання
Організаційна	• ведення діловодства ІРЦ як окремої юридичної особи, прийом документів для проведення комплексної оцінки; • взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту, службами у справах дітей, громадськими об'єднаннями щодо надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, починаючи з раннього віку, в разі потреби із залученням відповідних спеціалістів
Методична	• надання <i>методичної допомоги</i> педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг таким дітям; • надання <i>методичної допомоги</i> щодо складання, виконання, коригування ІПР; • надання <i>методичної допомоги</i> щодо організації освітнього простору та здійснення необхідних адаптацій і модифікацій освітнього процесу
Консультативна	• <i>консультація батьків</i> (одного з батьків) або законних представників дітей з особливими освітніми потребами стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, що забезпечують здобуття загальної середньої освіти, та зарахування до цих закладів; • <i>ознайомлення батьків</i> (законних представників) дитини з висновком про комплексну оцінку, умовами навчання та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині; • <i>надання консультативно-психологічної допомоги</i> та проведення бесід з батьками (одним з батьків) або законними представниками дітей з особливими освітніми потребами з метою формування позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей
Надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг	• <i>надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг</i> дітям з ООП шляхом проведення індивідуальних та групових занять
Психолого-педагогічний супровід	• <i>моніторинг динаміки розвитку дитини</i> шляхом взаємодії з батьками (законними представниками) дітей з ООП та закладами освіти, в яких вони навчаються; • <i>участь в командах психолого-педагогічного супроводу</i> дитини з ООП у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також <i>психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів</i> загальної середньої освіти з метою моніторингу динаміки розвитку дитини не рідше, ніж двічі на рік
Просвітницька	• <i>організація інформаційно-просвітницької діяльності</i> шляхом проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, тренінгів, майстер-класів з питань організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП;
Підвищення кваліфікаційного рівня та фахової майстерності	• <i>навчання сучасним міжнародним методикам</i> оцінки розвитку дитини; • <i>участь у семінарах тренінгах, конференціях, науково-практичних заходах</i> з питань інклюзивного навчання; • <i>співпраця з Інститутом спеціальної педагогіки</i> Національної академії педагогічних наук України, обласним, Київським та Севастопольським міськими ресурсними центрами підтримки інклюзивної освіти; • <i>самопідготовка, опрацювання літератури</i> з питань навчання дітей з ООП

2.2. Алгоритм утворення ІРЦ

Питання щодо створення інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ) **регулюється:**

- Господарським кодексом України¹⁶, Цивільним кодексом України²⁰ (визначають порядок створення юридичної особи);
- Законом України «Про освіту», Законом України «Про загальну середню освіту», Законом України «Про дошкільну освіту» (визначають право осіб з особливими освітніми потребами на освіту, а також обов'язок створення ІРЦ органами місцевого самоврядування);
- Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»²⁷ (визначає повноваження засновника);
- Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»²⁸ (визначає порядок реєстрації юридичної особи);
- Законом України «Про співробітництво територіальних громад»²⁹ (визначає порядок співробітництва у частині створення спільних комунальних установ);
- Постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 №545 «Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр»³⁵ (визначає порядок утворення, основні засади, а також правовий статус ІРЦ).

Порядок створення ІРЦ

1. Засновник (**районна, міська, селищна рада, об'єднана (і) територіальна (і) громада (и)**) приймають рішення про утворення комунальної установи ІРЦ (рішення сесії відповідної ради).
2. Засновник розробляє та затверджує Статут ІРЦ відповідно до Постанови КМУ від 12.07.2017 №545.
3. Засновник здійснює державну реєстрацію комунальної установи ІРЦ у відповідному Центрі надання адміністративних послуг. Для державної реєстрації юридичної особи необхідно подати відповідні документи:
 - заява про створення юридичної особи (зокрема ІРЦ) заповнюється у державного реєстратора у відповідному Центрі надання адміністративних послуг;
 - рішення засновника про утворення комунальної установи ІРЦ (рішення сесії відповідної ради);
 - установчі документи комунальної установи ІРЦ (Статут ІРЦ).

Додаткові документи, що можуть подаватись до Центру надання адміністративних послуг:

 - документ, що засвідчує повноваження представника засновника (довіреність, доручення тощо);
 - інші документи, визначені чинним законодавством про державну реєстрацію юридичної особи.
4. Засновник затверджує штатний розпис, графік роботи ІРЦ (оформлюється рішенням сесії відповідної ради).
5. Засновник затверджує Положення про конкурсний відбір на посади директора та педагогічних працівників ІРЦ (рішення сесії відповідної ради).
6. Засновник приймає рішення про оголошення конкурсу на посади директора та педагогічних працівників, а також проводить відповідний конкурсний відбір.
7. Засновник погоджує з управлінням (департаментом) освіти і науки облдержадміністрації статут, кандидатуру на посаду директора ІРЦ.
8. Засновник приймає рішення щодо призначення переможця конкурсу на посаду директора ІРЦ (рішення сесії ради) та укладає з ним контракт.
9. Директор ІРЦ призначає на посади педагогічних працівників ІРЦ на конкурсній основі, розробляє та затверджує їх посадові інструкції.

Створення спільної комунальної установи ІРЦ у разі співробітництва територіальних громад

У разі визначення порядку співробітництва щодо створення спільної комунальної установи ІРЦ, укладається договір про співробітництво територіальних громад відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», у якому визначається процедура оформлення такого співробітництва між територіальними громадами.

Договір про співробітництво територіальних громад передуює прийняттю рішення (рішення сесії відповідної ради) про утворення комунальної установи ІРЦ.

У разі створення і функціонування ІРЦ, об'єднана територіальна громада може приєднатись до співзасновників створеного ІРЦ, уклавши Договір про співробітництво територіальних громад для реалізації спільних проектів на умовах визначених Законом України «Про співробітництво територіальних громад».

Джерела фінансування ІРЦ

Джерелами фінансування ІРЦ можуть бути:

- освітня субвенція (фінансуються педагогічні працівники ІРЦ);
- кошти засновника (виділяються за рішенням сесії відповідної ради на матеріально-технічне забезпечення ІРЦ та оплату праці непедагогічних працівників). Територіальні громади, які уклали договір про співробітництво, визначають обсяги співфінансування ІРЦ;
- благодійні внески фізичних та юридичних осіб;
- інші джерела незаборонені законодавством.

Зразок

РІШЕННЯ

Про створення комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області

Відповідно до пункту 30 частини 1 статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», на виконання пункту 5 статті 20 Закону України «Про освіту», пункту 3-1 статті 48 Закону України «Про загальну середню освіту», пункту 3 Положення про інклюзивно-ресурсний центр, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 року №545, районна рада вирішила:

1. Створити комунальну установу «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області.
2. Затвердити Статут комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області (додаток 1).
3. Визначити уповноваженим органом управління комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області – відділ освіти районної державної адміністрації.
4. Доручити відділу освіти районної державної адміністрації:
 - здійснити державну реєстрацію комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області відповідно до встановленого законодавством порядку;
 - забезпечити функціонування комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області з 01 вересня 2018 року.
5. Затвердити Порядок конкурсного добору на посаду керівника та педагогічних працівників комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області (додаток 2).
6. Затвердити штатний розпис «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області та графік роботи (додаток 3).
7. Оголосити конкурс на посаду директора та педагогічних працівників комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області до 20 липня 2018 року.
8. Доручити фінансовому управлінню районної державної адміністрації передбачити фінансування видатків на утримання комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» районної ради області з 01 вересня 2018 року.
9. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника голови районної ради.

Голова районної ради

Зразок

СТАТУТ**КОМУНАЛЬНОЇ УСТАНОВИ «ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР»
МІСЬКОЇ РАДИ ОБЛАСТІ****I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

1.1. «ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР» РАДИ ОБЛАСТІ (далі – ІРЦ по тексту) є комунальною установою і знаходиться у комунальній власності.

Повне найменування українською мовою: КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА «ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР» РАДИ ОБЛАСТІ;

Скорочене найменування українською мовою: ІРЦ;

1.2. Засновником ІРЦ є _____
найменування органу місцевого самоврядування

(далі – Засновник). ІРЦ підпорядковується Засновнику та Департаменту освіти і науки обласної державної адміністрації.

Засновник здійснює фінансування комунальної установи, його матеріально-технічне забезпечення, надає необхідні будівлі з обладнанням і матеріалами, організовує будівництво і ремонт приміщень, їх господарське обслуговування.

1.4. ІРЦ у своїй діяльності керується Конституцією України, Конвенцією про права осіб з інвалідністю, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний ІРЦ», іншими нормативно-правовими актами, в тому числі рішеннями Засновника, департаменту освіти і науки державної адміністрації та цим Статутом.

1.5. Юридична адреса ІРЦ: _____.

1.6. ІРЦ є юридичною особою, має печатку і штампи, бланки встановленого зразка, може мати самостійний баланс, реєстраційні рахунки в органах Державного казначейства.

1.7. ІРЦ є неприбутковою установою та не має на меті отримання доходів.

Забороняється розподіляти отримані доходи (прибутки) або їх частини для розподілу серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб.

Доходи (прибутки) ІРЦ використовуються винятково для фінансування видатків на утримання ІРЦ, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених його установчими документами.

II. МЕТА ТА ПРЕДМЕТ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. ІРЦ створений з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу.

2.2. Відповідно до поставленої мети, предметом діяльності ІРЦ є:

2.2.1 проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини, в тому числі коефіцієнта її інтелекту (здійснюється практичними психологами ІРЦ), розроблення рекомендацій щодо освітньої програми, особливостей психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг відповідно до потенційних можливостей дитини;

2.2.2 надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми

ми потребами, які навчаються у закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти (не відвідують заклади освіти) та не отримують відповідної допомоги;

2.2.3 участь педагогічних працівників ІРЦ в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів загальної середньої освіти з метою моніторингу динаміки розвитку дитини не рідше, ніж двічі на рік;

2.2.4 ведення реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в ІРЦ, за згодою батьків (одного з батьків) або законних представників на обробку персональних даних неповнолітньої дитини;

2.2.5 ведення реєстру закладів освіти, а також реєстру фахівців, які надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами за їх згодою;

2.2.6 надання консультацій та взаємодія з педагогічними працівниками закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, з питань організації інклюзивного навчання;

2.2.7 надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батькам або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг таким дітям;

2.2.8 консультування батьків або законних представників дітей з особливими освітніми потребами стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, та зарахування до цих закладів;

2.2.9 надання консультативної та психологічної допомоги, проведення бесід з батьками (законними представниками) дітей з особливими освітніми потребами у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей;

2.2.10 моніторинг динаміки розвитку дітей з особливими освітніми потребами шляхом взаємодії з їх батьками (законними представниками) та закладами освіти, в яких вони навчаються;

2.2.11 організація інформаційно-просвітницької діяльності шляхом проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, тренінгів, майстер-класів з питань надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами;

2.2.12 взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, закладами охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту, службами у справах дітей, громадськими організаціями щодо надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами починаючи з раннього віку в разі потреби із залученням відповідних спеціалістів;

2.2.13 підготовка звітної інформації про результати діяльності ІРЦ для засновника, відповідного структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою, а також аналітичної інформації для відповідного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти.

2.3. ІРЦ провадить діяльність з урахуванням таких принципів, як повага та сприйняття індивідуальних особливостей дітей, дотримання найкращих інтересів дитини, недопущення дискримінації та порушення прав дитини, конфіденційність, доступність освітніх послуг з раннього віку, міжвідомча співпраця.

III. ПРАВОВИЙ СТАТУС

3.1. ІРЦ є юридичною особою.

3.2. ІРЦ користується закріпленим за ним комунальним майном на праві оперативного управління.

3.3. ІРЦ здійснює господарську діяльність.

3.4. Збитки, завдані ІРЦ внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого

самоврядування, які було визнано судом неконституційними або недійсними, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду.

3.5. Для здійснення господарської діяльності ІРЦ залучає і використовує матеріально-технічні, фінансові, трудові та інші види ресурсів, використання яких не заборонено законодавством.

3.6. Власник та уповноважений орган управління не відповідають за зобов'язаннями ІРЦ, а ІРЦ не відповідає за зобов'язаннями власника та уповноваженого органу управління.

3.7. ІРЦ має право укладати угоди, набувати майнові та особисті немайнові права, нести обов'язки, бути особою, яка бере участь у справі, що розглядається в судах України, міжнародних та третейських судах.

IV. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ

4.1. Первинний прийом батьків (одного з батьків) або законних представників дитини проводить психолог центру, який визначає час та дату проведення комплексної оцінки та встановлює наявність таких документів:

документів, що посвідчують особу батьків (одного з батьків) або законних представників;

свідоцтва про народження дитини;

індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (у разі інвалідності);

форми первинної облікової документації № 112/0 "Історія розвитку дитини", затвердженої МОЗ, у разі потреби – довідки від психіатра.

4.2. ІРЦ проводить комплексну оцінку не пізніше ніж протягом місяця з моменту подання письмової заяви батьків (одного з батьків) або законних представників дитини (далі – заява) та/або її особистої заяви (для дітей віком від 16 до 18 років) щодо проведення комплексної оцінки, а також отримує письмову згоду на обробку персональних даних дитини.

4.3. У разі коли дитина з особливими освітніми потребами здобуває дошкільну або загальну середню освіту, до заяви можуть додаватися:

психолого-педагогічна характеристика дитини із зазначенням динаміки та якості засвоєння знань під час навчання, підготовлена відповідним педагогічним працівником та затверджена керівником відповідного закладу освіти;

зошити з рідної мови, математики, результати навчальних досягнень (для дітей, які здобувають загальну середню освіту), малюнки, інші творчі роботи дитини;

документи щодо додаткових обстежень дитини.

4.4. У разі коли дитині з особливими освітніми потребами вже надавалися психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги, до ІРЦ подаються:

попередні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки;

висновок відповідних фахівців щодо результатів надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг із зазначенням динаміки розвитку дитини згідно з індивідуальною програмою розвитку.

4.5. ІРЦ проводить комплексну оцінку за місцем навчання та/або проживання (перебування) дитини. Графік проведення комплексної оцінки обов'язково погоджується з керівником відповідного закладу освіти, закладу охорони здоров'я та батьками (одним з батьків) або законними представниками дитини за два тижні до початку її проведення.

4.6. Під час проведення комплексної оцінки фахівці ІРЦ повинні створити атмосферу довіри та доброзичливості, враховувати фізичний та емоційний стан дитини, індивідуальні особливості її розвитку, вік, місце проживання, мову спілкування тощо.

4.7. Участь батьків (одного з батьків) або законних представників дитини у проведенні комплексної оцінки є обов'язковою.

4.8. Комплексна оцінка проводиться фахівцями ІРЦ індивідуально за такими напрямками:

- оцінка фізичного розвитку дитини;
- оцінка мовленнєвого розвитку дитини;

- оцінка когнітивної сфери дитини;
- оцінка емоційно-вольової сфери дитини;
- оцінка освітньої діяльності дитини.

4.9. Метою проведення оцінки фізичного розвитку дитини є визначення рівня її загального розвитку, відповідності віковим нормам, розвитку дрібної моторики, способу пересування тощо. За результатами оцінки вчитель-реабітолог заповнює карту спостереження дитини.

4.10. Оцінка мовленнєвого розвитку дитини проводиться з метою визначення рівня розвитку та використання вербальної/невербальної мови, наявності мовленнєвого порушення та його структури. Результати оцінки вчитель-логопед зазначає у висновку про комплексну оцінку.

4.11. Оцінка когнітивної сфери дитини проводиться з метою визначення рівня сформованості таких пізнавальних процесів, як сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага. Результати оцінки практичний психолог зазначає у висновку про комплексну оцінку.

4.12. Оцінка емоційно-вольової сфери дитини проводиться з метою виявлення її здатності до вольового зусилля, схильностей до проявів девіантної поведінки та її причин. Результати оцінки практичний психолог зазначає у висновку про комплексну оцінку.

4.13. Метою проведення оцінки освітньої діяльності дитини є визначення рівня сформованості знань, вмінь, навичок відповідно до освітньої програми або основних критеріїв формування вмінь та навичок дітей дошкільного віку. Таку оцінку проводить вчитель-дефектолог та її результати зазначає у висновку про комплексну оцінку.

4.14. У разі потреби, фахівці ІРЦ можуть проводити комплексну оцінку за іншими напрямками, зокрема визначення рівня соціальної адаптації, взаємовідносин з однолітками, дорослими.

4.15. Результати комплексної оцінки оформлюються в електронному вигляді, зберігаються в ІРЦ та надаються батькам (одному з батьків) або законним представникам дитини за письмовим зверненням. Інформація про результати комплексної оцінки є конфіденційною. Обробка та захист персональних даних дітей в ІРЦ здійснюється відповідно до вимог Закону України "Про захист персональних даних".

4.16. Узагальнення результатів комплексної оцінки здійснюється на засіданні фахівців ІРЦ, які її проводили, в якому мають право брати участь батьки (один з батьків) або законні представники дитини з особливими освітніми потребами.

4.17. За результатами засідання складається висновок про комплексну оцінку, в якому зазначаються загальні дані про дитину з особливими освітніми потребами, її сім'ю (батьків (одного з батьків) або законних представників, братів, сестер), умови виховання в сім'ї, стан здоров'я дитини, найменування закладу освіти, де навчається дитина, напрями проведення комплексної оцінки, загальні висновки, рекомендації, прізвище, ім'я, по батькові фахівців ІРЦ, які проводили оцінку.

4.18. Фахівці ІРЦ зобов'язані ознайомити батьків (одного з батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами з висновком про комплексну оцінку, умовами навчання та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг у закладах освіти (у разі здобуття дитиною дошкільної чи загальної середньої освіти).

4.19. Комплексна оцінка з підготовкою відповідного висновку проводиться протягом 10 робочих днів.

4.20. Висновок про комплексну оцінку надається батьками (одному з батьків) або законним представникам дитини з особливими освітніми потребами, за заявою яких (якого) її проведено, у двох примірниках, один з яких подається батьками (законними представниками) дитини до закладу освіти.

4.21. Висновок про комплексну оцінку реєструється у відповідному журналі та зберігається в електронному вигляді в ІРЦ (сканована копія текстового документу).

4.22. У разі встановлення фахівцями ІРЦ наявності у дитини особливих освітніх потреб, висновок про комплексну оцінку є підставою для формування для неї індивідуальної програми розвитку та надання їй психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг.

4.23. Комплексна оцінка може проводитися перед зарахуванням дитини з особливими освітніми потребами до закладу дошкільної або загальної середньої освіти. З метою створення у такому за-

кладі умов для навчання дитини її батьки (один з батьків) або законні представники звертаються до ІРЦ за шість місяців до початку навчального року.

Перед проведенням комплексної оцінки батьки (один з батьків) або законні представники дитини можуть звернутися до закладу освіти, який вони обрали, для зарахування дитини.

4.24. Повторна комплексна оцінка фахівцями ІРЦ проводиться у разі:

- переходу дитини з особливими освітніми потребами з дошкільного закладу освіти в заклад загальної середньої освіти; переведення дитини із спеціального закладу дошкільної освіти, спеціального закладу загальної середньої освіти, закладу загальної середньої освіти до інклюзивної (спеціальної) групи закладу дошкільної освіти або інклюзивного (спеціального) класу закладу загальної середньої освіти;
- надання рекомендації команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, психолого-педагогічної комісії спеціального закладу загальної середньої освіти щодо наявності успіхів або труднощів у засвоєнні дитиною освітньої програми.

4.25. У разі коли батьки (один з батьків) або законні представники дитини з особливими освітніми потребами не погоджуються з висновком про комплексну оцінку, вони можуть звернутися до відповідного структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ для проведення повторної комплексної оцінки обласним психолого-педагогічним консилиумом (далі — консилиум).

Протягом 10 робочих днів з дати звернення батьків (одного з батьків) або законних представників відповідний структурний підрозділ з питань діяльності ІРЦ зобов'язаний організувати проведення повторної комплексної оцінки дитини з особливими освітніми потребами за місцем її проживання (перебування)/навчання чи в іншому місці за попереднім погодженням з батьками (одним з батьків) або законними представниками.

4.26. Повторна комплексна оцінка може проводитися за всіма або окремими напрямками залежно від освітніх потреб дитини з особливими освітніми потребами та наявної інформації про її розвиток.

4.27. За результатами повторної комплексної оцінки складається висновок про повторну комплексну оцінку, що є основою для розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами та надання їй психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг.

V. ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ТА НАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ, КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИХ ПОСЛУГ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

5.1. Психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

Психолого-педагогічні послуги - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Корекційно-розвиткові послуги – це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

5.2. Психолого-педагогічний супровід, психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги спрямовані на:

- соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та відповідних компетенцій;
- формування компенсаційних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання в закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти;

- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності, становлення особистості.

За результатами комплексної оцінки фахівці ІРЦ:

- визначають напрями та обсяг психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, які надаються дітям з особливими освітніми потребами (для дитини з інвалідністю – з урахуванням індивідуальної програми реабілітації), та забезпечують їх надання шляхом проведення індивідуальних і групових занять;
- надають рекомендації щодо складення, виконання, коригування індивідуальної програми розвитку в частині надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, змісту, форм та методів навчання відповідно до потенційних можливостей дитини, створення належних умов для навчання залежно від порушення розвитку дітей з особливими освітніми потребами (доступність приміщень, особливості облаштування робочого місця, використання технічних засобів тощо).
- Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги надаються дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються у закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, і не отримують відповідної допомоги.

VI. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

6.1. ІРЦ має право:

6.1.1 звертатися у порядку, передбаченому законодавством, до центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також підприємств і організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, для отримання інформації та матеріалів, необхідних для виконання покладених на ІРЦ завдань.

6.1.2 укладати господарські угоди з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та підпорядкування, а також фізичними особами відповідно до законодавства.

6.1.3 здійснювати співробітництво з іноземними організаціями відповідно до законодавства.

6.1.4 залучати підприємства, установи та організації для реалізації своїх статутних завдань у визначеному законодавством порядку.

6.1.5 реалізувати інші права, що не суперечать чинному законодавству.

6.1.6 здійснювати оперативну діяльність по матеріально-технічному забезпеченню своєї роботи.

6.2. З метою якісного виконання покладених завдань ІРЦ зобов'язаний:

6.2.1 у разі виявлення складних життєвих обставин та/або ризику для життя і здоров'я дитини, невідкладно інформувати службу у справах дітей за місцем проживання дитини, територіальний підрозділ Національної поліції;

6.2.2 вносити засновнику, відповідному структурному підрозділу з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою та ресурсному центру підтримки інклюзивної освіти пропозиції щодо удосконалення діяльності ІРЦ;

6.2.3. залучати у разі потреби додаткових фахівців, у тому числі медичних працівників, працівників соціальних служб, фахівців інших ІРЦ, працівників закладів дошкільної освіти (ясел-садків) компенсуючого типу, спеціальних закладів загальної середньої освіти та навчально-реабілітаційних центрів.

VII. УПРАВЛІННЯ ІРЦ

7.1. Управління ІРЦ здійснюється відповідно до цього Статуту та діючого законодавства.

7.2. Засновник:

7.2.1 утворює, реорганізовує та ліквідовує ІРЦ, затверджує та змінює їх склад, графік роботи, організовує та проводить конкурс на посаду директора ІРЦ;

7.2.2 призначає на посаду та звільняє з посади директора ІРЦ;

7.2.3 заслуховує звіт про діяльність ІРЦ;

7.2.4 залучає необхідних фахівців для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг шляхом укладення цивільно-правових угод відповідно до запитів ІРЦ;

7.2.5 забезпечує створення матеріально-технічних умов, необхідних для функціонування ІРЦ та організації інклюзивного навчання;

7.2.6 проводить моніторинг виконання рекомендацій ІРЦ підпорядкованими їм закладами освіти.

7.3. Керівництво діяльності ІРЦ здійснює директор, який призначається на посаду строком на три роки на конкурсній основі та звільняється з посади _____ головою за погодженням з відповідним структурним підрозділом з питань діяльності ІРЦ управління освіти області.

На посаду директора ІРЦ призначається особа, яка має вищу освіту не нижче ступеня магістра або освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста за напрямками «Спеціальна освіта», «Корекційна освіта», «Дефектологія», «Психологія» та стаж роботи якої становить не менше п'яти років за фахом.

Термін перебування на посаді, права, обов'язки і відповідальність директора, умови його матеріального забезпечення, інші умови найму визначаються контрактом.

7.4. Директор ІРЦ може бути звільнений достроково на передбачених контрактом підставах відповідно до законодавства.

7.5. Директор ІРЦ:

7.5.1 планує та організовує роботу ІРЦ, відповідно до компетенції, видає накази, контролює їх виконання, затверджує посадові інструкції фахівців ІРЦ;

7.5.2 подає на затвердження засновнику проект змін до Статуту;

7.5.3 призначає на посади фахівців ІРЦ на конкурсній основі та звільняє їх з посад відповідно до законодавства;

7.5.4 створює належні умови для продуктивної праці фахівців ІРЦ, підвищення їх фахового і кваліфікаційного рівня, впровадження сучасних методик проведення психолого-педагогічної оцінки, новітніх технологій надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами;

7.5.5 встановлює працівникам розміри премій, винагород, надбавок і доплат на передбачених колективним договором та законодавством умовах;

7.5.6 укладає колективний договір за погодженням з уповноваженим органом;

7.5.7 розпоряджається майном ІРЦ та його коштами за погодженням із засновником в установленому порядку, формує кошторис, укладає цивільно-правові угоди, забезпечує ефективність використання фінансових та матеріальних ресурсів ІРЦ;

7.5.8 забезпечує охорону праці, дотримання законності у діяльності ІРЦ;

7.5.9 представляє ІРЦ у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями;

7.5.10 подає засновнику річний звіт про діяльність ІРЦ.

7.5.11 вирішує інші питання діяльності ІРЦ у відповідності із законодавством.

7.6. У своїй діяльності ІРЦ підпорядковується засновнику. Структурний підрозділ з питань діяльності інклюзивно-ресурсних центрів органів управління освітою _____ держадміністрації здійснює координацію діяльності ІРЦ, контроль за дотриманням ним актів законодавства та Положення про ІРЦ.

VIII. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

8.1. Діяльність ІРЦ забезпечують педагогічні працівники: вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи (сурдопедагоги, олігофренопедагоги, тифлопедагоги), практичні психологи, вчителі-реабілітологи, а також, медична сестра, бухгалтер та господарсько-обслуговуючий персонал.

8.2. На посади педагогічних працівників ІРЦ призначаються особи, які мають вищу педагогічну (психологічну) освіту ступеня магістра. Стаж роботи за фахом не менше 60 відсотків педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру повинен становити три або більше років.

8.3. Призначення на посади педагогічних працівників ІРЦ здійснюється засновником на конкурсній основі. Положення про конкурс на посаду директора та педагогічних працівників ІРЦ затверджує засновник на підставі примірних положень, затверджених МОН.

8.4. Обов'язки фахівців ІРЦ визначаються відповідно до законодавства та посадових інструкцій.

8.5. На педагогічних працівників ІРЦ поширюються умови оплати праці, умови надання щорічних відпусток та інші пільги, встановлені законодавством для педагогічних працівників спеціальних закладів загальної середньої освіти.

8.6. У разі потреби, ІРЦ може залучати додаткових фахівців шляхом укладення цивільно-правових угод.

8.7. Для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг в ІРЦ вводяться такі посади:

8.7.1 вчителя-логопеда з розрахунку одна штатна одиниця на 25-30 дітей з порушеннями мовлення або 15-20 дітей з тяжкими порушеннями мовлення, або 15 дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення, або 12 дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення;

8.7.2 вчителя-дефектолога з розрахунку одна штатна одиниця на 12-15 дітей з порушеннями слуху/зору/інтелектуального розвитку;

8.7.3 практичного психолога з розрахунку одна штатна одиниця на 12-15 дітей, які мають порушення емоційно-вольової сфери/пізнавальних процесів;

8.7.4 вчителя-реабілітолога з розрахунку одна штатна одиниця на 12-15 дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату.

8.8. За наявності автотранспортних засобів (автобусів) вводиться посада водія.

8.9. Кількісний склад фахівців ІРЦ визначається з урахуванням територіальних особливостей, кількості дітей з особливими освітніми потребами.

8.10. Штатний розпис ІРЦ та режим його роботи затверджується засновником.

8.11. Тривалість робочого тижня педагогічних працівників ІРЦ становить 40 годин, що становить тарифну ставку, з яких педагогічне навантаження фахівців ІРЦ, які надають психолого-педагогічну допомогу дітям з особливими освітніми потребами, становить 18 годин на тиждень для безпосередньої роботи з такими дітьми. Крім того, фахівці ІРЦ провадять інші види діяльності, зокрема надають консультації батькам (законним представникам) дітей, педагогічним працівникам, які беруть участь в інклюзивному навчанні, тощо.

ІХ. ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

9.1. Матеріально-технічна база ІРЦ включає будівлі, споруди, приміщення, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, інші матеріальні цінності, вартість яких відображена у балансі.

9.2. Майно, закріплене за ІРЦ, належить йому на праві оперативного управління та не може бути вилученим, якщо інше не передбачено законодавством.

9.3. Фінансово-господарська діяльність ІРЦ провадиться відповідно до бюджетного законодавства, законодавства про освіту та інших нормативно-правових актів.

9.4. Джерелами фінансування ІРЦ є кошти засновника, благодійні внески юридичних та фізичних осіб, інші джерела, не заборонені законодавством.

Х. ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІРЦ

10.1. Діяльність ІРЦ припиняється в результаті його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Рішення про реорганізацію або ліквідацію ІРЦ приймається засновником.

Припинення діяльності ІРЦ здійснюється комісією з припинення (комісією з реорганізації, ліквідаційною комісією), утвореною в установленому законодавством порядку.

10.2. Під час реорганізації ІРЦ його права та обов'язки переходять до правонаступника, що визначається Засновником.

10.3. ІРЦ вважається реорганізованим (ліквідованим) з дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відповідного запису в установленому порядку.

ХІ. ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО СТАТУТУ

11.1. Зміни та доповнення до цього Статуту у разі потреби вносяться Засновником шляхом викладення його у новій редакції та реєструються в установленому законом порядку.

2.3. Методичні рекомендації щодо проведення конкурсу на заміщення вакантної посади директора ІРЦ

Ці методичні рекомендації (далі рекомендації) розроблено на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (далі – Положення) і визначають особливості порядку призначення директора ІРЦ.

1. Директор призначається за конкурсом на заміщення вакантної посади строком на три роки відповідно до пункту 41 Положення.
2. Конкурс проводиться з дотриманням принципів: законності; прозорості; забезпечення рівного доступу; недискримінації; доброчесності; надійності та відповідності методів оцінювання.
3. Конкурс на заміщення вакантної посади директора ІРЦ проводиться при утворенні ІРЦ, закінченні строку дії контракту з директором ІРЦ або прийнятті рішення щодо припинення (розірвання) контракту з директором ІРЦ.
4. Конкурс оголошується засновником.
5. Конкурсний відбір проводиться поетапно:
 - публікація оголошення про проведення конкурсного відбору в офіційних засобах масової інформації відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
 - прийом документів від осіб, які бажають взяти участь у конкурсному відборі;
 - попередній розгляд поданих документів на відповідність встановленим законодавством вимогам;
 - проведення іспиту та визначення його результатів;
 - проведення співбесіди та визначення її результатів;
 - визначення результатів конкурсного відбору;
 - оприлюднення результатів конкурсу.
6. Оголошення про проведення конкурсного відбору оприлюднюється в місцевих засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті засновника ІРЦ (у разі наявності веб-сайту) не пізніше, ніж за один місяць до початку проведення конкурсного відбору.
7. Оголошення про проведення конкурсу повинне містити:
 - найменування і місцезнаходження ІРЦ;
 - найменування посади та умови оплати праці;
 - кваліфікаційні вимоги до претендентів на посаду (далі – претенденти);
 - перелік документів, які необхідно подати для участі в конкурсному відборі, та строк їх подання;

- дату, місце та етапи проведення конкурсного відбору;
- прізвище, ім'я, по батькові, номер телефону та адресу електронної пошти особи, яка надає додаткову інформацію про проведення конкурсного відбору.

В оголошенні може міститися додаткова інформація, що не суперечить законодавству.

8. Строк подання документів для участі в конкурсному відборі не може становити менше 20 та більше 30 календарних днів з дня оприлюднення оголошення про проведення конкурсного відбору.
9. Особа, яка виявила бажання взяти участь у конкурсі, подає (особисто або поштою) конкурсній комісії такі документи:
 - копію паспорта громадянина України;
 - письмову заяву про участь у конкурсі, до якої додається резюме у довільній формі;
 - копію трудової книжки;
 - копію (копії) документа (документів) про освіту із додатками, присвоєння вченого звання, присудження наукового ступеня;
 - письмову згоду на збір та обробку персональних даних (додаток 1).

Особа, яка бажає взяти участь у конкурсному відборі, має право додати до заяви про участь у конкурсі інші документи, непередбачені в оголошенні про проведення конкурсу.

10. Прийом та реєстрація документів від претендентів на посаду здійснюється органом управління освітою (засновником) за місцем проведення конкурсу.
11. У разі надіслання документів поштою, датою подання документів вважається зазначена поштовим штампом.
12. У разі невідповідності наданих документів встановленим вимогам, претенденти на заміщення вакантної посади до конкурсного відбору не допускаються, про що впродовж трьох днів їм повідомляє орган управління освітою (засновник).
13. Документи, подані після закінчення встановленого строку, не розглядаються та повертаються особам, які їх подали.
14. Усі претенденти, які своєчасно подали документи для участі у конкурсі, отримують письмове повідомлення від засновника про прийняте рішення щодо їх кандидатур не пізніше ніж протягом десяти календарних днів з дати закінчення строку подання документів.
15. Для проведення конкурсного відбору засновником формується конкурсна комісія, до складу якої входить не менше 5 осіб, зокрема:
 - заступник міського голови, голови районної у місті ради, голови районної ради, голови територіальної громади, що опікується питаннями освіти (голова конкурсної комісії);
 - керівник органу управління освітою відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
 - керівники закладів дошкільної освіти, закладів загальної середньої освіти;
 - представники закладів охорони здоров'я, соціального захисту населення.

До участі у роботі комісії можуть бути залучені фахівці ІРЦ, працівники обласних, Київського та Севастопольського міських ресурсних центрів з підтримки інклюзивної освіти, а також представники громадськості.

16. Засідання конкурсної комісії вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше п'яти членів комісії. Рішення конкурсної комісії приймається більшістю голосів, присутніх на засіданні.
17. Конкурс передбачає складання кваліфікаційного іспиту та проведення співбесіди. Кваліфікаційний іспит для директорів ІРЦ може проводитися за напрямками:
 - знання законодавства у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами;
 - знання основ спеціальної педагогіки;
 - знання основ управління діяльністю ІРЦ.

Орієнтовний перелік питань для проведення іспиту (додаток 2).

18. Іспит складається з 6-ти питань по 2 запитання за напрямками, визначеними у пункті 18 рекомендацій. Загальний час для проведення іспиту повинен становити не більш, ніж 1 годину 20 хвилин.

19. Для воцінювання іспиту рекомендується використовувати таку систему:
 - 2 бали виставляються кандидатам, які в повному обсязі розкрили суть питання;
 - 1 бал виставляється кандидатам, які розкрили питання частково;
 - 0 балів виставляється кандидатам, які не відповіли на питання.
20. Члени Комісії визначають результати письмового іспиту згідно з пунктом 19 рекомендацій.
21. Кандидати, які за результатами іспиту набрали 6 балів, допускаються до співбесіди.
22. Співбесіда проводиться з метою оцінки відповідності досвіду, досягнень, компетенції, особистих якостей вимогам до професійної компетентності кандидата та до відповідних посадових обов'язків. Під час співбесіди не ставляться запитання щодо політичних поглядів, релігії, етнічного походження, матеріального становища, соціального походження або питання, які можуть бути розцінені як дискримінаційні.
Перелік вимог, відповідно до яких проводиться співбесіда, визначається конкурсною комісією згідно з умовами проведення конкурсу.
23. Для оцінювання кожної окремої вимоги до професійної компетентності на співбесіді може використовуватись така система:
 - 2 бали виставляються кандидатам, які відповідають вимозі;
 - 1 бал виставляється кандидатам, які не повною мірою відповідають вимозі;
 - 0 балів виставляється кандидатам, які не відповідають вимозі.
24. Визначення результатів співбесіди здійснюється кожним членом Комісії індивідуально та фіксується у відомості про результати співбесіди (додаток 3).
25. Визначення остаточних результатів конкурсу здійснюється у балах як середнє арифметичне значення індивідуальних оцінок.
26. Підсумковий рейтинг кандидатів визначається шляхом додавання середніх оцінок, проставлених членами Комісії у зведеній відомості середніх оцінок за кожну окрему вимогу до професійної компетентності та іспиту (додаток 4).
27. Сума таких оцінок є підсумковим рейтингом кандидата, за допомогою якого визначається переможець конкурсу (додаток 5).
28. Якщо два і більше кандидатів мають однаковий загальний рейтинг, переможець конкурсу визначається шляхом відкритого голосування членів Комісії.
29. Конкурсна комісія протягом одного робочого дня після завершення співбесіди надає претендентам та засновнику ІРЦ висновок щодо результатів конкурсного відбору.
30. Кожен претендент може надати обґрунтовані заперечення щодо висновку до структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій не пізніше, ніж через три робочі дні з дати його отримання.
31. Наступного дня з моменту отримання висновку засновник надсилає документи до структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій для погодження претендента на посаду директора ІРЦ. З урахуванням наявності (відсутності) заперечень від інших претендентів, структурний підрозділ з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій упродовж 10 днів з моменту отримання висновку від засновника погоджує претендента.
32. Після погодження засновник укладає контракт з визначеним конкурсною комісією претендентом з дотриманням вимог законодавства про працю.
33. Конкурсний відбір визнається таким, що не відбувся, в разі, коли:
 - відсутні заяви про участь у конкурсному відборі;
 - жоден з претендентів не пройшов конкурсний відбір;
 - конкурсною комісією не визначено претендента.
34. Якщо конкурсний відбір не відбувся, у місячний термін проводиться повторний конкурсний відбір.

35. Результати конкурсного відбору оприлюднюються в місцевих засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті засновника ІРЦ (у разі наявності веб-сайту) не пізніше, ніж за 45 днів з дня оприлюднення оголошення про проведення конкурсу.

2.3. Методичні рекомендації щодо проведення конкурсу на заміщення вакантних посад педагогічних працівників ІРЦ

Ці методичні рекомендації (далі – рекомендації) розроблено на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (далі – Положення) і визначають особливості порядку призначення педагогічних працівників ІРЦ.

1. Педагогічні працівники ІРЦ призначаються на посади директором ІРЦ на конкурсній основі відповідно до підпункту 2 пункту 42 Положення.
2. Конкурс проводиться з дотриманням принципів: законності; прозорості; забезпечення рівного доступу; недискримінації; доброчесності; надійності та відповідності методів оцінювання.
3. Конкурс оголошується засновником ІРЦ.
4. Конкурсний відбір рекомендується проводити поетапно:
 - публікація оголошення про проведення конкурсного відбору в офіційних засобах масової інформації відповідної адміністративно-територіальної одиниці та на офіційному веб-сайті засновника ІРЦ (у разі наявності веб-сайту);
 - прийом документів від осіб, які бажають взяти участь у конкурсному відборі;
 - попередній розгляд поданих документів на відповідність встановленим законодавством вимогам;
 - проведення іспиту та визначення його результатів;
 - проведення співбесіди та визначення її результатів;
 - визначення результатів конкурсного відбору;
 - оприлюднення результатів конкурсу.
5. Оголошення про проведення конкурсного відбору оприлюднюється в місцевих засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті засновника ІРЦ (у разі наявності веб-сайту) не пізніше, ніж за один місяць до початку проведення конкурсного відбору.
6. Оголошення про проведення конкурсу повинне містити:
 - найменування і місцезнаходження ІРЦ;
 - перелік посад та умови оплати праці;
 - кваліфікаційні вимоги до претендентів на посаду (далі – претенденти);
 - перелік документів, які необхідно подати для участі в конкурсному відборі, та строк їх подання;
 - дату, місце та етапи проведення конкурсного відбору;
 - прізвище, ім'я, по батькові, номер телефону та адресу електронної пошти особи, яка надає додаткову інформацію про проведення конкурсного відбору.

В оголошенні може міститися додаткова інформація, що не суперечить законодавству.
7. Строк подання документів для участі в конкурсному відборі не може становити менше 20 та більше 30 календарних днів з дня оголошення про проведення конкурсного відбору.
8. Особа, яка виявила бажання взяти участь у конкурсі, подає (особисто або поштою) конкурсній комісії такі документи:
 - копію паспорта громадянина України;
 - письмову заяву про участь у конкурсі, до якої додається резюме у довільній формі;
 - копію трудової книжки;
 - копію (копії) документа (документів) про освіту із додатками, присвоєння вченого звання, присудження наукового ступеня;

- письмову згоду на збір та обробку персональних даних (додаток 1).

Особа, яка бажає взяти участь у конкурсному відборі, має право додати до заяви про участь у конкурсі інші документи, непередбачені в оголошенні про проведення конкурсу.

9. Прийом та реєстрація документів від претендентів на посаду здійснюється органом управління освітою (засновником) за місцем проведення конкурсу.
10. У разі надіслання документів поштою, датою подання документів вважається зазначена поштовому штемпелі.
11. У разі невідповідності наданих документів встановленим вимогам, претенденти на заміщення вакантної посади до конкурсного відбору не допускаються, про що впродовж трьох днів їм повідомляє орган управління освітою (засновник).
12. Документи, подані після закінчення встановленого строку, не розглядаються та повертаються особам, які їх подали.
13. Усі претенденти, які своєчасно подали документи для участі у конкурсі, отримують письмове повідомлення від засновника про прийняте рішення щодо їх кандидатур не пізніше ніж протягом десяти календарних днів з дати закінчення строку подання документів.
14. Для проведення конкурсного відбору засновником ІРЦ формується конкурсна комісія, до складу якої входить не менше 5 осіб, зокрема:
 - директор ІРЦ;
 - керівники закладів дошкільної освіти, закладів загальної середньої освіти;
 - представники закладів охорони здоров'я, соціального захисту населення.

До участі у роботі комісії можуть бути залучені фахівці ІРЦ, працівники обласних, Київського та Севастопольського міських ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти, а також представники громадськості.

15. Засідання конкурсної комісії вважається правоможним, якщо на ньому присутні не менше п'яти членів комісії. Рішення конкурсної комісії приймається більшістю голосів, присутніх на засіданні.
16. Конкурс передбачає складання кваліфікаційного іспиту та проведення співбесіди. Кваліфікаційний іспит фахівців ІРЦ може проводитися за напрямками:
 - знання законодавства у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами;
 - знання основ спеціальної педагогіки.

Орієнтовний перелік питань для проведення іспиту (додаток 2).

17. Іспит складається з 6 питань по 3 запитання за напрямками, визначеними у пункті 18 цього Порядку. Загальний час для проведення іспиту повинен становити не більш, ніж 1 годину 20 хвилин.
18. Для оцінювання іспиту рекомендується використовувати таку систему:
 - 2 бали виставляються кандидатам, які в повному обсязі розкрили суть питання;
 - 1 бал виставляється кандидатам, які розкрили питання частково;
 - 0 балів виставляється кандидатам, які не відповіли на питання.
19. Члени Комісії визначають результати письмового іспиту згідно з пунктом 19 цього Порядку.
20. Кандидати, які за результатами іспиту набрали 6 балів, допускаються до співбесіди.
21. Співбесіда проводиться з метою оцінки відповідності досвіду, досягнень, компетенції, особистих якостей вимогам до професійної компетентності кандидата та до відповідних посадових обов'язків.

Під час співбесіди не ставляться запитання щодо політичних поглядів, релігії, етнічного походження, матеріального становища, соціального походження або питання, які можуть бути розцінені як дискримінаційні.

Перелік вимог, відповідно до яких проводиться співбесіда, визначається конкурсною комісією згідно з умовами проведення конкурсу.

22. Для оцінювання кожної окремої вимоги до професійної компетентності на співбесіді може використовуватись така система:
 - 2 бали виставляються кандидатам, які відповідають вимозі;

- 1 бал виставляється кандидатам, які не повною мірою відповідають вимозі;
 - 0 балів виставляється кандидатам, які не відповідають вимозі.
23. Визначення результатів співбесіди здійснюється кожним членом Комісії індивідуально та фіксується у відомості про результати співбесіди (додаток 3).
24. Визначення остаточних результатів конкурсу здійснюється у балах як середнє арифметичне значення індивідуальних оцінок.
25. Підсумковий рейтинг кандидатів визначається шляхом додавання середніх оцінок, проставлених членами Комісії у зведеній відомості середніх оцінок за кожну окрему вимогу до професійної компетентності та іспиту (додаток 4).
26. Сума таких оцінок є підсумковим рейтингом кандидата, за допомогою якого визначається переможець конкурсу (додаток 5).
27. Якщо два і більше кандидатів мають однаковий загальний рейтинг, переможець конкурсу визначається шляхом відкритого голосування членів Комісії.
28. Конкурсна комісія протягом одного робочого дня після завершення співбесіди надає претендентам та засновнику ІЦР висновок щодо результатів конкурсного відбору.
29. Кожен претендент може надати обґрунтовані заперечення щодо висновку до структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій не пізніше, ніж через три робочих дні з дати його отримання.
30. За умови відсутності заперечень від інших претендентів, директор ІРЦ призначає на посаду фахівця відповідно до вимог законодавства про працю.
31. Конкурсний відбір визнається таким, що не відбувся, в разі, коли:
- відсутні заяви про участь у конкурсному відборі;
 - жоден з претендентів не пройшов конкурсний відбір;
 - конкурсною комісією не визначено претендента.
32. Якщо конкурсний відбір не відбувся, у місячний термін проводиться повторний конкурсний відбір.
33. Результати конкурсного відбору оприлюднюються в місцевих засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті засновника ІРЦ (у разі наявності веб-сайту) не пізніше, ніж за 45 днів з дня оприлюднення оголошення про проведення конкурсу.

Додаток 1

Начальнику органу управління
освіти і науки / Засновнику
П.І.П.

ЗАЯВА

Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» (від 01.06.2010 № 2297-VI), надаю згоду на обробку моїх особистих персональних даних з первинних джерел (у т. ч., паспортні дані, відомості з документів про освіту, відомості, які надаю про себе, тощо) під час проведення конкурсу на заміщення вакантної посади (назва посади).

« ____ » _____ 20__ р. _____
(підпис) (прізвище, ім'я та по батькові)

Додаток 2

**Орієнтовний перелік питань
для проведення кваліфікаційного іспиту на посаду директора та фахівців ІРЦ**

- Міжнародні акти щодо забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на інклюзивне навчання.
- Право дітей з особливими освітніми потребами на освіту у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту».
- Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872.
- Порядок комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 06.02.2015 № 104/52.
- Основні завдання та склад ІРЦ, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545.
- Організація проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини.
- Назвіть документацію, яку необхідно подати батькам дитини з ООП, для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини.
- Охарактеризуйте порядок та підстави для проведення повторної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини.
- Охарактеризуйте особливості навчання та виховання дітей з інтелектуальними порушеннями.
- Охарактеризуйте особливості навчання та виховання дітей із затримкою психічного розвитку.
- Охарактеризуйте особливості навчання та виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.
- Охарактеризуйте особливості навчання та виховання дітей з порушеннями слуху.
- Охарактеризуйте особливості навчання та виховання дітей з порушеннями зору.
- Охарактеризуйте особливості навчання та виховання дітей з порушеннями мовлення.
- Охарактеризуйте особливості навчання та виховання дітей з розладами аутистичного спектру.
- Психолого-педагогічний супровід дітей зі складними порушеннями розвитку.
- Система управління діяльністю ІРЦ: основні завдання МОН.
- Система управління діяльністю ІРЦ: основні завдання структурних підрозділів з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій.
- Система управління діяльністю ІРЦ: основні завдання засновника.
- Система управління діяльністю ІРЦ: основні завдання Інституту спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України.
- Завдання ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти в системі управління діяльністю ІРЦ.

Додаток 3

ВІДОМІСТЬ
про результати співбесіди
(готується кожним членом конкурсної комісії окремо)

Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» (від 01.06.2010 №2291-VI) надаю згоду на обробку моїх особистих персональних даних з первинних джерел (у т. ч. паспортні дані, відомості з документів про освіту, відомості, які надаю про себе, тощо) під час проведення конкурсу на заміщення вакантної посади (назва посади)

Прізвище, ім'я та по батькові кандидата	Загальна кількість балів	Рейтинг
	Вимога	
	Вимога	
	Вимога	
	Вимога	

Член комісії _____
(підпис) (прізвище, ім'я та по батькові)

Додаток 4

ЗВЕДЕНА ВІДОМІСТЬ
середніх балів

Прізвище, ім'я та по батькові кандидата	Види оцінювання	Вимоги	Оцінка члена комісії N 1	Оцінка члена комісії N 2	Оцінка члена комісії N 3	Оцінка члена комісії N 4	Оцінка члена комісії N 5	Середній бал*
Кандидат № 1	Іспит	Знання законодавства в сфері освіти дітей з особливими освітніми						
		знання основ спеціальної педагогіки						
		знання основ управління діяльністю ІРЦ						
	Співбесіда	Вимога						
		Вимога						
		Вимога						
		Вимога						
Сума балів								

Голова комісії

(підпис)

(прізвище, ім'я та по батькові)

Додаток 5

ПІДСУМКОВИЙ РЕЙТИНГ КАНДИДАТІВ

Прізвище, ім'я та по батькові кандидата	Загальна кількість балів	Рейтинг

РОЗДІЛ III. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІРЦ

3.1. Статус фахівців ІРЦ

Діяльність інклюзивно-ресурсного центру забезпечують:

- директор інклюзивно-ресурсного центру;
- педагогічні працівники – вчитель-логопед, вчителі-дефектологи (олігофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог), практичні психологи, вчитель-реабілітолог;
- медична сестра, бухгалтер, інші фахівці;
- технічний персонал, робітники (див додаток).

Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 963, згідно з якою до посад педагогічних працівників віднесені вчителі всіх спеціальностей (у тому числі і вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи, вчителі-реабілітологи) та практичні психологи.

Згідно з п.47 Постанови КМУ «Про інклюзивно-ресурсний центр» на педагогічних працівників ІРЦ поширюються умови оплати праці, умови надання щорічних відпусток та інші пільги, встановлені законодавством для педагогічних працівників спеціальних закладів загальної середньої освіти.

Оплата праці працівників закладів та установ освіти здійснюється з освітньої субвенції (Бюджетний кодекс України 15 стаття 103-2) та відповідно до Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затвердженої Наказом Міністерства освіти України від 15.04.1993 № 102 (зі змінами) (далі – Інструкція). Слід зазначити, що дана Інструкція застосовується в частині, що не суперечить умовам оплати праці, визначеним у Наказі Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 № 557 «Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ» (далі – Наказ № 557), який розроблений відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»⁴¹.

У додатку 6 Наказу № 557 визначені тарифні розряди для вчителів усіх спеціальностей, методистів, практичних психологів. Тарифні розряди таким фахівцям встановлюються залежно від категорії.

3.2. Штатний розпис ІРЦ

Таблиця 3.1

Найменування посади	Спеціальність / освіта	Діапазон розрядів за Єдиною тарифною сіткою
Директор	Спеціальна освіта Корекційна освіта Дефектологія Психологія	15
Вчитель-логопед	Спеціальна освіта Корекційна освіта Дефектологія	10-14
Вчитель-дефектолог (олігофренопедагог)	Спеціальна освіта Корекційна освіта Дефектологія	10-14
Вчитель-дефектолог (тифлопедагог)	Спеціальна освіта Корекційна освіта Дефектологія	10-14

Найменування посади	Спеціальність / освіта	Діапазон розрядів за Єдиною тарифною сіткою
Вчитель-дефектолог (сурдопедагог)	Спеціальна освіта Корекційна освіта Дефектологія	10-14
Практичний психолог	Психологія	10-14
Вчитель-реабілітолог	Спеціальна освіта Корекційна освіта Дефектологія	10-14
Медична сестра	Сестринська справа Лікувальна справа Акушерська справа	6-9
Бухгалтер	Облік і аудит Бухгалтерський облік	7-10
Водій	Водій автотранспортних засобів	2-5
Прибиральниця		1-2

3.3. Оплата праці працівникам ІРЦ

Таблиця 3.2

Найменування посади	Тарифний розряд	Посадовий оклад (ставка заробітної плати) станом на 01.01.2018, грн
Директор	15	4546
Вчителі усіх спеціальностей, методисти, практичні психологи:		
вищої категорії	14	4264
першої категорії	13	4000
другої категорії	12	3735
без категорії	10-11	3207-3471

Присвоєння категорій та встановлення тарифних розрядів здійснюється за результатами атестації. Типове положення про атестацію педагогічних працівників, затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930.

Педагогічні працівники ІРЦ **мають право на підвищення посадового окладу** (ставки заробітної плати):

- за роботу у закладі (установі) для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку – на 25 відсотків (Постанова КМУ від 20.04.2007 № 643, Наказ Міносвіти від 15.04.1993 № 102)⁴⁰;
- на 10 відсотків (Постанова КМУ від 11.01.2018 № 22)³²;
- за педагогічне звання «старший учитель» – 10 відсотків, учитель-методист – на 15 відсотків (Постанова КМУ від 20.04.2007 № 643, Наказ Міносвіти від 15.04.1993 № 102).

У разі, якщо працівникам закладів, установ освіти передбачено підвищення посадових окладів (ставок заробітної плати) за декількома підставами, передбаченими умовами оплати праці, то абсолютний розмір

кожного підвищення визначається, виходячи з розміру посадового окладу (ставки заробітної плати), без урахування іншого підвищення (п. 5 Наказу № 557).

У разі підвищення посадового окладу усі доплати і надбавки обчислюються у відсотках від новоутвореного (з урахуванням підвищень) посадового окладу (ставки заробітної плати).

Надбавки:

за вислугу років (стаття 57 Закону України «Про освіту», Постанова КМУ від 31.01.2001 № 78):

Педагогічним та науково-педагогічним працівникам закладів і установ освіти виплачуються надбавки за вислугу років щомісяця у відсотках до посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи у таких розмірах: понад 3 роки – 10 відсотків, понад 10 років – 20 відсотків і понад 20 років – 30 відсотків.

Порядок виплати надбавок за вислугу років педагогічним і науково-педагогічним працівникам закладів і установ освіти затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 № 78. Дія Порядку поширюється на педагогічних та науково-педагогічних працівників, перелік посад яких затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 963 і на яких поширюються умови оплати праці працівників навчальних закладів і установ освіти.

За престижність (Постанова КМУ від 23.03.2011 № 373)³⁸:

Зазначена надбавка встановлюється педагогічним працівникам закладів дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої освіти, інших установ і закладів незалежно від їхнього підпорядкування. Розмір надбавки складає від 5 до 30 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати), і встановлюється керівником закладу (установи) у межах фонду оплати праці.

Інші надбавки (Наказ № 557, Постанова КМУ від 30.08.2002 № 1298):

- у розмірі до 50 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати):
 - за високі досягнення у праці;
 - за виконання особливо важливої роботи (на строк її виконання);
 - за складність, напруженість у роботі.

Граничний розмір зазначених надбавок для одного працівника не повинен перевищувати 50 відсотків посадового окладу.

- за почесні звання України, СРСР, союзних республік СРСР, за звання «народний» – у розмірі 40 відсотків, за звання «заслужений» – 20 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати).

Надбавки за почесні звання встановлюються працівникам, якщо їхня діяльність за профілем збігається з отриманим почесним або спортивним званням. У випадку двох або більше звань надбавки встановлюються за одним (вищим) званням. Відповідність почесного звання профілю діяльності працівника на обійманій посаді визначається керівником закладу, установи освіти.

Доплати (Наказ № 557, Постанова КМУ від 30.08.2002 № 1298):

у розмірі до 50 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати, тарифної ставки):

- за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників;
- за суміщення професій (посад);
- за розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт.

Зазначені види доплат не встановлюються керівникам закладів, установ освіти та наукових установ, їхні заступникам, керівникам структурних підрозділів навчальних закладів, установ освіти та наукових установ, їх заступникам.

За вчене звання: професора – в межах 33 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати); доцента, старшого наукового співробітника, старшого дослідника – в межах 25 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати).

За науковий ступінь: доктора наук – в межах 25 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати); кандидата наук, доктора філософії – в межах 15 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати).

Зазначені доплати встановлюється працівникам, якщо їхня діяльність за профілем збігається з наявним ученим званням (науковим ступенем). За наявності у працівників двох або більше вчених звань (наукових ступенів) доплата встановлюється за одним (вищим) званням (науковим ступенем). Відповідність ученого звання та наукового ступеня профілю діяльності працівника на обійманій посаді визначається керівником навчальних закладів, установ освіти та наукових установ.

Тривалість щорічної відпустки

Для педагогічних працівників та директора ІРЦ щорічна основна відпустка становить 56 календарних днів (Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 № 346 «Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам»).

3.4. Посадові інструкції працівників ІРЦ

Посадові інструкції складаються для всіх посад (професій), зазначених у штатному розписі.

Посадові інструкції складаються у двох примірниках, один з яких зберігається у директора ІРЦ.

Працівникові видається під підпис копія посадової інструкції.

Посадова інструкція є кадровим документом, в якому визначено конкретні завдання та обов'язки працівника, його права та відповідальність. Ознайомлення працівника з посадовою інструкцією під підпис надає можливість уникнути спору про зміст трудових функцій працівника, а також у зв'язку з порушенням працівником трудових обов'язків.

Крім того, відповідно до ст. 29 КЗпП, **до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний:**

- 1) роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору та отримати розписку про ознайомлення з ними;
- 2) ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором;
- 3) визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;
- 4) проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони¹⁸.

ЗАТВЕРДЖУЮ

(назва установи)

(директор ІРЦ)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ

Директора інклюзивно-ресурсного центру

N _____
(реєстраційний номер документа)

« ____ » _____ р.

Посадова інструкція директора інклюзивно-ресурсного центру

I. Загальні положення

1. Посадова інструкція розроблена відповідно до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр», а також нормативно-правових документів, які регламентують діяльність інклюзивно-ресурсного центру (далі – ІРЦ).
2. На посаду директора ІРЦ призначається особа, яка призначається особа, яка має вищу освіту ступеня магістра за спеціальністю «Спеціальна освіта» («Корекційна освіта», «Дефектологія») або «Психологія» («Практична психологія») та стаж роботи не менше п'яти років за фахом.
3. Директор ІРЦ призначається на посаду терміном на три роки на конкурсній основі та звільняється з посади засновником за погодженням з начальником Управління освіти і науки _____ обласної державної адміністрації.
4. На директора ІРЦ поширюються умови оплати праці, умови надання щорічних відпусток та інші пільги, встановлені законодавством для педагогічних працівників спеціальних закладів загальної середньої освіти.
5. Директор ІРЦ у своїй діяльності підпорядковується начальнику Управління освіти і науки _____ обласної державної адміністрації, а також з фінансово-господарських питань засновнику.
6. Директору ІРЦ підпорядковуються всі працівники ІРЦ.
7. У своїй діяльності директор ІРЦ керується Конституцією України, Законами України, Указами Президента України, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, розпорядженнями Управління освіти і науки _____ обласної державної адміністрації, рішеннями засновника, Статутом, правилами внутрішнього трудового розпорядку, а також цією посадовою Інструкцією.

II. Завдання та обов'язки

Директор ІРЦ:

1. Планує та організовує роботу ІРЦ.
2. Відповідно до компетенції, видає накази, контролює їх виконання, затверджує правила внутрішнього розпорядку, посадові інструкції фахівців ІРЦ.
3. Розробляє та затверджує річний план роботи ІРЦ, графік діяльності ІРЦ, проводить щотижневі чи інші необхідні наради з планування діяльності ІРЦ.
4. Призначає на посади фахівців ІРЦ на конкурсній основі та звільняє їх з посад відповідно до чинного законодавства.

5. Створює належні умови для продуктивної праці фахівців ІРЦ, підвищення їхнього фахового і кваліфікаційного рівня, впровадження сучасних методик проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, новітніх технологій надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами.
6. Організовує та бере участь у проведенні комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини з метою визначення її особливих освітніх потреб.
7. Організовує ведення реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в ІРЦ, реєстру закладів освіти, а також реєстру фахівців, які надають психолого-педагогічні послуги дітям з особливими освітніми потребами за їхньою згодою.
8. Організовує психолого-педагогічний супровід та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, які перебувають на обліку в ІРЦ шляхом проведення індивідуальних та групових занять.
9. Забезпечує участь педагогічних працівників в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів загальної середньої освіти з метою моніторингу динаміки розвитку дитини не рідше, ніж двічі на рік.
10. Організовує надання консультацій та взаємодію з педагогічними працівниками закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, з питань організації інклюзивного навчання.
11. Організовує надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг таким дітям.
12. Організовує консультації батьків (одного з батьків) або законних представників дітей з особливими освітніми потребами стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, та зарахування до цих закладів.
13. Організовує надання консультативної та психологічної допомоги, проведення бесід з батьками (одним з батьків) або законними представниками дітей з особливими освітніми потребами з метою формування позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей.
14. Організовує моніторинг динаміки розвитку дитини шляхом взаємодії з батьками (законними представниками) дітей з особливими освітніми потребами та закладами освіти, в яких вони навчаються.
15. Організовує інформаційно-просвітницьку діяльність шляхом проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, тренінгів, майстер-класів з питань організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами.
16. Забезпечує взаємодію з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту населення, службами у справах дітей, громадськими об'єднаннями щодо надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, починаючи з раннього віку, в разі потреби – із залученням відповідних спеціалістів; підготовка звітної інформації про результати діяльності ІРЦ для засновника, відповідного структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ, а також аналітичної інформації для обласного ресурсного центру підтримки.
17. Розпоряджається майном ІРЦ та його коштами, формує кошторис, укладає цивільно-правові угоди, забезпечує ефективність використання фінансових та матеріальних ресурсів, за погодженням із засновником в установленому порядку.

18. Забезпечує дотримання санітарно-гігієнічних та протипожежних норм, вимог безпеки життєдіяльності, охорони праці.
19. Організовує навчання та перевірку знань з питань охорони праці.
20. Дотримується педагогічної етики, поважає гідність працівників, дітей та їхніх батьків.
21. Готує засновнику річний звіт про діяльність ІРЦ та звітує про діяльність ІРЦ перед засновником.
22. Проходить обов'язкові профілактичні медичні огляди у встановленому законодавством порядку.

III. Права

Директор Центру має право:

1. Отримувати необхідну інформацію в органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ освіти, соціального захисту, охорони здоров'я (з питань проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, кількості дітей з особливими освітніми потребами, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та ін).
2. У разі виявлення складних життєвих обставин та/або ризику для життя і здоров'я дитини, невідкладно інформувати службу у справах дітей за місцем проживання дитини, територіальний підрозділ Національної поліції.
3. Вносити пропозиції засновнику, управлінню освіти і науки обласної державної адміністрації, ресурсному центру щодо удосконалення діяльності ІРЦ.
4. Залучати, у разі потреби, додаткових фахівців, у тому числі медичних працівників, працівників соціальних служб, фахівців інших ІРЦ, працівників закладів дошкільної освіти (ясел-садків) компенсуючого типу, спеціальних закладів загальної середньої освіти та навчально-реабілітаційних центрів.
5. Підвищувати свою професійну кваліфікацію, проходити у встановленому порядку атестацію.
6. Своєчасно отримувати заробітну плату, не нижчу за визначену законом.
7. Захищати свою професійну честь та гідність в межах чинного законодавства.
8. Представляти ІРЦ у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями.
9. Брати участь у нарадах, семінарах для керівників закладів та установ освіти.
10. Знайомитися зі скаргами та іншими документами, що містять оцінку роботи ІРЦ, давати пояснення щодо змісту цих документів.
11. Також на інші права, передбачені трудовим законодавством.

IV. Відповідальність

Директор ІРЦ несе відповідальність:

1. За невиконання, або неякісне виконання без поважних причин Статуту, Правил внутрішнього трудового розпорядку, нормативно-правових актів з питань діяльності ІРЦ, розпорядження Управління освіти і науки обласної державної адміністрації, рішень органів місцевого самоврядування, вимог трудового законодавства, норм охорони праці, контракту – директор ІРЦ несе дисциплінарну відповідальність у порядку, визначеному трудовим законодавством.
2. За застосування, у тому числі одноразове, методів навчання, пов'язаних з фізичним або психічним насиллям над особою учня, а також скоєння іншого аморального вчинку – директор ІРЦ притягується до адміністративної відповідальності у порядку і в межах, передбачених законодавством.
3. За нанесення ІРЦ значних збитків у зв'язку з виконанням (невиконанням) своїх посадових

обов'язків директор ІРЦ несе майнову відповідальність у порядку і в межах, встановлених трудовим і цивільним законодавством.

V. Повинен знати

Директор ІРЦ повинен знати:

1. Законодавство у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами; нормативно-правові документи, що регулюють діяльність ІРЦ, а також основи управління діяльністю ІРЦ.
2. Психолого-педагогічні особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами; методики комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини; програми розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, типові навчальні плани спеціальних шкіл.
3. Вимоги до електро- та пожежної безпеки, санітарно-гігієнічного режиму, вимоги до оснащення кабінетів ІРЦ.
4. Державну мову на рівні ділового спілкування.
5. Володіти навичками роботи з оргтехнікою та комп'ютером – Word, Internet, Excel, Power Point.

VI. Взаємовідносини

1. Директор ІРЦ взаємодіє з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту населення, службами у справах дітей, громадськими об'єднаннями щодо надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, починаючи з раннього віку, в разі потреби – із залученням відповідних спеціалістів в межах своїх повноважень, за дорученням директора Центру.
2. Взаємодіє з керівниками, педагогічними працівниками закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, з питань організації інклюзивного навчання.
3. Співпрацює з обласним центром підтримки інклюзивної освіти.

З інструкцією ознайомлений (а)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

«_____» _____ 2018 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

(назва установи)

(директор ІРЦ)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ

Директора інклюзивно-ресурсного центру

N _____
(реєстраційний номер документа)

« ____ » _____ р.

Посадова інструкція вчителя-логопеда інклюзивно-ресурсного центру

I. Загальні положення

1. Посадова інструкція розроблена відповідно до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр», а також нормативно-правових документів, які регламентують діяльність інклюзивно-ресурсного центру (далі – ІРЦ).
2. На посаду вчителя-логопеда ІРЦ призначається особа, яка має вищу педагогічну освіту ступеня магістра за спеціальністю «Спеціальна освіта» («Корекційна освіта», «Дефектологія») за спеціалізацією логопеда.
3. Вчитель-логопед ІРЦ призначається на посаду на конкурсній основі та звільняється з посади директором ІРЦ, відповідно до законодавства.
4. На вчителя-логопеда ІРЦ поширюються умови оплати праці, умови надання щорічних відпусток та інші пільги, встановлені законодавством для педагогічних працівників спеціальних закладів загальної середньої освіти.
5. Тривалість робочого тижня становить 40 годин, що становить тарифну ставку, з яких педагогічне навантаження вчителя-логопеда ІРЦ становить 18 годин на тиждень для безпосередньої роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
6. Вчитель-логопед є відповідальним та підзвітним перед директором ІРЦ.
7. У своїй діяльності вчитель-логопед ІРЦ керується Конституцією України, Законами України, Указами Президента України, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, розпорядженнями Управління освіти і науки _____ обласної державної адміністрації, рішеннями засновника, Статутом, правилами внутрішнього трудового розпорядку, а також цією посадовою Інструкцією.

II. Завдання та обов'язки

Вчитель-логопед ІРЦ:

1. Проводить комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини з метою визначення її особливих освітніх потреб за участі батьків (одного з батьків) або законних представників дитини.
2. Готує висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини із зазначенням відповідних рекомендацій.
3. Ознайомлює батьків (одного з батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами з висновком про комплексну оцінку, умовами навчання та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг у закладах освіти (у разі здобуття дитиною дошкільної чи загальної середньої освіти).

4. Забезпечує педагогічний супровід та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, які перебувають на обліку в ІРЦ, шляхом проведення індивідуальних та групових занять.
5. Бере участь в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів загальної середньої освіти з метою моніторингу динаміки розвитку дитини не рідше, ніж двічі на рік.
6. Веде реєстр дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в ІРЦ, реєстр закладів освіти, а також реєстр фахівців, які надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами за їхньою згодою.
7. Надає консультації та взаємодіє з педагогічними працівниками закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, з питань організації інклюзивного навчання.
8. Надає методичну допомогу педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг таким дітям.
9. Надає консультації батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, та зарахування до цих закладів.
10. Надає консультативну та психологічну допомогу, проводить бесіди з батьками (одним з батьків) або законними представниками дітей з особливими освітніми потребами з метою формування позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей.
11. Здійснює моніторинг динаміки розвитку дитини шляхом взаємодії з батьками (законними представниками) дітей з особливими освітніми потребами та закладами освіти, в яких вони навчаються.
12. Здійснює інформаційно-просвітницьку діяльність шляхом проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, тренінгів, майстер-класів з питань організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами.
13. Бере участь у нарадах, семінарах, конференціях для педагогічних працівників закладів та установ освіти з питання навчання дітей з особливими освітніми потребами.
14. Дотримується педагогічної етики, поважає гідність працівників, дітей та їхніх батьків.
15. Дотримується санітарно-гігієнічних та протипожежних норм, вимог безпеки життєдіяльності, охорони праці.
16. Готує звіт про результати діяльності.
17. Проходить обов'язкові профілактичні медичні огляди у встановленому законодавством порядку.

III. Права

Вчитель-логопед має право:

1. Підвищувати свою професійну кваліфікацію, у встановленому порядку проходити атестацію.
2. Своєчасно отримувати заробітну плату, не нижчу за визначену законом.
3. Брати участь у нарадах, семінарах, конференціях для педагогічних працівників закладів та установ освіти з питання навчання дітей з особливими освітніми потребами.
4. У межах своєї компетенції повідомляти директора ІРЦ про всі виявлені недоліки в роботі та

вносити пропозиції щодо їх усунення.

5. Захищати свою професійну честь та гідність в межах чинного законодавства.
6. Також на інші права, передбачені трудовим законодавством.

IV. Відповідальність

Вчитель-логопед несе відповідальність:

1. За невиконання, або неякісне виконання без поважних причин Статуту, Правил внутрішнього трудового розпорядку, нормативно-правових актів з питань діяльності ІРЦ, розпорядження Управління освіти і науки обласної державної адміністрації, рішень органів місцевого самоврядування, вимог трудового законодавства, норм охорони праці – вчитель-логопед ІРЦ несе дисциплінарну відповідальність у порядку, визначеному трудовим законодавством.
2. За застосування, у тому числі одноразове, методів навчання, пов'язаних з фізичним або психічним насиллям над особою учня, а також скоєння іншого аморального вчинку – вчитель-логопед ІРЦ притягується до адміністративної відповідальності у порядку і в межах, передбачених законодавством.
3. За нанесення ІРЦ значних збитків у зв'язку з виконанням (невиконанням) своїх посадових обов'язків вчитель-логопед ІРЦ несе майнову відповідальність у порядку і в межах, встановлених трудовим і цивільним законодавством.

V. Повинен знати

Вчитель-логопед повинен знати:

1. Законодавство у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами; нормативно-правові документи, що регулюють діяльність ІРЦ.
2. Психолого-педагогічні особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами; методики комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини; програми розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, типові навчальні плани спеціальних шкіл (для дітей, які мають порушення мовлення).
3. Вимоги до електро- та пожежної безпеки, санітарно-гігієнічного режиму, вимоги до оснащення кабінету для надання допомоги дітям, які мають порушення мовлення.
4. Державну мову на рівні ділового спілкування.
5. Володіти навичками роботи з оргтехнікою та комп'ютером – Word, Internet, Excel, Power Point.

VI. Взаємовідносини

Вчитель-логопед:

1. Взаємодіє з керівниками, педагогічним працівниками закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, з питань організації інклюзивного навчання.
2. Співпрацює з обласним центром підтримки інклюзивної освіти.
3. В разі потреби, виконує функції директора ІРЦ.

З інструкцією ознайомлений (а)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

«_____» _____ 2018 р.

3.5. Етичні вимоги до педагогічних працівників ІРЦ

Професійна етика для педагогічних працівників ІРЦ є надзвичайно важливою при роботі з дітьми, їхніми батьками, колегами, закладами та установами.

Підвищена відповідальність працівників обумовлена тим, що вони перебувають в особливому правовому становищі та виконують специфічні функції, не властиві іншим категоріям працівників.

Дії чи бездіяльність працівників ІРЦ можуть призвести до порушення конституційних прав осіб з особливими освітніми потребами на освіту, завдати шкоди авторитету роботи ІРЦ, в тому числі і всій педагогічній спільноті.

Недотримання або порушення педагогічними працівниками ІРЦ правил поведінки може тягнути за собою правові наслідки, що визначені законодавством України, в тому числі Кодексом законів про працю України. У таких випадках, крім загальних підстав розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого їм органу, статтею 41 Кодексу, для певних категорій працівників визначені додаткові підстави, за якими вони можуть бути звільнені.

Так, відповідно до пункту 3 статті Кодексу, підставою для звільнення особи з ініціативи власника або уповноваженого їм органу є скоєння працівником, який виконує виховні функції, аморального вчинку.

Загальні вимоги

Головною метою Етичних вимог є встановлення норм і правил, які регулюють поведінку педагогічних працівників ІРЦ при плануванні та безпосередній роботі з дитиною, батьками (одним із батьків) або законними представниками дитини, а також педагогічними працівниками закладів освіти та іншими фахівцями, які надають психолого-педагогічну допомогу дітям з особливими освітніми потребами.

Етичні вимоги розроблені на основі Закону України «Про освіту», Закону України «Про дошкільну освіту», Конвенції про права осіб з інвалідністю, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр», Етичного кодексу психолога, інших актах законодавства.

Педагогічні працівники ІРЦ здійснюють діяльність з урахуванням таких принципів, як повага та сприйняття індивідуальних особливостей дитини, дотримання інтересів дитини, недопущення дискримінації та порушення прав дитини, конфіденційності, доступності освітніх послуг з раннього віку, міжвідомчої співпраці.

2. Правила взаємодії педагогічного працівника ІРЦ з дитиною, батьками (одним із батьків) або законними представниками дитини з особливими освітніми потребами.

2.1. Загальні правила для педагогічних працівників ІРЦ:

- виявляти щире зацікавлення, доброзичливість по відношенню до дитини, батьків (одного із батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами;
- вибудовувати свою роботу на взаємній довірі і повазі до дитини, батьків (одного із батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами, незалежно від статі, віку, способу життя, національного чи соціального походження, мови, віросповідання, фізичних чи інтелектуальних особливостей;
- висловлювати віру в успіх, в здатність дорослого або дитини впоратися з ситуацією, проблемою, підтримувати віру в його власні сили;
- бути коректним в процесі отримання інформації, обережно її використовувати, дотримуватись принципу конфіденційності, що виключає можливість розголошення будь-яких відомостей про дитину, батьків (одного із батьків) або законних представників дитини, за винятком тих випадків, коли це робиться з їхньої згоди чи в установленому законом порядку;
- нести відповідальність за результати своєї роботи, в тому числі за надійність використання методик оцінки та валідність обробки даних досліджень;
- постійно підвищувати свій професійний рівень.

2.2. Правила взаємодії педагогічних працівників ІРЦ з дитиною:

- цінити індивідуальність дитини, приймати її такою, якою вона є;

- налагоджувати спілкування з дитиною на рівні, відповідному її віковим та індивідуальним особливостям;
- під час проведення комплексної оцінки фахівці центру повинні створити атмосферу довіри та доброзичливості, враховувати фізичний та емоційний стан дитини, індивідуальні особливості її розвитку, вік, місце проживання, мову спілкування;
- сприяти соціалізації дитини з особливими освітніми потребами, розвитку її самостійності та відповідних компетенцій;
- формувати компенсаційні способи діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання в дошкільних, закладах загальної середньої освіти, професійних закладах;
- розвивати навички саморегуляції та саморозвитку дитини з урахуванням наявних знань, умінь, навичок комунікативної діяльності, становлення особистості;
- проводити комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини до 16 років за письмовою заявою батьків або законних представників дитини з особливими освітніми потребами. Участь батьків (одного з батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами у проведенні комплексної оцінки є обов'язковою;
- звіти про професійну діяльність, результати досліджень та публікації повинні бути складені у формі, яка виключає ідентифікацію особи дитини, яка знаходиться на обліку в ІРЦ, оточуючими людьми, які не включені в коло фахівців, які працюють з дитиною з особливими освітніми потребами.
- Інформація про результати комплексної оцінки дитини є конфіденційною. Обробка і захист персональних даних дітей в ІРЦ здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про захист персональних даних».
- Інформація про персональні дані неповнолітньої дитини зберігається за письмовою згодою батьків або законних представників дитини з особливими освітніми потребами. Передача персональних даних третім особам у випадках, непередбачених законодавством, здійснюється за погодженням з батьками (одним із батьків) або законними представниками дитини з особливими освітніми потребами або дитиною після досягнення нею повної цивільної дієздатності.
- У разі виявлення складних життєвих обставин та/або ризику для життя та здоров'я дитини, педагогічні працівники ІРЦ повинні невідкладно інформувати службу у справах дітей за місцем проживання дитини, територіальний підрозділ Національної поліції.

2.3. Правила взаємодії педагогічного працівника ІРЦ з батьками (одним із батьків) або законними представниками дитини з особливими освітніми потребами:

- допомагати батькам (одному із батьків) або законним представникам дитини з особливими освітніми потребами у забезпеченні прав дитини на здобуття дошкільної, загальної середньої, професійної освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічної допомоги та забезпечення системного кваліфікованого супроводження;
- педагогічні працівники ІРЦ зобов'язані ознайомити батьків (одного із батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами з висновком про комплексну оцінку;
- надавати батькам (одному з батьків) або законним представникам дитини з особливими освітніми потребами консультативно-психологічну допомогу, проводити бесіди для формування позитивної мотивації щодо розвитку дитини;
- консультувати батьків (одного з батьків) або законних представників дітей з особливими освітніми потребами стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, та зарахування до цих закладів.

У своїх професійних діях педагогічний працівник ІРЦ має враховувати права усіх суб'єктів, включених у процес, але пріоритетними оголошуються права та інтереси дитини як основного суб'єкта освітнього процесу.

У випадках, коли обов'язки педагогічного працівника ІРЦ вступають в протиріччя з Етичними вимогами, він вирішує ці конфлікти, керуючись принципом «не нашкодь».

- 2.4. Загальні правила поведінки з педагогічними працівниками закладів освіти та іншими фахівцями, які надають психолого-педагогічну допомогу дітям з особливими освітніми потребами:
 - поважати права іншого працівника як фахівця;
 - дотримуватись високої культури поведінки, поводитись стримано та тактовно, зберігати самоконтроль, слідкувати за своїм зовнішнім виглядом;
 - будувати взаємовідносини на підставі колегіальності, рівноправності, чесності, справедливості, порядності, довіри, а також готовності поділитись своїми знаннями та досвідом;
 - відстоювати професійну честь і гідність колег, не допускати упередженої критики на їхню адресу, піддавати конструктивному аналізу професійні дії колег;
 - створювати умови для обміну знаннями, досвідом з колегами та фахівцями, з метою вдосконалення власної діяльності.
3. Фактори, що перешкоджають професійній ефективності діяльності педагогічного працівника ІРЦ:
 - низький рівень мотивації до виконання посадових обов'язків;
 - відсутність усвідомлення своєї професійної місії;
 - стереотипність в роботі, прихильність до одного підходу, категоричність;
 - упереджене ставлення до особистості дитини, батьків (одного із батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами;
 - відсутність потреби в самореалізації, саморозвитку.

РОЗДІЛ IV. ДОКУМЕНТАЦІЯ ІРЦ

4.1. Перелік та зразки документів

Для організації та обліку роботи фахівці ІРЦ ведуть документацію в електронному вигляді, зокрема:

- річний план роботи ІРЦ;
- річний план роботи фахівців ІРЦ;
- щотижневі графіки роботи ІРЦ та фахівців ІРЦ;
- звіти фахівців ІРЦ про результати надання психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами;
- журнал обліку заяв;
- журнал обліку висновків про комплексну оцінку;
- журнал обліку консультацій;
- реєстр дітей, які пройшли комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини і перебувають на обліку в інклюзивно-ресурсному центрі;
- реєстр фахівців, які надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами;
- реєстр закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти;
- особові справи дітей, які пройшли комплексну оцінку.

Річний план роботи ІРЦ

Тривалість робочого часу фахівця ІРЦ становить 40 годин на тиждень, що складає ставку, з яких 18 годин – безпосередньої роботи з дітьми, що передбачає здійснення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, а також надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг.

При щорічному плануванні діяльності педагогічні працівники ІРЦ мають право розподіляти 3/5 річного робочого часу для безпосередньої роботи з дітьми, які звернулися в ІРЦ (наприклад, в березні-квітні вести прийом дітей щодня). Просвітницьку діяльність можна організовувати у приміщеннях закладів освіти під час канікул дітей.

Розподіл робочого часу здійснюється з урахуванням мети і завдань ІРЦ. При великій кількості звернень батьків дітей з ООП, директор ініціює перерозподіл робочого часу фахівців з подальшим коригуванням плану ІРЦ.

Річний план роботи ІРЦ розробляється на навчальний рік відповідно до основних завдань ІРЦ та затверджується директором.

Річний план повинен включати вступну частину з аналізом результатів роботи з попереднього року, а також мету та завдання діяльності ІРЦ на наступний навчальний рік.

Зразок

ЗАТВЕРДЖЕНО
Директором інклюзивно-ресурсного центру
_____ І.О. Коваленко
підпис
МП
«_____» _____ 2018 р.

ПЛАН
роботи комунального закладу
«Інклюзивно-ресурсний центр» _____ районної ради
на 2018-2019 навчальний рік

№ п/п	Захід	Відповідальний	Партнери	Індикатори виконання	Термін виконання	Примітки
I. Організаційна робота						
1	Розроблення внутрішніх організаційно-правових документів (посадових інструкцій фахівців ІРЦ, правил внутрішнього трудового розпорядку та ін.)	Директор бухгалтер		Посадові інструкції та ін., розроблено, підписано фахівцями.	До 1 вересня 2018	
2	Укріплення матеріально-технічної бази (придбання методичного, навчального та програмного забезпечення, предметів, матеріалів і обладнання, у т. ч. довгострокового користування)	Директор бухгалтер		Закуплено _____ _____ _____	Згідно з графіком фінансування	
3	Взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, службами у справах дітей, громадськими об'єднаннями щодо надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, починаючи з раннього віку, в разі потреби – із залученням відповідних спеціалістів	Директор		Укладені угоди про співпрацю між ІРЦ та _____ _____ _____	Протягом року	

№ п/п	Захід	Від- повідаль- ний	Партнери	Індикатори виконання	Термін виконання	При- мітки
II. Інформаційно-аналітична діяльність						
1	Ведення реєстру дітей, які пройшли комплексну оцінку і перебувають на обліку в ІРЦ	Фахівець		Реєстр в електронно-му вигляді	Постійно	
2	Ведення реєстру закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти	Фахівець		Реєстр в електронно-му вигляді	Створити до 1 вересня 2018	
3	Ведення реєстру фахівців, які надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами (за їхньою згодою)	Фахівець		Реєстр в електронно-му вигляді	Постійно	
4	Підготовка звітної інформації про результати діяльності ІРЦ для засновника, відповідного структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ, а також аналітичної інформації для відповідного РЦПЮ	Директор		Звіт	За вимогою	
5	Підготовка звіту фахівця ІРЦ про результати надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг	Фахівці		Звіт	Для дітей шкільного віку – двічі на рік; для дітей дошкільного віку – раз в квартал; за вимогою	
6	Щотижневе планування діяльності	Директор фахівці		Щотижневі графіки роботи ІРЦ, щотижневі графіки роботи фахівців ІРЦ	Постійно	

№ п/п	Захід	Відповідальний	Партнери	Індикатори виконання	Термін виконання	Примітки
7	Ведення журналу обліку заяв	Фахівець		Журнал в електронному вигляді та в паперовому вигляді	Постійно	
8	Ведення журналу обліку висновків про комплексну оцінку	Фахівець		Журнал в електронному вигляді	Постійно	
9	Ведення особових справ дітей, які пройшли комплексну оцінку	Директор, фахівець		Особові справи в електронному вигляді	Постійно	
10	Висвітлення діяльності ІРЦ в засобах масової інформації, в соціальних мережах, на власному сайті	Директор, фахівці	Міські ЗМІ	Створення власного сайту та щотижневе оновлення інформації, публікації в місцевих ЗМІ	Протягом року	
III. Експертно-діагностична діяльність						
1	Розробка графіку виїзних засідань	Директор фахівці	Адміністрація закладів освіти, охорони здоров'я, батьки	Графік виїзних заходів опубліковано на сайті ІРЦ	Вересень 2018	
2	Первинний прийом батьків	Фахівці		Призначення часу та дати оцінки	Згідно з графіком роботи ІРЦ	
3	Проведення психолого-педагогічної оцінки розвитку дітей фахівцями:					
	Оцінка фізичного розвитку дитини	Вчитель-реабілітолог		Підготовка висновку та розробка рекомендацій	Згідно з графіком роботи ІРЦ	
	Оцінка мовленнєвого розвитку дитини	Вчитель-логопед		Підготовка висновку та розробка рекомендацій	Згідно з графіком роботи ІРЦ	

№ п/п	Захід	Від- повідаль- ний	Партнери	Індикатори виконання	Термін виконання	При- мітки
	Оцінка когнітивної сфери дитини	Практичний психолог		Підготовка висновку та розробка рекомендацій	Згідно з графіком роботи ІРЦ	
	Оцінка емоційно-вольової сфери дитини	Практичний психолог		Підготовка висновку та розробка рекомендацій	Згідно з графіком роботи ІРЦ	
	Оцінка освітньої діяльності дитини	Вчитель-дефектолог		Підготовка висновку та розробка рекомендацій	Згідно з графіком роботи ІРЦ	
4	Засідання фахівців з метою узагальнення результатів комплексної оцінки та розробки висновку про комплексну оцінку та рекомендацій	Директор фахівці	Батьки	Узагальнений висновок та рекомендації	Згідно з графіком роботи ІРЦ	
IV. Надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг						
1	Проведення індивідуальних та групових занять з дітьми з особливими освітніми потребами	Фахівці	Заклади освіти батьки	Список дітей, графік занять, документація фахівців	Протягом року	
V. Психолого-педагогічний супровід						
1	Участь в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів загальної середньої освіти	Фахівці	Заклади освіти	Моніторинг динаміки розвитку дитини	Протягом року	
2	Моніторинг динаміки розвитку дитини шляхом взаємодії з батьками (законними представниками) дітей з ООП та закладами освіти, в яких вони навчаються	Фахівці	Заклади освіти батьки	Звіт про результати моніторингу, в тому числі результати виконання ІПР	Протягом року	

№ п/п	Захід	Відповідальний	Партнери	Індикатори виконання	Термін виконання	Примітки
VI. Методична підтримка інклюзивного навчання						
1	Надання методичної допомоги щодо складання, виконання та коригування ІПР	Фахівці	Заклади освіти РЦПЮ	Звіти	Протягом року	
2	Надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батькам (одному з батьків) або законним представникам дітей з особливими освітніми потребами щодо особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг таким дітям	Фахівці	Заклади освіти РЦПЮ	Звіти	Протягом року	
3	Створення банку методичних матеріалів на допомогу інклюзивному закладу (нормативно-правова база, програми навчання, методичні матеріали для фахівців, поради для батьків)	Фахівці	Громадські організації, Управління освіти РЦПЮ	Електронна бібліотека методичних матеріалів	Вересень-жовтень 2018	
VII. Інформаційно-просвітницька діяльність						
1.	Проведення засідань за круглим столом: назви _____ _____ _____	Фахівці	Управління освіти, управління соціального захисту населення, заклади охорони здоров'я, громадська організація «Назва»	Фотозвіт	щоквартально	

№ п/п	Захід	Від- повідаль- ний	Партнери	Індикатори виконання	Термін виконання	При- мітки
2.	Проведення май-стер-класів для педагогічних працівників в рамках районних заходів та свят з питань:	Фахівці	Заклади освіти, Управління освіти РЦПЮ	Фотозвіт	Протягом року	
VIII. Консультативна робота						
1.	Консультація батьків (одного з батьків) або законних представників дітей з особливими освітніми потребами стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, та зарахування до цих закладів	Фахівці	Заклади освіти	Реєстр за-кладів, пам'ятка для батьків щодо зарахування до закладів освіти	Протягом року	
2.	Ознайомлення батьків (законних представників) дитини з висновком про комплексну оцінку, умовами навчання та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині	Директор фахівці		Висновок ІРЦ з підписом батьків дитини з ООП, законних представників	Протягом року	
3.	Надання консультативно-психологічної допомоги та проведення бесід з батьками (одним з батьків) або законними представниками дітей з особливими освітніми потребами з метою формування позитивної мотивації щодо розвитку таких дітей	Фахівці		Звіт	Протягом року	
IX. Підвищення кваліфікаційного рівня та фахової майстерності						
1.	Навчання використанню сучасних міжнародних методик оцінки розвитку дитини	Директор фахівець	Інститут модернізації і змісту освіти МОН України	Свідоцтва	Протягом року	

№ п/п	Захід	Відповідальний	Партнери	Індикатори виконання	Термін виконання	Примітки
2.	Участь у семінарах тренінгах, конференціях, науково-практичних заходах з питань інклюзивного навчання: - назви _____ _____ _____	Директор фахівці	Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, РЦПЮ, Інститут післядипломної освіти	Свідоцтва	Протягом року	
3.	Самопідготовка, опрацювання літератури з питань навчання дітей з ООП	Директор фахівці		Звіт	Протягом року	

Примірні нормативи витрат часу на основні види роботи педагогічного працівника ІРЦ

№ п/п	Найменування видів робіт	Одиниця виміру обсягу роботи	Нормативи часу (год)
Експертно-діагностична			
1.	Підготовка до проведення комплексної оцінки	Один захід	1 год 30 хв
2.	Проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини	Один захід	1,0 – 3,0
3.	Підготовка висновку та розроблення рекомендацій	Один захід	1,0-2,0
4.	Участь у засіданні фахівців ІРЦ щодо обговорення результатів оцінювання	Один захід	1,0
Інформаційно-аналітична			
1.	Складання звіту про результати надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг	1 дитина	1 год 30 хв
2.	Підготовка звітної інформації	Звіт	4,0
3.	Складання плану роботи фахівців - на тиждень - на місяць - на рік	План	1,0 3,0 6,0
4.	Оформлення журналів та реєстрів	1 запис	20 хв
Надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг			
1.	Надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг: <i>Для дітей шкільного віку:</i> тривалість групового заняття становить 35-40 хвилин, індивідуального – 20-25 хвилин	Заняття	
	<i>Для дітей дошкільного віку:</i> тривалість одного заняття: у молодшій групі – не більше 15 хвилин; у середній – 20 хвилин; у старшій – 25 хвилин. Тривалість занять з лікувальної фізкультури для дітей у віці від 2 до 3 років – 15 хвилин; від 3 до 4 років – 20-25 хвилин; від 5 до 6 (7) років – 25-30 хвилин *.	Заняття	

* Згідно з вимогами гранично допустимого навчального навантаження на дитину у дошкільних навчальних закладах різних типів та форм власності.

№ п/п	Найменування видів робіт	Одиниця виміру обсягу роботи	Нормативи часу (год)
Психолого-педагогічний супровід			
1.	Моніторинг динаміки розвитку дитини, ефективності виконання рекомендацій ІРЦ	1 дитина	1 год 30
2.	Участь у командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також психолого-педагогічних комісіях спеціальних закладів загальної середньої освіти	1 дитина	3,0
3.	Супровід дітей з ООП за місцем навчання та/або проживання (перебування) дитини	Один захід	2 год 30 хв
Просвітницька діяльність			
1.	Підготовка до проведення заходу	Один захід	8,0
2.	Підготовка виступів	Один захід	2,0
3.	Виступи перед педагогічними працівниками, батьками	Один виступ	Фактично використаний час
Методично-консультативна робота			
1.	Підготовка до консультації	Один захід	1 год 30 хв
2.	Індивідуальне консультування педагогічних працівників	Одна бесіда	1 год 30 хв
3.	Індивідуальне консультування батьків	Одна бесіда	1 год 30 хв
Підвищення кваліфікаційного рівня та фахової майстерності			
1.	Консультації у навчально-методичних установах	Один захід	5,0
2.	Участь у семінарах, тренінгах, конференціях, науково-практичних заходах з питань інклюзивного навчання	Місяць	8,0
3.	Самопідготовка, опрацювання літератури з питань інклюзивного навчання	Місяць	8,0
Організаційна робота			
1.	Взаємодія з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, службами у справах дітей, громадськими об'єднаннями щодо надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами, починаючи з раннього віку, в разі потреби – із залученням відповідних спеціалістів	Один захід	2 год 30 хв

ЖУРНАЛ обліку заяв щодо проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини

Журнал обліку заяв щодо проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – Журнал) входить до переліку обов’язкових документів, які ведуть фахівці ІРЦ. В Журналі відображається наступна інформація:

Порядковий номер	Дата подання заяви	Прізвище, ім’я, по батькові дитини	Число, місяць та рік народження дитини	Прізвище, ім’я, по батькові батьків (одного з батьків) або законних представників, які подали заяву	Причина подання заяви	Час та дата проведення комплексної оцінки
1	2	3	4	5	6	7

1 – номер по порядку;

2 – число, місяць, рік звернення в ІРЦ;

3 – ПІБ дитини;

4 – число місяць та рік народження дитини;

5 – ПІБ батьків дитини (законних представників) та їхній контактний телефон. Якщо ініціатором проведення комплексної оцінки є заклад освіти або інша установа, то вказується посада особи і найменування організації, яка є заявником;

6 – причина подання заяви в ІРЦ:

- уточнення/зміна освітніх потреб дитини;
- зміна виду закладу освіти;
- зміна форми навчання.

7 – визначається попередня дата та час проведення комплексної оцінки в ІРЦ (дата уточнюється, наприклад, за два тижні до початку проведення оцінки);

За необхідністю в Журнал можуть бути внесені додаткові розділи.

Журнал запису прошнуровується, пронумеровується, скріплюється печаткою ІРЦ та підписом директора.

Згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (п. 11), запис на проведення комплексної оцінки здійснюється за наявності документів.

Таким чином, батьки (законні представники) дитини повинні звертатися в ІРЦ як мінімум тричі: вперше – при подачі документів для запису в ІРЦ, вдруге – для здійснення комплексної оцінки, втретє – для отримання Висновку ІРЦ.

Інформація про необхідний перелік документів для проведення комплексної оцінки фахівцями ІРЦ повинна бути розміщена на інформаційних стендах, веб-сайтах ІРЦ, засновника, закладах освіти, охорони здоров’я, соціального захисту.

Додатково необхідно розробити стандартну форму інформування батьків дітей (законних представників) по телефону (електронною поштою) про необхідні документи для проведення комплексної оцінки.

В усіх інформаційних матеріалах необхідно також зазначати, що відповідальність за надання повного пакету документів на дитину лежить на їхніх батьках (законних представниках). У разі, якщо буде подано неповний пакет документів або документи будуть некоректно оформлені, в проведенні комплексної оцінки розвитку дитини фахівцями ІРЦ може бути відмовлено.

ЖУРНАЛ
обліку висновків про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини

Прізвище, ініціали, найменування посади особи, відповідальної за оформлення висновку про комплексну оцінку			
Прізвище та ініціали фахівців, які провели комплексну оцінку			
Рекомендації щодо психолого-педагогічної допомоги	запланована дата проведення повторної оцінки		
	найменування необхідного корекційного обладнання		
	асистент дитини		
	асистент вчителя		
	психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги		
	індивідуальний навчальний план		
Інформація про результати комплексної оцінки	категорія особливих освітніх потреб		
	наявність особливих освітніх потреб	ні	
		так	
Число, місяць та рік народження дитини			
Прізвище, ім'я, по батькові дитини			
Дата проведення засідання фахівців, які провели комплексну оцінку			
Порядковий номер			

Директору _____
(найменування інклюзивно-ресурсного центру)

(ініціали, прізвище)

(прізвище, ім'я, по батькові)

що проживає за адресою:

ЗАЯВА
щодо проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини

Прошу провести комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини _____

(прізвище, ім'я, по батькові дитини)

дата народження _____, вік _____,
найменування, адреса закладу дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної)
освіти (у разі здобуття повної загальної середньої освіти), в якому виховується/навчається дитина

Адреса, за якою зареєстровані батьки (один з батьків) або законні представники _____

Мета проведення комплексної оцінки _____

_____ 20____ р. _____
(підпис)

ЗГОДА
батьків (одного з батьків) або законних представників на обробку персональних даних
їхньої неповнолітньої дитини

Я, _____,
(прізвище, ім'я, по батькові)

паспорт серія _____ № _____, виданий _____

як _____
(зазначити батько/мати (законний представник))

даю згоду інклюзивно-ресурсному центру на обробку персональних даних

(прізвище, ім'я, по батькові дитини)

паспорт/свідоцтво про народження дитини (необхідне підкреслити) серія _____
№ _____, виданий/видане _____

у тому числі із застосуванням автоматизованих засобів, ідентифікаційних даних (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, місце навчання тощо), паспортних даних та/або даних свідоцтва про народження, висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини та інших даних з метою визначення потенційних можливостей та особливих освітніх потреб дитини.

Персональні дані, на обробку яких надано цю згоду, можуть бути передані третім особам у випадках, передбачених законодавством. Передача персональних даних третім особам у випадках, передбачених законодавством, здійснюється за погодженням із мною або дитиною після досягнення нею повної цивільної дієздатності.

_____ 20____ р. _____
(підпис)

ЗГОДА
батьків (одного з батьків) або законних представників на обробку персональних даних

Я, _____,
(прізвище, ім'я, по батькові)

паспорт серія _____ № _____, виданий _____,

як _____,
(зазначити батько/мати (законний представник))

даю згоду інклюзивно-ресурсному центру відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 року № 2297-VI на обробку моїх персональних даних, у тому числі із застосуванням автоматизованих засобів: прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані, рік народження, дані про освіту, місце роботи, посаду та інших даних, що необхідні інклюзивно-ресурсному центру для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини.

Персональні дані, на обробку яких надано цю згоду, можуть бути передані третім особам у випадках, передбачених законодавством. Передача персональних даних третім особам у випадках, непередбачених законодавством, здійснюється за погодженням із мною або дитиною після досягнення нею повної цивільної дієздатності.

_____ 20____ р. _____
(підпис)

Директору _____
(найменування інклюзивно-ресурсного центру)

(ініціали, прізвище)

(Від) _____
(посада)

(прізвище, ім'я, по батькові)

**Зобов'язання
про нерозголошення персональних даних**

Відповідно до статті 10 Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI зобов'язуюсь не розголошувати у будь-який спосіб персональні дані інших осіб, що стали відомі мені у зв'язку з виконанням посадових обов'язків.

Підтверджую, що зобов'язання буде чинним після припинення мною діяльності, пов'язаною з обробкою персональних даних, крім випадків, установлених законом.

_____ 20____ р. _____
(підпис)

**Звіт
фахівця ІРЦ про надання консультативно-методичної допомоги**

Дата «___» _____ 20___ р. Час ___ год ___ хв

Місце надання _____

Присутній педагогічний працівник _____
(прізвище, ім'я, по батькові),

що працює в закладі освіти _____
найменування закладу освіти

на посаді _____

отримав консультацію з питань _____

короткий зміст питання, з якого надавалась консультація

Підпис педагога _____

Підпис фахівця ІРЦ _____

РЕЄСТР
дітей, які пройшли комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини
і перебувають на обліку в інклюзивно-ресурсному центрі

Рекомендації щодо психолого-педагогічної допомоги	запланована дата проведення повторної оцінки				
	найменування необхідного корекційного обладнання				
	асистент дитини				
	асистент вчителя				
	психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги				
	індивідуальний навчальний план				
Інформація про результати оцінки	особа, відповідальна за оформлення висновку про комплексну оцінку (прізвище, ім'я, по батькові, найменування посади)				
	дата та номер висновку про комплексну оцінку				
	категорія особливих освітніх потреб				
	наявність особливих освітніх потреб	ні			
		так			
Загальні дані про дитину	інформація про батьків (одного з батьків) або законних представників	законні представники			
		батько			
		мати			
	клас/група				
	найменування закладу освіти, де навчається (виховується) дитина адреса (область, район, село/селище/місто, вулиця)				
	число, місяць, рік народження				
	прізвище, ім'я, по батькові				
	Порядковий номер				

РЕЄСТР
фахівців, які надають психолого-педагогічні,
корекційно-розвиткові послуги
дітям з особливими освітніми потребами

Порядковий номер	Прізвище	Ім'я	По батькові	Спеціальність	Кваліфікація	Серія, номер та дата видачі диплома про вищу освіту	Найменування закладу вищої освіти, що видав диплом	Місце роботи та контакти	Найменування адміністративно-територіальної одиниці

Реєстр
закладів дошкільної, загальної середньої, професійної
(професійно-технічної) та інших закладів освіти,
які забезпечують здобуття загальної середньої освіти
на території, яку обслуговує ІРЦ

п/п	Найменування закладу освіти та адреса	Прізвище, ім'я, по батькові директора закладу	Контактний телефон, емейл	Наявність вчителів дефектологів, вчителів-логопедів, практичних психологів
Заклади дошкільної освіти				
Заклади загальної середньої освіти				
Заклади професійної (професійно-технічної), які забезпечують здобуття загальної середньої освіти				

Особова справа дитини з ООП

Особова справа оформлюється на дитину у разі встановлення у дитини наявності особливих освітніх потреб та ведеться протягом усього періоду перебування на обліку в ІРЦ.

Особова справа оформлюється в електронному вигляді окремо на кожну дитину.

Особові справи можуть класифікуватись як за алфавітним порядком, так і за категорією освітніх потреб дітей.

В особовій справі дитини повинні міститись документи, передбачені для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, зокрема:

- письмова заява батьків (одного з батьків) або законних представників дитини (далі – заява) та/або її особистої заяви (для дітей віком від 16 до 18 років) щодо проведення комплексної оцінки, а також надання письмової згоди на обробку персональних даних дитини;
- документи, що посвідчують особу батьків (одного з батьків) або законних представників;
- свідоцтво про народження дитини;
- індивідуальна програма реабілітації дитини з інвалідністю (у разі інвалідності);
- форма первинної облікової документації № 112/0 “Історія розвитку дитини”, затвердженої МОЗ, у разі потреби – довідки від психіатра.

У разі, коли дитина з особливими освітніми потребами здобуває дошкільну або загальну середню освіту, додаються:

- психолого-педагогічна характеристика дитини із зазначенням динаміки та якості засвоєння знань під час навчання, підготовлена відповідним педагогічним працівником та затверджена керівником відповідного навчального закладу;
- зошити з рідної мови, математики, результати навчальних досягнень (для дітей, які здобувають загальну середню освіту), малюнки, інші творчі роботи дитини;
- документи щодо додаткових обстежень дитини.

У разі, коли дитині з особливими освітніми потребами вже надавалася психолого-педагогічна допомога, до центру подаються:

- попередні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки;
- висновок відповідних фахівців щодо результатів надання психолого-педагогічної допомоги із зазначенням динаміки розвитку дитини згідно з індивідуальною програмою розвитку.

Крім того, до особової справи включається Висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, результати супроводу та моніторингу динаміки розвитку дитини з ООП.

РОЗДІЛ V.

Міжвідомча співпраця ІРЦ

Організація надання ефективної допомоги дітям з особливими освітніми потребами в межах територіальної громади, міста, району залежить від об'єднання зусиль органів влади, закладів (установ) освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, які надають освітні, соціальні та медичні послуги, а також громадськості.

Саме міжвідомча співпраця є одним із принципів діяльності ІРЦ. *Партнерами ІРЦ* в реалізації прав дітей з ООП на якісну освіту є:

- місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування;
- заклади освіти (команди психолого-педагогічного супроводу дитини у закладі загальної середньої та дошкільної освіти, а також психолого-педагогічні комісії спеціальних закладів загальної середньої освіти);
- заклади охорони здоров'я;
- заклади (установи) соціального захисту;
- служби у справах дітей;
- громадські об'єднання.

Зокрема, *від налагодженої співпраці між ІРЦ та закладами охорони здоров'я* залежить:

- інформування ІРЦ про стан здоров'я дитини, наявність психофізичних порушень (за згодою батьків) для здійснення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини;
- організація проведення медичних оглядів дітей з метою надання дітям відповідної медичної допомоги;
- направлення батьків дітей з ООП до закладу охорони здоров'я для забезпечення допомогою поза системою освіти (лікування).

Від ефективності налагодженої *взаємодії між ІРЦ та закладами (установами) соціального захисту* залежить:

- виявлення дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківських прав, які мають особливі освітні потреби, з метою забезпечення їхнього права на навчання;
- отримання дітьми соціальної допомоги та можливості їхньої соціальної реабілітації;
- виявлення та допомога дітям, які не охоплені освітою.

Від взаємодії ІРЦ та команди психолого-педагогічного супроводу дитини у закладі загальної середньої та дошкільної освіти залежить ефективність організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг (далі – КС). У разі виникнення труднощів у реалізації ІПР, КС звертається до фахівців ІРЦ щодо надання методичної допомоги (табл.).

Напрями взаємодії команди супроводу та інклюзивно-ресурсного центру

Таблиця. 5.1

Команда супроводу	ІРЦ
Інформування учасників команди супроводу про загальні висновки та рекомендації ІРЦ на етапах створення ІПР	Визначення наявності у дитини особливих освітніх потреб шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, оформлення відповідного Висновку
У разі виявлення труднощів у навчанні, погіршенні або покращенні стану здоров'я дитини, направлення до ІРЦ для проходження комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини	
Визначення напрямів психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, та забезпечення надання цих послуг	Фахівці ІРЦ надають психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги шляхом проведення індивідуальних та групових занять
Розроблення ІПР для кожної дитини з ООП та моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини	Участь фахівця ІРЦ у підготовці ІПР та моніторингу її виконання, моніторинг розвитку дитини за запитом команди супроводу

Команда супроводу	ІРЦ
Формування запиту щодо надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання	Надання методичної допомоги
Інформування: - про дітей з ООП, які потребують проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку (за наявності згоди батьків); - про потребу у фахівцях для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг; - про наявність дітей з ООП; - про результати виконання ІПР.	Моніторинг динаміки розвитку дитини

Взаємовідносини ІРЦ з іншими закладами та установами оформлюються шляхом укладання угод про співпрацю, в рамках яких визначаються предмет, права, обов'язки сторін та інші умови договору.

Зразок

УГОДА ПРО СПІВПРАЦЮ
комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр»
міської ради _____ області та
педагогічним університетом ім. _____

м. _____ «__» _____ 20__ р.

Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» _____ міської ради _____ області, в особі директора ПІБ, що діє на підставі Статуту, надалі іменованій – КУ «ІРЦ», з однієї сторони, та _____ педагогічний університет імені _____, в особі ректора ПІБ, що діє на підставі Статуту, надалі іменованій – Університет, з другої сторони, разом іменовані – Сторони, уклали угоду про співпрацю (далі – Угода) з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами, що проживають (навчаються) на території міста, віком з 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у професійних (професійно – технічних) закладах освіти, та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу.

1. Предмет і мета угоди

1.1. Сторони беруть на себе зобов'язання співпрацювати за напрямками, визначеними у розділі 1. Цієї Угоди.

1.1.1 Налагодження співпраці між фахівцями КУ «ІРЦ» та науково-педагогічними працівниками Університету, педагогічними працівниками закладів дошкільної, загальної середньої освіти, в тому числі закладами професійної (професійно-технічної освіти), які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батьками або законними представниками дітей з особливими освітніми потребами з питань організації інклюзивного навчання.

1.1.2. Проведення спільних науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, засідань з проблем розвитку інклюзивного навчання, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП.

1.1.3. Реалізація за домовленістю інших спільних дій, спрямованих на поглиблення співпраці між договірними сторонами, і які не суперечать чинному законодавству.

2. Права та обов'язки сторін

2.1. Права КУ «ІРЦ»:

2.1.1. Залучати науково-педагогічних працівників Університету до надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг для дітей з особливими освітніми потребами за попередньо затвердженою програмою/планом.

2.1.2. Залучати науково-педагогічних працівників Університету до надання консультацій педагогічним працівникам закладів дошкільної, загальної середньої освіти, в тому числі закладами професійної (професійно-технічної освіти), які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батькам або законним представникам дітей з особливими освітніми організації інклюзивного навчання.

2.1.3. Залучати за попередньо погодженим графіком студентів Університету до проходження практики в КУ «ІРЦ».

2.2. Права Університету:

2.2.1. Організовувати спільно зі спеціалістами КУ «ІРЦ» круглі столи, тренінги, семінари, конференції з питань організації інклюзивного навчання.

2.2.2. Надавати методичну допомогу педагогічним працівникам ІРЦ, закладам дошкільної, загальної середньої освіти, в тому числі закладами професійної (професійно-технічної освіти), які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, батькам або законним представникам дітей з особливими освітніми з питань організації інклюзивного навчання, а також проводити наукову діяльність в цьому напрямі.

2.2.3. Впроваджувати курс «Основи інклюзивного навчання» для майбутніх вчителів із залученням до викладання лекцій педагогічних працівників ІРЦ.

2.2.4. Проводити «Дні відкритих дверей» для осіб з особливими освітніми потребами, а також відповідну профорієнтаційну роботу із залученням педагогічних працівників ІРЦ.

3. Інші умови

3.1. Сторони несуть відповідальність за невиконання або неналежне виконання взятих на себе зобов'язань, передбачених цією Угодою згідно з чинним законодавством України.

3.2. При будь-яких змінах, що впливають на виконання умов даної Угоди, Сторони зобов'язуються протягом двох тижнів повідомити одна одну у письмовій формі.

3.3. Питання співробітництва Сторін, які не передбачені цією Угодою регулюються за домовленістю Сторін та оформляються у вигляді додаткової угоди, що є невід'ємною частиною цієї Угоди.

3.4. Дію Угоди може бути припинено на вимогу однієї зі Сторін достроково.

3.5. У випадках дострокового припинення співробітництва за даною Угодою Сторони повинні повідомити про це іншу Сторону в письмовій формі не пізніше ніж за 30 календарних днів до моменту припинення співробітництва.

3.6. У разі реорганізації чи перейменуванні однієї зі Сторін, її права та обов'язки передаються правонаступнику.

3.7. Ця Угода складено в двох примірниках українською мовою, які мають однакову юридичну силу, по одному кожній Стороні.

4. Термін дії угоди

4.1. Ця Угода набуває чинності з дати підпису обома Сторонами, укладається на невизначений термін і діє до моменту, доки Сторони зацікавлені у продовженні співробітництва.

5. Розв'язання спорів

5.1. У випадку виникнення між Сторонами будь-яких суперечок, пов'язаних з даною Угодою, Сторони врегульовують їх шляхом переговорів.

5.2. Якщо розв'язати зазначені суперечки шляхом переговорів виявиться неможливим, вони будуть розв'язуватися відповідно до чинного законодавства.

6. Юридичні адреси сторін:

Комунальна установа

«Інклюзивно-ресурсний центр» міської ради

тел.

e-mail:

Директор _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

«__» _____ 20__ р.

Педагогічний університет імені

тел.:

e-mail:

Ректор _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

«__» _____ 20__ р.

РОЗДІЛ VI.

ВИМОГИ ДО ОСНАЩЕННЯ КАБІNETІВ ІРЦ

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсні центри» від 12.07.2017 № 545, ІРЦ повинні мати приміщення, пристосовані для дітей з особливими освітніми потребами відповідно до вимог законодавства, у тому числі державних санітарних норм і правил та державних будівельних норм.

Відповідно до методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України та Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, що викладені у документі «Новий освітній простір» від 31 січня 2018 року, ІРЦ можуть розміщуватись як у приміщеннях закладів загальної середньої освіти (загальна площа ІРЦ, становить не менше 50 кв. метрів), так і на базі окремих приміщень, в тому числі вивільнених приміщень психолого-медико-педагогічних консультацій⁶⁰.

ІРЦ, які розміщуються у приміщеннях закладів загальної середньої освіти, повинні бути облаштовані кабінетами вчителів-дефектологів, логопеда, практичних психологів, фахівців ІРЦ та кабінетом директора ІРЦ. При цьому спільними для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг у приміщеннях шкіл можуть бути ресурсна кімната та спортивний зал.

ІРЦ, які розміщуються в окремих приміщеннях, облаштовуються:

- приймальною;
- кабінетами для надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які мають порушення мовлення;
- кабінетом для надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які мають порушення зору;
- кабінетом для надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які мають порушення слуху;
- кабінетом для надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які мають порушення розумового розвитку;
- кабінетами практичних психологів;
- залом для занять з лікувальної фізкультури;
- кабінетом для спільних засідань педагогічних працівників ІРЦ;
- ресурсною кімнатою;
- кабінетом директора;
- кабінетом медичної сестри;
- кабінетом обслуговуючого персоналу ІРЦ.

Слід звернути увагу, що приміщення ІРЦ повинні відповідати ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення»⁵⁴, де визначені загальні вимоги до будинків та споруд, входів і шляхів руху до будинків, сходів і пандусів, ліфтів і підйомників, внутрішнього обладнання та санітарно-гігієнічного приміщення.

Відповідні позначення кабінетів ІРЦ, які інформують про призначення кабінету, повинні розташовуватись на рівні між 1,40 і 1,60 м від підлоги та дублюватись шрифтом Брайля для інформування осіб з порушеннями зору.

Для того, щоб позначення було видно навіть при відчинених дверях, його необхідно розміщувати на дверній рамі або прилеглої стіни, але не на самих дверях.

План приміщення, розклади, графіки роботи та інформаційні панелі повинні розташовуватись на висоті 0,90 – 1,80 м і мають дублюватися шрифтом Брайля.

Колір стін, підлоги, меблів, штор підбирається спокійних і нейтральних тонів, які не викликають додаткових подразнень у дітей з особливими освітніми потребами. Тому для облаштування кабінетів ІРЦ підійдуть блакитні, зелені, бежеві тони.

Сьогодні робоче місце фахівців неможливе без відповідного комп'ютерного забезпечення та мережі Інтернет. Технічні засоби необхідні для відеофіксації процедури обстеження та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, обробки і систематизації результатів обстежень, створення реєстрів, ретельної підготовки до проведення комплексної оцінки тощо.

Кабінети ІРЦ повинні бути облаштовані:

- сучасною технікою – комп'ютер, принтер, ксерокс, сканер, ламінатор, накопичувач інформації, планшет, телевізор тощо;

- системою відеоспостереження з моніторами. Слід відмітити, що монітори для спостереження батьками за дитиною повинні бути розміщені таким чином, щоб не порушувати права дитини;
- мобільними меблями: шафи, стільці, столи, полицки. При цьому дитячі меблі повинні бути розраховані на різний вік дітей та легко пересуватись для поділу кабінету на зони;
- сучасними методиками та дидактичним обладнанням для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг;
- навчально-методичними посібниками, спеціальною літературою щодо навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами.
- Важливо забезпечити зонування кабінетів для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг. Оптимальною вважається таке планування:
 - зона для індивідуальних занять, де фахівець ІРЦ надає послуги кожній дитині індивідуально;
 - зона для проведення групових занять. Важливо в цій зоні розмістити кілька столів, розрахованих на різний зріст дітей, стільці, дошку для письма;
 - зона для зберігання навчально-дидактичного матеріалу: шафа, столи, стелажі з різними посібниками, програмами для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, конструктори, дидактичні ігри та ін.
- Робоче місце педагогічного працівника ІРЦ: письмовий стіл, стілець, комп'ютер (ноутбук), принтер тощо.

Слід зазначити, що важлива роль у наданні психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг належить ресурсній кімнаті. Основне призначення ресурсної кімнати – це створення комфортного простору для організації процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Об'єм приміщення ресурсної кімнати поділено за допомогою стаціонарної меблевої перегородки на дві зони: навчально-пізнавальну та побутово-практичну.

У першій зоні проходить процес навчання у групах або індивідуально, що досягається шляхом двох варіантів планувального рішення завдяки мобільним меблям. У цій зоні усе пристосоване для особливостей навчального процесу. LED телевізор у центрі зони дозволяє викладати інформацію максимально наочно. Відкриті полиці з книжками та дидактичними матеріалами знаходяться у максимальній доступності. На підвіконнях облаштовані місця для сидіння, щоб учні могли читати книги із задоволенням.

Для «перезавантаження» діти можуть використовувати фітболи.

Друга зона – побутово-практична – допомагає дітям з особливими потребами адаптуватись у соціумі. Звичайні побутові процеси для них іноді стають нездоланною перешкодою, тому тут сформовано простір, який виконує функції кухні та їдальні. Під пильним наглядом педагогів та з їхньою допомогою, діти можуть сформувати та набути навичок самостійного самообслуговування, що сприятиме побутовому комфорту у дорослому житті.

З метою фінансової підтримки діяльності ІРЦ Урядом України у 2018 році було виділено субвенцію в обсязі 100 млн гривень, що спрямовується на оплату видатків для оснащення кабінетів фахівців інклю-

зивно-ресурсних центрів для надання психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, оснащення засобами для проведення комплексної оцінки розвитку таких дітей (придбання програм, предметів, матеріалів і обладнання, у т.ч. довгострокового користування).

Примірний перелік оснащення кабінетів інклюзивно-ресурсних центрів визначений Наказом Міністерства освіти і науки України від 03.05.2018 № 44748.

Примірний перелік наповнення кабінетів інклюзивно-ресурсних центрів

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
1	Приймальня	- М'які меблі, стільці, журнальний столик, килим для організації ігрової діяльності дітей, дитячі іграшки, облаштоване місце для інформування та обліку відвідувачів; - комп'ютерне обладнання згідно з додатком; - інформаційні стенди, брошури, спеціальні журнали щодо особливостей навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами	не менше 10 кв.м (заг. площа)
2	Кабінет директора	- Стіл, стільці, шафи, полиці, сейф для зберігання документів та матеріальних цінностей; - комп'ютерне обладнання згідно з додатком	10-15 кв.м (заг. площа)
3	Кабінет для надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які мають порушення мовлення *кабінет вчителя-логопеда	- Шафи, стіл для вчителя-логопеда, стільці, магнітна дошка; - комп'ютерне обладнання згідно з додатком; - настінне дзеркало для логопедичних занять (50*100); - столи дитячі з вмонтованими поворотними дзеркалами для індивідуальних занять – 5 шт.; - настільна лампа; - наочний матеріал з розвитку мови: предметні, сюжетні, серійні малюнки; розрізна азбука, настінна каса букв, індивідуальні каси букв, цифри для кожної дитини, звукові та складові схеми слів, таблиці для формування та розвитку мовлення, альбоми для розвитку мовлення, логопедичні картки для автоматизації звуків в асортименті; - дидактичні ігри: набір сенсорних м'ячиків, дидактична іграшка Черепаха; логопедичне лото; балансувальні хмаринки; іграшковий набір кухонного посуду; - комплект фотоілюстрацій в асортименті: професії, овочі, емоції, дерева, жителі природи, комахи, дії дітей, дикі птахи, меблі та інтер'єр, будівельні матеріали; - настільна розвиваюча магнітна дошка для індивідуальної роботи з набором фігур та картинок; - мольберт, набори кольорових ручок, олівців, фломастерів для кожної дитини, канцтовари; - умивальник, рушник, мило, вологі серветки, етиловий спирт, вата, бинт, дезінфікуючі засоби для обробки інструментів, УФ стерилізатор ламповий висувний	10-15 кв.м (заг. площа)

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Комплекти логопедичних інструментів для постановки звуків • <i>Шпатель для обстеження ротової порожнини.</i> Призначення: забезпечення проведення обстеження артикуляційного апарату дітей. Вимоги: пластина з ручкою з гуми, дерева, пластмаси, скла або сталі. • <i>Зонд для логопедичних занять.</i> Призначення: забезпечення тренування кінчика язика. Вимоги: робоча основа має стержень з металевою кулькою, яка вільно рухається. • <i>Роторозширювач для фіксації губ чи широко відкритого рота під час постановки та автоматизації звуків.</i> Призначення: забезпечення ефективності логопедичної роботи з дітьми з вираженою спазматичністю жувальної мускулатури. Забезпечення постановки та автоматизації звуків шляхом фіксації губ чи широко відкритого рота у статичних позах. Вимоги: матеріал – медична сталь або міцна харчова пластмаса. • <i>Логопедичне дзеркало для індивідуальної роботи.</i> Призначення: забезпечення ефективності логопедичної роботи з дітьми. Вимоги: пластикова підставка з рамкою; двобічне дзеркало, розташоване на осі рамки. • <i>Терапевтичне логопедичне дзеркало для відпрацювання навички вимови проблемних слів, складів, звуків.</i> Призначення: візуалізація та відпрацювання постановки мовлення та звуків. Вимоги: матеріал дзеркала – дзеркальний пластик з гумовою окантовкою; матеріал підставки – ударостійкий пластик; устаткування підставки: динамік для відтворення звуків; пристрій для запису; кнопка відтворення; регулювання гучності відтворення; елемент живлення – 4 батарейки. • <i>Комплект логопедичних зондів для постановки звуків з 7-ми приладів.</i> Призначення: забезпечення проведення логопедичних занять; постановка звуків [p]; [p']. Вимоги: кульковий зонд для створення вібрації кінчика язика при малій рухливості та парезах; кулька з термостійкого пластика. Уникнення пошкоджень шкірних і слизових оболонок, відповідність санітарно-гігієнічним вимогам забезпечується полірованою поверхнею інструментів. • <i>Зонд логопедичний для корекції вимови.</i> Призначення: забезпечення механічного регулювання положення й руху органів мови під час корекції недоліків вимови. Вимоги: інструмент виготовлено з відполірованого дроту чи медичної нержавіючої сталі.	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		• <i>Електромасажер для логопедичного масажу.</i> Призначення: сенсорна стимуляція, розвиток мови, розвиток навичок харчування, тактильна стимуляція ротової порожнини, нормалізація чутливості, покращення концентрації. Вимоги: тип приладу – ARK's Z-Vibe або аналог; функціональність – інтеграція з різними насадками (не менше 35). • <i>Апарат для корекції заїкання.</i> Призначення: забезпечення проведення логопедичних занять. Вимоги: приймач звукових сигналів; підсилювач сигналів; лінії затримки – дві; блоки комутації – два; фільтри – низькопропускний та високопропускний; блок фільтрів та установки частот з прямим каналом; підсумовуючий підсилювач сигналів. • <i>Мовленнєвий тренажер «Поліфонатор» або еквівалент.</i> Призначення: відпрацювання навичок організації дихання, фонації, артикуляції, темпу і відповідного ритму мовлення, покращення сили видиху, інтенсивності, фонації; допомагає перевіряти стан сформованості мовленнєво-моторної сфери. Вимоги: - тренування мовлення забезпечується наявністю звукового, тактильного, візуального зв'язку; - можливість автоматизації налаштування приладу, збільшення тривалості тренувальних занять; - можливість розробки перфокарти з картинками-символами дозволяє автоматизувати етап налаштування приладу. • <i>Габбер логопедичний для тренування ротової порожнини.</i> Призначення: тренування ротової порожнини, формування жувальної звички. Вимоги: - прилад виготовлено з придатного для жування матеріалу; - має три частини для жування з різною текстурою; - гладка поверхня, з пухирцями округлої форми та у формі прямокутника; - тип приладу – ARK's Grabber XT або аналог.	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Спеціалізовані комп'ютерні програми: <i>Спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення елементів житла родини</i> Призначення: забезпечення збагачення особистого життєвого досвіду дітей про помешкання та сімейні цінності родини. <i>Спеціалізована комп'ютерна програма для ознайомлення з професіями</i> Призначення: забезпечення збагачення особистого життєвого досвіду дітей про професії близьких людей. <i>Спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення будови тіла людини</i> Призначення: забезпечення збагачення особистого життєвого досвіду дітей про анатомічні особливості людини. <i>Спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення життя на Землі</i> Призначення: забезпечення збагачення особистого життєвого досвіду дітей про світобудову та мешканців планети Земля. <i>Спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення емоцій людини</i> Призначення: забезпечення збагачення особистого життєвого досвіду дітей про темпераменти людей та їхню реакцію на різні події, обставини. <i>Спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення явищ природи: пори року, погода, календар</i> Призначення: забезпечення збагачення особистого життєвого досвіду дітей про явища природи. Вимоги: наявні вправи для забезпечення навчальної діяльності на систематизацію, узагальнення та збагачення особистого життєвого досвіду дітей про явища природи. <i>Спеціалізовані комп'ютерні ігри для розвитку логіки</i> Призначення: забезпечення розвитку математичного мислення дітей. <i>Комп'ютерна логопедична програма</i> Призначення: забезпечення корекції загального недорозвинення мови у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Вимоги: можливість ефективно працювати над формуванням просодичних компонентів мови, правильної вимови звуків, фонематичних процесів, лексико-граматичних засобів мови.	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		• <i>Комп'ютерний логопедичний тренажер для закріплення правильної вимови</i> Призначення: забезпечення корекції мови учнів. Вимоги: модуль підготовки до користування комп'ютером; опанування клавіатурою; мікрофон, миша. Наявність вправ на диференціацію на письмі парних за глухістю/дзвінкістю приголосних звуків. • <i>Навчальний програмно-апаратний комплекс для інтеграції абстрактної концепції з конкретними елементами</i> Призначення: забезпечення інтеграції абстрактної концепції з конкретними елементами. Вимоги: мультимедійні навчальні програми – 75; предмети у трьох вимірах; шаблон для розміщення предметів. • <i>Комп'ютерна програма для комунікації (спілкування картинками, які озвучені)</i> Призначення: для навчання та спілкування дітей з порушеннями аутистичного спектру. Вимоги: стандартний набір карток (основні та мотиваційні) – близько 180 штук з можливостями: - створювати власний підпис під кожен картинку; - відтворювати чітке звукове зображення; - завантажувати картинку з інших пристроїв; - створювати візуальний розклад за допомогою вбудованого календаря; - швидко завантажувати (3-5 сек). • <i>Комплект комп'ютерних програм «Світ звуків»</i> Призначення: для індивідуальних занять з розвитку слуху та мовлення, формування та корекції звуковимови дітей від 2-х років. Забезпечує дітям візуальне за звукове представлення процесу вимовляння ними звуків, слів та речень. Тренажер складається з трьох модулів: «Світ звуків I», «Світ звуків II» та «Видима мова». Матеріали спрямовані на формування, корекцію та розвиток усного мовлення дітей та дорослих, що мають порушення слуху, дихання, голосу, звуковимови, важкі розлади мовлення (у тому числі заїкання), а також на відновлення мовленнєвої функції. Вимоги: комп'ютер-моноблок 20-сенсор, мікрофон динамічний з перемикачем, принтер кольоровий, навушники, фільтр мережевий, навчально-методичне забезпечення Windows 7.	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Універсальний комп'ютерний комплекс з програмним забезпеченням «Живий звук» Призначення: для розвитку мовлення та когнітивних навичок дитини, що має сенсорні та інтелектуальні порушення. Програма «Живий звук» містить спеціально підготовлений набір підпрограм, які спрямовані на допомогу дітям, що мають порушення мовлення різного ступеню тяжкості та походження. Вимоги: персональний комп'ютер (стаціонарний чи ноутбук) з інтерфейсними пристроями (акустична стереофонічна система, мікрофон, відеокамера, принтер), а також програмне забезпечення «Живий звук» з набором спеціальних розвиваючих вправ (модулів) та тематичних додатків з різноманітними дидактичними матеріалами	
4	Кабінет для надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які мають порушення зору *кабінет вчителя-тифлопедагога	- Комп'ютерне обладнання згідно з додатком ; - столи дитячі – 5 шт.; - шафи, стіл для вчителя-тифлопедагога, стільці, магнітна дошка, канцтовари; - настільна лампа; - люмінесцентне освітлення приміщення; - набори для вивчення шрифту Брайля; розбірна азбука, каса букв, цифр і знаків за Брайлем та лінійно-рельєфним шрифтом; набори кубиків універсального дизайну із рельєфно-крапковим та лінійно-рельєфним шрифтом; набір рельєфних малюнків різного ступеня складності відповідно до віку дитини; схеми й інші тактильні зображення, спеціальний папір; - спеціальні книги для дітей з порушеннями зору; - дидактичні ігри: геометричні фігури, геометричний сенсорний мішечок, конструктори; тифлоприлад «Орієнтир», тифлоприлад «Графіка», шнурівки, пірамідки в асортименті, дерев'яні сортери, сенсорний набір для розвитку зорового сприймання, адаптований музичний набір; - зорові тренажери: окуляри, які забезпечують повну темряву, тренажер для очей «Хитра рибка»; бізборд «Равлик»; - моделі об'ємні, площинні для розвитку зорового сприймання; - збільшувачі текстів; - годинник для осіб з порушеннями зору; - мольберт, набори кольорових ручок, олівців, фломастерів для кожної дитини, канцтовари; - фланелеграф з різноманітними наповненнями (чорне тло)	10 – 15 кв.м (заг. площа)

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Засоби для проведення занять • <i>Пристрій для початкового навчання за системою Брайля</i> Призначення: забезпечення засвоєння шрифту Брайля. Вимоги: - забезпечення самостійного вивчення шрифту Брайля; - використання ігрової форми для навчання дітей; - наявність кнопок для звукового оформлення набраних літер, цифр; - кількість кнопок – 6. • <i>Прилад для письма шрифтом Брайля</i> Призначення: забезпечення запису інформації шрифтом Брайля. Вимоги: матеріал – метал чи пластик з надійною фіксацією паперу: - 18-рядковий (основний); - 6-рядковий (кишеньковий); - 4-рядковий (кишеньковий); - можливо, з іншою кількістю рядків, односторонній чи двосторонній. - грифель для письма шрифтом Брайля різного розміру та конфігурації, залежно від вікових та індивідуальних особливостей дитини. - клітинка-фіксатор (для знаходження рядка, клітинки). • <i>Прилад прямого читання</i> Призначення: для письма і читання шрифтом Брайля. Прилад забезпечує можливість одночасного письма і читання шрифтом Брайля невеликих за обсягом текстів без спеціального паперу. Може слугувати також і комунікатором. Вимоги: наявність двох полів: для письма та для читання шрифтом Брайля. • <i>Прилади для письма плоским шрифтом за системою Гебольда</i> Призначення: забезпечення запису інформації звичайним плоским шрифтом.	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Вимоги: - прилад 18-рядковий (або з іншою кількістю рядків); - з обмежувальними горизонтальними рядками (лініями); - з обмежувальними клітинками; - матеріал: метал/пластик. • Приладдя для письма дітей зі зниженим зором: зошити для письма. Призначення: для письма зі спеціальним розлінуванням. • Прилад для рельєфного малювання («Школяр») Призначення: рельєфне креслення та малювання. Вимоги: металевий прилад-рамка із заціпками для фіксування паперу, плівки; - гумова основа для паперу/плівки; - ручка/грифель; - спеціальна	
		Комп'ютерне забезпечення • Програма екранного доступу Призначення: для читання текстової інформації та озвучування дії користувача за допомогою синтезатора мовлення Вимоги: - мовний супровід інсталяції програми; - вбудований безкоштовний DAISI Player і повний набір базових навчальних книг у форматі DAISI; - швидкий пошук інформації за допомогою Research It; - потужна мова сценаріїв для налаштування призначеного для користувача інтерфейсу в будь-якому додатку; - наявність драйверів для всіх поширених дисплеїв Брайля; - наявність синтезаторів мовлення щонайменше для 30 різних мов; - набір клавіатурних команд, який може бути розширений користувачем; - можливість емуляції миші за допомогою клавіатурних команд; - система онлайн-довідки; - підтримка двох моніторів.	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		• <i>Синтезатор українського мовлення</i> Призначення: для перетворення тексту у звуковий сигнал. Вимоги: комплекс технічних та програмних засобів, які перетворюють текст, співставлений з різними мовами, в звуковий сигнал; - висока якість відтворення мовлення; - програма оптичного розпізнавання тексту; - програма для екранного збільшення. • <i>Апаратно-програмний комп'ютерний тифлокомплекс з синтезом мови (комп'ютерний тифлокомплекс). Клавіатура Брайля</i> Призначення: функціональна заміна стандартної комп'ютерної клавіатури. Вимоги: розміщення всіх букв, цифр, символів та режимів роботи на 20-ти клавішах: - відповідність 8-ми клавіш 8-ми точкам комп'ютерного Брайля; клавіша <Space>; керуючі клавіші <ALT>, <CTRL>, <Shift>, <Enter>; клавіша-перемикач <NumLock>; стандартні для клавіатури Брайля <Compound>, <Function> та <Sintezator> із забезпеченням режиму озвучення інформації голосом; підключення через USB-порт та/або Bluetooth. • <i>Дисплей Брайля для індивідуального користування</i> Призначення: забезпечення доступу до самостійного користування персональним комп'ютером (планшетом) осіб зі слабким зором та незрячих людей; набирати і читати текст шрифтом Брайля. Вимоги: здатність відтворення рельєфної частини рядка (рідше рядок або декілька рядків) звичайного монітора в текстовому режимі; підключення через USB-порт та/або Bluetooth. • <i>Принтер Брайля для друку</i> Призначення: друкування текстової інформації шрифтом Брайля для слабкозорих та незрячих користувачів. Вимоги: забезпечення сприйняття та перетворення текстів будь-якого текстового редактора; поверхня панелі управління: плоска та рельєфно-точкова; наявність мовного зворотного зв'язку; підключення через USB-порт та/або Bluetooth. • <i>Прилад для читання плоскодруканих текстів типу «Saga» з функцією мовленнєвого виводу інформації з функцією мовленнєвого виводу інформації</i>	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Призначення: читання книг, газет, журналів та інших плоскодрукованих документів. Вимоги: - прилад для читання з програмним забезпеченням, що дозволяє розпізнавати текст і переводити його у мовлення; - підтримка української та інших поширених мов; - прилад повинен мати можливість призупиняти читання, переміщуватись по тексту вперед і назад, прослуховувати слова по буквах; - можливість прослуховування аудіокниг у різноманітних форматах; - якісні динаміки для спільного прослуховування; - можливість самостійного налаштування гучності та темпу відтворення матеріалу; - можливість підключення до зовнішнього монітору, можливість вибору розміру тексту у даному режимі; - управління відображенням сторінки, переміщення тексту вниз, вгору, вліво, вправо; - контрастні кнопки управління з тактильними позначками. • <i>Електронна брайлівська друкарська машинка</i> Призначення: навчання письма (друкування) шрифтом Брайля для індивідуального користування; забезпечення можливості спільної роботи дитини з порушеннями зору та зрячої особи. Вимоги: вмонтований дисплей з виведенням графічних брайлівських та плоскодрукованих символів; наявний звуковий коментар. • <i>Принтер тактильної графіки PIAF</i> Призначення: трансформування плоских зображень у тактильні. Вимоги: вбудований температурний контроль, формат паперу до А3, звуковий індикатор. • <i>Дейзі-плеєр</i> Призначення: спеціальний цифровий пристрій для запису і відтворення текстів на флеш-картах багатоцільового призначення з синтезом мови. Поєднує в собі диктофон і медіа-плеєр з підтримкою величезної кількості різних типів файлів. Дозволяє під час запису відразу створювати аудіокнигу у форматі DAISY;	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Вимоги: підтримка формату MP3, WMA, AMR-WB +, Ogg Vorbis, Wave, Audible Format, DAISY. Відтворення текстових файлів за допомогою вбудованого синтезу мови	
5	Кабінет для надання психолого- педагогічної допомоги дітям, які мають порушення слуху *кабінет вчителя- сурдопедагога	- Комп'ютерне обладнання згідно з додатком, музичний центр, навушники, мікрофон; - настінне дзеркало для логопедичних занять (50*100); - шафи, стіл для вчителя-сурдопедагога, стільці, магнітна дошка, канцтовари; - столи дитячі з вмонтованими поворотними дзеркалами для індивідуальних занять – 5 шт.; - настільна лампа; - наочний матеріал з розвитку мовлення: предметні, сюжетні, серійні малюнки; розрізна азбука, настінні каси букв, індивідуальні каси букв, цифр, набір для рахунку, палички кюізенера, набір геометричних фігур, для кожної дитини, звукові та складові схеми слів, набори для вивчення дактильної абетки; набори для вивчення української жестової мови; таблиці з дактилематами, таблиці для формування та розвитку мовлення, альбоми для розвитку мовлення, логопедичні картки для автоматизації звуків в асортименті; - дидактичні ігри: набір сенсорних м'ячиків, дидактична іграшка Черепаха; ігрові набори для сюжетних ігор, конструктори Лего, розрізні малюнки, набір для конструювання, логопедичне лото; балансувальні хмаринки; іграшковий набір кухонного посуду; - комплект фотоілюстрацій в асортименті: професії, овочі, емоції, дерева, жителі природи, комахи, дії дітей, дикі птахи, меблі та інтер'єр, будівельні матеріали; - друковані картки Глена Домана для розвитку слухового відчуття; - фланелеграф, набір фігурок і картинок; - магнітний мольберт, набори кольорових ручок, олівців, фломастерів для кожної дитини, канцтовари; - матеріали для занять з піском: пісочниця для сухого та кінестетичного піску з кришкою, набір кінестетичного піску різних кольорів (обов'язково червоний, синій, зелений), набір сухого піску різних кольорів. - умивальник, рушник, мило, вологі серветки, етиловий спирт, вата, бинт, дезінфікуючі засоби для обробки інструментів, УФ стерилізатор ламповий висувний	10 – 15 кв.м (заг. площа)

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Комп'ютерне обладнання <i>Комп'ютерна програма для комунікації (спілкування картинками, які озвучені)</i> Призначення: для навчання та спілкування дітей з порушеннями аутистичного спектру. Вимоги: стандартний набір карток (основні та мотиваційні) – близько 180 штук з можливостями: створювати власний підпис під кожен картинку; чітке звукове відтворення зображення; завантаження картинок з інших пристроїв; вбудований календар для створення візуального розкладу; швидкий час завантаження (3-5 сек). <i>Комплект комп'ютерних програм «Світ звуків»</i> Призначення: для індивідуальних занять з розвитку слуху та мовлення, формування та корекції звуковимови дітей від 2-х років. Забезпечує дітям візуальне за звукове представлення процесу вимовляння ними звуків, слів та речень. Тренажер складається з трьох модулів: «Світ звуків I», «Світ звуків II» та «Видима мова». Матеріали спрямовані на формування, корекцію та розвиток усного мовлення дітей та дорослих, які мають порушення слуху, дихання, голосу, звуковимови, важкі розлади мовлення (у тому числі заїкання), а також на відновлення мовленнєвої функції. Вимоги: комп'ютер-моноблок 20» сенсор, мікрофон динамічний з перемикачем, принтер кольоровий, навушники, фільтр мережевий, навчально-методичне забезпечення Windows 7. <i>Універсальні комп'ютерні комплекси з програмним забезпеченням «Живий звук» та «Видима мова»</i> Призначення: для розвитку мовлення та когнітивних навичок дитини, яка має сенсорні та інтелектуальні порушення. Програми включають в себе спеціально підготовлений набір підпрограм, які спрямовані на допомогу дітям, що мають порушення мовлення різного ступеню тяжкості та походження. Вимоги: персональний комп'ютер (стаціонарний чи ноутбук) з інтерфейсними пристроями (акустична стереофонічна система, мікрофон, відеокамера, принтер), а також програмне забезпечення «Живий звук» з набором спеціальних розвиваючих вправ (модулів) та тематичних додатків з різноманітними дидактичними матеріалами	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Програмно-апаратний комплекс. Призначення: забезпечення комплексної роботи з дітьми з порушеннями слуху, звуковимови, голосоутворення, з порушеннями сенсомоторних функцій мовлення; розвитку слуху, мовлення, формування та корекції звуковимови у дітей дошкільного віку. Вимоги: - можливість розвитку слуху, мовлення, формування та корекції звуковимови у дітей від 2-х років; - візуалізація, запис, вимірювання та зберігання спектрів фонем; - частотний діапазон – від 250-10000 Hz; - динамічний діапазон – від 5 dB-80 dB; - кількість звукових модулів по середовищах (з 10 звуками) – 10 одиниць; - аналіз характеристик голосу (нижня форманта): діапазон – від 70-980 Hz. Інтерактивний альбом з відтворенням звуків для розвитку слухового відчуття Призначення: забезпечення розвитку відчуття часу, кольору, просторового та математичного мислення. Вимоги й тематика: обкладинка альбому має кишеньки для карток; розмір обладнання – А5. Аудіозаписи різних звуків для розвитку слухового відчуття Призначення: забезпечення соціалізації. Вимоги й тематика: звуки природи; голоси свійських тварин; голоси птахів; звуки різних подій. Комп'ютерні програми для вивчення української жестової мови Призначення: забезпечення вивчення жестів української жестової мови. Вимоги: можливість індивідуальної самостійної роботи з вивчення та відпрацювання жестів; можливість колективного навчання. Комп'ютерні програми для перекладу усного та писемного мовлення Призначення: забезпечення перекладу з усного мовлення в писемну форму та навпаки. Вимоги: програми, які синтезують із усного мовлення писемний текст та озвучують писемний текст.	

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		- Комп'ютерні програми для розвитку дактильного мовлення Призначення: забезпечення формування та розвитку дактильного мовлення. Вимоги: можливість індивідуальної самостійної роботи з вивчення та відпрацювання жестів; можливість колективного навчання. - Відеоресурси для вивчення української жестової мови Призначення: забезпечення формування жестомовної комунікативної компетентності. Вимоги й тематика: зразки природного жестового мовлення; відеодобірки жестових одиниць за темами	
6	Кабінет для надання допомоги дітям з порушеннями розумового розвитку *кабінет вчителя-олігофренопедагога	- Комп'ютерне обладнання (згідно з додатком); - столи дитячі для індивідуальних занять – 5 шт.; - шафи, стіл, стільці, магнітна дошка, м'які пуфи; - наочний матеріал з розвитку мови: предметні, сюжетні, серійні малюнки, настінна каса букв, індивідуальні каси букв, цифри для кожної дитини, звукові та складові схеми слів, розрізна абетка, комплект фотоілюстрацій в асортименті; - фланелеграф, набір фігурок і картинок; - набір дидактичних ігор з розвитку логіки, творчості: гра «Збери лінію», дитяче доміно; настільна гра «Тетріс», головоломка «Чарівний 3-Д куб»; - розвиваючі конструктори, пірамідки в асортименті; - дидактичні іграшки: ляльки різних статей, театр пальчиковий, іграшковий набір кухонного посуду; мішечки емоцій, балансир, набір сенсорних м'ячиків, дидактична іграшка Черепаха; - набори кольорових ручок, олівців, канцтоварів для кожної дитини; - матеріали для занять з піском: пісочниця для сухого та кінеститичного піску з кришкою, набір кінеститичного піску різних кольорів (обов'язково червоний, синій, зелений), набір сухого піску різних кольорів	10 – 15 кв.м (заг. площа)

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
7	Кабінет практичного психолога	- Комп'ютерне обладнання (згідно з додатком); - столи дитячі для індивідуальних занять, 5 шт.; - шафи, стіл для практичного психолога, стільці для дітей, магнітна дошка, м'які пуфи; - набір психолога «Пертра»; - наочний матеріал з розвитку мови: предметні, сюжетні, серійні малюнки, настінна каса букв, індивідуальні каси букв, цифри для кожної дитини, звукові та складові схеми слів, розрізна абетка, комплект фотоілюстрацій в асортименті; - фланелеграф, набір фігурок і картинок; - набір дидактичних ігор з розвитку логіки, творчості: гра «Збери лінію», дитяче доміно; настільна гра «Тетріс», головоломка «Чарівний 3-Д куб»; - розвиваючі конструктори, пірамідки в асортименті; - дидактичні іграшки: ляльки різних статей, театр пальчиковий, іграшковий набір кухонного посуду; мішечки емоцій, балансир, набір сенсорних м'ячиків, дидактична іграшка Черепаха; - набори кольорових ручок, олівців, канцтоварів для кожної дитини; - матеріали для занять з піском: пісочниця для сухого та кінестетичного піску з кришкою, набір кінестетичного піску різних кольорів (обов'язково червоний, синій, зелений), набір сухого піску різних кольорів; - світловий каркасний сухий басейн; - куб Лінка для розвитку тактильної чутливості та покращення зорово-моторної реакції	10 – 15 кв.м (заг. площа)
8	Ресурсна кімната	Меблі: - Шафа комбінована (1500*800*1664) – 1 шт. - Шафа (1000*400*1664) – 2 шт. - Пенал кухонний (360*600*210) – 2 шт. - Секція кухонна з мийкою (500*600*900) – 1 шт. - Секція кухонна нижня (500*600*900) – 2 шт. - Секція кухонна верхня (500*32*700) – 3 шт. - Стіл для приймання їжі трикутний – 2 шт. - Стіл учнівський (1200*500*750) – 4 шт. - Комплект кухонний (стілниця 1500*600 – 1шт., робоча панель кухонна 1500*500 – 1 шт.) - Тумба для технічних засобів навчання (600*430*900) – 1 шт. - Деталь меблева (1325*930) – 1 шт. - Деталь меблева (1800*400) – 3 шт. - Стільці учнівські – 8 шт. - Крісло-груша – 2 шт. - Подушки на підвіконня – 3 шт.	Не менше 40 кв.м

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Технічне обладнання: - Ноутбук Dell Inspiron 3552 15.6/Intel N3710/4/500/DVD/Int/W10/Black/UKR - Дошка-екран жорстка, магнітно-маркерна (125x160 см); - Акустична система 2.0 чорний, деревина (MDF), 2 x 10 Вт (RMS); - Проектор Acer S1283HNE + інтерактивний сенсорний модуль SMART TOUCH KIT; - БФП з пристроєм потокового друку; - Електрочайник; - Мікрохвильова піч; - Linksys E 1200 WI-FI Wireless Router; - Водонагрівач електричний; - Ламінатор; - Комплект для монтажу мультимедійного комплексу для КФ-проекторів (на стіну); - Інтерактивний блок ACER SMART TOUCH KIT (MC. 42111.001)	
		Додаткове обладнання - Мольберт; - М'ячі фітболи; - Килимок-пазл; - Література та канцтовари; - Спеціальний посуд	
9	Кабінет для спільних засідань педагогічних працівників ІРЦ	- Комп'ютерне обладнання згідно з додатком; - Набір меблів для конференц-зали: стіл для засідань, стільці, шафи з комбінованими полицями для зберігання документації та розміщення дидактичних матеріалів; - Фліпчарт	15-20 кв. м (заг площа)

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
10	Кабінет ЛФК	• Комп'ютерне обладнання (згідно з додатком); • шведська стінка металева з турніком (висота регулюється); • драбина мотузкова; • дошка Євмінова; • бруси реабілітаційні; • дитячий педальний тренажер для ЛФК; • балансири; • м'які модулі, гімнастичні мати, спеціальний розвиваючий килим, тактильна доріжка; • еспандер: плечовий, ручний, настінний силовий; • набір сенсорних м'ячів різних діаметрів, м'яч ортопедичний для спортивної гімнастики, обручі, корекційний круг для формування постави; • велотренажер, бігова доріжка для тренування, дитячий тренажер для дрібної моторики, дитячі масажні кільця різної жорсткості, тренажер типу «Тунель»; • гамак, гойдалка; • обтяжені накладки для ніг, обтяжена сенсорна ковдра, обтяжені жилети; обтяжені іграшки; • підвісне гніздо, інтеграційне «Яйце-райце», еластична панчоха; • об'ємально-стискальна машина «Сквізер»	не менше 40 кв.м (заг. площа)

№ п/п	Назва приміщення ІРЦ	Матеріально-технічне забезпечення	Примітка
		Комп'ютерні програми <i>Програмно-технічний комплекс «Тімоко»</i> Призначення: розвиток розумових та фізичних здібностей дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, труднощами з координації, моторики, концентрації уваги та порушенням розвитку когнітивних навичок. Ігри, включені в комплекс, надають широкі можливості тренування найбільш точних рухових навичок, високого рівня координації рухів. ТІМОКО може ефективно застосовуватися для розвитку рухової активності та когнітивних функцій у дітей зі схильністю до гіперактивності, при недоліках функції уваги, при ДЦП. Вимоги: ПК з екраном 32»; ліцензійне ПЗ Windows – ліцензійне ПЗ «Тімоко» з аналізом та оцінкою, на 20 користувачів та 2 терапевтів з 5-ма ігровими модулями; набір кольорових маніпуляторів – 3 шт.; веб камера, інструкція по використанню. <i>Система EduTouch</i> Призначення: унікальна система для навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Інтеграція програмного забезпечення EduTouch і дидактичних матеріалів, спеціальний П-подібний стіл з великими сенсорними кнопками забезпечують дітям позитивне і захоплююче навчальне середовище. Вимоги: програмне забезпечення складається з 9 модулів і 50 базових завдань. Модулі: наш світ в словах, кольори, фігури і кольори, фігури, ціле і частини, математичні поняття, пазли – тварини, пазли з безперервними лініями, малювання. Керівництво для викладача – 1; дидактичні матеріали: кубики – 49. Пазли – 12 елементів; картки-накладки для кнопок – 84; П-подібний робочий стіл	
11	Кабінет медичної сестри	Кабінет облаштовується згідно з вимогами переліку устаткування, обладнання та виробів медичного призначення медичного кабінету школи (табелі оснащення), визначених Міністерством охорони здоров'я України	Не менше 16 кв.м
12	Кабінет для обслуговуючого персоналу	- Комп'ютерне обладнання згідно з додатком; - шафи, стільці, столи	101-15 кв.м
13	Технічні приміщення (туалетні кімнати)	Облаштовані відповідно до вимог ДНБ В.2.2-17:2006 «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення» та санітарних норм	

Примірний перелік комп'ютерного обладнання кабінетів ІРЦ

Назва засобу/обладнання	Вимоги до засобу/обладнання	Кількість
1. Проектор	Світловий потік: не менше 3000 ANSI Люменс; коефіцієнт контрастності – не нижче 13000:1; роздільна здатність не менше XGA (1024x768 пікселів) або WXGA (1280x800 пікселів); аспектне співвідношення 4:3 або 16:9, 16:10; ресурс роботи лампи не менше 5000 годин в стандартному режимі; проектор встановлюється на спеціальному підвісі, який кріпиться безпосередньо над верхнім краєм інтерактивної дошки до стіни або до стелі; відстань від об'єктива проектора до площини проекції – не більше 1 метра; довжина інтерфейсного кабелю – не менша, ніж необхідна для підключення пристрою до портативного комп'ютера у місці його встановлення. Гарантія на проектор – не менше 3-х років, гарантія на лампу проектора – не менше 1-го року або 1000 годин в робочому режимі	Кабінет для спільних засідань педагогічних працівників ІРЦ
2. Дошка-екран жорстка	Магнітно-маркерна дошка-екран, жорстка, щонайменше 125*160 см	Кабінет для спільних засідань педагогічних працівників ІРЦ
3. Система відеоспостереження	- Відеореєстратор, розширювач дискового простору з щонайменше 32 МБ пам'яті та можливістю архіву; - камера відеоспостереження; - стабілізований блок живлення; - роз'єми; - кабельна продукція	Кабінети для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг
	Телевізор з відповідним обладнанню входом, діагональ – не менше ніж 25"	Приймальня для спостереження батьками за наданням послуг дитині (під час їхнього очікування)

Назва засобу/обладнання	Вимоги до засобу/обладнання	Кількість
4. Планшет	- Процесор: щонайменше IntelAtom x5-Z8350 (1.44 ГГц) або еквівалент; - оперативна пам'ять: RAM – 4 Gb, вбудована пам'ять щонайменше 64 Gb з можливістю використання microSD; - батарея: ємність щонайменше 5500 або 8 годин автономної роботи; - дисплей: діагональ щонайменше 10.1"; максимальна роздільна здатність щонайменше 1280x800; ємнісний; - WEB-камера: основна камера щонайменше 2 Мр, фронтальна – щонайменше 0.3 Мр; - комунікації: наявність Bluetooth та Wi-Fi; - операційна система: попередньо встановлена ліцензійна операційна система Windows 10 Home та вище з безкоштовними оновленнями та україномовним інтерфейсом. - Мінімальний гарантійний термін – 1 рік	Кабінети для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг
5. Багатофункціональний пристрій (принтер-сканер-копір)	- Формат паперу А4; принтер та копір для друку кольорових та чорно-білих документів; сканер кольорових та чорно-білих документів; швидкість друку – не менше ніж 25 стор./хв; струменева або лазерна технологія. - Стартовий комплект витратних матеріалів має забезпечувати не менше ніж 4000 видруків документів формату А4 із середнім заповненням сторінки не менше 5%; витратні матеріали для цієї моделі принтера мають бути доступними для придбання в Україні	У всіх кабінетах працівників ІРЦ
6. Ламінатор	Формат А4 (216*303)	У кабінеті для спільних засідань педагогічних працівників ІРЦ

Назва засобу/обладнання	Вимоги до засобу/обладнання	Кількість
7. Комп'ютер стаціонарний	Відеомонітор: - діагональ від 21" для стаціонарного комп'ютера; - мінімальна роздільна здатність не менше ніж fullHD; - накопичувач HDD або SSD; веб-камера: - не менше ніж 1.3 Мрх; звуковий адаптер: - мікрофон, акустична система – динаміки; мережевий інтерфейс бездротової мережі: - з підтримкою стандартів IEEE: не нижче 802.11b/g/n; мережевий адаптер Ethernet: - з підтримкою стандартів 100BASE-TX та 1000BASE-T (обов'язково для стаціонарного комп'ютера); клавіатура: - повнорозмірна, латинсько-кирилична з нанесеними контрастними літерами латинського та українського алфавітів; маніпулятор типу «миша»: - кількість кнопок – щонайменше 3: ліва, права, колесо-кнопка для скролінгу	Приймальня директор ІРЦ бухгалтер медпрацівник
8. Пристрій для читання і запису оптичних носіїв	• зовнішній або вмонтований; • підтримка зчитування і запису інформації; • тип інтерфейсу – USB 2.0 або еквівалентний (для зовнішнього); • електроживлення пристрою забезпечується шиною USB (для зовнішнього); • сумісний з персональними комп'ютерами вчителя та учнів, підтримує їх завантаження з оптичного диска; • набір оптичних дисків типу DVD-RW або DVD+RW із місткістю – не менше 4 GB, сумісний з усіма передбаченими цією специфікацією пристроями для читання і запису оптичних носіїв; • флеш-накопичувач ємністю не менше 16 GB	У всіх кабінетах ІРЦ

Назва засобу/обладнання	Вимоги до засобу/обладнання	Кількість
9. Основне преінстальоване програмне забезпечення персонального комп'ютера (ноутбука, планшетного ПК)	операційна система: - попередньо встановлена ОС на основі ліцензій вільного поширення або пропрієтарна з підтримкою роботи у локальній обчислювальній мережі з доменною організацією з україномовним інтерфейсом; - наявність україномовної підтримки від виробника на території України; - повноцінна підтримка роботи користувачів з особливими потребами; - безкоштовне оновлення на весь період функціонування, але не менше 5 років; - можливість динамічного оновлення дистанційно; - наявність дистанційного робочого столу пакет програмних засобів офісного призначення: - преінстальований ліцензійний пакет офісного програмного забезпечення на основі ліцензій вільного поширення або пропрієтарний з україномовним інтерфейсом, сумісний з обраною ОС; - наявність україномовної підтримки від виробника на території України; - підтримка роботи з найбільш розповсюдженими файловими форматами, а також вбудований додаток для роботи з електронною поштою набір преінстальованого програмного забезпечення: - програмний засіб для управління комп'ютерним класом з українською мовою інтерфейсу; - антивірусне програмне забезпечення (за необхідністю); - програмний засіб для роботи з електронною книгою (підручник, методичний посібник тощо) на основі ліцензій вільного поширення або пропрієтарний з україномовним інтерфейсом з технологією захисту авторських прав	У всіх кабінетах ІРЦ
10. Телефон/факс	Вимоги: факсимільний апарат, слухавка, провід телефонної трубки, телефонний шнур, мережевий шнур 220 В., рулон термопаперу- 10 метрів.	Приймальня, директор ІРЦ
11. Телевізор та комплект для монтажу	Вимоги: діагональ не менше 46 "	У всіх кабінетах педагогічних працівників ІРЦ

РОЗДІЛ VII.

КОМПЛЕКСНА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З 2 ДО 18 РОКІВ

Якщо Ви володієте знанням, дайте іншим запалити від нього свої світильники.

Т. Фулпер

1.1. Методичні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки

Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини – це процес збору та інтерпретації кількісної та якісної інформації про особливості розвитку дитини з метою визначення її особливих освітніх потреб, в тому числі коефіцієнта її інтелекту, розроблення рекомендацій щодо освітньої програми, організації освітнього середовища, особливостей організації психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, відповідно до потенційних можливостей дитини.

Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини є кінцевим результатом процесу оцінювання, що орієнтує фахівців ІРЦ на визначення оптимального освітнього маршруту для кожної дитини з особливими освітніми потребами. Слід наголосити, що порушення психофізичного розвитку дитини не обов'язково обумовлюватимуть наявність у дитини особливих освітніх потреб.

Основними завданнями комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини є:

- визначення особливих освітніх потреб;
- визначення особливостей розвитку дитини, її сильних та слабких сторін;
- розробка рекомендацій з організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині, а також рекомендацій щодо освітньої програми дитини, особливостей організації освітнього середовища, потреби в індивідуальній програмі розвитку;
- розробка рекомендацій щодо організації освітнього процесу дитини для адміністрації закладу освіти, педагогічних працівників, батьків або законних представників дитини.

ІРЦ проводить комплексну оцінку у таких випадках:

- звернення батьків (одного з батьків) або законних представників дитини;
- особисте звернення дітей віком від 16 до 18 років;
- звернення адміністрації закладів освіти (за наявності згоди батьків (одного з батьків) або законних представників дитини);
- звернення органів опіки та піклування щодо проведення комплексної оцінки дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування.

Практика свідчить, що здебільшого саме заклад освіти виявляє існування труднощів, які стримують розвиток дитини й ускладнюють процес навчання. У разі виявлення такої дитини, проводиться первинне оцінювання саме на рівні закладу (командою закладу). Під час первинного оцінювання узагальнюються дані про особливості фізичного розвитку, мовленнєві й комунікативні здібності, когнітивний розвиток. Ці дані є основою для формулювання наступних висновків:

- дитина не має труднощів у розвитку і навчанні та не потребує додаткових освітніх послуг, її розвиток відповідає віковим особливостям;
- дитина має труднощі в розвитку і навчанні (зазвичай, тимчасові), які можуть бути усунені педагогічними працівниками закладу;
- дитина має труднощі у розвитку і навчанні (не тимчасові), які не можуть бути усунені на рівні ресурсів закладу. Потребує проведення комплексної оцінки кваліфікованими фахівцями ІРЦ.

Первинний прийом батьків (одного з батьків) або законних представників дитини проводить психолог центру, який визначає час та дату проведення комплексної оцінки.

Комплексне оцінювання розвитку дитини може здійснюватися в межах ІРЦ, за місцем навчання та, за потреби, за місцем проживання дитини. Наприклад, можливий виїзд фахівців ІРЦ за місцем проживання або перебування дитини, якщо її пересування ускладнене.

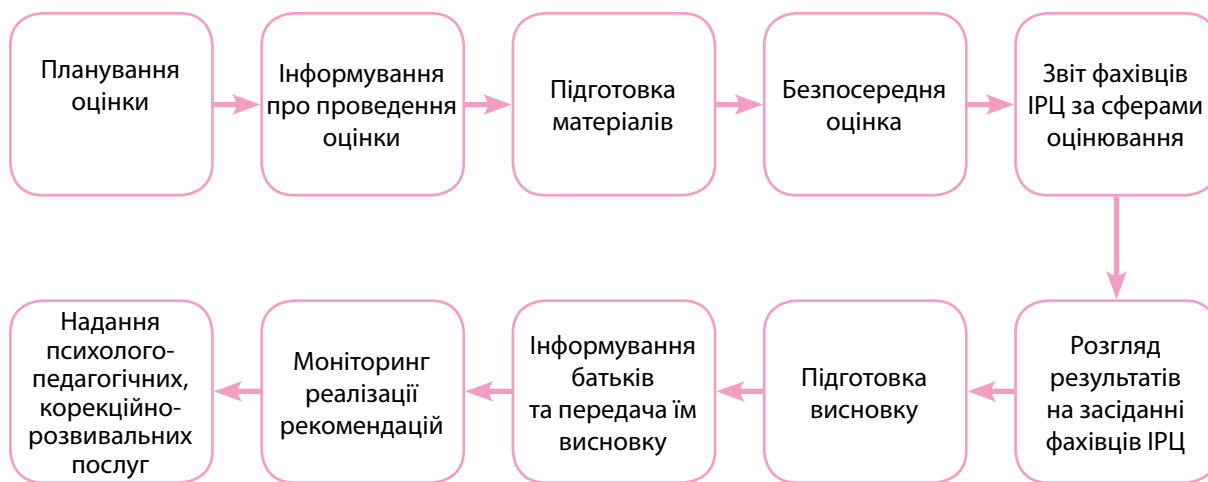
У випадку, коли комплексне оцінювання здійснюється за місцем навчання та/або проживання (перебування) дитини, то графік проведення обов'язково погоджується з керівником закладу освіти, закладу охорони здоров'я та батьками (одним з батьків) або законними представниками дитини за два тижні до початку.

Участь батьків (одного з батьків) або законних представників дитини є обов'язковою.

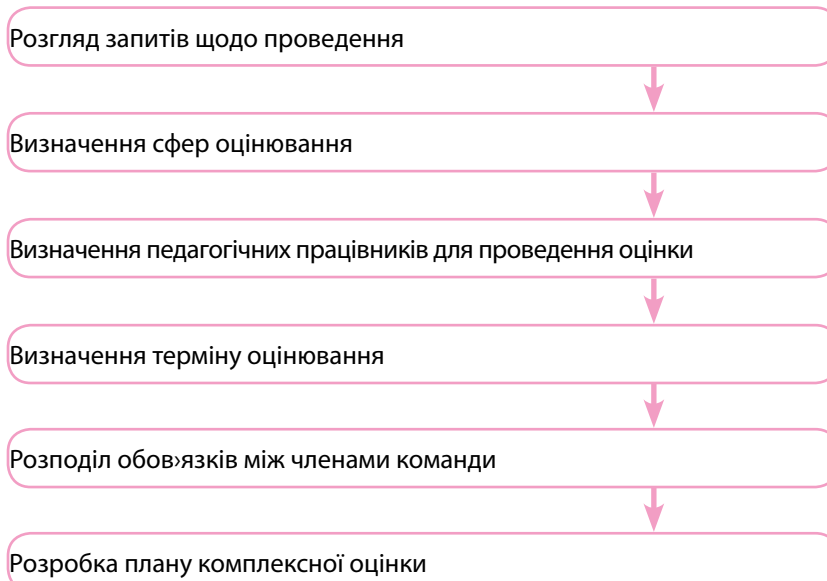
У випадках, коли батьки або законні представники дитини відмовляються пройти комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, керівництво ІРЦ невідкладно інформує службу у справах дітей за місцем проживання дитини, територіальний підрозділ Національної поліції для вжиття заходів щодо захисту прав дитини.

Рисунок 7.1

Комплексна оцінка передбачає наступні етапи:

Планування комплексної оцінки

Інформування про проведення оцінки

ІРЦ письмово інформує батьків (одного з батьків) або законних представників дитини, керівників закладу освіти, закладу охорони здоров'я за два тижні до початку проведення оцінювання.

ІРЦ проводить комплексну оцінку не пізніше ніж протягом місяця з моменту звернення.

Підготовка матеріалів для проведення комплексної оцінки

При виборі методик для здійснення комплексної оцінки педагогічні працівники ІРЦ мають враховувати:

- вік дитини;
- інформацію подану у документах до заяви про проведення оцінки;
- можливість невідповідності розвитку дитини віковим особливостям;
- можливі прояви поведінки.

Рисунок 7.2

Проведення комплексної оцінки передбачає:

Встановлення
емоційного контакту
з дитиною

Використання
методів оцінювання
згідно з планом

Фіксацію записів
спостереження

Комплексна оцінка проводиться фахівцями ІРЦ індивідуально за такими напрямками:

- *оцінка фізичного розвитку дитини* (визначення рівня загального розвитку дитини, її відповідності віковим нормам, розвитку дрібної моторики, способу пересування тощо);
- *оцінка мовленнєвого розвитку дитини* (визначення рівня мовленнєвого розвитку та використання вербальної/невербальної мови, наявності мовленнєвого порушення та його структури);
- *оцінка когнітивної сфери дитини* (визначення рівня сформованості таких пізнавальних процесів, як сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага);
- *оцінка емоційно-вольової сфери дитини* (виявлення здатності дитини до вольового зусилля, схильностей до проявів девіантної поведінки та її причин);
- *оцінка освітньої діяльності дитини* (визначення рівня сформованості знань, вмінь, навичок відповідно до навчальної програми або основних критеріїв формування вмінь та навичок дітей дошкільного віку).

У разі потреби, фахівці ІРЦ можуть проводити комплексну оцінку за іншими напрямками, зокрема визначення рівня соціальної адаптації, взаємовідносин з однолітками, дорослими.

Усі напрями оцінювання мають бути спрямовані на визначення позитивних сторін розвитку дитини, як основи для її подальшого розвитку, навчання та виховання.

Під час проведення комплексної оцінки педагогічні працівники ІРЦ повинні:

- створити атмосферу довіри та доброзичливості;
- враховувати фізичний та емоційний стан дитини;
- зважати на індивідуальні особливості її розвитку;
- враховувати вік, місце проживання, мову спілкування тощо.

Процедура і тривалість оцінювання визначаються згідно з віковими та індивідуальними особливостями розвитку дитини. Крім того, кількість зустрічей визначається часом для застосування методик оцінки.

Звіт фахівців за сферами оцінювання

Кожен педагогічний працівник, який індивідуально здійснює оцінку:

- аналізує й інтерпретує результати оцінювання;
- визначає особливості розвитку дитини;
- визначає потреби у сфері оцінювання;
- розробляє рекомендації з надання психолого-педагогічної допомоги;
- розробляє рекомендації для організації освітнього процесу дитини.

Засідання фахівців ІРЦ з комплексної оцінки

Узагальнення результатів комплексної оцінки здійснюється на засіданні фахівців ІРЦ, в якому мають право брати участь батьки (один з батьків) або законні представники дитини з ООП. Під час засідання визначається:

- наявність/відсутність особливих освітніх потреб;
- категорія особливих освітніх потреб;
- потреба в асистенті вчителя, асистенті дитини;
- обсяг надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині;
- рекомендації щодо освітньої програми дитини, потреба в індивідуальній програмі розвитку;
- рекомендації щодо організації освітнього процесу дитини для адміністрації закладу освіти, педагогічних працівників, батьків або законних представників дитини.

Підготовка та затвердження загального Висновку за результатами комплексної оцінки

Для оформлення висновку директором інклюзивно-ресурсного центрузначається відповідальна особа.

Підготовка висновку здійснюється у такому порядку:

- 1) розділи Висновку: загальні дані про дитину; дані про сім'ю дитини (батьків (одного з батьків) або законних представників, братів, сестер); умови виховання в сім'ї; відносини між членами сім'ї; інформація про стан здоров'я дитини; заклади освіти, в яких навчалася/навчається дитина – заповнюються відповідальною особою на підставі поданих батьками (одним з батьків) або законними представниками дитини документів, вивчення її особової справи, медичних документів, інформації, зібраної під час спілкування з батьками (одним з батьків) або законними представниками, педагогічними працівниками навчальних закладів, з інших джерел;
- 2) розділи Висновку: напрями оцінки; загальні висновки; рекомендації – заповнюються фахівцями інклюзивно-ресурсного центру за результатами проведення комплексної оцінки.

Інформування батьків та передача їм Висновку

Фахівці ІРЦ зобов'язані ознайомити батьків (одного з батьків) або законних представників дитини з особливими освітніми потребами з Висновком про комплексну оцінку, умовами навчання та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг у закладах освіти (у разі здобуття дитиною дошкільної чи загальної середньої освіти).

Інформування батьків проводиться у вигляді бесіди за відсутності дитини з урахуванням таких вимог. По-перше, бесіду з батьками варто будувати на доступному для них рівні використання термінології, чітко структуруючи матеріал.

По-друге, бесіда повинна враховувати батьківські почуття любові до дитини: необхідно підкреслювати позитивні сторони дитини, детально роз'яснювати суть труднощів у розвитку дитини та водночас подавати конструктивні пропозиції з їх подолання.

По-третє, бесіда має бути побудована в конструктивному напрямі, оскільки психолого-педагогічна допомога буде недостатньо ефективною, якщо батьки не стануть активними союзниками.

Висновок про комплексну оцінку надається батькам (одному з батьків) або законним представникам ди-

тини з ООП, за заявою яких (якого) її проведено, у двох примірниках, один з яких передається батьками до закладу освіти.

Висновок про комплексну оцінку реєструється у відповідному журналі та зберігається в електронному вигляді в ІРЦ (сканована копія).

Моніторинг реалізації рекомендацій ІРЦ

Таблиця 7.1

На рівні закладу освіти	На рівні ІРЦ
- Під час складання і моніторингу ІПР - Участь в тематичних нарадах, семінарах, зустрічах - Аналіз/оцінка роботи педагогічних працівників - Заповнення звітів про результати надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг	- Під час складання і моніторингу ІПР - Участь в тематичних нарадах, семінарах, зустрічах - Аналіз звітів закладів освіти про надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині

Надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг

За результатами комплексної оцінки фахівці ІРЦ:

- визначають напрями та обсяг надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами (для дитини з інвалідністю – з урахуванням індивідуальної програми реабілітації);
- забезпечують їх надання шляхом проведення індивідуальних і групових занять.

Психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги надаються дітям з ООП, які навчаються у закладах дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, та не отримують відповідної допомоги.

Повторна комплексна оцінка

У разі, коли батьки (один з батьків) або законні представники дитини з ООП не погоджуються з висновком про комплексну оцінку, вони можуть звернутися до відповідного структурного підрозділу з питань діяльності ІРЦ для проведення повторної комплексної оцінки республіканським, обласним, м. Києва та Севастополя психолого-педагогічним консилиумом (далі – консилиум).

Протягом 10 робочих днів з дати звернення батьків (одного з батьків) або законних представників, відповідний структурний підрозділ з питань діяльності ІРЦ зобов'язаний організувати проведення повторної комплексної оцінки дитини з особливими освітніми потребами за місцем її проживання (перебування)/навчання чи в іншому місці за попереднім погодженням з батьками (одним з батьків) або законними представниками.

Повторна комплексна оцінка фахівцями ІРЦ **проводиться у разі:**

- переходу дитини з особливими освітніми потребами з дошкільного закладу освіти в заклад загальної середньої освіти; переведення дитини із спеціального закладу дошкільної освіти, спеціального закладу загальної середньої освіти, закладу загальної середньої освіти до інклюзивної (спеціальної) групи закладу дошкільної освіти або інклюзивного (спеціального) класу закладу загальної середньої освіти;
- надання рекомендації команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти, психолого-педагогічній комісії спеціального закладу загальної середньої освіти щодо наявності успіхів або труднощів у засвоєнні дитиною освітньої програми.

Об'єктом повторного оцінювання можуть бути:

- досягнення дитини (успіхи у навчанні дитини, поліпшення стану здоров'я тощо);
- труднощі дитини (труднощі/проблеми в реалізації цілей індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, проблеми, пов'язані з адаптацією у закладі освіти, спілкуванням дитини, проблеми загального стану здоров'я тощо).

Повторне оцінювання розвитку дитини з ООП в ІРЦ здійснюється за такими етапами:

- 1) аналіз Висновку про комплексну оцінку розвитку дитини;
- 2) аналіз поданої інформації про дитину;
- 3) розроблення програми повторного оцінювання (розклад, команда фахівців, методики);
- 4) безпосередній процес оцінювання;
- 5) засідання консиліуму;
- 6) розроблення Висновку про повторну оцінку;
- 7) представлення та ознайомлення батьків (законних представників дитини) з Висновком про комплексну оцінку.

Повторна комплексна оцінка може проводитися за всіма або окремими напрямками залежно від освітніх потреб дитини та наявної інформації про її розвиток.

Повторна комплексна оцінка є основою для розроблення індивідуальної програми розвитку дитини з ООП та надання їй психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг.

1.2. Характеристика, структура та рекомендації щодо застосування методик WISC-IV, LEITER-3, CONNERS-3, PEP-3, CASD

Аналіз існуючих методик оцінювання психолого-педагогічного розвитку дитини засвідчує доцільність використання не окремих методик, які оцінюють певні аспекти психічного процесу дитини (пам'ять, увага, мислення тощо), а цілісної комплексної системи оцінювання. Тому перспективою є створення банку методик в ІРЦ для комплексної оцінки різних сфер розвитку дитини від 2 до 18 років, серед яких методики WISC-IV, LEITER-3, CONNERS-3, PEP-3, CASD.

Зазначені методики дозволяють знаходити об'єктивні фактори розвитку дитини, які впливають на її успішність у навчанні, зокрема:

- визначити сильні та слабкі сторони у розвитку дитини, спрямувати освітній процес таким чином, щоб кожна дитина змогла максимально реалізувати свої здібності;
- забезпечувати наступність у розвитку при зміні різних рівнів закладів освіти;
- будувати стратегію підготовки дитини до вступу до вищих закладів освіти;
- досягти взаєморозуміння між закладами освіти, батьками та дітьми тощо;
- результати оцінювання є основою для створення індивідуальної програми розвитку дитини та розроблення програмно-навчальних матеріалів для дітей з особливими освітніми потребами.

WISC-IV – стандартизована методика для вимірювання інтелекту

Тест можна застосувати навіть якщо дитина не вміє читати і писати або має легкі логопедичні проблеми (не вимовляє певні літери).

Характеристика	Структура проведення	Категорія осіб	Валідність/адаптація
Застосовується для оцінки здібностей та потенціалу дитини (наявний інтелект), а також набутих знань і навичок. Вимірює: • вербальний інтелект, сприйняття, • мислення, • швидкість обробки інформації, • пам'ять. Діагностує: як порушення інтелектуального розвитку, так і обдарованість. Використовується не тільки в якості тесту інтелекту, але і як основа для розробки індивідуальної програми розвитку дитини. Результати оцінювання: • об'єктивна оцінка інтелекту і його відповідність віковим нормативам, а не суб'єктивна оцінка психолога, батьків, вчителів; • тест дає інформацію і критичний аналіз пізнавальних здібностей дитини, стратегій і особливостей функціонування когнітивних процесів; • демонстрація відмінностей між інтелектуальним розвитком дитини і шкільною успішністю; • рекомендації щодо надання психологічних послуг дитині на основі аналізу результатів слабких і сильних сторін пізнавальної сфери дитини	Тривалість тестування: 1,5-2 години	Діти з особливими освітніми потребами (труднощі у навчанні, порушення когнітивного розвитку, СДУГ, легкі і помірні інтелектуальні порушення). Вік: діти 6-16 років	WISC-IV має високу валідність. Методика адаптована для України

Тест невербального інтелекту та когнітивних здібностей LEITER-3

Характеристика	Структура проведення	Категорія осіб	Валідність/адаптація
Застосовується для оцінки невербального інтелекту. Leiter-3 має широкий діапазон складності запитань, завдяки чому можна діагностувати як порушення інтелектуального розвитку, так і обдарованість. Інструмент LEITER-3 надає об'єктивну оцінку рівня інтелекту дитини, оскільки не потребує вербальних навичок. Результати є важливими для розробки індивідуальної програми розвитку дитини	Завдання <i>варіюються відповідно до віку дітей</i>. Тривалість тестування Leiter-3: 2,5 години. Можливо розподілити тестування на дві зустрічі зі спеціалістом	Діти від 3 років, підлітки, дорослі з особливими освітніми потребами, зокрема: з розладами аутистичного спектру, з порушеннями слуху, з порушеннями мовлення; з порушеннями інтелектуального розвитку	Leiter-3 має високу конкурентну валідність з іншими еталонами оцінки інтелекту, такими як WISC-IV, WAIS-IV, Матриці Равена. Методика адаптована для України

Скринінгова шкала розладів аутистичного спектру CASD

Тест CASD пропонує швидкий метод діагностики без урахування вікової категорії, рівня розумового розвитку або ступенів розладу аутистичного спектру.

Характеристика	Структура проведення	Категорія осіб	Валідність/адаптація
CASD охоплює 30 основних і супутніх симптомів аутистичного спектру, які розділені на шість груп: 1. Проблеми з соціальною взаємодією. 2. Персеверації або повторювана поведінка. 3. Соматосенсорні порушення. 4. Атипове спілкування і розвиток. 5. Настрій і його порушення. 6. Проблеми з увагою і безпекою. Результати оцінювання: • визначення сильних та слабких сторін розвитку дитини, як основи для складання індивідуальної програми розвитку; • визначення рівня розвитку дитини; • оцінка ефективності надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині та динаміки її розвитку	Опитувальник, який має шкали: Проблеми з соціальною взаємодією (соціальна ізоляція, обмежена міжособистісна взаємодія, егоцентризм, соціально невибіркова поведінка). Егоцентризм (проблеми з соціальними навичками). Персервація (вужке або незвичайне коло інтересів та ігрової поведінки, стереотипна і повторювана гра, негативне ставлення до змін, стереотипи). Соматосенсорні порушення (гіперчутливість, надмірне сенсорне вивчення навколишніх предметів і явищ, тактильне відчуження і крайнє неприйняття, проблеми з харчуванням). Атипова комунікація та розвиток (порушення мовленнєвої діяльності, спеціальні здібності розвинені краще інших, розлади настрою). Проблеми з увагою і особистою безпекою. Опитувальник заповнюється самостійно або за допомогою спеціаліста батьками (або законними представниками) дитини	Діти без урахувань вікової категорії	Має високу валідність. Методика адаптована для України

Методика PEP-3

Характеристика	Структура проведення	Категорія осіб	Валідність/адаптація
Тест PEP-3 оцінює поведінкові прояви та здібності дітей. Інструмент (а) містить велику кількість невербальних завдань, (б) передбачає гнучкі процедури оцінки, (в) включає завдання, виконання яких не обмежено в часі, (г) містить матеріали, цікаві для дітей з особливими освітніми потребами, (д) розбитий на оцінювання декількох рівнів розвитку, (е) включає розмовні завдання, відокремлені від інших функціональних областей, що дозволяє тестувати практично всіх дітей. Результати оцінювання: • визначення сильних і слабких сторін розвитку дитини, як основи для складання індивідуальної програми розвитку; • визначення рівня розвитку дитини; • оцінка ефективності надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитині та динаміки її розвитку. Методика дає можливість оцінити «зону найближчого розвитку», оскільки результат оцінюється не тільки як «виконано» / «не виконано», а й як: «виконано за допомогою»	У PEP-3 інформацію про дитину отримують з двох основних джерел: 1) результатів виконання завдань, що побудовані на типових для дітей формах активності (ці результати оцінюються за стандартизованими шкалами, співвіднесені з типовим розвитком); 2) інформація, що отримана з опитувальника для батьків (або законних представників дитини). PEP-3 включає 172 завдання, які дитині пропонують виконати. Одне завдання може використовуватися для оцінки декількох параметрів. <i>Опитувальник для батьків</i> включає 10 питань, пов'язаних з проблемами поведінки; 13 питань – про стан навичок самообслуговування дитини; 15 питань – щодо адаптивної поведінки дитини. Крім того, батькам пропонується оцінити рівень розвитку дитини на момент обстеження за п'ятьма параметрами (здатність до спілкування, розвиток моторики, соціальні навички і самообслуговування, а також здібності і мислення). Методика не має часових обмежень, може проводитись протягом декількох занять з перервою	Діти з особливими освітніми потребами	Має високу валідність. Методика адаптована для України

Conners-3 – тест для визначення синдрому дефіциту уваги та гіперактивності

Conners-3 дозволяє проводити тестування як вдома, так і в умовах закладів освіти.	
---	---

Характеристика	Структура проведення	Категорія осіб	Валідність/адаптація
Застосовується для оцінки синдрому дефіциту уваги і гіперактивності (СДУГ) та найбільш поширених супутніх проблем і розладів у дітей та підлітків. Результати оцінювання: визначення сильних і слабких сторін розвитку дитини, як основи для складання індивідуальної програми розвитку	Conners-3 – сукупність рейтингових шкал, які використовуються для збору інформації про поведінку та почуття дітей і підлітків у різних ситуаціях. Можна використовувати для індивідуального тестування, а також групового скринінгу	Діти та підлітки з особливими освітніми потребами зокрема, з синдромом дефіциту уваги і гіперактивності та найбільш поширеними супутніми розладами від 6-18 років	Має високу валідність. Методика адаптована для України

7.3. Рекомендації щодо оцінювання мовленнєвого розвитку дитини

Логопедична оцінка в цілому триває близько однієї години та передбачає наступні взаємопов'язані етапи:

I етап – *орієнтовно-підготовчий*. Завдання першого етапу: збір анамнестичних даних на основі вивчення медичної документації про дитину; з'ясування скарг, опитування батьків; виявлення в бесіді попередніх даних про індивідуально-типологічні особливості дитини в цілому та мовлення. У ході вивчення педагогічної документації, а також робіт дитини (різні вироби з глини, паперу, малюнки, шкільні зошити) складається уявлення про ті проблеми, які є в дитини, особливості її навчання, індивідуально-типологічні властивості і динаміку розвитку.

Співбесіда з батьками має бути сконцентрована винятково на проблемах дитини та їх вирішенні. Бесіду раціонально починати з виявлення скарг, опитування батьків щодо проблем дитини. У розмові з батьками вчитель-логопед може отримати цінну інформацію про особистість і характер дитини, про стиль її взаємин із тими, хто її оточує, про інтереси та ін.

II етап – *діагностично-диференційований*. Цей етап є процедурою оцінки всіх компонентів мовлення дитини (словникового запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення, звуковимови й фонематичних процесів) в процесі цілеспрямованої взаємодії вчителя-логопеда з дитиною. Завдання етапу – з'ясування таких моментів:

- які мовленнєві засоби сформовані до моменту оцінювання;
- які мовленнєві засоби не сформовані до моменту оцінювання;

- характер несформованості мовленнєвих засобів. Із цією метою досліджують слух, зір й інтелект дитини, диференціюють мовленнєві порушення первинного характеру від порушень мовлення та обстежують немовленнєві функції, що взаємодіють із мовленнєвими, і тільки після цього потрібно розпочати оцінку всіх компонентів мовленнєвої системи.

Основні методи логопедичної оцінки: педагогічний експеримент; бесіда з дитиною; спостереження за дитиною; гра. Як дидактичний матеріал можуть бути використані іграшки й муляжі, сюжетні картинки й малюнки, картки з надрукованими завданнями, книги та логопедичні альбоми. Матеріал підбирається відповідно до віку дитини. Доцільно відзначити, що предметні та сюжетні картинки для оцінки краще не ламінувати, адже гладка поверхня зі світловими відбитками перешкоджає повноцінному зоровому сприйманню. Слід зважати на те, що для слабозорих потрібні більші від звичного розміру зображення і предмети, а діти з ДЦП краще сприймають картинки, розташовані вертикально (на фланелеграфі, набірному полотні, дошці, тримаючи у руці), аніж горизонтально (розкладені на столі). Варто пам'ятати, що при показі предметних картинок між ними повинна бути збережена відстань, а їх кількість в одному діагностичному завданні має не перевищувати 10, зокрема: 2 – ранній вік, 3-6 – дошкільний, 7 і більше – шкільний.

Якщо виявлено порушення будь-якого компонента мовлення, необхідно перевірити стан інших компонентів, які залежать від нього, адже відомо – кожен прояв мовленнєвого порушення може бути причиною і водночас наслідком інших порушень. Зіставлення та порівняння результатів оцінки всіх компонентів мовлення дозволяє діагностувати мовленнєве порушення, його тяжкість.

Процедура оцінювання починається в присутності батьків зі встановлення контакту з дитиною, і, в більшості випадків, оцінка мовлення відбувається в такій послідовності:

- *Оцінка словникового запасу або лексичної компетентності.* У лінгвістичній літературі виділяється два види словника – активний (продуктивний) і пасивний (рецептивний). До активного словника включаються ті лексичні одиниці, які використовуються носієм мови для продукування (складання) власного висловлювання. Пасивний словник складається із лексичних одиниць, які носій мови правильно розуміє під час сприймання чужого висловлювання. При цьому співвідношення обсягів пасивного й активного словників може бути різним в умовах різних форм порушень мовлення. Кожен із цих словників може бути охарактеризований за двома параметрами: кількісним (обсяг) та якісним (семантичний зміст). Обсяг лексичного запасу залежить від віку дитини, рівня розвитку її пізнавальних і розумових функцій, умов виховання.
- *Оцінка граматичної будови мовлення або граматичної компетентності.* У процесі оцінювання необхідно виявити можливості граматичного оформлення не тільки на синтаксичному, але й на морфологічному рівні. Тому оцінювання має бути спрямовано на вивчення будови речення, граматичної зміни слів у ньому та морфологічних форм слова. Під час оцінювання мовлення дошкільнят необхідно враховувати, що процес становлення граматичної будови ще далеко не закінчений. Якщо в дитини сформоване фразове мовлення, то можна почати оцінку зі складних речень, доступних для дітей за структурою, поступово переходячи до простіших, щоб визначити той рівень, яким дитина володіє впевнено. Для оцінки стану мовлення на синтаксичному рівні традиційно використовуються різні види завдань із виконання складних і простих інструкцій, побудови простих і складних речень. Під час оцінювання синтаксичних умінь та навичок включаються спеціальні завдання з вивчення видів зв'язку слів і їх відношень у реченні. У ході оцінки синтаксису вчитель-логопед з'ясовує стан навичок словозміни в цілому (категорії числа та роду з'являються першими), відзначаючи кількість і якість аграматизмів у мовленні дитини; стан навичок словотворення граматичних форм, зокрема вміння користуватися суфіксами першої групи, утворюючи зменшувальну форму іменників, та другої – утворення від іменників нових слів: прикметників, дієслів та ін.
- *Оцінка вимови звуків або фонетичної компетентності* проводиться тільки в тому випадку, якщо в дитини в процесі оцінювання виявляються недоліки вимови звуків: відсутність звука; спотворення звука; заміни і змішування звуків (стійкі та нестійкі). У разі порушень вимови звуків, порушується складова структура слова, яку досліджують на вербальному матеріалі, що становить різні складові структури слів. Якщо в дитини є проблеми звуковимовного характеру, проводиться поглиблена оцінка, яка включає: обстеження будови і рухових функцій артикуляційного апарату; вивчення стану фонематичних процесів (сприймання, аналізу, синтезу, уявлень).
- *Оцінка зв'язного мовлення або діалогологічної компетентності* починається зі встановлення вер-

бального контакту з дитиною за допомогою діалогічної форми мовлення, проте оцінка стану зв'язного мовлення дитини в цілому може мати діалогічну або монологічну форму. Для дітей дошкільного віку пропонуються такі види завдань: складання речення за сюжетною картинкою з однією дією; описової розповіді, пов'язаної з малюнком, за сюжетною картинкою, за серією малюнків та ін. На підставі отриманих даних про стан словникового запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення, звуковимови й фонематичних процесів заповнюється протокол оцінювання, до якого записуються всі відповіді дитини, як правильні, так і помилкові. Проводиться кількісний та якісний аналіз одержаних даних із метою обґрунтування висновку вчителя-логопеда.

Під час складання логопедичного висновку про стан мовлення дитини враховують:

1. Порушення фонетичного, фонематичного, лексичного, граматичного та зв'язного мовлення як компонентів мовленнєвої системи, що зумовлюють порушення засобів мовлення і поєднуються в термін для позначення загальних ознак недорозвинення компонентів мовленнєвої системи, а саме: фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, в окремих випадках – фонетичне недорозвинення мовлення; загальне недорозвинення мовлення (I, II, III, IV рівнів); порушення використання засобів мовлення – заїкання.
2. Порушення усного мовлення поділяються на два типи: фонаційного (зовнішнього) оформлення висловлювання, які називають порушеннями вимовної сторони мовлення: дислалія, дизартрія, ринолалія, заїкання; структурно-семантичного (внутрішнього) оформлення висловлювання, які називають системним або поліморфним порушенням мовлення, що представлені двома видами: алалією і афазією.
3. Форми мовленнєвого порушення: дислалія (артикуляторно-фонематична; артикуляторно-фонетична; акустико-фонематична); дизартрія (кіркова; псевдобульбарна; бульбарна; екстрапірамідна (підкіркова); мозочкова; стерта форма дизартрії); ринолалія (органічна, функціональна відкрита; органічна закрита (передня, задня); функціональна закрита); заїкання (невротичне; неврозоподібне); алалія (моторна, сенсорна, сенсомоторна); дисграфія (артикуляторно-акустична, акустична, оптична, аграматична, дисграфія на тлі порушення мовного аналізу та синтезу); дислексія (аграматична, фонематична, семантична, мнестична, оптична, тактильна (за Р. Лалаєвою)).

Логопедичні вправи для обстеження дитини ⁵⁵

Будова артикуляційного апарату

Під час оцінювання роботи органів артикуляційного апарату слід бути уважними. Зверніть увагу на такі частини тіла:

- губи (товсті, тонкі; щілина, шрами);
- зуби (рідкі, криві, дрібні, позашелепною дугою, відсутність зубів щелепи);
- прикус (прогнатія, прогенія, відкритий боковий, відкритий передній);
- тверде піднебіння (високе, вузьке, готичне, плоске, скорочене, щілина, субмукозна щілина);
- м'яке піднебіння (скорочене, роздвоєне, відсутність маленького язичка);
- язик (масивний, географічний, маленький, зі скороченою під'язиковою зв'язкою).

Стан мимічної мускулатури

Стан мимічної мускулатури оцінюється шляхом виконання наступних фізичних вправ:

- Вправа 1: підняти брови вгору;
- Вправа 2: насупити брови;
- Вправа 3: примружити очі;
- Вправа 4: надуті щоки;
- Вправа 5: втягти щоки.

Під час виконання цих вправ необхідно звернути увагу:

- на обсяг рухів (повний або неповний);
- на активність, загальмованість або розгальмування рухів;
- на м'язовий тонус (нормальний, підвищений або знижений);

- на темп виконання рухів (нормальний, швидкий, повільний);
- на заміну одного руху іншим.

Стан артикуляційної моторики

При логопедичній оцінці стану артикуляційної моторики виконуються логопедичні вправи для перевірки рухливості губ, роботи язика, роботи м'якого піднебіння, а також рухливості нижньої щелепи та стану під'язикової вуздечки.

Логопедичні вправи для оцінки рухливості губ:

Вправи:

- дитина розтягує губи в усмішці, витягає трубочкою;
- дитина кладе верхню губу на нижню і навпаки;
- виконувати по чергову губами: вправа «Усмішка» – «Трубочка» (під рахунок): до 5 років – 3 рази;
- виконати логопедичну вправу «Хоботок», «Вареничок», «Пустушка» і т.і.

В ході логопедичної оцінки слід звернути увагу на:

- наявність чи відсутність рухів дитини;
- тонус (нормальний, млявий, напружений);
- темп рухів (нормальний, швидкий, повільний);
- переключення від одного руху до іншого;
- спосіб дитячих рухів (повільний, неповільний);
- точність виконання;
- тривалість (здатність тримати губи в заданому положенні);
- заміни рухів;
- синкінезії.

Логопедичні вправи для оцінки рухливості язика:

Вправи:

- широкий – вузький (під рахунок): до 5 років – 3 рази, до 7 років – 5 разів);
- кінчик язика підняти, опустити;
- покласти широкий язик на верхню губу – на нижню губу, вправи «Маятник» – «Гойдалки»;
- цокати язиком по піднебінню – вправа «Коник»;
- торкатися язиком по чергову правого та лівого кутиків рота – вправа «Тік-так»;
- утримувати піднятий до піднебіння язик, а потім опустити до нижніх зубів – вправа «Грибочок»;
- витягування язика вперед голочкою – вправа «Голочка».

Під час логопедичної оцінки слід звернути увагу на:

- наявність чи відсутність рухів;
- тонус;
- темп дитячих рухів;
- переключення від одного руху до іншого;
- характер рухів дитини;
- точність виконання логопедичних вправ при обстеженні;
- зміни рухів;
- тривалість;
- синкінезії;
- наявність тремору, салівації, відхилення кінчика язика у роботі.

Логопедична оцінка м'якого та твердого піднебіння:

Вправи для логопедичної оцінки м'якого та твердого піднебіння:

- покашляти з відкритим ротом (язик на нижній губі);
- вимовити звук – [а], коли рот широко відкритий;

Під час логопедичної оцінки слід звернути увагу на:

- наявність післяопераційних щілин;
- носові поліпи, аденоїди;
- пухлини носової порожнини;
- викривлення носової перегородки;
- зрощення м'якого піднебіння з дужками, мигдалинами із задньою стінкою глотки;
- збільшення глоткової непарної мигдалини.

Логопедична оцінка рухливості нижньої щелепи та стану під'язикової вуздечки

- під час оцінки порухати нижньою щелепою вперед, праворуч, ліворуч;
- широко відкрити рот, закрити його;
- висунути нижню щелепу вперед, потім відтягнути її назад.

Вправи для логопедичної оцінки під'язикової вуздечки дитини:

- доторкнутися кінчиком язика до краю верхньої губи;
- доторкнутися кінчиком язика до краю нижньої губи;
- старатись дотягнути кінчиком язика до носа.

Оцінка стану дихальної та голосової функції дитини

Під час логопедичної оцінки слід встановити тип, об'єм, плавність немовного та мовного дихання, тривалість мовного видиху.

Визначити характеристику голосу:

- гучність (нормальний, тихий, гучний);
- наявність чи відсутність носового відтінку;
- модуляція голосу дитини (наявність чи відсутність монотонності).

Особливості динамічної сторони мови дитини

Оцінюючи особливості динамічної сторони мови, слід звернути увагу на:

- темп мови (нормальний, швидкий, повільний);
- ритм мови;
- правильність виконання пауз.

Крім того, потрібно звернути увагу на застосування різних інтонацій при висловлюванні – розповідної, питальної, спонукальної, окличної.

Спеціальна оцінка моторики мовних органів

Вправи для виявлення стертої форми дизартрії:

1. Висунути язик вперед, утримувати його нерухомо, одночасно дивлячись на рухи логопеда вказівним пальцем в різні боки. Якщо язик при цьому починає рухатись у той чи інший бік – доказ порушення артикуляційної моторики. З цієї ж причини відбуватимуться рухи голови і напруження шийних м'язів.
2. При наслідуванні артикуляційних рухів слідкувати за положенням рук, ніг. Якщо напружуються чи рухаються пальці рук та ніг – це також вказує на ознаки стертої форми дизартрії.
3. Підняти язик догори, опустити його вниз, доторкнутись до лівого кутика рота, до правого кутика. Повторити декілька разів. Якщо дитина виконує вправи із утрудненням – ознака стертої дизартрії.

4. Після виконання цієї вправи – висунути язик вперед і утримувати його в стані спокою. У дитини, яка має ознаки стертої дизартрії, язик буде тремтіти.

З метою допомоги дитині у виконанні діагностичних завдань доцільно використовувати такі види опор: зорова (З) – увага до зорового (предметного, графічного) матеріалу, наочний супровід, зоровий зразок; слухова (С) – акцент на слухове сприймання; кінетична (К) – динамічне виконання, руховий зразок; кінестетична (КС) – статичне утримання, м'язові відчуття; вербальна (В) – повторення інструкції, її деталізація, пояснення, навідні запитання; емоційна (Е) – посмішка, погладжування по руці, голові.

Комплексне оцінювання мовленнєвого розвитку

Таблиця 7.2

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
Передумови мовленнєвої діяльності		
Артикуляційна моторика	фізіологічний стан і рухливість губ, щік, нижньої щелепи, язика, під'язикової зв'язки; артикуляційні вправи; З, К, КС, В	2-18
Мімічна моторика	рухливість мімічних м'язів обличчя; мімічні вправи на імітацію здивування, злості, страху, радості тощо; З, К, КС, В, Е	3-18
Загальна, ручна, дрібна моторика	опорно-руховий апарат; фізіологічний стан, рухливість, ритмічність, координованість, плавність, незграбність, розгальмованість; право-, ліворукість, амбідекстрія (вправне володіння обома руками); графо-моторні навички, слухо-моторна координація; дії з дрібними предметами, утримання олівця (ручки, пензлика), фізхвилинка, пальчикова гімнастика, застібання ґудзиків, шнурування; З, К, КС, В, Е	2-18
Голос	сила, висота, тембр; голосові вправи; С, Е	3-18
Дихання	фізіологічне, мовленнєве; тип, обсяг, плавність; дихальні вправи; К, З	3-18
Зорове сприймання	впізнавання фотографічних, предметних, сюжетних зображень, графічних елементів (букви, цифри) в умовах різних видів зашумлень або без них; З, В, Е	2-10
Оптико-просторовий гнозис	орієнтування на аркуші паперу (сторінці зошита, клітинках, рядках); орієнтація в просторі (праворуч, ліворуч, вгорі, внизу); плутання, зісковзування, вихід за межі полів; З, В, Е	4-12
Слухове сприймання	умовно-рефлекторна слухова реакція; відстань від джерела звука; розрізнення немовленнєвих звуків за силою та довжиною звучання, висотою, тембром; ігри з предметами, музичні іграшки, аудіозаписи; С, Е	3-18
Зорова увага	виокремлення «зайвого» зображення (предмета, графічного елемента) серед ряду однакових; знаходження «зорових нісенітниць»; «Чого не буває?»; відволікання, нестійкість, виснажуваність; З, В, Е	3-18
Слухова увага	виокремлення «зайвого» звука, складу, слова серед ряду однакових; знаходження «звукових нісенітниць»; музичні іграшки, аудіозаписи, мовленнєвий матеріал, «Поросята нявкали...»; відволікання, нестійкість, виснажуваність; С, В, Е	3-18
Зорова пам'ять	запам'ятовування рядів предметів (іграшок, зображень, графічних елементів); нестійкість, забування; З, Е	3-18
Слухова пам'ять	запам'ятовування рядів звуків, складів, слів; аудіозаписи, ритмічні малюнки різного рівня складності, мовленнєвий матеріал; нестійкість, забування; С, В, Е	3-18

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
Мислення, мисленнєві операції	наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне; порівняння, співставлення, ототожнення, узагальнення, класифікація, абстрагування, конкретизація, обмеження; темп, самостійність, ініціативність, ясність, оригінальність, критичність, встановлення логічних зв'язків, конкретність, здатність швидко запам'ятовувати; орієнтація в часі (годинник, календар; частини доби, пори року, дні тижня, місяці); зміна динаміки мисленнєвої діяльності (сплески, інертність, ригідність тощо); 3, С, К, КС, В, Е	2-18
Контроль	знаходження неточностей; зоровий – на малюнках (предметах) («Що не так?»), слуховий – у мовленні педагога на матеріалі звуків і складів («Ой-ой-ой, – сміється дівчинка»), смисловий – -//- слів, речень і текстів («На вулиці пішов дощ, тому що Марійка взяла парасольку»), руховий – у виконанні рухів за зразком, орфографічний – у написанні слів відповідно до певних правил; 3, С, К, В, Е	3-18
Ймовірне прогнозування	додавання елементів; зорове – частин предметів, фонетичне – звуків («телефо...»), складове – складів («соба...»), лексичне – слів («червоні...»), морфологічне – морфем («маленький зай...»), синтаксичне – речень («Мама купила в магазині...»), рецептивне – літер; 3, С, В, Е	3-18
Аналітико-синтетична діяльність		
Звуковий аналіз і синтез	аналіз: частковий – визначення першого, останнього звука, наявності звука в слові, повний – визначення послідовності та кількості звуків у слові; без або з опорою на слух, за умови промовляння педагогом, дитиною; синтез – утворення складів і слів з окремих звуків (т, а – та; с, о, м – сом); 3, С, Е	4-10
Звуко-буквений аналіз і синтез	аналіз – визначення відповідності кожного зі звуків складу, слова певній літері; синтез – складання слів із літер, за умови промовляння педагогом, дитиною; С, 3, КС	6-12
Складовий аналіз і синтез	аналіз: частковий – визначення першого, останнього складу, наявності складу в слові, повний – визначення послідовності та кількості складів, за умови промовляння педагогом, дитиною; синтез – утворення слів з окремих складів; С, Е	5-18
Морфологічний аналіз і синтез	аналіз: частковий – визначення наявності суфікса, префікса в слові, повний – визначення префіксальної, кореневої, суфіксальної частин, закінчення, за умови промовляння педагогом, дитиною, прочитування слова; синтез – утворення слів шляхом додавання префіксів, суфіксів до кореневої частини; 3, С, В	5-18
Синтаксичний аналіз і синтез	аналіз: частковий – визначення наявності слова (словосполучення) в реченні (речення в тексті), повний – визначення послідовності, кількості слів у реченні (речень у тексті), за умови промовляння педагогом, дитиною, прочитування речень (тексту); синтез – утворення речень (текстів) шляхом поєднання окремих слів (речень) відповідно до норм літературної мови; самостійне написання словосполучень (речень, мікротексту) 3, С, В	5-18
Розуміння мовлення		
Слів	на позначення істот, неістот, якостей, дій, просторового розташування; 3, С, В, Е	2-18

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
Слово-сполучень	іменник + прикметник (сенсорні еталони кольору, форми, величини, характерні ознаки предмета), іменник + дієслово, іменник + числівник, займенник + дієслово, прислівник + дієслово; 3, С, В, Е	2-18
Речень	одно-, кількаступеневі інструкції, речення різної складності; лексична, граматична узгодженість; 3, С, В, Е	3-18
Текстів	змістове наповнення, граматична, лексична узгодженість, причинно-наслідкові зв'язки; 3, С, В, Е	4-18
Фонетика		
Звуковимова	голосні та приголосні звуки; відсутність, спотворення, змішування («желена жаба» замість «зелена жаба»), оглушення («туп» – «дуб»), перестановки («равона» – «ворона»), додавання («сетіл» – «стіл»), пропуски («люч» – «ключ»); ізольована вимова, у складах, словах (початок, середина, кінець), словосполученнях, реченнях, текстах; 3, КС, В, Е	3-18
Складова структура	вимова одно-, дво-, три-, багатоскладових слів із відкритими (по), закритими (ан), прямими (во), оберненими (ус), наголошеними, ненаголошеними складами; 3, КС, В, Е	3-18
Фонематика		
Сприймання	виокремлення звуків, складів, слів із ряду, аналогічних мовних одиниць; розрізнення ізольованих звуків ([e]-[и]), звуків у складі окремих складів (но-ну), слів, наголошених-ненаголошених голосних, голосних-приголосних, твердих-м'яких, глухих-дзвінких приголосних, у т. ч. на матеріалі паронімів (галка – голка – гілка – білка); 3, С, В, Е	2-12
Уявлення	із закушеним кінчиком язика (для уникнення промовляння); відбір серед предметних зображень таких, що містять певний звук; розкладання на 2 групи зображень із опозиційними звуками ([з]-[с] тощо); 3, В	5-12
Лексика		
Словник	різноманітність у вживанні мовних одиниць, їх використання у процесі спонтанного спілкування; окремі звуки, звуконаслідування, загальноновживані слова (конкретні, абстрактні, узагальнюючі, антоніми, синоніми, пароніми, омоніми, багатозначні, з переносним значенням); змішування, заміна, пропуск, спотворення, ехолоалії, неологізми; 3, В, Е	2-18
Лексична системність	добір найбільш вдалих за значенням слів («помаранчевий апельсин», але «руда білка»); метод спрямованої асоціації; С, В	4-18
Граматика		
Граматичні категорії	число (однина, множина), рід (чоловічий, жіночий, середній), частини речення (іменники, дієслова, прикметники), час дієслова (минулий, теперішній, майбутній), відмінок (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний), (іменники, прикметники); розрізнення граматичних форм слів; узгодження слів у складі речення; 3, С, В, Е	2-18

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
Морфологія		
Словотворення	за допомогою префіксів (дієслова), суфіксів (іменники, прикметники), складання основ (іменники, прикметники); З, С, В, Е	3-18
Зв'язне мовлення		
Речення	складання за сюжетними картинками, використовуючи задані слова, на певну тему; трансформація (розширення, скорочення); складносурядні, складнопідрядні; розуміння смислу, дотримання правильної послідовності слів, пропуск, додавання, перестановка, спотворення словосполучень (слів); можливість висловити прохання, звернутися із запитанням; З, С, В, Е	2-18
Текст	складання за епізодичними картинками, серіями картинок, предметними картинками (описові розповіді), на задану тему, за опорними словами (словосполученнями, реченнями), переказ; розуміння смислу, пропуск, спотворення речень; З, С, В	4-18
Писемне мовлення		
Читання	побуквене, поскладове, цілими словами; правильність, виразність, швидкість, інтонування, розуміння, усвідомлення прочитаного (окремих слів, фраз, тексту, вміння відповісти на запитання, встановити причинно-наслідкові зв'язки); сприймання та розрізнення літер; співвіднесення літери з відповідним звуком; читання складів, слів, словосполучень, речень, текстів; переказ змісту прочитаного; пропуски, заміни, спотворення, додавання літер, слів чи їх частин, тривалі зупинки, запинання, втрата місця читання в тексті, спотворення звуко-складової структури, аграматизми; З, К, КС, Е	6-18
Письмо	почерк, сила натискання; написання літер ізольовано, у складі окремих складів, слів, словосполучень, речень; запис слів відповідно до певного орфографічного правила; списування складів, слів, речень, мікро-текстів, словникові, текстові диктанти; труднощі при написанні елементів, написанні цілих літер, переводу друкованої літери у письмову і навпаки, заміни, змішування, пропуски, спотворення, перестановки літер; З, К, КС, С, В	7-18
Загальна характеристика комунікації		
Темпо-ритмічна складова	темп, ритм, дикція; наявність запинань; спонтанне мовлення; В	4-18
Просодична складова	наявність чи відсутність основних видів інтонації, наголошування, розстановки пауз у мовленнєвому потоці; міні-діалоги; В, Е	4-18
Мотиваційно-потребнісна сфера	допитливість; мотивація до пізнання, спілкування, навчання; мотиви для виконання завдань: ігровий, змагальний, досягнення успіху, уникнення невдач, виконання лише при стимулюванні пізнавального інтересу дитини; рівень вольових зусиль; В, Е	4-18
Емоційно-вольова сфера	бажання контактувати, тривалість взаємодії; реагування на вчителя-логопеда, сам процес діагностики; відсутність (часте переривання) зорового контакту, повторювані (стереотипні) дії, гризіння нігтів, смоктання пальця, закручування на палець волосся, тривожність, побоювання, емоційне напруження; ставлення до мовленнєвих труднощів (байдуже, визнання своїх невдач, неадекватність, емоційна стійкість); В, З, Е	2-18

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
Поведінка	адекватність, критичність, саморегуляція, дотримання соціальних норм; характер взаємодії з дорослим; нерівномірність, адекватність, негативізм, агресивність, інертність; В, Е	3-18
Свідомість	усвідомлення своєї індивідуальності та значущості як партнера по спілкуванню, дотримання етичних норм; бесіди; В	5-18
Комунікабельність	особливості вступу в контакт з дорослим, використання вербальних і невербальних засобів; зоровий контакт, його тривалість, запинання; ступінь комунікабельності, активність (слабка, достатня, надмірна); вміння будувати діалог на рівні свого віку; наявність ехолалій, страху мовлення, фіксація на мовленнєвому порушенні; В, Е	2-18

7.4. Рекомендації щодо оцінювання фізичного розвитку дитини

Моторна недостатність негативно впливає на розвиток усіх систем організму (серцево-судинної, дихальної, шлунково-кишкової, нервово-психічної діяльності) та загалом потребує комплексної допомоги: освітньої та медичної (реабілітаційної).

Під час бесіди з батьками вчитель-реабілітолог звертає увагу на: 1) ранній фізичний розвиток дитини (тримає голову (зазвичай, з 1,5 міс.), перевертається (з 4 міс.), сидить (з 6 міс.), стоїть (з 10–11 міс.), ходить (з 11–12 міс.), перші зуби (з 6–8 міс.); наявність рухового неспокою, здригання, тремор, тики, підвищення (послаблення) тону, енурез; характер вигодовування, часті зригання; 2) перенесені захворювання (інфекції, травми голови, соматичні, захворювання нервової системи, алергічні захворювання, реакції); наявні хронічні захворювання; 3) планові (непланові) щеплення, реакція на них; 4) виписки лікаря-ортодонта, хірурга, стоматолога, педіатра; 5) стан харчування, сну.

Відповідно до віку вчитель-реабілітолог добирає методики оцінювання, які можуть виконуватися дитиною за словесною (вербальною) інструкцією, за зразком (руховим, піктографічним із зображенням послідовності виконання), із використанням мовних одиниць (звук, склад, слово, словосполучення, речення), невербальних сигналів, музичного супроводу (бубон, аудіозаписи тощо) та без них. Слід пам'ятати, що оцінювання артикуляційної, мимічної, ручної та пальчикової моторики в умовах ІРЦ може здійснюватися в повному обсязі, то моніторинг стану сформованості загальної моторики обмежується оцінкою на стояння, ходьбу, повороти, нахили, присідання та стрибки.

З метою допомоги дитині у виконанні діагностичних завдань доцільно використовувати такі види опор: зорова (З) – увага до зорового (предметного, графічного) матеріалу, наочний супровід, зоровий зразок; слухова (С) – акцент на слухове сприймання; кінетична (К) – динамічне виконання, руховий зразок; кінестетична (КС) – статичне утримання, м'язові відчуття; вербальна (В) – повторення інструкції, її деталізація, пояснення, навідні запитання; емоційна (Е) – посмішка, погладжування по руці, голові.

Таблиця. Комплексне оцінювання фізичного розвитку

Таблиця 7.3

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
Загальна характеристика фізичного розвитку		
Соматичний стан	загальний стан здоров'я дитини; хронічні захворювання; антропометричні дані (зріст, вага, обсяг грудної клітки); вроджені вади (відхилення) в анатомічній будові тіла; соматична ослабленість (часті гострі респіраторно-вірусні інфекції тощо); постава (сутулість), плоскостопість, клишоногість; Е	2-18

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
Латералізація функцій	психомоторний профіль; прихований шульга (у т. ч. за спадковістю); ведуча рука (нога, око, вухо); малювання, письмо, перехрещення пальців (рук на грудях); «Капітан» (зазирання у підзорну трубу), «Чи справний годинник?» (слухання цокотіння годинника), «Стрибайчик» (стрибки на одній нозі); ліво-, праворукість, амбідекстрія (вправне володіння обома руками); Е	3-18
Рухова активність та саморегуляція	програмування та контроль довільної діяльності; довільне гальмування рухів; умовні реакції вибору (наприклад, почувши один сплеск педагога, піднімання руки, два – припинення рухів), конфліктні умовні реакції (наприклад, почувши слово «кулак», піднімання пальця, «палець» – кулака); обробка полімодальної інформації (слухомоторна, слухозорова координація); серійна організація рухів; координація рухів очей і рук, стеження за предметами; свідоме використання рухів у навчальній чи інших видах діяльності; порушення відтворення порядку елементів, спрощення рухової програми, поелементне виконання, збільшення кількості елементів, адинамії; С, К, В, Е	3-18
Міжаналізаторні зв'язки	відчуття ритму; відстукування педагогом олівцем по столу, екранізуючи (прикриваючи) руку; відтворення дитиною ритмічних малюнків різної складності правою (лівою) рукою (обома руками) з опорою на слуховий зразок (звуковий сигнал), наочний зразок (графічна схема ритмічної структури); комбінований зразок (звуковий сигнал + графічна схема); самостійний графічний запис почутого ритму (• ••); помилки, збої, відставання у правій (лівій) руці, обох руках, імпульсивність; З, К, В, Е	7-18
Загальна моторика		
Статична координація	стояння на одній нозі з розплющеними (заплющеними) очима упродовж 18 с; рівновага (наявна, відсутня); З, КС, В, Е	з 4
Символічний праксис	розуміння жестів (звертань, оцінок); «дай», «візьми (на)», «бувай», «чудово (добре, молодець)» (великий палець вгору), «один (два і більше)» (кількість пальців); виконання символічних і смислових рухів («Ну-ну-ну!», «Рубання дров (пиляння пилкою)», «Чистимо зуби», «П'ю зі склянки» тощо); нерозуміння, труднощі відтворення; З, К, КС, Е	2-18
Регуляторний праксис	зв'язок між сигналами та діями (наприклад: тихий удар в бубон – ходьба навшпиньки, гучніше – звичайна ходьба, гучно – біг, відсутність ударів – зупинка); відсутність плавності при переключенні, збої у разі прискорення виконання, виснажуваність; З, С, К, В, Е	5-10
Динамічний праксис	сидіння навприсядки; зістрибування з останньої сходинки; стрибки на двох ногах; попадання ногою по м'ячу; штовхання, тягнення невеликих за вагою предметів;	2
	перенесення склянки з водою не розливаючи (2 м); стрибки (20 см у довжину, 5 см у висоту); підйом сходами без допомоги з боку дорослих, спускання зі зміною ніг; кидання м'яча через голову; стрибки на одній нозі;	3
	крокування, розмахуючи в такт руками; стрибки (на одній нозі, поперемінно, 5 разів підряд на обох ногах); перехід з бігу на ходьбу	4

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
	підкидання м'яча вгору, удар об підлогу, ловіння; стрибки через скакалку; біг на носочках; зміна ритму бігу;	5
	удари долонею по м'ячу (5 разів); на бігу підкидання і ловіння м'яча;	6
	ходьба (на носочках, з високим підніманням колін, на зовнішній, внутрішній стороні стопи, на п'ятках, приставним кроком уперед та в сторони, по мотузці, приставляючи п'ятку однієї ноги до носка іншої); повороти, нахили (вправо-вліво, вперед-назад); присідання; стрибки (на місці; підстрибування вгору, намагаючись дістати предмет, розташований на 10-18 см вище піднятих вгору рук дитини; на двох ногах з просуванням уперед; з кола в коло; через невисокі (5-8 см) предмети; на одній нозі, поперемінно на одній та на другій нозі); виконання фізичних вправ відповідно до розділу навчальної програми для відповідного віку; загальна рухливість, стійкість, координованість (правильна, уповільнена, відсутня), швидкість, плавність, ритмічність, диференційованість, рівновага (наявна, відсутня), переключення (своєчасне, уповільнене, відсутнє, заміна рухів), втомлюваність; обсяг рухів (у повному обсязі, обмежений); точність виконання (збережена, порушена); тонус (без особливостей, підвищений, знижений); темп рухів (звичайний, уповільнений, прискорений); тремор (посилення гіперкінезу при повторних рухах, слинотеча); 3, К, В, Е	7-18
Ручна та пальчикова моторика		
Просторовий праксис	кисть руки горизонтально, торкання підборіддя тильною стороною руки; до вертикально розташованої долоні однієї руки приставити перпендикулярно долоню іншої руки; торкання однією рукою плеча (вуха) протилежної сторони; почергова зміна рук; виконання вправ (правильно, швидко, повільно, з труднощами, з допомогою, не виконують); переключення (достатнє, уповільнене, заміна рухів); 3, К, В, Е	5-18
Динамічний праксис	взяття предмета обома руками; відкривання картонної коробки, її перевертання; відкручування кришечки пляшки; ловіння м'яча, що котиться;	2
	взяття предмета однією рукою; відкривання сірникової коробки; розгортання обгортки цукерки; правильне утримання олівця, малювання кола, копіювання простих форм;	3
	повертання ключа в замку; застібання та розстібання ґудзиків; користування ножицями з тупими кінцями; кількаразове складання паперу; впізнавання предметів на дотик («Чарівний мішечок»); малювання олівцями та фарбами;	4-5
Реципрокна координація	одна рука стиснута в кулак, інша – вільно лежить на столі; за вербальним чи невербальним сигналом – зміна положення рук; 3, К, КС, В, Е	6-18
Конструктивний праксис	будування башти з 4 кубиків; складання пірамідки з 3 кілець;	2
	будування башти з 6 кубиків; складання дошки Сегена (вкладки – круг, квадрат, трикутник);	3

Складові оцінювання	Предмет оцінювання	Вік
	будування башти з 12 кубиків; викладання фігур із паличок (4-6);	4
	складання зображень із частин (6-12);	5
Кінестетичний праксис	запам'ятовування, утримання та відтворення рухових поз (педагог фіксує розташування пальців на руці, розпрямляє, без зорового контролю дитини); «Заячі вушка» (долоні вертикально розташовані біля голови), «Кізонька рогата» (вказівні пальці біля голови); «Колечко» (великий палець з'єднати з вказівним); права, ліва рука, обома руками; дифузність рухів, хаотичне перебирання пальцями, помилки розташування руки в просторі, дзеркальність, труднощі переключення, перенос пози з однієї руки на іншу (наявність, відсутність порушень); 3, К, КС, В, Е	4-10

Шкали й тести для оцінки розвитку моторики дітей у дошкільному та шкільному віці

Таблиця 7.4

Назви шкал і тестів	Вік
Шкали розвитку А. Гезелла (1947). Включає чотири сфери поведінкових проявів: моторика, мова, адаптивна поведінка, особистісно-соціальна поведінка.	Від 4 тижнів до 6 років
Шкала психомоторного розвитку в ранньому дитинстві О. Брюне, І. Лезіна (1951). Містить 160 завдань, що стосуються проявів поведінки за сферами: моторики, зорово-моторної координації, мовного розвитку, соціального розвитку.	Від 1 до 30 місяців
Шкала розвитку немовлят Н. Бейлі (Bayley Scales of Infant Development, 1969). До складу методики входить моторна шкала, що (Motor Scale) вимірює рівень розвитку м'язової координації і маніпулювання. Результатом вимірювання є «індекс психомоторного розвитку» (PDI).	Від 2 до 30 місяців
Мюнхенська функціональна діагностика розвитку (Г. Келер, Х.Д. Егелькраут, 1994). Застосовується для оцінки загального психомоторного розвитку дітей раннього віку.	Від 0 до 3 років
Стандартизована шкала Мак-Карті (McCarthy Scales of Childrens Abilities, 1972). Шкала складається з 18 тестів. Тести згруповані в 6 шкал (вербальну, перцептивної дії, кількісну, загальних пізнавальних здібностей, пам'яті і моторну).	Від 2,5 до 8,5 років
Шкала оцінки моторики Озерецького (Н. І. Озерецький, 1928). Методика призначена для вивчення моторних рухів.	Від 4 років
Шкала Лінкольна-Озерецького (Lincoln-Oseretsky Motor Development Scale, 1971).	Від 5 до 13 років
Тест координації тіла для дітей (КТК; Schilling, Kiphard, 1974).	Від 5 до 14 років
«Візуально-моторна координація», розвиток зорового сприймання ФРОСТИГ (М. Frostig). Провідний компонент – зорово-моторна інтеграція, під якою розуміється здатність скоординувати моторні дії з візуально-просторовою діяльністю.	Від 4 до 8 років
Субтест «Лабіринти» з тесту Векслера (1974). Оцінка зорово-моторної координації.	Від 5 років

7.5. Рекомендації щодо оформлення висновку ІРЦ

У Висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини вказують:

- Загальні дані про дитину.
- Дані про сім'ю дитини (батьків/одного з батьків або законних представників, братів, сестер).
- Умови виховання в сім'ї, відносини між членами сім'ї. Інформація про дитину, її сім'ю та умови виховання в родині повинна містити відомості, які були одержані при проведенні інформативної бесіди з батьками. При цьому важливо відзначити наявність вдома умов для навчання дитини; хто з родини може надавати необхідну підтримку та стати членом команди супроводу дитини у закладі освіти, вказати на особливості родини, які варто враховувати при організації освітнього процесу (наприклад, «в родині спілкуються кримськотатарською мовою», «в родині користуються дактилем, жестовою мовою» і т. ін.).
- Стан здоров'я дитини (інформація з медичної картки). При зазначенні медичної інформації не варто перевантажувати висновок зайвою діагностичною інформацією, однак надзвичайно важливими є відомості, що безпосередньо впливатимуть на освітній процес, зокрема вік дитини, в якому діагностовано порушення, супутні розлади, їх прояви та час виникнення, загальні заходи лікування та реабілітації (н/д слухопротезування).
- Найменування закладу освіти (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти). При перерахуванні закладів освіти, в яких перебувала дитина, необхідно вказувати форму навчання та з'ясувати причини переведення в різні заклади за умови їх частоті зміни.
- Напрями проведення комплексної оцінки. Оцінку здійснюють відповідно до основних сфер розвитку дитини (фізична, мовленнєва, когнітивна, емоційно-вольова) та освітньої діяльності, в межах яких визначають компетенції, потреби та рекомендації*. При цьому необхідно орієнтуватися на сильні сторони розвитку дитини з особливими освітніми потребами, зокрема здібності, знання, уміння та навички, оскільки в подальшому вони стають підґрунтям для організації навчання.

В графі «Компетенції» зазначається чи відповідають виявлені показники (за сферами) розвитку дитини її віковим особливостям.

Для дітей зі складними психофізичними порушеннями розвитку одержані показники (за сферами) доцільно максимально деталізувати та описувати.

Наприклад, в графі «Компетенції» при оцінці фізичної сфери дитини необхідно охарактеризувати наступне: стан загальної моторики (чи відповідає віковим особливостям, чи має певні порушення (вказати які); стан дрібної моторики (чи відповідає віковим особливостям, чи має певні порушення (вказати які)); вказати на виявлені особливості координації, витривалості, способів пересування дитини і т. ін.

У графі «Потреби» (для цієї ж сфери) необхідно зазначити потребу у формуванні, розвитку функції, яка в графі «Компетенції» вказана як порушена. Наприклад: розвивати дрібну моторику, удосконалювати просторово-орієнтаційну координацію тощо.

У графі «Рекомендації» вказуються напрями, форми та засоби роботи щодо задоволення освітніх потреб. Наприклад: проводити заняття ЛФК, ритміки тощо.

* У разі необхідності фахівці проводять комплексну оцінку за іншими напрямками, зокрема визначення рівня соціальної адаптації, взаємовідносин з однолітками, дорослими.

Під час організації освітнього процесу дитини з особливими освітніми потребами як рекомендації можуть бути вказані: надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг; використання спеціального обладнання для навчання*; просторово-фізичне облаштування закладу освіти; здійснення необхідних адаптацій або модифікацій освітнього процесу.

Варто враховувати, що адаптації змінюють характер навчання, не змінюючи при цьому навчальний зміст та понятійну складність початкових матеріалів/завдань.

Модифікації – змінюють характер навчання, змінюючи при цьому зміст та понятійну складність (повноту) навчального матеріалу/завдань.

У Висновку рекомендації формують таким чином: «проводити», «забезпечити», «надати», «створити», «адаптувати», «модифікувати» тощо. Наприклад: проводити заняття з ЛФК, ритміки, адаптувати (модифікувати) навчальні матеріали, адаптувати (модифікувати) навчальні цілі, збільшити час на виконання завдань, забезпечити спеціальним обладнанням для навчання та ін.

У загальних висновках зазначається наявність у дитини особливих освітніх потреб, категорія освітніх потреб, рекомендовані адаптації (модифікації) освітнього процесу, потреба в індивідуальній програмі розвитку, напрям, період/обсяг психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, період проведення повторної оцінки.

Також у загальних висновках надаються рекомендації для педагогічних працівників, адміністрації закладів освіти та батьків щодо організації освітнього процесу дитини.

Підготовка Висновку – командна робота. У Висновку фахівці ІРЦ зазначають результати комплексної оцінки за напрямками. Зокрема, результати оцінки розвитку фізичної сфери зазначає вчитель-реабілітолог; мовленнєвої сфери – вчитель-логопед; когнітивної та емоційно-вольової сфер – практичні психологи; освітньої діяльності – вчитель-дефектолог. Висновки та рекомендації формуються на основі узагальнення результатів оцінки.

Педагогічні працівники, які підписують Висновок про комплексну оцінку, несуть відповідальність за достовірність даних, що зазначені у документі.

Фахівці ІРЦ зобов'язані ознайомити батьків (одного з батьків) або законних представників дитини з Висновком, умовами навчання та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг у закладах освіти (у разі здобуття дитиною дошкільної чи загальної середньої освіти).

Батьки (один з батьків) або законні представники дитини підписують Висновок, де зазначено, що вони «з Висновком ознайомлені».

Важливо, щоб батьки (один з батьків) або законні представники дитини були детально проінформовані про результати оцінювання.

Повідомлення результатів комплексної оцінки відбувається за відсутності дитини, з дотриманням етичних норм (недопустимі звинувачування батьків, ситуації, що змушують їх виправдовуватися та ін.).

Водночас батьки (один з батьків) законні представники дитини мають усвідомлювати, що підписання ними Висновку є передумовою для надання психолого-педагогічної підтримки дитини з особливими потребами в умовах інклюзивного класу/групи.

* Для орієнтування при виборі спеціального обладнання слід керуватись Наказом МОН від 23.04.2018 р. № 414 «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти».

Зразок

ВИСНОВОК
про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини
від 25 травня 2018 р. № 234

1. Загальні відомості про дитину:
 - прізвище, ім'я, по батькові: Савенко Ірина Дмитрівна
 - дата народження: 3 лютого 2007 р.
 - адреса проживання: м. Суми, вул. Г. Тютюнника, 17, кв. 105
 - заклад дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти (у разі здобуття повної загальної середньої освіти), в якому виховується/навчається дитина, адреса
 - Сумська спеціальна школа для дітей із порушеннями розумового розвитку I-II ступенів, вул. Славінська, 2; 3-Б клас
2. Відомості про сім'ю дитини (батьків, (одного з батьків) або законних представників, братів, сестер):

Відомості	Мати	Батько
ПІБ	Савенко Інга Йосипівна	Савенко Дмитро Степанович
рік народження	1974	1969
освіта	вища	професійна
місце роботи	середня загальноосвітня школа I-III ступенів № 3; вчитель хімії	«Сумжитлобуд», майстер з обслуговування електротехнічного обладнання

Брати, сестри (ПІБ, вік): Савенко Іван Дмитрович, 13 років; Савенко Артем Дмитрович, 15 років

3. Умови виховання в сім'ї, стосунки між членами родини: педагогічна занедбаність, напружені стосунки, дитиною займається лише матір
4. Інформація про стан здоров'я дитини:
інформація про розвиток дитини / анамнез третя вагітність; пологи з механічною стимуляцією (щипці); голову тримає з 1,8 міс., сидить з 7 міс., ходить з 12 міс.; зі слів матері, гуління було відсутнє, лепетні слова з'явилися у 3 р., короткі фрази – у 5 р.
Медичний діагноз (за наявності): порушення інтелектуального розвитку (імбецильність).
5. Заклади освіти, в яких навчалася / навчається дитина (заклади дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти)

Період	Заклад дошкільної освіти/група, Заклад загальної середньої освіти/клас, Заклад професійної (професійно-технічної освіти)/група	Форма навчання
вересень 2015 – по теперішній час	Сумська спеціальна школа для дітей із порушеннями розумового розвитку I-II ступенів, вул. Славінська, 2; 3-Б клас	очна

6. Напрями оцінки.

Оцінка фізичного розвитку дитини:

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Форма навчання
Відповідає віку; координованість, рухливість	удосконалення ручної та пальчикової моторики; розвиток розуміння рухових вказівок, у т. ч. просторово орієнтованих	розробити адаптаційну програму з фізичної культури (виконання за зразком, покрокова інструкція)

Оцінка мовленнєвого розвитку:

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Форма навчання
Не відповідає віку; легко вступає в контакт	розвиток розуміння побутового мовлення; розвиток фонематичних процесів (аналіз, синтез, уявлення); постановка, автоматизація та диференціація сонорів ([л], [л'], [р], [р']); виправлення дисграфічних (фонемографічні помилки) і дислексичних помилок (розуміння прочитаного, вироблення швидкості, закріплення правильності читання)	- навчання здійснювати з використанням програми «Розвиток мовлення» для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку; - забезпечити спеціальним обладнанням (терапевтичне логопедичне дзеркало; мовленнєвий тренажер «Поліфонатор»; спеціалізовані комп'ютерні програми для занять з розвитку мовлення)

Оцінка когнітивної сфери:

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Форма навчання
Не відповідає віку; цілісність зорового сприймання; проявляє інтерес до комп'ютерних програм	розвиток довільної уваги, пам'яті (зорова, слухова); формування словесно-логічного мислення	- навчання здійснювати з використанням програми «Корекція розвитку» для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку; - забезпечити спеціальними засобами для проведення занять із соціально-побутового орієнтування

Оцінка емоційно-вольової сфери:

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Форма навчання
Не відповідає віку; слухняна; позитивно налаштована	довільне відтворення психоемоційних станів (за наслідуванням, вербальною інструкцією, із зоровою опорою); вироб- лення вміння співчувати, співпережива- ти тим, хто потребує допомоги (на ма- теріалі сюжетних картинок, невеличких оповідань); розвиток уміння доводити розпочату справу до кінця	забезпечити спеціаль- ним обладнанням (спе- ціалізована комп'ютерна програма для вивчення емоцій людини)

Оцінка освітньої діяльності:

Компетенція (знання, здібності, уміння, навички)	Потреби	Форма навчання
Не відповідає віку; посидючість; до- сить гарний почерк	комплексна робота з усіх розділів про- грами	навчання проводити з використанням спеціаль- ної освітньої програми для дітей із порушення- ми інтелектуального ро- звитку

7. Загальні висновки:

Особливі освітні потреби (наявність):

так ☒ особа, яка має інтелектуальні та мовленнєві порушення

Рекомендовано розроблення індивідуальної програми розвитку з використанням Типової освітньої програми спеціальних закладів загальної середньої освіти I ступеня для дітей з особливими освітніми потребами та інших додаткових ресурсів.

Індивідуальна програма розвитку:

так ☒

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги:

Види послуг	Напрямок	Період / обсяг	Спеціаліст
Заняття з практичним психологом	Корекція розвитку	Навчальний рік	Боскіс Г.М.
Заняття з вчителем-логопедом	Розвиток мовлення	Навчальний рік	Пономарів Л.І.
Заняття з вчителем-реабілітологом	ЛФК	Навчальний рік	Дмитрик Ю.В.
Заняття з вчителем-дефектологом	Логоритміка	Навчальний рік	Петренко Д.Ю.

Види послуг	Напрям	Період / обсяг	Спеціаліст
Додаткові заняття	Корекція та розвиток психофізичних функцій, використання елементів: арт-терапії	Навчальний рік	
Інше (наявність асистента вчителя/вихователя, спеціальних підручників, корекційного обладнання тощо)	Асистент вчителя	Навчальний рік	

Повторна психолого-педагогічна оцінка:

Запланована ☒ 25 травня 2019 рік з метою констатації динаміки розвитку дитини

8. Рекомендації:

Рекомендації для	Напрям	Період / Обсяг	Спеціаліст
Вчителів	розробка ІПР; залучення дитини до позашкільних заходів; надання додаткового часу для виконання завдань дитиною, залучення до групових завдань на уроці.	Навчальний рік	Команда супроводу
Практичного психолога	Корекція розвитку, ізотерапія (ліплення: пластилінотерапія, глиняна терапія). Програма для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями розумового розвитку «Азбука творчості»	Навчальний рік	Боскіс Г.М.
Вчителя-логопеда	Розвиток мовлення, логопедичний тренажер «Пишемо правильно». Програма для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями розумового розвитку «Розвиток мовлення дітей з помірною розумовою відсталістю в процесі ознайомлення з природою»	Навчальний рік	Пономарів Л.І.
Батьків	Постійний зв'язок з педагогічними працівниками закладу освіти, виконання додаткових вправ з дитиною	Постійно	

Рекомендації для	Напрямок	Період / Обсяг	Спеціаліст
Вчителя-реабілітолога	ЛФК, корекція порушень в рухах (порушення координації, орієнтування в просторі, точність в русі, рівноваги) Бобренко І.В. корекційно-розвиткова програма: лікувальна фізкультура	Навчальний рік	Дмитрик Ю.В.

9. Фахівці інклюзивно-ресурсного центру, які провели оцінку:

Директор інклюзивно-ресурсного центру	_____ (підпис)	
Особа, відповідальна за оформлення висновку	_____ (підпис)	Пономарів Л.І.
Практичний психолог	_____ (підпис)	Боскіс Г.М.
Вчитель-дефектолог	_____ (підпис)	Петренко Д.Ю.
Вчитель-логопед	_____ (підпис)	Пономарів Л.І.
Вчитель-реабілітолог	_____ (підпис)	Дмитрик Ю.В.

Результати голосування:

за: 5

проти: немає

утрималося: немає

Дата підписання висновку:

25 травня 2018 р.

З висновком ознайомлений (-а):

мати: Савенко Інга Йосипівна

Програми та інші матеріали щодо психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг розміщені на сайті **Інституту спеціальної педагогіки НАПН України > Інклюзивна освіта > Каталог освітніх послуг**

РОЗДІЛ VIII.
ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

8.1. Співпраця з командою психолого-педагогічного супроводу дитини

З метою забезпечення ефективності освітнього процесу дітей з ООП, які здобувають освіту в умовах інклюзивного навчання в закладах загальної середньої та дошкільної освіти, утворюється команда психолого-педагогічного супроводу (далі – КС), на яку покладається виконання наступних завдань:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання індивідуальної програми розвитку (далі – ІПР);
- визначення напрямів психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, та забезпечення надання цих послуг;
- розроблення ІПР для кожної дитини з ООП та моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини;
- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;
- створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;
- проведення консультативної роботи з батьками дітей з ООП щодо особливостей їх розвитку, навчання та виховання;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП.

Склад КС визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП. До складу КС входять:

У закладі загальної середньої освіти:

- *постійні учасники:* директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчитель-предметник, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки (один з батьків) або законні представники (далі – батьки) дитини з ООП тощо;
- *залучені фахівці:* медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо;

У закладі дошкільної освіти:

- *постійні учасники:* директор або вихователь-методист, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки дитини з ООП тощо;
- *залучені фахівці:* медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

Загальне керівництво КС дітей з ООП покладається на директора або заступника директора з навчально-виховної роботи/вихователя-методиста, який несе відповідальність за виконання покладених на команду завдань та розподіл функцій між її учасниками.

Однією з організаційних форм діяльності КС є засідання її учасників, яке проводиться не менше трьох разів протягом навчального року. За потреби скликаються позачергові засідання. Ініціювати позачергове засідання КС може будь-хто з її учасників.

Головою засідання КС є директор або заступник директора з навчально-виховної роботи в закладі загальної середньої освіти, вихователь-методист – в закладі дошкільної освіти.

Відповідно до висновку ІРЦ, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності), результатів психолого-педагогічного вивчення дитини КС складає індивідуальну програму розвитку дитини з ООП впродовж 2-х тижнів з моменту початку освітнього процесу. ІПР погоджується батьками та затверджується керівником закладу освіти.

КС переглядає ІПР з метою її коригування та визначення прогресу розвитку дитини у закладі загальної середньої освіти двічі на рік (у разі потреби – частіше); у закладі дошкільної освіти – тричі на навчальний рік (у разі потреби частіше).

Відповідно до особливостей розвитку дитини з ООП КС розробляє індивідуальний навчальний план та індивідуальну навчальну програму в закладі загальної середньої освіти та індивідуальний освітній план в закладі дошкільної освіти.

- **Індивідуальна програма розвитку** – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.
- **Індивідуальний навчальний план** – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.
- **Індивідуальна навчальна програма** – документ (частина ІПР), який окреслює коло знань, умінь та навичок, що підлягають засвоєнню з кожного окремого навчального предмету у процесі навчання у закладі загальної середньої освіти з метою реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами (далі – дитини з ООП). Містить перелік тем матеріалу, що вивчається, рекомендації щодо кількості годин на кожну тему, час, відведений на вивчення всього курсу.
- **Індивідуальний освітній план** – документ (частина ІПР), що визначає послідовність, форму і темп засвоєння дитиною з ООП у закладі дошкільної освіти компонентів освітньої програми з метою реалізації її індивідуальної освітньої траєкторії.

КС визначає способи адаптації (у разі необхідності модифікації) освітнього середовища, навчальних матеріалів, відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП.

Надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг здійснюється шляхом проведення індивідуальних і групових занять.

КС формує та узгоджує з батьками розклад психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дитини з ООП.

Успішність надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг КС у закладі загальної середньої та дошкільної освіти залежить від якості її взаємодії з фахівцями ІРЦ.

Алгоритм професійної взаємодії фахівців ІРЦ і КС передбачає ряд послідовних кроків, що дає змогу здійснити поступовий перехід функцій ІРЦ від ініціюючих напрямів і змісту роботи КС до підтримуючих та моніторингових.

Крок 1

Ознайомлення учасників КС з особливими освітніми потребами дитини, які визначені у Висновку ІРЦ. У разі необхідності – надання роз'яснення щодо особливостей освітніх потреб дитини;

Надання фахівцями ІРЦ консультативної допомоги КС з питань організації інклюзивного навчання, відповідно до визначених освітніх потреб; додаткових даних про дитину за підсумками комплексної оцінки (наприклад, визначення найсприятливіших для виконання певних видів діяльності умов тощо, що дає змогу скласти загальну характеристику дитини).

Крок 2

Участь фахівця ІРЦ у підготовці Індивідуальної програми розвитку, за потреби – Індивідуальної навчальної програми, Індивідуального навчального плану – для закладів загальної середньої освіти, та Індивідуального освітнього плану – для закладів дошкільної освіти.

Фахівці ІРЦ надають наставницьку підтримку з питань узгодження діяльності всіх членів КС, пояснюючи сутність і необхідність дотримання єдиних вимог до адаптацій, модифікацій, створення графіка навчального навантаження дитини.

Здійснення фахівцями ІРЦ поточного (за потребою) і кінцевого (двічі на рік) моніторингу розвитку дитини за запитом КС з метою визначення динаміки розвитку дитини та необхідності коригування напрямів, умов, змісту надання освітніх послуг, відповідно до ІПР.

Крок 3

Надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг шляхом проведення індивідуальних та групових занять фахівцями ІРЦ. Інформування КС про особливості та результати перебігу психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг фахівцями ІРЦ з метою використання в освітньому процесі дитини найбільш ефективних методів і прийомів.

Надання фахівцями ІРЦ методичної допомоги КС, відповідно до потреб, що виникають у процесі роботи: ознайомлення із чинним законодавством у сфері навчання дітей з ООП; спеціальні методики надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП; здійснення відповідних адаптацій і модифікацій в освітньому процесі; особливості організації освітнього середовища, інформування про сучасну літературу та інші можливості професійного розвитку з питань навчання дітей з ООП.

Проведення працівниками ІРЦ інформаційно-просвітницької діяльності, яка передбачає запобігання порушенню права дитини з ООП на освіту, виникнення психотравмуючих факторів, що призводять до унеможливлення перебування дитини з ООП у дитячому колективі. Крім того, фахівці ІРЦ можуть ініціювати спеціальні зустрічі з членами КС і батьками, проведення «акцій толерантності» (наприклад, написання творів, що присвячені різним ситуаціям виникнення труднощів адаптації дітей з ООП у дитячому колективі, з подальшим їх обговоренням, ілюструванням сюжетів, із залученням батьків усіх дітей класу (групи) ін.).

У випадках виникнення суперечливих ситуацій, що ускладнюють перебування дитини з ООП в умовах інклюзивного навчання, працівникам ІРЦ належить провідна роль в ініціюванні захисту прав дітей з ООП на інклюзивне навчання.

Форми командної підтримки

Підтримка фахівцями ІРЦ може надаватися в різних формах.

Практика наставництва в межах надання командної підтримки – це відносини, в яких досвідченіша чи більш обізнана з певних питань особа (працівник ІРЦ) допомагає менш досвідченим (членам команди на рівні класу (групи), окремим педагогам) виконати завдання освітнього процесу.

Види наставництва

Види наставництва, які можуть використовувати працівники ІРЦ з огляду на сферу застосування:

- **індивідуальне**
- **групове**
- **взаємне**

Індивідуальне наставництво може застосовуватись працівниками ІРЦ до одного підопічного (молодого педагога з незначним досвідом роботи). Мета цього виду наставництва – збагачення, удосконалення індивідуальних професійних знань та здібностей підопічного.

У процесі регулярної співпраці наставник – працівник ІРЦ – має здійснювати визначення рівня сформованості професійних якостей педагогічного працівника щодо забезпечення інклюзивного навчання у класі (групі), виявити прогалини у його професійній підготовці, допомагати подолати труднощі у щоденній практичній діяльності.

В межах індивідуального наставництва рекомендується складати спільно індивідуальний план наставництва.

Основною формою індивідуального наставництва є спостереження за практикою педагога та подальше її обговорення.

Інші форми реалізації індивідуального наставництва:

- індивідуальне консультування;
- майстер-класи;
- рефлексивні тренінги;
- практичні заняття;
- бесіди і неформальне спілкування.

Групове наставництво працівники ІРЦ можуть застосовувати до невеликої групи підопічних: команди супроводу, ситуативної мікрогрупи – окремих педагогічних працівників. Перевагою групового наставництва є заощадження часу. Така група є самокерованою та несе відповідальність за розробку власного плану наставництва і його виконання.

Форми реалізації групового наставництва:

- рефлексивна бесіда та аналіз;
- моделювання ситуацій;
- спільне обговорення проблем і аналізу не лише власних успіхів і невдач, а й типових помилок інших педагогів.

В межах підтримки КС працівниками ІРЦ може застосовуватися *взаємне наставництво* як різновид індивідуального та групового. Цей вид наставництва ґрунтується на принципі взаємного навчання різних за віком колег, у процесі якого молодший фахівець є наставником більш досвідченого колеги (і навпаки).

Фасилітація – ще одна форма взаємодії фахівців ІРЦ з КС в контексті підготовки працівників закладів освіти з питань впровадження стратегій інклюзивного навчання.

Фасилітація (від англ. facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти) – це організація процесу колективного вирішення проблем у групі, яка керується фасилітатором (ведучим, головуючим).

Серед методів фасилітації:

- рольові ігри;
- практика презентацій;
- використання фотографій і зображень;
- використання аудіо-, відеозаписів;
- структурування та відбір ідей;
- мозковий штурм.

Співпраця та взаємодія фахівців ІРЦ та КС є багатоаспектним та творчим процесом, що має забезпечити надання якісних освітніх послуг кожній дитині.

8.2. Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями зору

Ключова інформація

Відповідно до міжнародної класифікації до категорії «порушення зору» включаються всі порушення від незначного та глибокого зниження зору до функціональної та/або повної (тотальної) сліпоти. Важливими показниками стану зору є: гострота зору, функціональний стан очорухового апарату (наявність косоокості, ністагму) та поле зору, час набуття порушення, характер та своєчасність наданої допомоги, сформованість навичок зорового сприймання та ін.

Порушення зору класифікують як вроджені та набуті. Вік та рівень розвитку дитини на момент зниження чи втрати зору може суттєво впливати на її можливості здобувати знання та навички в майбутньому. Дітям з вродженою сліпотою складніше формувати уявлення про предмети та явища, особливо про ті, які неможливо обстежити на дотик, а діти з набутим порушенням зору можуть зберігати достатню візуальну пам'ять та сформовані уявлення.

Важливим фактором для визначення зорових можливостей має також характер та своєчасність наданої психолого-педагогічної та медичної допомоги. Вчасно скорегований окулярами чи лінзами знижений

зір та сформовані навички його використання суттєво покращують пізнавальні можливості дитини. У випадку, коли зір не можливо покращити, важливо якомога раніше розвивати у дитини вміння використовувати збережені аналізатори (слух, дотик) для сприймання та пізнання оточуючого.

Загальні стратегії підтримки дітей із порушеннями зору в освітньому середовищі

Загальними стратегіями супроводу для дітей з порушеннями зору в освітньому середовищі є:

- безпечність та доступність простору закладу освіти (тактильні орієнтири, брайлівські надписи, наявність вільного доступу до місць навчання та відпочинку тощо);
- адаптація змісту навчання в залежності від способу сприймання (збільшення шрифту та контрастності, схематизація зображень, використання шрифту Брайля, освітлення тощо);
- зменшення часу зорового навантаження, заміна візуальної інформації тактильною та аудіоінформацією;
- розвиток навичок альтернативного зоровому сприймання (дотикове обстеження, слухове сприймання тощо);
- стимулювання активності та самостійності учня.

Загальні рекомендації щодо облаштування просторово-фізичного середовища для дітей з порушенням зору:

- дитина з порушенням зору зустрічається з додатковими труднощами при звиканні до простору школи, класу, спортивної зали, їдальні, туалету, ігрового майданчика, тому потребуватиме додаткових орієнтирів у просторі: направляючи вздовж підлоги чи стіни, таблички зі збільшеним шрифтом та шрифтом Брайля з позначенням приміщень, контрастне виділення дверей (наприклад, темний короб дверей на світлій стіні, світлі двері та темна дверна ручка), контрастно пофарбовані сходи тощо;
- доцільно познайомити дитину з простором закладу освіти та класу перед початком навчального року. Необхідно показати дитині основні маршрути в приміщенні школи (маршрут від входу до класу, до їдальні, фізкультурної зали, кабінетів практичного психолога тощо), на території школи (ігровий майданчик, стадіон) та за її межами (маршрут від дому до зупинки транспорту, від зупинки до школи);
- шафу для одягу слід розмістити біля дверей, щоб її легко було знайти. Можна позначити її певним дотиковим чи світловим орієнтиром (наклеїти іграшку тощо);
- необхідно слідкувати за порядком у коридорах, на сходах, у класі (розкидані речі у проході між столами заважатимуть безперешкодному доступу);
- дитину потрібно ознайомити із розташуванням меблів та обладнанням у класі та попереджати про їх переміщення, всі двері шаф, висувні шухляди слід тримати зачиненими;
- робоче місце дитини має бути недалеко від вчителя, щоб в разі потреби можна було швидко допомогти дитині (подати конкретний предмет, допомогти знайти предмет, який випадково впав, тощо);
- потрібно контролювати позу дитини за столом, не дозволяти їй низько нахилитися над зошитом чи книгою.

Для дітей зі зниженим зором:

- робоче місце дитини має визначатися відповідно до функціонального стану її зору, якщо зір кращий на правому оці – дитину необхідно посадити ліворуч від центральної лінії, та навпаки. Варто уникати прямих сонячних променів чи яскравого світла лампи, у деяких випадках дитину з порушенням зору необхідно посадити у затіненій частині класу, або спеціально захистити зір від яскравого освітлення;
- варто уникати відблисків глянцевих поверхонь столу, паперу чи монітору комп'ютера, використовувати матеріали без блиску, захисний екран;
- якщо дитина використовує підставку для книг чи стіл з нахилом, слід налаштувати їх для найкращого зорового сприймання.

Для незрячих дітей:

- робоче місце дитини має бути ближче до вчителя, більшого розміру через необхідність використання додаткового обладнання (брайлівський прилад для письма, оптичні збільшувачі, додаткова наочність тощо);
- необхідно звертатися до дитини на ім'я, легко торкаючись до її плеча, щоб вона розуміла, що звертання стосується саме її, обов'язково слід попереджати дитину, коли її залишають;
- доки дитина не звикла до голосів оточуючих, варто навчити всіх дітей називати своє ім'я, коли вони спілкуються з дитиною;
- формувати навички орієнтування в просторі з використанням додаткових орієнтирів, тростини.

Загальні рекомендації щодо мовленнєво-комунікативної сфери:

- збагачувати словник, уточнювати поняття та уявлення, позначені словом;
- розвивати виразність та експресивність мовлення, виправляти порушення звукомови;
- стимулювати до висловлювання власних думок, словесного опису плану виконання завдань;
- розвивати розуміння невербальних засобів спілкування;
- залучати учня до комунікативної діяльності в класі з однолітками, організовуючи виконання спільних проектів, навчальних завдань;
- формувати навички комунікації: повертатись обличчям до співрозмовника, розпочинати і підтримувати комунікацію, контролювати силу голосу, розвивати навички модуляції голосу, стримувати нав'язливі рухи під час говоріння (розхитування корпусом, головою, тертя очей) та ін.

Для дітей зі зниженим зором:

- через зниження зору дитина може підходити до співрозмовника занадто близько, що може стати перешкодою до спілкування, тому дитину необхідно навчити контролювати відстань під час спілкування.

Для незрячих дітей:

- формувати навички ініціювати розмову, визначати слухові індикатори у мовленні співрозмовника для розпізнавання його зацікавленості;
- формувати вміння задавати уточнюючі запитання, коли дитина не розуміє чи не знає предмету, що обговорюється.

Загальні рекомендації щодо когнітивної сфери:

- розвивати зорове, слухове, кінестетичне сприймання;
- під час пояснення навчального матеріалу необхідно максимально використовувати приклади реального життя та конкретний матеріал, які допоможуть встановити зв'язки між абстрактними поняттями і досвідом дитини;
- формувати уявлення, використовуючи реальні моделі, рельєфні зображення, схеми, таблиці та ін.;
- формувати навички обстеження та порівняння предметів, людей;
- орієнтувати дитину на пошук додаткової інформації про незрозумілі, нові об'єкти;
- закріплення знань потребуватиме багаторазового повторення та досвіду їх застосування у навчальній діяльності та життєвих ситуаціях;
- дитина потребуватиме чітких вказівок щодо виконання завдання, важливо проговорювати кожний етап його виконання, звертати увагу на алгоритм дій;
- формувати вміння досліджувати, експериментувати, ставити запитання, погоджуватися – не погоджуватися, перепитувати, виявляти сумніви.

Для дітей зі зниженим зором:

- формувати навички зорового сприймання;
- розвивати навички координації зорово-рухових дій, зорового контролю за виконанням практичних дій;
- формувати навички розслаблювати зір при відчуттях зорової втоми;
- конкретизувати уявлення, вчити співвідносити їх з реальними об'єктами, формувати уважність до деталей;
- використовувати знання і навички, засвоєні за наслідуванням.

Для незрячих дітей:

- формувати і розвивати дрібну моторику, навички дотикового сприймання;
- розвивати навички активного слухання.

Загальні рекомендації щодо емоційно-вольової сфери:

- формувати навички розпізнавання емоцій оточуючих та власних;
- навчати висловлювати свої переживання та почуття;
- формувати навички самооцінювання, вміння визначати свої сильні та слабкі сторони;
- стимулювати бажання дитини працювати, виконувати завдання, виявляти ініціативу, долати труднощі на шляху до поставленої мети;
- заохочувати наполегливість, незалежність та самостійність дитини;
- розподіляючи клас на підгрупи, необхідно передбачити залучення дитини з порушеннями зору до виконання колективних завдань та створювати ситуації успіху для неї.

Загальні рекомендації щодо навчальної діяльності:

- плануючи виклад навчального матеріалу, потрібно передбачити, який практичний матеріал може знадобитися дитині під час виконання завдань;
- варто визначити засоби привернення уваги вчителя, які не відволікатимуть інших учнів (наприклад, піднята рука – замість голосу, певний тактильний стікер, світлова кнопка на одязі тощо).
- вербальну інформацію потрібно максимально конкретизувати, узагальнення на кшталт «там», «тут», «на цій, на наступній сторінці» замінити на «праворуч», «вгорі сторінки», «на сторінці 7» тощо;
- дитина з порушеннями зору може потребувати додаткового пояснення перед початком виконання завдання;
- виклад нового матеріалу слід узгоджувати з наявним досвідом і знаннями дитини;
- тексти для читання, великі за обсягом, дитині може прочитати асистент вчителя чи дати його в аудіозаписі, дозволяючи пропустити частину тексту, якщо це не вплине на його розуміння та виконання завдань;
- для формування умінь виконання практичних завдань (зображення фігур, різання ножицями, ліплення та ін.) можна продемонструвати руками дорослого, на які покласти руки дитини з порушенням зору, потім – руками дитини в руках дорослого й потім самостійно;
- розвивати загальну та дрібну моторику шляхом виконання вправ на розвиток координації, рівноваги, витривалості. Слід пам'ятати, що дитині з порушеннями зору недостатньо продемонструвати виконання вправи чи надати словесну інструкцію, слід виконати рух разом з нею, безпосередньо керуючи рухами тіла чи рук;
- залучати дитину до участі у спільних іграх і спортивних заходах, дотримуючись заходів безпеки та застосовуючи необхідні засоби адаптації простору (тактильні, звукові та світлові сигнали тощо).

Для дітей зі зниженим зором:

- розвивати навички зорового сприймання, активного слухання, вміння зосереджувати погляд, прослідковувати за рухомим об'єктом;
- формувати навички використання збільшувальних приладів;
- дати можливість під час уроку підходити до дошки, щоб ближче роздивитися інформацію;
- замінювати значні за обсягом записи на дошці індивідуальними картками із завданнями, записаними збільшеним шрифтом;
- для певних завдань, пов'язаних із читанням, записуванням давати більше часу для їх виконання;
- для позначення текстів для читання варто використати кольорові стікери, обводити текст контуром;
- збільшувати контрастність (жирність) друкованої інформації, міжрядковий інтервал. Чорно-білий або чорно-жовтий контраст забезпечують найкраще зорове сприймання. Добре сприймаються дітьми насичений синій, зелений або фіолетовий колір на світло-жовтому тлі, варто уникати червоного кольору (при певних порушеннях зору цей колір не сприймається);
- для записів на дошці необхідно використовувати світлу крейду (білу, жовту) на темному тлі, це стосується і використання фліпчарту (темний папір – світлий маркер);
- уникати надмірної деталізації зображень, схем, таблиць, діаграм;
- копії друкованих матеріалів мають бути максимально чіткими;
- дитині краще виконувати записи темною чорною ручкою, (маркером) замість синьої, в жодному разі не олівцем;
- на уроках математики доцільно використовувати роздільні контейнери на кілька відділів для унаочнення арифметичних дій;
- роботу з вимірювальними приладами варто продемонструвати індивідуально, доцільно збільшити одиниці вимірювання (2-4 см замість 1).

Для незрячих дітей:

- розвивати навички дотикового та слухового сприймання;
- дитина не може стежити за невербальною інформацією та діями, які не коментуються. Наприклад, записи на дошці, завдання на індивідуальних картках чи демонстрацію певного об'єкта для всього класу потрібно коментувати;
- завдання оформлювати на індивідуальній картці із записом шрифтом Брайля;
- для наочності слід використовувати тактильні матеріали;
- дати більше часу на виконання завдань, де можливо – замінювати письмову відповідь на усну, зменшити обсяг письмових завдань, дозволяти використовувати друк;
- перед початком виконання завдання дати додаткове пояснення та з'ясувати чи зрозуміла дитина, що від неї очікують;
- формувати навички використання спеціального обладнання;
- формувати навички безпечного пошуку предметів, які впали;
- формувати навички читання та письма шрифтом Брайля та навички запису звичайним шрифтом;
- формувати навички друкування на клавіатурі комп'ютера / ноутбука.

До початку навчання також слід визначитись зі **спеціальним обладнанням**, яке може знадобитися дитині з порушеннями зору та вчителів для адаптації навчальних матеріалів. Це можуть бути:

Для дітей зі зниженим зором:

- підставки для книг, дозволяють наблизити та зафіксувати текст ближче до очей для оптимального зорового сприймання;

- додаткові освітлювальні та збільшувальні прилади (настільні лампи, лупи з підсвіткою);
- зошити зі збільшеним відступами між лініями та збільшеним контрастом;
- папір без відблиску (матовий, жовтуватого кольору);
- набори практичної наочності (предмети, іграшки, моделі).

Для незрячих дітей:

- підручники та посібники, надруковані збільшеним шрифтом чи шрифтом Брайля;
- брайлівський прилад для письма чи друкарська машинка, спеціальний папір для записів шрифтом Брайля;
- комп'ютер з програмою озвучення чи брайлівським дисплеєм;
- звукокозаписуючі та звуковідтворювальні прилади, електронні записники;
- аудіозаписи літературних творів;
- рельєфні зображення таблиці, схеми до певного навчального матеріалу;
- набори тактильної наочності.

8.3. Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями слуху

Ключова інформація

До категорії «порушення слуху» включають усі порушення: від незначного до повної втрати слуху (глухоти).

Розрізняють порушення слуху:

- постійного характеру (ушкодження равлика внутрішнього вуха чи нервових шляхів, що ведуть від внутрішнього вуха до головного мозку);
- порушення, що піддаються хірургічному впливові (порушення провідності звуку через канал зовнішнього вуха до барабанної перетинки і середнього вуха);
- порушення обробки слухової інформації, тобто труднощі з концентрацією слухової уваги (не є результатом хвороби/пошкодження вуха).

У дітей із порушеннями слуху можуть виникати труднощі у формуванні вимови. Типовою особливістю розвитку зазначеної категорії дітей є уповільнення психічного розвитку через деякий час після народження (або після зниження слуху).

Важливим фактором розвитку та навчання дитини з порушеннями слуху є своєчасність медичної допомоги та педагогічної підтримки. Зокрема, вчасно виявлене й скореговане порушення слуху слуховими апаратами чи системами кохлеарної імплантації суттєво покращують пізнавальні можливості дитини.

У випадку, коли слух не піддається відновленню, важливо якомога раніше розвивати у дитини вміння використовувати збережені аналізатори (зір, дотик).

Загальні стратегії підтримки дітей із порушеннями слуху в освітньому середовищі

Полегшенню адаптації дитини до освітнього середовища сприятиме чітке дотримання педагогічними працівниками закладу основних рекомендацій та стратегій підтримки.

Загальні рекомендації щодо облаштування просторово-фізичного середовища.

Дітям з порушеннями слуху необхідно забезпечити:

- доступ до робочого місця з належним освітленням, шумовим фоном, без відволікаючих речей (забезпечення зручного місця для перекладача, якщо дитина використовує жестову мову);
- зниження рівня шумів і еха приміщень;

- можливості для слухового й зорового сприймання обличчя мовця та навчальних матеріалів;
- зорові орієнтири (написи, піктограми, схеми тощо), що є попередженням про зміни локацій чи небезпеку, початок чи завершення діяльності;
- допоміжні пристрої для прослуховування (Assistive listening devices, ALDs), що допомагають посилити і покращити слухове сприймання в умовах фонового шуму (як от FM-системи, що використовують із СА чи KI).

Загальні рекомендації щодо мовленнєво-комунікативної сфери:

- формувати вимову під час індивідуальних та групових занять поряд з розвитком слухового / слухо-зорового сприймання;
- надавати приклади правильної звуковимови;
- застосовувати дактиль для підкріплення формування граматики чи правильної звуковимови;
- розширювати словниковий запас через уточнення понять та уявлень, що позначені словом/жестом та співвідносити з писемним мовленням;
- розширювати словниковий запас через універсальний алгоритм роботи зі словами (слово – записати – прочитати й проговорити – пояснити – активізувати у мовленні);
- компенсувати недостатність мовленнєвої практики через запитання, діалог, читання і аналіз прочитаного;
- розвивати виразність та експресивність мовлення;
- стимулювати до висловлювання власних міркувань, думок, словесного опису плану виконання завдань;
- розвивати розуміння невербальних засобів спілкування;
- залучати до комунікативної діяльності в парі/групі, організовуючи виконання спільних проєктів, навчальних завдань та інше;
- розвиток мовлення на лексико-семантичному рівні здійснюється через нові слова, уточнення або розширення значень уже відомих та передбачає застосування різних методів і прийомів (наочних, вербальних і змішаних); на синтаксичному рівні – через розвиток вміння слухати і розуміти (а не механічне відтворення почутого), що передбачає розвиток діалогічного і монологічного мовлення шляхом запам'ятовування, повторення, відтворення; створення наочних або словесних ситуацій, які спонукають до висловлювання (питання і репліки мають бути мотивовані виконанням завдання, досягнення мети тощо).

Загальні рекомендації щодо когнітивної сфери:

- розвивати зорове, слухове та тактильне сприймання під час індивідуальних чи групових занять з фахівцями;
- формувати навички сприймати, зосереджувати увагу, запам'ятовувати і контролювати себе з опорою на збережені аналізатори чи рухову діяльність;
- формувати уявлення про предмети, дії, явища, використовуючи різні сенсорні відчуття;
- формувати навички аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації та прогнозування;
- розширювати поняття про довкілля та орієнтири в ньому, в тому числі через спостережливість, уважність, допитливість;
- надавати роз'яснення абстрактним поняттями, пов'язувати їх з досвідом дитини та інше.
- Загальні рекомендації щодо емоційно-вольової сфери:
- формувати позитивне ставлення до себе та оточуючих;
- формувати навички позитивної поведінки;
- мотивувати дитину до навчальної діяльності за допомогою ситуації успіху, з опорою на досвід та інтереси дитини;
- зосереджуючи увагу на стані задоволення дитини від отриманих досягнень через формувальне оцінювання;

- заохочувати незалежність та самостійність дитини;
- формувати навички розпізнавання емоцій оточуючих та власних;
- вчити висловлювати свої переживання та почуття, розвивати навички рефлексії та інше.

Загальні рекомендації щодо навчальної діяльності:

- зважати на миттєвість сприймання значно меншої кількості інформації, порівняно з однопітками без порушень слуху (як на слуховій, так і на зоровій основі);
- чергувати навантаження на слуховий та зоровий аналізатор для зменшення втомлюваності й відволікання;
- надавати час для закінчення однієї навчальної дії й переходу до іншої;
- надавати час для запам'ятовування та уточнення навчального матеріалу;
- використовувати наочність, зокрема фільми та відео із субтитрами;
- використовувати покрокові або візуальні інструкції на підкріплення усного мовлення;
- адаптувати/модифікувати процес та результат діяльності відповідно до освітніх потреб дитини;
- забезпечити послуги перекладача-дактилолога для тих учнів, які використовують мову жестів та інше.
- До початку навчання слід визначитись зі спеціальним обладнанням, яке може знадобитися дитині з порушенням слуху. Це можуть бути:
 - програмно-апаратний комплекс для психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг;
 - комп'ютерний тренажер для вивчення української жестової мови;
 - альбоми та таблиці для розвитку мовлення, картки з ілюстраціями словесною та жестовою мовами, дидактичні ігри (малюнки для складання задач, набір текстів, фігури та зразки для моделювання, сюжетні ігри, лото, геометричне доміно) тощо.

Загальні рекомендації щодо емоційно-вольової сфери:

- формувати позитивне ставлення до себе та оточуючих;
- формувати навички позитивної поведінки;
- мотивувати дитину до навчальної діяльності за допомогою ситуації успіху, з опорою на досвід та інтереси дитини;
- зосереджувати увагу на стані задоволення дитини від отриманих досягнень через формувальне оцінювання;
- заохочувати незалежність та самостійність дитини;
- формувати навички розпізнавання емоцій оточуючих та власних;
- вчити висловлювати свої переживання та почуття, розвивати навички рефлексії та інше.

Загальні рекомендації щодо навчальної діяльності:

- зважати на особливість сприймання значно меншої кількості інформації, порівняно з однопітками без порушень слуху (як на слуховій, так і на зоровій основі);
- чергувати навантаження на слуховий та зоровий аналізатор для зменшення втомлюваності й відволікання;
- надавати час для закінчення однієї навчальної дії й переходу до іншої;
- надавати час для запам'ятовування та уточнення навчального матеріалу;
- використовувати наочність, зокрема фільми та відео із субтитрами;
- використовувати покрокові або візуальні інструкції на підкріплення усного мовлення;
- адаптувати / модифікувати процес та результат діяльності відповідно до освітніх потреб дитини;

- забезпечити послуги перекладача-дактилолога для тих учнів, які використовують мову жестів та інше.

До початку навчання слід визначитись зі **спеціальним обладнанням**, яке може знадобитися дитині з порушенням слуху. Це можуть бути:

- програмно-апаратний комплекс для психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг;
- комп'ютерний тренажер для вивчення української жестової мови;
- альбоми і таблиці для розвитку мовлення, картки з ілюстраціями словесною та жестовою мовами, дидактичні ігри (малюнки для складання задач, набір текстів, фігури та зразки для моделювання, сюжетні ігри, лото, геометричне доміно) тощо.

8.4. Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями мовлення

Ключова інформація

Особливості розвитку мовлення дитини починають проявлятися ще у ранньому дитинстві (до 3 років). Слід відмітити, що в цей період мовлення дітей відрізняється недоліками звуковимови. З одного боку, вони пов'язані з віковою недосконалістю розвитку рухів органів артикуляційного апарату: язика, губ, м'якого піднебіння, нижньої щелепи. З іншого боку – є наслідком недостатності фонематичного слуху (уміння сприймати й розрізняти звуки мовлення на слух).

Найтиповішими віковими особливостями мовлення дітей у ранньому дитинстві є: пом'якшена вимова приголосних звуків, заміна шиплячих звуків свистячими, відсутність у вимові звуку [p] або його заміна на інші звуки: [л], [л'], [в], [й], заміна звуку [л] на [й], відсутність у вимові звуків [г], [г'], [к], [х] або їх заміна на інші звуки: [т], [д], наявність лише одного з приголосних зі збігу двох або трьох у словах, пропуски ненаголошених складів, перестановки звуків і складів.

У віці 4-5 років більшість дітей оволодіває правильною звуковимовою.

Стратегії підтримки дітей із порушеннями мовлення в освітньому середовищі

Загальні рекомендації щодо просторово-фізичного середовища:

- дитина має не тільки добре чути мовлення оточуючих, але й бачити їх еталонну вимову;
- необхідно безперешкодно розташувати в полі зору дитини необхідні навчальні матеріали та зберігати наочність;
- якщо у дитини є проблеми, які пов'язані з ковтанням або слиновиділенням, і вона відчуває дискомфорт, слід створити умови для її комфортного розташування у приміщенні.

Загальні рекомендації щодо мовленнєво-комунікативної сфери:

Наявність у дитини мовленнєвих порушень вимагає обізнаності всіх фахівців, які беруть участь в освітньому процесі, про наступну інформацію:

- якими мовленнєвими навичками дитина у процесі занять з вчителем-логопедом вже оволоділа, а що потребує багаторазового повторення, вдосконалення;
- за яких умов дитина краще здатна впоратися із завданням, які слухові, зорові, рухові опори доречно використати під час виконання певного завдання;
- у якому стані знаходиться загальна і дрібна моторика пальців рук, зорово-моторна і зорово-просторова координація, чи потребують їх вдосконалення у разі необхідності;

- які психологічні бар'єри заважають успішному опануванню мовлення і як їх поступово подолати.

Зазначений підхід допоможе дитині досягти позитивних результатів навчання завдяки одноманітності вимог, що висуваються до дитини всіма учасниками навчально-виховного процесу.

Загальні рекомендації щодо розвитку когнітивної сфери:

Важлива особливість розвитку мовлення дитини полягає у тому, що вона є складовою когнітивної сфери. Саме тому важливо приділяти увагу формуванню уміння дитини сприймати, зосереджувати увагу, запам'ятовувати і контролювати себе. Слід сприяти поетапному формуванню контролю за правильністю власного мовлення, поступово переходячи від оцінювання помилок аналогічних власним у чужому мовленні, а потім до власних.

Загальні рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери:

Розвиток мовлення дитини вимагає чималих вольових зусиль на перших етапах надання послуг вчителем-логопедом, оскільки цей процес часто супроводжується неприємними відчуттями (біль при надмірному м'язовому напруженні органів артикуляції, страх перед новими відчуттями або в результаті наявності сумніву стосовно власних здібностей та ін.). З метою забезпечення розвитку емоційно-вольової сфери рекомендується:

- мотивувати дитину за допомогою створення позитивної атмосфери з опорою на її досвід та інтереси (улюблені мультики, ігри та ін.);
- пропонувати спочатку завдання, які дитина здатна виконати з легкістю і отримати схвальну оцінку за їх виконання;
- продемонструвати на власному прикладі виконання завдання;
- не змушувати дитину виконувати завдання всупереч її бажанню, необхідно переключити її увагу на інший вид діяльності, і непомітно долучити знову, можливо, дещо змінюючи умови виконання;
- влаштовувати змагання, у яких непомітно навмисно «програвати», що сприятиме формуванню впевненості дитини у своїх силах;
- надавати можливість виконувати письмові роботи олівцем з метою попередження напруження, пов'язаного зі «страхом помилок» та постійних виправлень.

Загальні рекомендації щодо навчальної діяльності:

У процесі організації освітнього процесу важливо висувати правильні вимоги стосовно виконання дитиною завдань, задля цього потрібно:

- уважно проаналізувати інструкцію до завдання на предмет наявності складних для сприймання слів (як з точки зору розуміння їх значення, так і з точки зору звукової структури слів, оскільки довгі слова з декількома збігами приголосних є складними для сприймання) і вдосконалити її так, щоб дитина зрозуміла;
- перевірити доступність змісту завдання з огляду на особливості мовлення дитини: наприклад, дитина ще не готова вставити певні слова, які містять «проблемні» звуки у передбачені завданням місця з опорою лише на власні уявлення, тоді завдання вчителя полягає у тому, щоб забезпечити необхідну опору у вигляді надрукованих слів або картинок, які відповідають потрібним для успішного виконання завдання словам і т.д.);
- визначити прийнятний для дитини обсяг завдання, обрати правильний темп його виконання (наприклад, дати змогу витратити стільки часу, скільки необхідно для правильного виконання завдання), важливою при цьому є участь дитини в загальній діяльності, а не кількість виконаних завдань або швидкість їх виконання;
- створити доброзичливу атмосферу для відповідей дитини: достатньо гучно, виразно, повільно (у разі потреби, повторюючи сказане необхідну кількість разів) звертатися до дитини, забезпечити її необхідними «опорами» (усім, що полегшує висловлення думки: картинками, предметами, додатковими друкованими матеріалами, алгоритмами виконання

завдань, підказками педагога (прямими, опосередкованими, у вигляді навідних запитань), допомогою однокласників та ін.);

- постійно відмічати прогрес дитини, порівнюючи попередні й поточні досягнення самої дитини, коректно відноситись до дитини, виховувати толерантність у інших дітей («табу» стосується фраз на кшталт таких: «говори зрозуміло/правильно», «можеш швидше?», «не вмієш, так і не треба» і т. д., замість них: «повтори ще раз, будь ласка, я спробую уважніше послухати», «ой, як ти гарно вимовив це слово!» тощо);
- необхідно враховувати ставлення дитини до публічних виступів перед всім колективом дітей: якщо дитина не має бажання відповідати, знаходячись у центрі уваги, дорослому не слід наполягати на такому виді діяльності і варто знайти інший спосіб її опитування (організувати бесіду, запропонувати дати письмові відповіді на запитання тощо);

З метою розвитку мовлення дитини слід визначитись **зі спеціальним обладнанням**. Це можуть бути:

- обладнання індивідуального призначення для логопедичної роботи;
- спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення елементів житла родини;
- спеціалізована комп'ютерна програма для ознайомлення з професіями;
- спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення будови тіла людини;
- спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення життя на Землі;
- спеціалізована комп'ютерна програма для вивчення явищ природи: пори року, погода, календар;
- комп'ютерний логопедичний тренажер для закріплення правильної вимови;
- комп'ютерна програма для комунікації (спілкування картинками, які озвучені) тощо.

8.5. Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями опорно-рухового апарату

Ключова інформація

Порушення опорно-рухового апарату можуть носити як вроджений, так і набутий характер. При захворюваннях, що пов'язані ураженням центральної нервової системи, у більшості дітей проявляються схожі проблеми: рухові порушення поєднуються з порушеннями когнітивних функцій.

До порушень опорно-рухового апарату призводять такі захворювання, як дитячий церебральний параліч (далі ДЦП) – непрогресуюче захворювання головного мозку, яке вражає ті його відділи, що відповідають за рухливість і положення тіла, і виникає на ранніх етапах розвитку головного мозку. Найбільш розповсюджений різновид особливостей розвитку опорно-рухового апарату серед дітей.

Стратегії підтримки дітей із порушеннями опорно-рухового апарату в освітньому середовищі

Загальні рекомендації щодо облаштування просторово-фізичного середовища

- забезпечити доступності приміщень закладу освіти та прилеглої території з урахуванням вимог доступності будинків і споруд для маломобільних груп населення;
- застосовувати спеціальні сидіння, столи та подушечки для забезпечення правильного положення тіла й голови (пошук і застосування способів сприяння найзручнішому сидінню);
- попереджати дитину про те, в який спосіб буде змінено положення її тіла перед тим, як здійснити переміщення дитини;
- надавати необхідну кількість часу для пересування з місця на місце, організовувати додаткові перерви у роботі з дитиною;
- забезпечити умови для уникнення прямого потрапляння сонячного проміння на дитину тощо.

Загальні рекомендації щодо мовленнєвого розвитку

Найбільшій увазі потребує розвиток мовлення дітей з ДЦП. Цей процес має свою специфіку, яка полягає у взаємозв'язку порушень мовленнєвої та загальної моторики з недостатністю кінестетичного сприймання: дитина слабо відчуває як положення своїх кінцівок, так і органів артикуляції. Саме тому важливим є формування відчуттів артикуляційних поз і рухів. Найбільш дієвий спосіб підвищення чутливості – використання вправ із спротивом (коли дитині пропонують штовхати одним з органів артикуляції (губами, язиком) предмет, застосовуючи силу тощо).

Розвиток мовленнєвої діяльності має відбуватися як на заняттях з вчителем-логопедом, так і у процесі надання допомоги всіма фахівцями КС.

Загальні рекомендації щодо розвитку когнітивної сфери:

Діти з порушеннями опорно-рухового апарату потребують організації надання психолого-педагогічної допомоги, що спрямована на всі компоненти когнітивної сфери. Тому необхідно акцентувати увагу на:

- *формуванні зорового, слухового і кінестетичного сприймання* шляхом обстеження предметів на основі зору, слуху, дотику, складаючи до рук дитини різні за формою, розміром і фактурою предмети (у тому числі іграшки). З метою покращення відчуттів рекомендується зробити масаж кистей і кінчиків пальців рук за допомогою щіток різного ступеня жорсткості;
- *стимуляції предметно-практичної та ігрової діяльності* з метою формування умінь сприймати та діяти;
- *заохоченні до предметно-дійового спілкування з оточуючими* на основі закріплення зв'язку між словом, предметом та дією через називання дорослим предмету, пояснення його призначення, показу дій, які можна з ним виконувати;
- *застосуванні регулятивної функції внутрішнього мовлення та ритмічної організації руху* (методика навчання Андраша Петьо) шляхом виконання рухів під лічбу від 1 до 5 на основі однотипних інструкцій (наприклад, «догори-вниз» для виконання руху, який триває, поки звучить лічба), що дає змогу розвинути розуміння простих фраз з опорою на показ і виконання, і поступово перейти до здійснення рухів під керівництвом внутрішнього мовлення;
- *формуванні психологічних операцій і функцій уваги, пам'яті, мисленнєвих операцій* (аналізу, синтезу, прогнозування, порівняння, класифікації, узагальнення та ін.) у процесі навчання.

Загальні рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери:

Дітям з порушеннями опорно-рухового апарату часто властиве порушення працездатності. Певна роль у виникненні таких порушень належить соціальним факторам, зокрема, вихованню дитини за типом гіперопіки. У результаті такого виховання може виникнути недорозвиток мотиваційної основи психічної діяльності, що призводить до недостатності прояву вольових зусиль, коли необхідно виконати завдання, рух або почати спілкування.

Труднощі здійснення вольових зусиль у зазначеній категорії дітей, а також у дітей, які мають порушеннями мовлення, є подібними, тому рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери, які подано у відповідному розділі, можуть бути корисними і в даному випадку.

Загальні рекомендації щодо формування навчальної діяльності

Під час організації навчальної діяльності дітей з порушеннями опорно-рухового апарату важливого значення має створення таких умов, які б дали змогу опановувати знання з опорою на збережені функції організму дитини. Це може бути забезпечено за допомогою:

- застосування альтернативних методів спілкування (піктограм);
- надання перерви за перших ознак втоми;
- застосування електронних носіїв навчальної інформації;
- використання мобільних панелей для забезпечення доступності до джерел навчальної інформації;

- заохочення дитини до опису, уточнення виконання нового завдання;
- вибору (з боку батьків та дитини) і рекомендації (з боку педагогів) найзручнішого засобу для фіксації навчальної інформації (наприклад, аркуші у клітинку краще використати навіть на уроках української мови);
- пошук оптимального навантаження письмовими роботами з урахуванням порушень загальної та дрібної моторики пальців рук;
- передбачення варіативності письмових робіт – не лише самостійне письмо, а й роздаткові картки з друкованою основою; не лише ручка, анмагнітна дошка, комп'ютер;
- збільшення часу на виконання письмових завдань або заміни частини з них на усні.

У разі порушень зорово-просторової координації варто використовувати наступні прийоми:

- спеціально вказати (ручкою, олівцем) рядок і місце, де потрібно починати писати, малювати;
- позначати відстань між рядками чи частинами завдання;
- під час виконання арифметичних дій у стовпчик можна розфарбувати клітинки олівцем, наприклад, сотні – зеленим, десятки – синім, одиниці – червоним;
- використовувати перфокарти;
- під час читання використовувати спеціальні закладки з прорізами для фіксування слова, словосполучення чи речення;
- оцінюючи дитину, не знижувати бали за повільну відповідь, недостатню інтонаційну виразність, особливості письма.

Оскільки більшість дітей даної категорії мають порушення мовлення, також можуть бути корисними рекомендації щодо організації їхньої навчальної діяльності, які подано у відповідному розділі.

До початку навчання також слід визначитись зі **спеціальним обладнанням**, що може збути потрібним дитині з порушенням опорно-рухового апарату, серед якого:

- реабілітаційний стілець для тренування нижніх та верхніх кінцівок, плечового суглоба;
- стіл для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату;
- стілець активності. Стендар з опорою на спину, на груди або стійка похила (вертикалізатор) для дітей із захворюваннями та порушеннями опорно-рухового апарату;
- підставка для підручників тощо.

8.6. Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Ключова інформація

Порушення інтелектуального розвитку – це виразне, незворотне системне порушення пізнавальної діяльності, яке виникає внаслідок органічного дифузного пошкодження кори головного мозку.

Внаслідок порушення взаємозв'язку між пізнавальними та емоційними процесами дитина не має достатньо розвинених здібностей до контролю та самоконтролю власної поведінки. В дитини спостерігаються низький рівень активності та пізнання; її безпосередні потреби та емоційні прояви не підпорядковуються мисленню, а й, відтак – не усвідомлюються і не контролюються самою дитиною.

Часто у дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, можна спостерігати прояви почуттів, неадекватних за проявами тій причині, яка їх зумовила (незначна образа може спричинити афективний стан; дитина кричить від того, що хтось зламав її олівець, і але не переживає, що мама захворіла). Настрій таких дітей нестійкий і нерідко залежить від випадкових причин. Недостатній розвиток мислення, його критичності обмежує можливість дітей аналізувати свою поведінку.

Для таких дітей характерні труднощі в соціальній адаптації, формуванні інтересів. У багатьох із них порушується фізичний розвиток, виникають труднощі артикуляції, рухової моторики, порушується нормальний розвиток пізнавальних, психічних процесів, погіршується сприймання, пам'ять, словесно-логічне мислення.

**Стратегії підтримки дітей
з порушеннями інтелектуального розвитку в освітньому середовищі****Загальні рекомендації щодо облаштування просторово-фізичного середовища:**

- режим дня має враховувати підвищену втомлюваність дітей, швидку виснажливість центральної нервової системи, схильність до патологічних реакцій на надмірне навантаження;
- відповідно до можливостей дітей, визначити оптимальний темп навчання;
- використовувати позитивні стимули: заохочення, похвалу, мотивувати до навчання засобами наочності; використовувати спеціальні підручники, зміст яких адаптований до особливих освітніх потреб дітей;
- розмішувати дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, у класі неподалік від учителя, з метою надання необхідної підтримки і контролю.

Загальні рекомендації щодо розвитку мовленнєво-комунікативної сфери:

- мовлення вчителя має бути чітким та емоційно насиченим;
- за потреби, дещо уповільнювати темп мовлення та повторювати інструкції до завдань;
- тісна співпраця з вчителем-логопедом з метою закріплення скоригованих навичок мовлення;
- добір завдань, під час яких, діти мають можливість засвоїти нові слова.

Робота з розвитку мовлення у дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, повинна проводитись у безпосередньому зв'язку з особистісним розвитком дитини, зокрема з формуванням уявлень про себе та навколишній світ.

Загальні рекомендації щодо розвитку когнітивної сфери:

- *Сприймання*: поділ складного матеріалу на частини; збільшення часу для усвідомлення завдання; уповільнення темпу викладу матеріалу; використання наочності, активізація знань дітей з метою використання їх власного досвіду; порівняння сприйнятого зі зразком.
- *Увага*: допомога у перевірці правильності виконаних дій; формування навичок самоконтролю; навчання вмінню порівнювати свої роботи зі зразком.
- *Пам'ять*: мінімальна кількість нових термінів, понять на одному уроці; поділ матеріалу на частини; повторення матеріалу; закріплення вивченого матеріалу з опорою на наочність, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування.
- *Мислення*: зменшення обсягу матеріалу, спрощення інформації для засвоєння; навчання застосовувати знання на практиці; поділ складних тем на частини; поступове формування вміння порівнювати, використовувати план, інструкцію, схеми тощо; формування вмінь виділяти різні аспекти предметів і явищ; вчити міркувати вголос про способи та послідовність виконання завдань.
- *Інтелектуальна сфера*: урахування індивідуальної працездатності дитини відповідно до її можливостей; урізноманітнення методів і прийомів навчання; створення умов, які стимулюватимуть учнів до навчання і запобігати виникненню втоми.

Загальні рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери:

- коригувати емоційні стани дитини, формувати вміння управляти своїми емоціями;
- запобігати виникненню спалахів роздратувань;
- залучати дітей до міжособистісної взаємодії у дитячому колективі та до взаємодії «учитель-учень».

Загальні рекомендації щодо навчальної діяльності:

- модифікація змісту освіти до особливих освітніх потреб дитини, що полягає у зменшенні обсягу та спрощенні характеру матеріалу, спрощенні складного матеріалу тощо;
- використання наочності у процесі навчання. Для дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, наочність має бути конкретною, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання об'єктів;
- уповільненість процесу навчання. Повідомлення інформації здійснюється з урахуванням уповільненості сприймання вербальної інформації, надається більше часу для обдумування відповіді та запису;
- повторюваність у навчанні. Втім, це не означає механічне повторення одного й того ж матеріалу. Доцільно використовувати варіативність засобів та методів повторення для заповнення матеріалу;
- позитивне оцінювання навіть найменших успіхів дитини;
- в процесі навчання дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, необхідно використовувати спеціальне обладнання, серед якого, зокрема, спеціальні підручники, площинні моделі, об'ємні муляжі, розвиваючі ігри тощо.

8.7. Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей з розладами аутистичного спектру

Ключова інформація

Розлади аутистичного спектру – це загальний розлад розвитку, що має неврологічну природу і характеризується такими групами порушень, як:

- стійкий дефіцит соціальної комунікації та соціальної взаємодії;
- обмежені повторювані дії, інтереси, діяльність (зокрема, стереотипні сенсорні дисфункції) тощо.

Дітей з розладами аутистичного спектру вирізняють вроджена відсутність соціальних якостей, несвідоме вибудовування захисних реакцій (м'язове напруження (своєрідний «панцир», тілесний блок на рівні груднини та шиї)), гіперфокус (виокремлення деталі предмета без взаємозв'язку з цілим та поза контекстом), стереотипні дії тощо.

У деяких дітей з розладами аутистичного спектру спостерігаються різні за ступенем прояву інтелектуальні порушення, однак інтелектуальна недостатність не є характерологічною ознакою. Такі діти можуть мати хороші інтелектуальні здібності та обдарованість у певній сфері (музика, математика, художня творчість тощо).

Особливості проявів, рівень здібностей дітей, а також інші характеристики при розладах аутистичного спектру можуть бути у різноманітних комбінаціях, а порушення можуть мати різні ступені тяжкості (від цілковитого занурення у власний світ та відсторонення від оточення до мінімальних аутистичних проявів, таких як: захоплення винятково власними інтересами та значні труднощі під час спілкування, взаємодії з людьми). Причини виникнення аутизму наразі залишаються недостатньо диференційованими.

Головна **особливість інтелектуального розвитку дітей з розладами аутистичного спектру** – це здатність виконувати завдання абстрактного характеру і нездатність виконати завдання аналогічної складності з конкретним змістом.

Стратегії підтримки дітей у освітньому середовищі**Загальні рекомендації щодо просторово-фізичного середовища:**

- Під час планування простору приміщення групи (класу) необхідно враховувати його багатофункціональність та передбачати такі зони:
 - навчальна (організація навчальних занять і предметно-практичної діяльності);
 - ігрова (організація ігор і проведення занять з розвитку рухів);
 - «жива природа» (організація спостережень за рослинами, тваринами);
 - релаксаційна (місце відпочинку і усамітнення дитини).
- Просторові ресурси навчального приміщення мають бути взаємопов'язані з предметними ресурсами (для кожної зони закладу освіти): навчальна зона – посібники, дидактичні матеріали, необхідне приладдя; ігрова зона – ігровий матеріал.
- Для підвищення адаптивних можливостей дитини необхідно послідовно працювати над: вирівнюванням тону, вивільненням напруги, досягненням гравітаційної стійкості, статичною та динамічною рівновагою, узгодженням координації тощо. Це передбачає також розвиток вправності, мобільності та витривалості дитини.
- Використання візуальних стимулів (малюнки, піктограми, графіки тощо).

Підходи, методи та засоби, спрямовані на вирішення цих завдань: підхід Дж. Айрес (4 стадії сенсо-моторного розвитку); метод «Співтворення» (О. Максимова, послідовниця М. Бернштейна); метод «Нейродинамічне моделювання руху» (А. Смолянінов), метод Анат Баніель (послідовниці М. Фельденкрайза), нейропсихологічний підхід, застосування засобів з обтяженням та устаткування для тренування гравітаційної стійкості.

Загальні рекомендації щодо розвитку мовленнєво-комунікативної сфери:

- Розвивати здатність встановлювати і підтримувати контакт з оточуючими людьми.
- Навчати керувати власною поведінкою під час спілкування.
- Вчити правильно вступати у процес взаємодії, підтримувати спілкування.
- Розширювати коло спілкування, налагоджувати правила взаємодії через наслідування навичок дорослого.
- Вчити оптимально використовувати вербальні й невербальні комунікативні засоби.
- Розвивати спостережливість, вміння оцінювати свої стосунки з людьми.
- В початкових класах розвивати читацькі вміння за допомогою методу заучування написаних слів (глобального читання), озвучувати власні бажання за допомогою складання речень з карток з окремими словами тощо.
- Формувати комунікативні навички шляхом розвитку мовлення, розуміння мови (вербальні або візуальні засоби, за допомогою конкретних понять або образних символів; за допомогою жестів або письма; використання засобів допоміжної комунікації).

Загальні рекомендації щодо розвитку когнітивної сфери:

- Підтримка нормального розвитку (соціалізація, розвиток комунікації, моторних навичок, уяви).
- Добір завдання за принципом максимальної зрозумілості для дитини та мінімальної інструкції.
- Використання засобів мистецтва (малювання, ліплення, колаж), ігор з водою та іншими предметами побуту.
- Розширення уявлень про навколишній світ (за тематичними блоками з використанням малюнків тощо).

- Впровадження візуальної підтримки, що дає змогу отримати сталі й незмінні орієнтири, які поступово скеровують різні прояви дітей. Використання різновидів візуальної підтримки (розклади, правила, алгоритми дій тощо).
- Вдосконалення моторики (рухливі ігри, вправи з використанням спортивного обладнання, маніпулювання предметами тощо).
- Розвиток пізнавальних процесів (спонукання до зацікавлення довкіллям; опанування технік читання, писання, лічби тощо).

Загальні рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери:

- Встановлення меж дозволеної поведінки для дитини не тільки під час занять і в родинному колі.
- Дитину з розладами аутистичного спектру необхідно навчити поважати дорослого та орієнтуватися на нього. Незважаючи на те, що такі діти, начебто, не звертають увагу на інших людей, більшість з них, з притаманною їм кмітливостю і спостережливістю, дуже швидко навчаються керувати своїм оточенням, чинити свавілля, роблячи лише те, що хочуть самі. Як наслідок, діти підпорядковують своїм бажанням дії дорослих, легко маніпулюють ними.
- Усвідомлено маніпулювати поведінкою дитини з розладами аутистичного спектру, після чого вона має зробити вибір: 1) підтримувати подібні прояви й залишити все в незмінному стані; 2) припинити їх, і тоді всі дорослі, як справжні вихователі, послідовно і систематично дають їй зрозуміти, що вона – дитина, і має слухатися дорослого, мати повагу до нього, бути уважною, коли він щось робить або говорить.
- Відслідковувати особливі поведінкові прояви дитини, а також фіксувати ситуації, коли у неї з'являється проблемна поведінка.
- Для формування в дитини соціальних якостей доцільно застосовувати такі підходи та методи: «Терапія з однолітками», «Соціальні історії», «Структурована гра», «Тренінг комунікативних умінь», «Відеомодельовання».

Загальні рекомендації щодо навчальної діяльності

- Визначити перешкоди, які заважають дитині адаптуватися до освітнього процесу. З'ясувати характерні для дитини з аутизмом «бар'єри навчання».
- Найважливішим елементом організаційних питань навчання є розклад, який оформлюється як серія картинок, фотографій, піктограм (з надписами або без них). Так дитину вчать розуміти зміст розкладу, привчають послідовно виконувати певні завдання, брати участь у різних видах навчальної діяльності. Форматом розкладу може бути альбом або папка з файлами, де розміщено у певній послідовності малюнки, фотографії, піктограми або надписи.
- Візуалізовані правила. Зокрема, правила, що пов'язані з вимогами до учня в закладі освіти. Одні з перших правил, яким треба навчити дитину, – «Стоп», «Спочатку – потім», «Твоя черга – моя черга». При цьому слід враховувати:
 - Правил має бути не більше п'яти водночас.
 - Вони мають бути конкретними, простими, однозначними.
 - Правила мають бути привабливими (можливо, з гумором, у вигляді віршу тощо).
 - Правила мають бути розташовані у місці, яке бачать всі.
 - Правила мають бути змінними, враховувати актуальність розвитку конкретних учнів та усього класного колективу.
- Надання консультацій і зразків виконання будь-яких завдань, які дитина вважає занадто важкими для себе.
- Поступове збільшення кількості завдань, які потрібно виконати.
- Використання візуальних засобів, презентацій предметів.
- Сприяння соціальному розвитку і розвитку мовлення.
- Організація заходів, спрямованих на налагодження взаємин у колективі (пісні, ігри в м'яч тощо).

Для надання психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутистичного спектру слід використувати **спеціальне обладнання**:

- засоби з обтяжувачами: жилети, манжети, килимки, пристосування («вужик»);
- різноманітне приладдя: еспандери (для п'ястей рук, різні за формою та сенсорними властивостями), сенсорні м'ячі, спеціальні пристосування («лабіринт» – м'який килимок з кулькою в середині), масажери, масажні м'ячі;
- сенсорні мішки («Яйце сови») м'який мат, балансири («пелюстка лотосу», доріжки рівноваги, балансувальні «камінці», балансир «Змійка», балансувальні дошки;
- комунікативні карточки PECS та ін.

8.8. Загальні рекомендації щодо навчання і розвитку дітей із затримкою психічного розвитку

Ключова інформація

Затримка психічного розвитку (далі – ЗПР) характеризується як межовий стан між нормою та порушенням розвитку дитини, якому властиві негрубі недоліки інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, що виявляються у зниженні навчально-пізнавальної діяльності та соціальної адаптації в цілому. Такий стан визначається як порушення темпу психічного розвитку, коли окремі психічні функції (пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають від усталених психологічних норм даного віку. Якщо по закінченні молодшого шкільного віку залишаються ознаки недорозвитку психічних функцій, то йдеться про *конституціональний інфантилізм* чи *інтелектуальні порушення*.

Стратегії підтримки в освітньому середовищі

Загальні рекомендації щодо просторово-фізичного середовища:

- використання спеціальних засобів навчання з урахуванням особливих освітніх потреб;
- уповільнення темпу роботи та контроль за динамікою втомлюваності дитини. Ці заходи спрямовуються на активізацію пізнавальної діяльності дітей, підтримку працездатності та передбачають зміну видів діяльності з метою запобігання втомі; використання у процесі навчання цікавих фактів, прикладів тощо; емоційність викладу; організація фізкультхвилинок на уроці; створення ситуацій успіху;
- розміщення у класі поряд з дітьми, які не мають таких труднощів.

Загальні рекомендації щодо розвитку мовленнєво-комунікативної сфери:

- мовленнєве або невербальне схвалення (усмішка, аплодування, похвала тощо); фізичний контакт (дотик до плеча, потиск руки, обійми тощо); забезпечення доступу до улюблених занять; нагороди тощо;
- мотивація дитини до розповіді про побачене на прогулянці, в парку, на вулиці, що сприятиме розвитку зв'язного мовлення; навчання говорити виразно, дослухатися, як говорять дорослі; під час читання оповідання (казки) створення правдивої картини сюжету (хвилювання дівчинки, яка заблукала в лісі, радість зайчика, котрий знайшов свою маму тощо), що викликати у дитини відповідні почуття й безпосередньо впливатиме на її мовленнєвий та емоційний розвиток;
- пояснення виконання завдання на схожих зразках з використанням наочного матеріалу; демонстрування зразків дії або відповідей з метою формування навичок відповіді за аналогією; надання вибору дії (відповіді з 2-3 варіантів); виконання завдання разом з дитиною;
- використання коротких, чітких і зрозумілих коментарів стосовно всього, що відбувається з дитиною та навколо неї в момент взаємодії. Мета таких коментарів – покращення орієнтування дитини в навколишньому середовищі, формування зв'язку між об'єктами, діями і їх вербальним позначенням, формування та активація мовленнєвої активності.

Загальні рекомендації щодо розвитку когнітивної сфери:

- проводити заняття з розвитку всіх видів сприймання, особливо зорового та слухового, на базі яких розвиваються вищі психічні функції. Так збагачуються різноманітні знання про навколишній світ і розуміння зв'язків між предметами та явищами, розвивається мислення й мовлення дітей;
- під час навчання необхідно розвивати працездатність, уміння зосереджувати увагу та цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати;
- доцільно розвивати навчальну мотивацію, бажання вчитися, віру дитини у власні можливості;
- розвивати пізнавальну діяльність. Спеціально вчити розрізняти та називати колір, форму, розмір предметів, їх розташування у просторі, застосовувати ці знання практично; виділяти та пояснювати просторові відношення між предметами, використовувати це у практичній діяльності;
- формувати вміння орієнтуватися в сторонах предметів, які знаходяться перед дитиною – визначати орієнтири на аркуші паперу, в альбомі; вміти знаходити верх і низ, правий і лівий бік тощо. Розуміння просторових відношень впливає і на мовленнєвий розвиток дитини;
- формувати вміння працювати за інструкцією, послідовно виконувати завдання. Таку роботу можна проводити під час конструювання, малювання. Разом з дитиною слід аналізувати зразок, визначити послідовність складання конструкції, здійснення окремих дій малювання. Для розвитку дитини із ЗПР корисні заняття ліпленням. Виготовлення навіть простих фігурок з пластиліну чи глини потребує узгоджених рухів і актів сприймання, аналізу зразка за різними ознаками та відтворення цих ознак у виробі. Крім того, робота з пластичним матеріалом розвиває дрібні рухи кисті руки, що позитивно впливає не тільки на вдосконалення рухових функцій, а й на інші функції, зокрема, мовлення.

Загальні рекомендації щодо розвитку емоційно-вольової сфери:

- похвала, підтримка, надання допомоги, створення психологічного комфорту дають змогу дитині повною мірою реалізувати свій потенціал;
- підтримка найменших позитивних проявів у навчанні, спілкуванні, поведінці;
- створення умов, за яких проблеми психічного розвитку дитини не перешкоджають досягненням у навчанні;
- виявлення сильних сторін, здібностей дитини і використання їх для компенсації порушень розвитку;
- допомога у побудові взаємин з однолітками;
- моделювання ситуацій, у яких дитина здобуває позитивний досвід адекватних емоційних реакцій, дотримання норм поведінки тощо.

Загальні рекомендації щодо навчальної діяльності:

- з метою запобігання втомлюваності дитини під час освітнього процесу слід змінювати види діяльності, використовувати у процесі викладу матеріалу цікаві факти, приклади, організовувати фізкультхвилинки;
- акцентувати увагу на розвиток спостережливості, формуванні навичок і вмінь самостійно оволодівати знаннями та користуватись ними;
- виявляти прогалини у знаннях з метою їх поступового заповнення, аби не допустити посилення відставання від інших учнів;
- стимулювати активність під час занять, підтримувати навіть незначні успіхи;
- створювати атмосферу позитивного і дружнього ставлення до дитини у колективі;
- враховувати труднощі запам'ятовування. У процесі виконання практичних завдань додатково пояснювати навчальний матеріал, надавати можливість виконувати завдання у повіль-

- нішому темпі, ставити додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі дітям приклади;
- використовувати поетапну інструкцію, додавати письмові інструкції до завдання, формувати вміння планувати свою діяльність, словесно звітувати, поступово підвищувати темп роботи дитини;
- адаптувати завдання з урахуванням особливих освітніх потреб дитини.

Як правило, для надання психолого-педагогічної допомоги дітям з ЗПР використовується набір дидактичних ігор з розвитку логіки та творчості, розвиваючі конструктори, різні пірамідки, спеціальні підручники та інтерактивні комп'ютерні програми.

Обмежені можливості дитини із затримкою психічного розвитку не вважаються захворюванням, але дитина може вирівнятися у своєму розвитку з допомогою батьків і педагогів. Діти із ЗПР можуть успішно вирішувати ті завдання, які вони добре засвоїли, коли їм відомий алгоритм їх виконання.

РОЗДІЛ ІХ.
БАТЬКИ ЯК КЛЮЧОВІ ПАРТНЕРИ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННІ
ТА ЗАКОННІ ПРЕДСТАВНИКИ ДІТЕЙ

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначає головну роль сім'ї в забезпеченні права дітей з особливими освітніми потребами (далі – дітей з ООП) на навчання, підкреслюючи, що сім'я є природним і основним осередком суспільства та має право на захист з боку суспільства й держави. Особи з особливими освітніми потребами й члени їхніх сімей повинні отримувати необхідний захист і допомогу, які дають змогу сім'ям робити внесок у справу повного й рівного користування правами осіб з особливими освітніми потребами¹².

Безумовно, залучення батьків дітей з ООП є важливим чинником забезпечення якості процесу інклюзивного навчання. Співпраця педагогічних працівників ІРЦ з батьками має переваги не лише для дітей з ООП, але й для вчителів та батьків, зокрема:

- Фахівці ІРЦ отримують додаткову інформацію про індивідуальні особливості розвитку дитини, що сприяє ефективності досягненню освітніх цілей.
- Батьки отримують консультативно-психологічну допомогу у формуванні позитивної мотивації розвитку і навчання дитини, краще розуміють освітні потреби своїх дітей.
- Батьки отримують методичну допомогу щодо організації надання окремих психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять, які вони можуть додатково проводити вдома з дітьми.
- Участь батьків у освітньому процесі збільшує їхню повагу до роботи фахівців ІРЦ, в тому числі й до роботи ІРЦ.

9.1. Шляхи співпраці з батьками

• **Налагодження ефективних відносин**

Запорукою добрих взаємовідносин між ІРЦ і сім'єю є повага, некритичне ставлення і співчуття. Фахівці ІРЦ можуть почати розмови на теми, про які сім'я говорити не наважується. Наприклад, чимало батьків «особливих» дітей спочатку приховують свій гнів, образу, розпач. Коли ж бачать, що фахівець, який працює з ними, розуміє їхні почуття, вони охоче йдуть з ним на контакт.

• **Некритичне ставлення**

Фахівці ІРЦ мають позитивно та відкрито ставитися до батьків дітей з ООП, незалежно від їхніх людських якостей. Фахівець ІРЦ повинен не давати оцінку, не критикувати батьків, а делікатно, без будь-якого тиску заохочувати родину до прийняття власних рішень щодо освітнього маршруту дитини. Якщо ж фахівець ІРЦ не схвалює дії батьків щодо дитини, це може викликати відчуженість і опір з їхнього боку.

• **Співчуття та мотивація батьків**

Фахівці ІРЦ повинні враховувати сімейні обставини, співчувати родинам і відповідним чином демонструвати це під час спілкування, водночас мотивуючи на позитивний розвиток дитини⁵⁹.

Фрагмент бесіди з батьками

Дорогі батьки!

Так сталося, що Ви маєте дитину, яка дуже погано бачить, бо має тяжке порушення зору, яке є вродженим. Незважаючи на це, дитина має рости і розвиватися і так, як будь-яка дитина, отримувати освіту.

Пам'ятайте, що розвиток, навчання і виховання Вашої дитини залежить перш за все від Вас, від Вашої любові і терпіння, віри у можливість дитини. Для цього важливо знати, як можна і потрібно правильно допомогти дитині, чого і як навчити. Ми ж прагнемо допомогти Вам у цьому та можемо запропонувати і поради...

- **Комунікативні вміння**

Для цього можна використовувати такі прийоми:

- **застосовувати активне слухання.** Фахівець ІРЦ має уважно вислуховувати членів сімей, з повагою ставитися до їхньої точки зору і пропонувати допомогу. За такого підходу є можливість зрозуміти, як дивляться на себе, своїх дітей та ситуацію члени родин.
- **ставити запитання.** Фахівець ІРЦ має заохочувати батьків до розмови, розпитувати їх, з'ясовувати незрозумілі моменти. Треба ставити і конкретні запитання, і запитання, що спонукають до розгорнутих відповідей, дискусії. Наприклад, запитання «Які труднощі є у Вашої дитини?» або «Що полюбляє Ваш малюк?» заохочують батьків до розповіді.
- **реагувати на почуте та з'ясовувати незрозуміле.** Під час бесіди фахівець ІРЦ має відповідним чином коментувати почуте. Це дає змогу батькам зрозуміти, що їх слухають і розуміють. На завершення треба знову коротко змалювати ситуацію і з'ясувати незрозумілі питання.
- **підходити до проблем з різних точок зору.** Фахівець ІРЦ повинен пропонувати батькам дивитися на ситуації з різних боків і розглядати різні шляхи розв'язання проблем. Наприклад, коли батьки скаржаться на погану поведінку дитини, можна допомогти їм зрозуміти, що проблема не в дитині, оскільки в цьому випадку вона просто не здатна виконати поставлене перед нею завдання.

- **Стратегії ефективного спілкування**

Родини часто занадто хвилюються щодо успіхів своїх дітей. Для цього можна застосовувати наступні стратегії спілкування з батьками:

Бесіди на початку/наприкінці надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг. Фахівець ІРЦ – важливе джерело інформації для родин, тому він має відверто розповідати про проблеми дітей, а також навчати батьків працювати і взаємодіяти з дітьми.

Записки і записники. Записки, які передають додому через дитину, можуть розповідати про конкретні досягнення дитини, її нові вміння чи поведінку. В них може висловлюватися подяка батькам за допомогу. Для регулярного спілкування доцільно передавати додому і повертати записник, особливо в разі відсутності вдома у дитини телефону. Такий записник гарантує безперервність спілкування та поінформованість батьків про успіхи дитини та зміни у її поведінці.

Дошки оголошень

З інформації на дошках оголошень родини дітей дізнаються про заняття, які відбуваються в ІРЦ. На них можна розмістити відомості загального характеру, наприклад, статті про розвиток дитини. На дошках оголошень можуть бути вивішені зразки дитячих малюнків, фотокартки досягнень дітей.

Важливо, щоб дошки оголошень були яскравими і привабливими. Інформацію на них треба регулярно поновлювати.

Рекомендації щодо облаштування дошки оголошень

- Розміщуйте інформацію на висоті очей дорослої людини.
- Регулярно змінюйте на ній хоча б деяку інформацію.
- Вивішуйте дитячі роботи.
- Інформація має бути короткою.
- Запрошуйте сім'ї брати участь в оформленні.
- Призначте двох людей, відповідальних за оформлення⁵⁶.

- **Залучення громадських організацій**

Сім'ї дітей з ООП потребують навчання, підтримки та інформування щодо їх прав, щоб подолати «особливу парадигму освіти». Організації громадянського суспільства відіграють важливу роль у досягненні цієї мети і сприяють формуванню обізнаності батьків щодо можливості реалізації права на навчання дітей. Шляхом організації семінарів, тренінгів та поширення інформації ГО можуть підтримати батьків і дітей:

- інформацією про їхні законні права – як зобов'язання, прийняті Урядом відповідно до між-

- народного права, так і відповідно до національного законодавства;
 - інформацією про те, які послуги надаються, і як отримати до них доступ;
 - інформацією про те, де і яким чином приймаються рішення, що впливають на їхню освіту, і як виступити на підтримку рішень, здійснювати вплив на місцеву владу і національну політику.
 - **Поширення інформації через мережу Інтернет**
- Все частіше сім'ї можуть отримувати інформацію про інклюзивну освіту через Інтернет. Тому, ІРЦ можуть:
- створити свій веб-сайт або блог і регулярно надавати інформацію про заходи і повідомляти новини. Дуже важливо, щоб ці сайти відповідали стандартам доступності (див. <http://www.w3.org/WAI/intro/accessibility.php>);
 - збирати пропозиції від фахівців та експертів, закликаючи їх надсилати свої коментарі та відгуки;
 - створити форуми та дискусійні групи для батьків з метою обміну думками з іншими батьками ⁶².

9.2. Поради щодо виховання та навчання дітей

*«Дитина – це зелений паросток,
з якого починається могутнє дерево людської думки,
діяльності, вчинків, пристрастей, поривань, зіткнень».*

В. Сухомлинський

Виховання та навчання кожної дитини відбувається за певних умов і під впливом інших осіб. Кожному, хто виховує та навчає дітей з особливими освітніми потребами, завжди потрібно пам'ятати слова великого вченого І. Павлова: "...Ніщо не залишається непорушним, а все завжди може змінитися на краще. Аби тільки були створені відповідні умови".

Яка ж основна умова успішного виховання дітей в сім'ї?

Виховуючи дитину з особливими освітніми потребами, треба навчитися:

- поважати свою дитину;
- сприймати її такою, як вона є;
- дозволяти їй бути собою;
- хвалити і заохочувати до пізнання нового;
- стимулювати до дії через гру;
- розмовляти з дитиною, слухати її, спостерігати за нею;
- підкреслювати її сильні сторони;
- впливати на дитину проханням – це найефективніший спосіб давати їй інструкції.

Шановні батьки, не забувайте, що сім'я – це середовище емоційної безпеки:

- виховуйте дитину в атмосфері любові, поваги та добра;
- дотримуйтеся постійного режиму дня;
- позбавтеся усіх чинників, що можуть спричинити у дитини страх чи негативну емоційну реакцію ⁵⁷.

ПАМ'ЯТКА

Шановні батьки!

- Дитині з особливими освітніми потребами варто постійно приділяти батьківську увагу та підтримку. Навчання такої дитини загальноприйнятим правилам поведінки в суспільстві потребує часу, тому треба навчитися взаємодіяти і спілкуватися з нею.
- Пам'ятайте, що особливості поведінки дитини з особливими освітніми потребами в кожному конкретному випадку зумовлені певними причинами: проблемами під час вагітності, ускладненням під час пологів, психосоціальними причинами (стиль виховання в сім'ї).
- Усвідомте, що виховання та навчання дитини з особливими освітніми потребами – це довготривалий, складний процес, що потребує Вашого уміння, терпіння, знання.
- Навчіться давати інструкції: вони повинні бути короткими, не більше 3-4 слів. В іншому разі дитина просто «виключиться» і не почує Вас.
- У взаєминах з дитиною не допускайте «вседозволеності», інакше дитина буде маніпулювати Вами. Чітко визначіть і обговоріть з дитиною, що можна, а що не можна робити вдома, в школі, в садочку.
- Для підняття самооцінки, віри дитини в свої можливості – хваліть її за успіхи і досягнення, навіть самі незначні.
- У повсякденному спілкуванні з дитиною з особливими освітніми потребами уникайте різких заперечень, тому що такі діти є імпульсивними і відразу ж відреагують на заборону непослухом або вербальною агресією. В цьому випадку треба говорити з дитиною спокійно і стримано, бажано дати можливість вибору для малюка.
- Разом з дитиною визначте систему заохочень і покарань за хорошу і погану поведінку. Визначте систему правил поведінки дитини в садочку, в школі, вдома. Просіть дитину вголос промовляти ці правила.
- Старанно, своєчасно виконуйте побажання і завдання педагогів. Не нехтуйте порадами педагогів щодо необхідності консультування та лікування у лікарів-фахівців.
- Намагайтеся щоденно закріплювати завдання, по можливості, в ігровій формі. Допомогайте дитині, але не виконуйте завдання за неї.
- Якщо дитина втомилася – дайте їй невеликий відпочинок, або займіть її іншою діяльністю.
- Не вимагайте від дитини більше, ніж вона може.

*Інформація
для батьків дітей з ООП стосовно потреби
для звернення до фахівців ІРЦ*

Ваша дитина росте, але Ви почали помічати, що вона в своєму розвитку відрізняється від дітей Ваших знайомих чи сусідів, зокрема:

- дитина почала пізніше гулити, тримати голівку, тягнутися до іграшок, хапати їх, захлинається при смоктанні, із запізненням навчилася сидіти, повзати і ходити;*
- до трьох років у дитини не з'явилося мовлення, вона спілкується за допомогою жестів та окремих складів;*
- з іграшками і до цього часу гратися не може, лише на короткий термін дитину може привабити чужа або нова іграшка;*
- дитина неуважна, казки не слухає, не розуміє їх змісту, погано запам'ятовує вірші;*
- у поведінці дитини є моменти, які Вас хвилюють: малюк дуже рухливий, неслухняний або, навпаки, млявий, повільний, у нього повсякчас змінюється настрій;*
- Ви бачите ці вади, але у Вас десь жевріє надія, що дитина переросте і буде такою, як і всі.*

Якщо Ваша дитина навчається в школі:

- у дитини є труднощі в засвоєнні освітньої програми чи навчальних предметів;*
- педагоги скаржаться, що у дитини є труднощі в навчанні, конфлікти в класі, агресивність;*
- дитина часто відчуває себе втомленою, не бажає вчитись, виконувати домашні завдання, відвідувати школу;*
- дитина, на Ваш погляд, надто рухлива, або, навпаки, довго думає, гірше інших навчається, погано говорить.*

**Як налаштувати дитину на проведення
комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку**

- 1. Напередодні проведення комплексної оцінки проговоріть з дитиною інформацію про батьків (як звати тата, маму, де і ким працюють батьки), домашню адресу, де проживає дитина, тощо.*
- 2. В день проведення комплексної оцінки створіть у дитини позитивний настрій. Налаштуйте дошкільника на ігрову діяльність, а школяра – на спілкування з практичним психологом.*
- 3. Розрахуйте час так, щоб прийти завчасно, не поспішаючи, якщо потрібно переодягнутись і підготувати дитину.*
- 4. В день проведення оцінювання дитина повинна бути здоровою. У разі, якщо дитина захворіла, зателефонуйте в ІРЦ і попросіть перенести оцінку на інший день.*
- 5. Не переживайте за результати оцінки і сам процес. Пам'ятайте, що Ваші переживання та тривога передаються дитині.*
- 6. Під час обстеження не відволікайте дитину зауваженнями і репліками. У разі необхідності, дитині допоможе фахівець.*
- 7. В присутності дитини не говоріть «вона соромиться», «вона не любить вчити вірші, розповідати», «вона це не вміє», «вона при сторонніх людях не відповідає», тощо.*
- 8. Оцінка кожним фахівцем займає майже годину, тому при потребі візьміть щось перекусити та попити.*
- 9. Після комплексної оцінки обов'язково похваліть дитину, навіть якщо вона відповідала гірше, ніж Ви очікували, адже це її перший самостійний іспит.*

Перелік документів, необхідних для проведення комплексної оцінки

- **документи, що посвідчують особу батьків (одного з батьків) або законних представників.**
Як правило, це паспорти батьків або опікуна (копія: перша, друга сторінки, прописка), у разі опікунства – копія опікунського посвідчення.
У разі відсутності батьків взагалі, додаються документи, які підтверджують їхню відсутність: рішення суду про позбавлення батьківських прав, свідоцтво про смерть, розшук, про тяжку хворобу тощо. Тоді особа, яка представляє дитину в ІРЦ (за умови відсутності батьків або осіб, які їх замінюють), обов'язково оформлює доручення на представлення інтересів дитини під час здійснення оцінки.
- **свідоцтво про народження дитини (копія);**
- **індивідуальна програма реабілітації дитини з інвалідністю (у разі інвалідності)** видається лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів, згідно з Наказом МОЗ України від 08.10.2007 № 623;
- **форма первинної облікової документації № 112/0 «Історія розвитку дитини»**, визначена Наказом МОЗ «Про затвердження форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення, що використовуються у закладах охорони здоров'я, які надають амбулаторно-поліклінічну допомогу населенню, незалежно від підпорядкування та форми власності» від 28.07.2014 № 527, **у разі потреби – довідка від психіатра.**
- **У разі коли дитина з особливими освітніми потребами здобуває дошкільну або загальну середню освіту, до заяви можуть додаватися:**
 - психолого-педагогічна характеристика дитини із зазначенням динаміки та якості засвоєння знань під час навчання, підготовлена відповідним педагогічним працівником та затверджена керівником відповідного навчального закладу;
 - зошити з рідної мови, математики, результати навчальних досягнень (для дітей, які здобувають загальну середню освіту), малюнки, інші творчі роботи дитини;
 - документи щодо додаткових обстежень дитини.
- **У разі коли дитині з особливими освітніми потребами вже надавалася психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги, до ІРЦ подаються:**
 - попередні рекомендації щодо проведення комплексної оцінки;
 - висновок відповідних фахівців щодо результатів надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг із зазначенням динаміки розвитку дитини згідно з індивідуальною програмою розвитку.

9.3. Відповідальність батьків за виховання, навчання та розвиток дітей

*«Всі шкільні проблеми стоять і перед сім'єю,
усі труднощі, які виникають у складному процесі
шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю».*

В.О. Сухомлинський

Законодавством України передбачена відповідальність батьків не лише за шкоду, завдану їхніми дітьми, а й за неналежне виконання своїх батьківських обов'язків. Зокрема, відповідальність батьків передбачена:

- **ч. 1 ст. 18 Конвенції ООН про права дитини:** «Батьки, або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування».
- **ст. 51 Конституції України:** «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків»¹⁴.

■ **Сімейним кодексом України:**

Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини:

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.
2. **Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.**
3. **Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.**
4. Батьки зобов'язані поважати дитину.
5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.
7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Стаття 152. Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання

1. Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.
2. Дитина має право протиставитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї.
3. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.
4. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Стаття 155. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків

1. Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.
2. **Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.**
3. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства.
4. **Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.**

■ **Законом України «Про освіту»**

Стаття 55. Права та обов'язки батьків здобувачів освіти

Батьки здобувачів освіти зобов'язані:

- **виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля;**
- **сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання;**
- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу;
- **дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя;**
- формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану;

- настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства;
- формувати у дітей усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України;
- виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України;
- дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за наявності)²³.
- ч. 2 ст. 29 Закону України «Про загальну середню освіту»:

Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- **забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;**
 - **постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;**
 - поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної, регіональних мов або мов меншин і рідної мови, до народних традицій і звичаїв;
 - виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до України²⁵.
- ч. 1 ст.8 Закону України «Про дошкільну освіту»: «Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти»²⁶;
 - ч.4 ст.9 Закону України «Про дошкільну освіту»: «Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти покладається на їхніх батьків, а дітьми, позбавленими батьківського піклування, – на осіб, які їх замінюють, та на навчальні заклади, де вони утримуються»²⁶;
 - ч. 2 ст.36 Закону України «Про дошкільну освіту»:

Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- виховувати у дітей любов до України, повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до довкілля;
 - забезпечувати умови для здобуття дітьми старшого дошкільного віку дошкільної освіти за будь-якою формою;
 - постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних задатків, нахилів та здібностей;
 - поважати гідність дитини;
 - виховувати у дитини працелюбність, шанобливе ставлення до старших за віком, державної мови, регіональних мов або мов меншин і рідної мови, до народних традицій і звичаїв²⁶.
- ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства»: Разом із статусом батьківства на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Крім того, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону»²².

За невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей батьки можуть бути притягнені до різних видів юридичної відповідальності.

**Кодекс України про адміністративні правопорушення
(статті 213 - 330)**

Стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей

Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей – тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян ¹⁷.

Кримінальний кодекс України

Стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування

Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, – карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк ²¹.

Сімейний кодекс України

Стаття 164. Підстави позбавлення батьківських прав

1. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:
 - 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
 - 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;**
 - 3) жорстоко поводяться з дитиною;
 - 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;
 - 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
 - 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини ¹⁹.

Закон України «Про загальну середню освіту»

Стаття 47. Відповідальність за порушення законодавства про загальну середню освіту

1. Посадові особи і громадяни, винні у порушенні законодавства про загальну середню освіту, несуть відповідальність у порядку, встановленому законами України.
2. Шкода, заподіяна учнями (вихованцями) закладу загальної середньої освіти, відшкодовується відповідно до законодавства України.
3. Злісне ухилення батьків від виконання обов'язків щодо здобуття їх неповнолітніми дітьми повної загальної середньої освіти може бути підставою для позбавлення їх батьківських прав ²⁵.

Постанова Кабінету Міністрів України

«Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад»

Стаття 91.

У разі невиконання батьками та особами, які їх замінюють, обов'язків, передбачених законодавством, заклад може порушувати в установленому порядку клопотання про відповідальність таких осіб, у тому числі позбавлення їх батьківських прав ³⁹.

9.4. Права батьків

Батьки не тільки «мають переважне право на виховання своїх дітей» – як законні представниками дітей, батьки зобов'язані знати свої права, щоб їх відстоювати, у зв'язку з цим нижче представлені статті з законів України у сфері освіти, що стосуються прав батьків та їхніх дітей на інклюзивне навчання.

Сімейний кодекс України

Стаття 151. Права батьків щодо виховання дитини

1. **Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.**
2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.
3. **Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.**

Стаття 154. Права батьків по захисту дитини

1. Батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина.
2. **Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень.**
3. Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом ¹⁹.

Закон України «Про освіту»

Стаття 55. Права та обов'язки батьків здобувачів освіти

1. **Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості.** Батьки мають рівні права та обов'язки щодо освіти і розвитку дитини.
2. Батьки здобувачів освіти мають право:
 - захищати відповідно до законодавства права та законні інтереси здобувачів освіти;
 - звертатися до закладів освіти, органів управління освітою з питань освіти;
 - **обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття дітьми відповідної освіти;**
 - брати участь у громадському самоврядуванні закладу освіти, зокрема обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладу освіти;
 - **завчасно отримувати інформацію про всі заплановані у закладі освіти та позапланові педагогічні, психологічні, медичні, соціологічні заходи, дослідження, обстеження, педагогічні експерименти та надавати згоду на участь у них дитини;**
 - **брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та/або індивідуального навчального плану;**
 - **отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, результати навчання своїх дітей (дітей, законними представниками яких вони є) і результати оцінювання якості освіти у закладі освіти та його освітньої діяльності.**
- ...
4. Держава надає батькам здобувачів освіти допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї.
Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають поважати право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних релігійних і філософських переконань, а суб'єкти освітньої діяльності мають враховувати відповідні переконання під час організації та реалізації освітнього процесу, що не повинно порушувати права, свободи та законні інтереси інших учасників освітнього процесу.

5. Інші права та обов'язки батьків здобувачів освіти **можуть встановлюватися законодавством, установчими документами закладу освіти і договором про надання освітніх послуг (за наявності).**

Закон України «Про дошкільну освіту»

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право (ст. 36):

- **вибирати заклад дошкільної освіти та форму здобуття дитиною дошкільної освіти;**
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладу дошкільної освіти;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань розвитку, виховання і навчання своїх дітей (ч. 1 ст. 36);
- **створення спеціальних та інклюзивних груп у складі закладів дошкільної освіти** для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами (ч. 3 ст. 12);
- **діти з особливими освітніми потребами можуть перебувати до семи (восьми) років у спеціальних закладах дошкільної освіти (групах) та інклюзивних групах закладів дошкільної освіти** (ч. 3 ст. 12);
- **наповнюваність** дітей в інклюзивних групах до 15 осіб (з них не більше трьох дітей з особливими освітніми потребами) (ч. 2 ст. 14);
- **створення умов** для одержання дітьми, у тому числі з особливими освітніми потребами, дошкільної освіти (абз. 6 ч. 2 ст. 19);
- **здобуття дошкільної освіти дітьми, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації за окремими програмами і методами, розробленими на основі Державної базової програми центральним органом виконавчої влади** (ч. 9 ст. 23);
- **асистента вихователя інклюзивної групи** (ст. 30);
- дітям, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації, гарантовано право на **відвідування державних і комунальних закладів дошкільної освіти з гнучким режимом роботи** та їх утримання у цих закладах за рахунок держави (ст. 33);
- **отримання психолого-педагогічної допомоги в інклюзивно-ресурсних центрах, що діють відповідно до положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України.**

Закон України «Про загальну середню освіту»

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право (ст. 29):

- **вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей;**
- приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності закладу загальної середньої освіти;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладів загальної середньої освіти;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей;
- захищати законні інтереси дітей (ч. 1 ст. 29);
- **на створення у складі закладів загальної середньої освіти класів (груп) з вечірньою (заочною), дистанційною формою навчання, класів (груп) з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціальних та інклюзивних класів для навчання дітей з особливими освітніми потребами** (ч. 3 ст. 8);
- **на забезпечення органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади безкоштовним харчуванням дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних і інклюзивних класах, та учнів 1-4 класів із сімей, які отримують допомогу відповідно до За-**

- *кону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (абз. 2 ч. 3 ст. 21);*
- **введення до штату закладів загальної середньої освіти посади асистента вчителя** для забезпечення досягнення особами з особливими освітніми потребами результатів навчання, передбачених у відповідному Державному стандарті загальної середньої освіти (п. 4 ст. 33);
- **безоплатне забезпечення підручниками, посібниками учнів закладів загальної середньої освіти** (абз. 9 ч. 2 ст. 37)²⁵.

Батьки (законні представники) дитини з ООП в ІРЦ мають право на:

- методичну допомогу щодо особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг дітям з особливими освітніми потребами;
- методичну допомогу щодо особливостей організації середовища вдома, а також особливостей взаємодії з дитиною;
- консультацію стосовно мережі закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та інших закладів освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти та умов зарахування до цих закладів;
- консультативно-психологічну допомогу у формуванні позитивної мотивації щодо розвитку дітей;
- участь у проведенні комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини;
- погодження з представниками ІРЦ часу та дати проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини;
- проведення оцінки протягом місяця з моменту письмового звернення;
- ознайомлення з висновком про комплексну оцінку, умовами навчання та надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг у закладах освіти;
- отримання примірника висновку про комплексну оцінку впродовж 10 днів з моменту проведення оцінки;
- зберігання конфіденційності результатів оцінювання;
- проведення повторної комплексної оцінки розвитку дитини структурним підрозділом з питань діяльності ІРЦ органів управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій протягом 10 днів з дати звернення за місцем проживання (перебування)/навчання чи в іншому місці за попереднім погодженням.

9.5. Покрокова інструкція для батьків щодо зарахування дитини до закладу освіти

1. Якщо батьки знають про особливі освітні потреби своєї дитини, рекомендується за рік до того, як дитина піде до закладу освіти, подати заяву про зарахування її на навчання разом з висновком інклюзивно-ресурсного центру, у якому зазначено про наявність та категорію особливих освітніх потреб дитини. Це необхідно для того, щоб адміністрація школи, спільно з відповідним органом управління освітою, мали час створити відповідні умови для перебування та навчання дитини з особливими освітніми потребами (архітектурна доступність, безбар'єрність та зонування простору, введення додаткових посад, створення інклюзивних або спеціальних класів).
2. У випадку відсутності Висновку – пройдіть комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини у найближчому ІРЦ та отримайте відповідний Висновок.
3. Висновок ІРЦ є підставою для створення інклюзивних або спеціальних класів, надання додаткових корекційних послуг дитині в інклюзивному класі та додаткового фінансування школи, в якій навчається дитина з особливими потребами. Це регламентується:
 - Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;

- Постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 545 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» (згідно з якою здійснюється оплата проведення (надання) додаткових психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати освітню програму).
- 4. Якщо батьки не згодні з висновком ІРЦ, вони можуть подати відповідну заяву до обласного департаменту освіти і науки, Київського міського органу управління освіти для проведення повторної комплексної оцінки відповідним консилиумом фахівців.
- 5. Якщо батьки відмовляються від отримання висновку ІРЦ, дитина має право навчатися в обраному батьками закладі освіти, але при цьому додаткові послуги їй надаватися не будуть, оскільки не дотримується встановлений порядок для виділення додаткових коштів для цієї дитини.
- 6. Якщо у закладі освіти не створено умов для зарахування та навчання дитини з особливими освітніми потребами, директор закладу освіти звертається до відповідного органу управління освітою, яке вирішує питання про створення таких умов.
- 7. У разі відмови директора зарахувати дитину з особливими освітніми потребами до школи, батькам повинно бути надане письмове обґрунтування, яке необхідно оскаржити в місцевому органі управління освітою.

9.6. Поради батькам.

Правила поведінки, ігри та вправи для занять вдома

Рекомендовані правила поведінки, ігри та вправи батьки можуть використовувати вдома для роботи з дітьми. Фахівцями ІРЦ вони можуть застосовуватися в роботі блоками, орієнтуючись на особливі освітні потреби дитини.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ з дитиною, яка має особливі освітні потреби:

- Розмовляючи з дитиною, яка має труднощі у спілкуванні, слухайте її уважно. Будьте терплячими, зачекайте, доки вона сама закінчить фразу, сформулює думку. Якщо Ви не зрозуміли, що говорить дитина, обов'язково перепитайте, уточніть, що вона мала на увазі.
- Звертаючись до дитини з порушеннями зору, завжди називайте себе та звертайтеся до неї на ім'я.
- Якщо дитина погано бачить, важливо коротко описувати місце, де ви знаходитесь і попереджати про перешкоди (сходи, двері, інші предмети). Пересувайтеся з нею в помірному темпі, не робіть різких рухів.
- Якщо дитина відвертається чи не відповідає, можливо їй потрібен час. Почекайте трохи, а потім спробуйте привернути її увагу (наприклад, торкніться її плеча).
- Говоріть з дитиною чітко, в нормальному темпі, простими словами.
- Якщо це необхідно дитині, повторюйте слово (фразу) кілька разів.
- Спілкуючись з дитиною, не використовуйте занадто довгі речення.
- Розмовляючи з дитиною, розташуйтеся так, щоб ваші очі були на рівні з обличчям дитини, на зручній для неї відстані.
- Не перевантажуйте дитину, вживаючи в розмові надто багато незнайомих для неї слів.

- Під час спілкування, звертайте увагу дитини на вашу артикуляцію.
- Розмовляючи з дитиною, налаштуйтеся на її темп, аби вона встигала сприйняти інформацію від вас, обміркувати її та дати відповідь.
- Якщо Вам необхідно дати дитині підказку, витримайте паузу в 5-7 секунд, і якщо дитина не відповідає, допоможіть їй.
- Якщо у дитини спостерігаються труднощі в розумінні мовлення, супроводжуйте ваше мовлення зрозумілими для дитини жестами, використовуйте візуальні підказки (малюнки, фото, предмети).
- Аби привернути увагу дитини, яка погано чує, помахайте їй рукою чи торкніться її руки.
- Не кваптесь вгадувати бажання дитини, давайте їй можливість висловитися про них будь-яким способом.
- Запитуючи дитину, завжди слід пам'ятати, в який спосіб вона Вам може відповісти (поглядом, рухом, жестом, звуками, словами тощо).
- Аби швидше налагодити спілкування, звертайте увагу і коментуйте все, що робить дитина. Так вона розумітиме, що її бачать та розуміють.
- Якщо Ви помітили, що дитина відволікається на якийсь предмет (іграшку), розкажіть про нього, дайте дитині його потримати тощо.
- Якщо Ви говорите дитині «ні», обов'язково потрібно пояснити «чому?».
- Зважайте на те, що дитина може стомлюватись дуже швидко. В таких ситуаціях вона може поводитись неконтрольовано і емоційно. Дитина може відсторонитись (відійти від вас, відвернутись, прилягти), або ж навпаки, може бути надто активною (бігати, розкидати іграшки, кричати чи плакати). В такі моменти важливо сказати дитині «ти втомився», визначаючи словами такий її стан. Поступово дитина навчиться розуміти, що таке – втомлюватись, і зможе впоратись із цим станом чи повідомити про нього.
- Про свої бажання дитина часто сповіщає своєю поведінкою. Коли її не розуміють, дитина може тупати ногами, кричати, відвертатися, битися, втікати в іншу кімнату тощо. Намагайтеся зрозуміти, що саме відбувається з дитиною. Можливо вона втомилась, або не зрозуміла правил Вашої гри (завдання), чи хоче їсти (пити).
- Ставтеся з повагою до дитини, будьте відкритими та привітними, спілкуйтесь на рівних.

ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Під час занять з дітьми, які мають порушення опорно-рухового апарату, батьки мають пам'ятати про правильну організацію рухового режиму під час ігор, занять, відпочинку.

Насамперед потрібно знайти правильну та зручну для дитини позу під час роботи за столом або гри. Такі діти швидко втомлюються, особливо під час активних дій, тому вони мають фізичну потребу у відпочинку. Наприклад, діти складають із кубиків будівлі. Батьки спостерігають за процесом і бачать, що дитина втомилася і починає відволікатися. У цей момент варто запропонувати дитині підвестися зі стільця (крісла), підійти (під'їхати) до шафи з іграшками і взяти якусь із них. Після цього можна продовжувати попереднє заняття. Або, наприклад, діти розфарбовують малюнки в альбомі. Батьки можуть кілька хвилин поговорити з дитиною про зміст малюнка. Рука дитини в цей час відпочиває.

У таких дітей часто не тільки не сформовані рухові навички, а й відсутні правильні уявлення про рух. Основними напрямками роботи є: розвиток навичок самообслуговування, практичної діяльності та підготовки руки дитини до письма. Опанування рухових навичок відбувається поетапно, потребує тривалого часу і терпіння, тож доцільно це робити під час цікавих ігор. На першому етапі важливо навчити дитину довільно брати й опускати предмети, перекладати їх із руки в руку, складати у певне місце, вибирати, порівнюючи свої рухові зусилля з характеристиками предмета.

Для розвитку рухових умінь батьки можуть використовувати різні побутові предмети: набори замків, перемикачі, телефони, пульт телевізора. За допомогою імітації можна навчати таких дій як вмикання, вимикання або переключення телевізора, комп'ютера, світла тощо.

Важливо навчити дитину самостійно їсти. Цю роботу слід починати з формування навички підносити свою руку до рота; далі слід навчати користуватися ложкою, самостійно їсти, тримати чашку і пити з неї. Для початку бажано використовувати чашки і тарілки, що не б'ються. Дуже важливо навчити дитину різних дій під час одягання. Спочатку треба навчати дитину розстібати великі гудзики, потім дрібні. У такій же послідовності слід навчати її зашнуровувати і розшнуровувати черевики.

Навички самообслуговування закріплюють в іграх з лялькою (роздягають, одягають її), і тільки після цього можна переносити дії на саму дитину. Після таких ігор-вправ у дитини виникає прагнення до самостійної діяльності.

Розвиток загальної моторики

Розвитку рухів руки потрібно приділяти особливу увагу якомога раніше. Ускладнення завдань, збільшення амплітуди дій і тривалості занять відбувається поступово. Формування цілеспрямованих рухів рук можна починати з найпростіших ігор «Ладусі», «Сорока-білобока» тощо, з виконанням відповідних жестів: вказати пальцем на предмет, напрямом, підкликати пальцем до себе, помахати рукою («до побачення»), погладити рукою по голові («гарний», «гарна»), постукати в двері одним пальцем, кількома напівзігнутими пальцями, постукати по столу одним пальцем (привернути увагу до себе), по черзі кількома пальцями («гра на фортепіано», «дощ іде»).

Корисно використовувати імітаційні рухи («півник махає крилами», «у вітряка крутяться лопаті», «лісоруб рубає дрова», «тесля стукає молотком»).

У процесі навчання різних рухів рук і дій з предметами не потрібно поспішати. Доречно, у повільному темпі, пропонувати кожен новий рух, показувати рукою дитини, як його виконувати. Потім слід запропонувати виконати цей рух самостійно (за необхідності, допомагати).

Якщо дитина недостатньо чітко чи правильно виконує завдання, або не може взагалі з ним упоратися, в жодному разі не можна виявляти своє невдоволення. У цьому випадку потрібно повторити цей рух кілька разів. Лише копітка робота батьків, підбадьорення в разі невдач, заохочення за найменший успіх, ненав'язлива допомога допоможуть досягти результату.

При формуванні кожної нової схеми рухової дії необхідно вимагати від дитини чіткості виконання, вільного руху, плавності переходу від однієї дії до іншої і цілеспрямованого збільшення або зменшення амплітуди рухів. Слід навчати дітей виокремлювати елементарні рухи у плечових, ліктьових, променево-зап'ястних суглобах, і по можливості, правильно, вільно виконувати їх.

Дуже складно домогтися скоординованого виконання рухів у різних суглобах, що необхідно у предметній діяльності (особливо під час письма). Малечі можна пропонувати перекладати предмети з одного місця на інше, з руки в руку, прокочувати, підкидати і ловити їх. З дітьми старшого дошкільного віку для відпрацювання цих рухів необхідно робити вправи зі спортивним інвентарем (м'ячами, гантелями, гімнастичними палками, булавами).

Розвиток дрібної моторики

Щоб перевірити, чи може дитина ізольовано рухати правою рукою (всі інші частини тіла мають перебувати у спокої), її просять підняти руку вгору та опустити, зігнути в ліктьовому суглобі і розігнути, відвести вбік і повернути у вихідне положення, зробити кругові рухи (у плечовому суглобі) в один та в інший боки, повернути долоні вгору і вниз, стиснути пальці в кулак і розігнути, зі стиснутих у кулак пальців розігнути спочатку великий палець, потім великий і вказівний, вказівний і мізинець.

У випадках легких уражень, коли рухи пальців правої руки не ізольовані і супроводжуються подібними рухами лівої руки, можна виконувати таку вправу: дорослий сідає ліворуч і, м'яко притримуючи п'ять лівої руки, просить дитину виконувати рух пальцями правої.

Корисно виконувати такі вправи:

- розгладити аркуш паперу долонею правої руки, притримуючи його лівою, і навпаки;
- постукати по столу розслабленою п'ястю правої (лівої) руки;

- повернути праву руку на ребро, зігнути пальці в кулак, випрямити, покласти руку на долоню, зробити те саме лівою рукою;
- руки напівзігнуті, опираються на лікті (струшування по черзі п'ястями);
- руки перед собою, опора на передпліччя, по черзі змінювати положення правої і лівої п'ястей (зігнути-розігнути, повернути долонею до обличчя – до столу);
- зафіксувати лівою рукою праве зап'ястя, а долонею правої руки постукати по столу, погладити стіл тощо.

Одночасно проводиться робота з розвитку рухів пальців рук:

- з'єднати кінцеві фаланги випрямлених пальців рук;
- з'єднати променево-зап'ястні суглоби, п'ясті розігнути, пальці відвести.

Батькам потрібно звернути увагу на протиставлення великого пальця до всіх інших; на вільне згинання і розгинання пальців рук без рухів п'ясті й передпліччя, якими вони часто заміщуються.

Для цього рекомендуються такі вправи:

- стиснути пальці правої руки в кулак, випрямити;
- зігнути пальці одночасно і по черзі;
- торкнутися по черзі всіма пальцями великого, з'єднати великий палець з усіма іншими по черзі;
- ритмічно постукати кожним пальцем по столу під рахунок «один, один-два, один-два-три»;
- звести і розвести пальці, зігнути і розігнути із зусиллям;
- багаторазово зігнути і розігнути пальці, легко торкаючись пучкою першого пальця інших.

Надзвичайно важливо сформувати в дитини різні способи утримання предметів (відповідно до їх розмірів, форм, матеріалів). Нечіткий, неточний захват і зміни в положенні великого і вказівного пальців ускладнюватимуть дитині будь-яку предметну діяльність, а також малювання, письмо. Саме тому потрібно змалечку розвивати у дітей правильні способи захвату іграшок і рухових дій з ними.

Малі діти часто із силою згинають пальці, напружують м'язи всієї руки, на обличчі з'являється гримаса. Тому їм потрібно пояснити, як треба виконувати рухи, показати, як це зробити правильно, повторити кілька разів, щоб дитина могла самостійно виконувати ці рухи, дотримуючись вимог дорослого.

Корисними для розвитку рухів є завдання з використанням паперу. Потрібно вчити дітей складати і розгортати, скручувати, перегортати, розривати, м'яти і розгладжувати аркуші паперу (наприклад, простий газетний папір). Для розвитку рухів рук слід навчати дитину перемотувати з клубка в клубок мотузку, шнур, нитки. Часто у дитини, яка тримає олівець чи ручку, спостерігається млявість пальців або, навпаки, надмірна напруга й обмежена рухливість.

З дітьми, яким складно згинати і розгинати великий, вказівний і середній пальці, можна запропонувати виконувати такі вправи:

- руки лежать на столі, дорослий фіксує передпліччя. Дитина намагається взяти великим, вказівним і середнім пальцями паличку, крейду, олівець, ручку, підняти на 10-12 см над столом, а потім покласти;
- перед дитиною на столі ставиться відкрита коробочка з рахунковими паличками (сірниками або іншими дрібними предметами). Дитина бере палички з коробочки і складає їх під рукою (рука лежить близько до коробочки), намагаючись не зрушити руку з місця, а тільки розгинати і згинати великий, вказівний і середній пальці, а потім так само складає все в коробку;

- розкачати на дошці вказівним і середнім пальцями одночасно і по черзі грудочки пластиліну, розкачати у висячому положенні грудочку пластиліну великим і вказівним пальцями (великим і середнім; великим, вказівним і середнім);
- міцно утримуючи сірник у горизонтальному положенні великим і вказівним пальцями лівої руки, одночасно вказівним і середнім пальцями правої руки підтягувати його до себе;
- прокочувати, обертати сірник (олівець) між великим і вказівним, великим і середнім, великим, вказівним і середнім пальцями правої руки;
- дорослий натягує між вказівним і середнім пальцями кільце тонкої пакувальної резинки. Дитина перебирає її як струни гітари вказівним і середнім пальцями, підтягує її до себе, згинаючи вказівний і середній пальці, захоплює трьома (вказівним, середнім і великим) пальцями.

Заняття з малювання та письма батькам слід проводити в такій послідовності:

- перевірити, чи правильно стоїть стілець, чи зручно сидіти дитині;
- правильно розташувати на столі альбом (зошит);
- руку, якою дитина пише (праву чи ліву), покласти в положення для письма і зберігати його якийсь час, змінюючи положення голови, тулуба (дорослий коригує позу і допомагає дитині її утримувати);
- вкласти лівою рукою у праву кольоровий олівець. Під час виконання цього завдання важливо стежити, щоб дитина не напружувалася, не згиналася, не відводила вбік обличчя й очі, не згинала праву руку, не знімала її зі столу;
- виконати правою рукою кілька рухів, дотримуючись правильної для письма пози;
- поставити кілька крапок на аркуші паперу, не рухаючи рукою і не напружуючи її, провести лінію зверху вниз (до себе) на максимально можливу відстань, п'ясть при цьому не рухається;
- покласти олівець на стіл, розслабити праву руку.

Усі завдання потрібно повторювати кілька разів у такій самій послідовності, щоб дитина не нудьгувала, можна змінювати колір олівця. Поступово батьки можуть ускладнювати вправи. Дитині корисно малювати різні фігури: овали, кола, півкола різних розмірів, оскільки в цьому процесі будуть задіяні передпліччя, п'ясть, пальці. Можна малювати «равлика»: почати з об'ємного завитка максимального розміру; далі, не відриваючи олівця, зменшувати розміри завитків і закінчити крапкою; «розкрутити равлика»: почати з крапки і поступово збільшити завитки до максимального розміру.

Дитина має відчути, усвідомити та запам'ятати, що лінії креслять пальцями згори вниз (до себе), знизу вгору (від себе); ламані лінії, півкола, zigzag'i – *рухами пальців, п'ясті, передпліччя*; дуги, овали великих розмірів, «равлики» – *рухами пальців, п'ясті, передпліччя*.

Для розвитку координації рухів передпліччя, п'ясті й пальців батьки можуть пропонувати дітям малювати різнокольорові квадрати один в одному (від великого до крапки), кола (один в одному до крапки), квіти з пелюстками, прапорці, будинки тощо. Малюнки мають бути невеликими, щоб їх виконання потребувало рухів пальців.

ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ТРУДНОЩАМИ У НАВЧАННІ

Труднощі у навчанні можуть бути зумовлені різними причинами. З метою подолання труднощів у навчанні надзвичайно важливо, щоб батьки доклали зусилля у перші шість років життя дитини. Адже від цього залежить як соціальна адаптація дитини серед однолітків, так і академічна успішність дитини.

Аби поступово зменшити, а згодом усунути відставання дитини, батькам необхідно звертати увагу на розвиток сприймання та орієнтування у просторі, формування мислення з опорою на унаочнення (малюнки, реальні предмети, макети тощо), а також на словесний матеріал (усні розповіді, казки, вірші, приказки, загадки тощо), формування елементів навчальної діяльності та ін.

Вправи з розвитку сприймання та орієнтування у просторі

Аналітичне сприйняття зображень

Зазвичай завдання такого типу передбачають порівняння однакових зображень, які відрізняються певними деталями. Доречно розпочинати їх з 2-3 відмінностей.

Дітям цікаві стилізовані зображення тварин, персонажів їхніх улюблених мультиків, добре знайомих предметів. Спочатку варто порівнювати 2 малюнки, згодом їх кількість може збільшуватись, як і кількість деталей, що відрізняють зображення.

Відмінності можуть полягати у дрібних деталях костюмів, незначних змінах у позі персонажів, кольорах елементів костюмів. Згодом ускладнення можна здійснити завдяки порівнянню сюжетних малюнків, на яких відмінності будуть у кількості персонажів на зображеннях, зображенні іншого часу доби тощо. Батьки можуть роздруковувати зображення на принтері, робити аплікації тощо.

У процесі роботи дитини над завданням, батьки ставлять навідні запитання; навчають обстежувати зображення у певній послідовності, стежать за зосередженням уваги малюка.

Окрім цього, розмаїття малюнків, сюжетів дають привід для розповідей, наприклад, про тварин, їхні звички, харчування, ознаки тощо (рослини, меблі, одяг, побутові речі, транспорт). Це поступово розширює знання дітей про навколишній світ.

Складання зображення з окремих частин

Сюжетний малюнок розрізається на частини, які потім дитина має скласти.

Для початку краще попрактикуватись зі складанням окремого зображення (знайомого дитині за обрисами предмета – літака, машинки; зображення людини, тварини). Для перших завдань доцільно розрізати зображення на 3-4 частини, згодом 5-6. Ці завдання можна проводити у двох варіантах – складання за уявою та складання за зразком (в цьому випадку знадобиться два однакових зображення, аби дитина використовувала його як підказку-зразок).

Для полегшення сприйняття зображення, зразок можна розкреслити на сегменти (однакові з тими, що в розрізаному наборі).

Ускладнити завдання можна, пропонуючи дитині складати одночасно два зображення різної величини (аналіз розрізаних шматочків зображень потребує від дитини аналізу деталей одразу за двома параметрами – формою та величиною).

Складання візерунків з геометричних фігур

Набори геометричних фігур, різні варіанти мозаїки, конструктора LEGO можна придбати або ж зробити вдома з різних матеріалів (картону, фетру, кришечок, пластику тощо).

Так само можна виготовити панель, на якій буде закріплюватись чи утримуватись візерунок. Дитині пропонують зразок з почергово розкладених фігур (спочатку однієї форми, але різних кольорів).

Поступово завдання ускладнюють і додають фігурки різних форм і різних кольорів. Простими варіантами зображень можна вважати лінійні зображення (один рядок з періодично повторюваною комбінацією). Втім, з кожним наступним заняттям варто ускладнювати обриси зображення (багатокутна зірка, сніжинка, стилізовані квіти тощо).

Гра «Що змінилось?»

В іграх із такою загальною назвою можна використовувати малюнки, об'ємні фігури, дитячі іграшки та побутові предмети. Суть полягає в тому, що певне початкове зображення чи порядок розташованих предметів дитина роздивляється кілька хвилин. Потім відвертається, а батьки в цей час щось змінюють (домальовують квіточку чи песика, забирають чи додають в композицію ще один предмет тощо). Після цього дитина має знайти те, що змінилось.

Це завдання можна ускладнити, якщо предмети, наприклад шкільне приладдя, розташувати в різних площинах (на столі, під столом, покласти окремі предмети один на одний тощо). Так дитина засвоюватиме необхідні прийменники, які позначають просторове розташування (під, над, перед, позаду, праворуч, ліворуч та інші).

Орієнтування у просторі за інструкцією

Цю гру-вправу можна проводити будь-де (в окремій кімнаті чи у дворі), а також не лише з однією дитиною, а навіть з кількома малюками. Суть гри полягає в тому, що якийсь предмет (бажано цікавий для дитини) батьки ховають в певному місці, а потім складають маршрут і за ним дають команди дитині, як дістатися «схованки» (два кроки прямо, три кроки ліворуч...; дійти до дерева, обійти його з правого боку, біля куща, що росте ліворуч...). Це більш ускладнений варіант відомої гри «Спекотно-холодно».

Формування мисленнєвих операцій

Ці завдання, вправи та ігри мають формувати мислення дитини, розширювати та систематизувати її знання про навколишній світ, а також розвивати мовлення. Для молодшого шкільного віку такі заняття та ігри можуть проводитися з конкретними предметами (кульками, м'ячиками, кубиками, пірамідками тощо). З цими предметами можна опрацьовувати назви кольорів, форми, розмір тощо. Наприклад: з мішка іграшок дитина має обрати кульки жовтого кольору і покласти перед собою, а кубики синього кольору віддати мамі. Розкласти послідовно: більший – менший кубики; більшу – меншу пірамідки тощо. Всі дії дитини спочатку мають озвучувати батьки, поступово привчаючи дитину робити це самостійно: жовту кульку я покладу собі, а синій кубик дам мамі тощо. Це розвиватиме у дитини розгорнуте мовлення і розширюватиме словниковий запас.

Для складніших занять батьки мають виготовити або придбати набори різних наочних матеріалів (карток, малюнків) із зображеннями тварин, птахів, овочів, фруктів, машин тощо.

Гра «Знайди пару»

Суть завдання полягає в тому, що з двох наборів карток дитина має вибрати зображення, які утворюють пару (це можуть бути, наприклад, зображення тварин та їхніх дитинчат).

Ускладнити попарне групування можна таким чином: розкладають хаотично зображення, а дитина має обрати пару і пояснити чому саме (книжка, зошит; плаття, кофта; тарілка, ложка тощо).

У процесі таких ігор у дитини формується аналітичне мислення, розвивається мовлення, вона вивчає нові знання та засвоює нову інформацію про різні аспекти навколишнього світу. Передбачається, що батьки у процесі таких занять мають ставити дитині навідині запитання, правильно називати об'єкти, що зображені на малюнках, називати узагальнюючі поняття (одяг, меблі, побутові прилади, дикі тварини, свійські птахи, транспорт тощо).

Гра «Четвертий зайвий»

Ця гра – логічне продовження попередньої і спрямована на розвиток у дітей узагальнень. З 4 карток із зображеннями потрібно обрати 3 і назвати їх узагальнюючим словом. Ці три зображення мають спільну ключову ознаку. Зображення можна обирати від найпростіших, де така ознака є явною, до більш складних варіантів. Дітей потрібно запитувати, чому вони обрали саме ці зображення, що в них спільного, чому до них не підходить четвертий малюнок. Ця гра корисна для розвитку зв'язного мовлення. Батьки можуть продемонструвати зразок перебігу своїх міркувань (озвучити), які параметри беруться до уваги, як робиться вибір, тобто покрокову інструкцію як зробити вибір.

Класифікація

Такі вправи дають змогу дитині тренувати увагу і розвивати сприймання, оперуючи чималою кількістю зображень.

Можна почати з простіших завдань, наприклад, знайти зображення диких і свійських тварин. Далі його ускладнити, додавши ще дві групи (свійських і диких птахів, свійських і диких тварин).

Такі завдання дитина може виконувати по-різному: спочатку сформувати дві групи (птахи, тварини), а вже потім розподіляти кожну з них на свійських і диких, або ж одразу розкладати на чотири групи.

Ще складнішим може бути завдання з інструкцією: подивись на малюнки і розклади їх на дві групи за якоюсь ознакою.

Як і під час інших вправ, батьки мають більше розмовляти з дитиною, ініціювати і її розгорнуте мовлення,

подавати зразки повних речень і розгорнутих відповідей. Не зайвими будуть і розповіді про об'єкти, які зображені на малюнках, оскільки нова цікава інформація розширює знання дитини про навколишній світ та пробуджує пізнавальну діяльність.

Розвиток мислення на словесному матеріалі

Завдання і вправи цієї групи складніші, розраховані на дітей шкільного віку, які вміють читати, і спрямовані на розвиток словесно-логічного мислення. Їх дорослі мають опрацьовувати разом з дітьми поетапно, оскільки вони виконуються без наочних підказок, і для цього потрібно навчитись оперувати певними узагальнюючими поняттями.

Загальні поняття

Батьки називають кілька простих понять і просять дитину назвати їх спільним словом (наприклад: плаття, сорочка, спідниця – одяг). Слід спочатку навести дитині кілька прикладів.

Другий варіант цієї вправи: батьки називають узагальнююче поняття, а дитина має назвати об'єкти, які належать до нього (посуд – тарілка, чашка, ложка).

Такі вправи можна пропонувати дитині, коли цей матеріал вона вже опрацювала на наочному матеріалі (конкретних предметах чи малюнках).

Варіант гри «Четвертий зайвий» (вилучення одного слова з чотирьох)

Дитині пропонують 4 слова, з яких вона має обрати 3 за якоюсь спільною ознакою. Для початку це можуть бути слова, які мають конкретне зображення.

Згодом це завдання ускладнюється до абстрактних понять, які не можна унаочнити. Наприклад:

Понеділок, неділя, літо, вівторок.

Веселий, сумний, високий, сердитий.

Дитині слід давати покрокову інструкцію: *прочитай слова. Знайди зайве. Поясни, чому воно не підходить до інших трьох.*

Якщо дитині складно виконати завдання, потрібно покроково пройти його з нею. Для закріплення запропонуйте ще один варіант завдання.

Для виконання цих завдань потрібно добирати слова, які дитина знає.

Нові вивчені слова бажано вводити в активний словник дитини, запропонувавши скласти з ними речення.

Виокремлення суттєвих ознак

Дитині пропонують картки з написаними словами та суттєвими і несуттєвими ознаками. Дитині пропонують: *прочитай слова. В дужках знайди слова, які найбільше характеризують головне слово. Наприклад: школа (урок, вчитель, учні, підручники, їдальня, форма). Подумай, чи може бути школа без вчителів, без учнів? Без чого не може бути школи? Чому?*

Варто опрацювати з дитиною кожен варіант, детально уявити кожну ситуацію.

Важливо, щоб дитина зрозуміла, чому кожне слово є або не є суттєвою ознакою.

Формування навичок навчальної діяльності

Діти часто зазнають труднощів у навчанні, які не дають їм змоги організувати свою діяльність і працювати разом з усім класом. Саме тому необхідно, аби вони опанували окремі елементи навчальної діяльності (усвідомлення поставленого їм завдання; орієнтацію на певні правила; побудову на їх основі плану дій; здійснення самоконтролю за його виконанням; оцінювання кінцевого результату власної діяльності).

Малювання фігур за зразком

На аркуші в клітинку батьки малюють зразок, який має повторити дитина. Це може бути певна фігура, прапорець, ламана лінія. Дитина має відтворювати певний час задану дорослим послідовність зобра-

ження (мають бути дотримані розміри за клітинками, відстань між фігурками, нахил ліній, колір елементів прапорця тощо). Дитині дають завдання: *«Намалюй так само і малюй доти, поки я не скажу досить»*. Таке завдання має тривати від 10 до 15 хв.

Батьки мають пояснити, як потрібно дотримуватись всіх правил, які передбачені зразком (кількість клітинок, відстань, використання різних кольорів тощо), і як користуватися зразком. Після виконання завдання батьки запитують: *«Тобі подобається як ти виконав завдання?»*

Якщо у дитини є помилки, не варто очевидно вказувати на них, втім детальніше зосередити увагу дитини на неправильних елементах, запропонувавши порівняти зі зразком і озвучити, що не так вийшло.

Доцільно повторювати таке завдання систематично, доки дитина зможе зробити завдання правильно.

Малювання сюжетного малюнку за словесною інструкцією

Дитині пропонують намалювати сюжетний малюнок, описуючи словами, що саме має бути зображено. Батькам варто обирати тематику, яка є цікавою дитині і мотивуватиме її до роботи. Наприклад, лісова галявина, вулиця міста, ілюстрація до улюбленої казки, мультфільму тощо.

Батьки мають послідовно і детально пояснити, що повинно бути зображено: *на лісовій галявині ростуть квіти, два куці, під кущами гриби, за кущем ховається зайчик, праворуч на малюнку мають бути зображені ялинки, ліворуч – берези, серед ялинок – лисичка тощо.*

Після того, як дитина закінчить малюнок, потрібно її запитати: *Чи все ти зобразила на малюнку? Повтори завдання. Чи так все зображено?*

Подібні вправи доцільно практикувати систематично.

ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Дитина, у якої спостерігається порушення мовлення, крім систематичних спеціальних занять з вчителем-логопедом, потребує постійних занять з розвитку органів артикуляційного апарату, мовлення, сприймання і розуміння мовлення оточуючих.

Змалку з дитиною слід постійно розмовляти, не спотворюючи вимову, оскільки діти схильні до наслідування.

До 2-х років дитина має вимовляти до 100 слів. У неї мають з'явитися перші короткі речення, втім можуть виникати і «власні» слова (які позначають ті чи інші предмети: няч – м'яч; бабака – собака тощо).

Батьки мають розширювати тематику спілкування, а не зводити його лише до побутових ситуацій. Слід говорити з дитиною про все, що ви бачите на прогулянці, описувати предмети і явища, які ви спостерігаєте, функції і якості окремих предметів, людей (їх вік, стать, у що одягнені), погоду, природу тощо.

Якщо дитина не вимовляє правильно окремі звуки, в неї все одно формується уявлення про правильну вимову звуків, побудову речень, інтонацію тощо. Порушення звуковимови у 5-річних дітей має стурбувати батьків і спонукати їх звернутися до фахівців.

Вправи та ігри для малюків

Ігри та вправи для найменших малюків мають привертати їхню увагу, викликати позитивні емоції, містити слова, які дитина може запам'ятати.

Серед них добре відомі всім: «Ладусі», «Баран-буц», «Гулі-гулі», «Кую, кую чобіток», «Сорока-ворона», «Печу, печу хлібчик» та багато інших. Систематичні повторення цих ігор стимулюють дитину повторювати окремі слова, імітувати дії, запам'ятовувати їх порядок, розвиває дрібну та загальну моторику.

Гра «Один – багато»

Дитині демонструють один предмет і поряд – кілька таких самих предметів (на малюнках чи реальні об'єкти). На цій основі моделюють різні варіанти гри: батьки чітко називають один предмет і багато: квітка – квіти.

Пропонують показати один предмет, багато предметів; назвати їх.

Об'єкти можна міняти, згодом знову повертатися до попередніх.

Мета такої гри полягає в тому, щоб дитина навчилася називати однину і утворювати множину.

Гра «Все гарненьке і маленьке»

У процесі гри діти навчаються утворювати слова (в цьому випадку – зменшувально-пестливі слова).

Для цього потрібні пари предметів (великих і маленьких), реальні об'єкти або малюнки. Їх розкладають на підлозі.

Дорослий: я великий, і буду вибирати великі предмети, а ти маленький – і вибиратимеш маленькі. Грають по-черзі, вибираючи предмети і називаючи їх.

Батьки мають кілька разів показати, як це робити.

Яблуко – яблучко, квітка – квіточка, ложка – ложечка, шапка – шапочка...

Казки і вірші для читання та інсценізації

Батьки малюків мають зібрати бібліотеку казок і віршів з хорошими ілюстраціями, сюжет яких можна не лише слухати і повторювати, а й виконувати почергово (батько – дитина) або за ролями. Це можуть бути як народні казки, так і авторські твори (Н. Забіла, М. Підгірянка, П. Воронько та інші). Серед них – «Курочка Ряба», «Два півники», «Колобок», «Рукавичка», «Котик» та ін.

В процесі періодичного повторення цих творів у дитини розвивається мовлення, пам'ять, вона навчається координувати рухи, зображуючи певних персонажів. Емоції пробуджують уяву і творче переосмислення художніх творів. А загалом, такі заняття зближують батьків і дітей.

Дихальні вправи

Для покращення дихання і вироблення цілеспрямованого повітряного струменя, необхідного для вимови певних звуків, варто систематично виконувати спеціальні вправи. Їх можна перетворити в цікаві ігри.

Кульки

Можна з дитиною насправді надувати повітряні кульки чи надувні іграшки. Або ж погратися в «дзеркало», сидючи один навпроти одного, надувати щічки і повільно випускати повітря.

Вода в роті

Навчіть дитину тримати воду за однією щокою, а потім переміщати її в другу щічку. Потім цю вправу можна робити без води, просто надуваючи почергово щічки.

Шторм на морі

В мисочку чи склянку наливають воду. Дитині дають коктейльну трубочку. Трохи відкривши рота і витягнувши злегка плаский язичок, дитина має дмухати повітря в трубочку так, щоб створити «шторм».

Батьки мають стежити, щоб малюк не надував щічки, а видихав легенькими.

Щоб дитині було цікаво, в «море» можна випустити маленькі паперові кораблики, зроблені заздалегідь.

Тренування артикуляційного апарату

Вгадай, хто це?

Цю гру маєте створити ви самі. Придумайте разом з дитиною певні вирази обличчя, положення губ, відповідний звук, позу, які відповідатимуть образу якоїсь тваринки (або ж предмета). Наприклад: рот трохи відкритий, губи розтягнуті, вимовляється довгий звук і-і-і-і (комар).

Коли ви придумали певну кількість таких образів, пограйте з дитиною. Вона має зображати якогось персонажа, а ви відгадуйте. Кілька разів просить дитину повторити і «намагайтесь» вгадати.

Бублик-акробат

Для гри-вправи знадобиться маленький бублик (баранка). Навчіть дитину виконувати різноманітні маніпуляції бубликом губами та язиком: тримайте бублик губами, просуньте в отвір язик, розслабте губи, утримуйте бублик лише язиком; візьміть бублик губами і спробуйте його обертати не допомагаючи собі язиком; спробуйте підняти бублик язиком з тарілки тощо.

Малювання язиком

Вправа спрямована на зміцнення м'язів язика, розвиток гнучкості.

На чистій пластиковій дощечці варенням, медом (іншим смаколиком) намалюйте просте зображення (коло, овал, хвилю, зубчасту хвилю тощо). Дитина має максимально витягти вперед язик і повільно злизати смаколик-зображення.

Другий варіант – виконання рухів язиком за командою. Батьки дають вказівку: вгору, вниз, праворуч, ліворуч, оберти тощо. Дитина виконує не поспішаючи. В перерві дитина може набрати в рот води і перекочувати її від однієї щічки до другої.

Графічні вправи

Малюнки за крапками

Вправи цієї групи тренують дрібну моторику кисті руки і сприяють підготовці до письма. Батьки можуть підготувати малюнки, які на пунктиром чи крапками окреслюють обриси знайомих дитині предметів (сонце, квітка, чайник, машина, пташка тощо). Дитина має з'єднувати крапки (пунктири) плавною лінією. Робіть малюнки різноманітними, щоб дитина мала змогу тренуватися у накресленні різних варіантів ліній (прямих, похилих, ламаних, знизу-вгору, згори-вниз тощо). Доречно, якщо в малюнку будуть присутні окремі геометричні фігури невеликого розміру (кола, овали, трикутники, багатокутники), аби дитина обводила їх не відриваючи руки. Це цікаве заняття, якщо дитина ще й добиратиме відповідні кольори для малюнків, а ви розповідатимете, що це за предмет, його якості та властивості (де росте, як цвіте, чим корисне тощо).

Написання букв

Ці ігри-вправи можуть бути багатоваріантними. Букви можна писати пальцем на вологому піску, висипати їх піском (манкою) на картоні; ліпити з пластиліну (тіста); викладати з квасолин (гудзиків) тощо. Писати один одному на спині пальцем і відгадувати, яка це буква; обмальовувати шаблони або ж малювати в шаблонах. Ці вправи можна супроводжувати змаганням «Хто більше назве слів на літеру...», яку також можна варіювати (слова, в який ця літера на початку слова, в яких наприкінці слова; слова що позначають живих істот тощо).

Батьки можуть вирізати букви з різних матеріалів (наждачний папір, картон тощо). Із зав'язаними очима дитина може вгадувати літери, попередньо обстеживши її руками.

ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Дитину з порушенням слуху, яка має залишки слухової функції, або вчасно слухопротезована, доречно навчати словесного мовлення. Втім, вибір мови спілкування (словесної чи жестової) вирішується індивідуально.

В кожному окремому випадку (за бажанням батьків та з врахуванням потенційних можливостей дитини), словесне мовлення дитини формується під час спілкування з батьками й родиною, у процесі спільної діяльності (виконання побутових дій, режимних моментів) та ігор.

Говорити з малюком потрібно: у нормальному темпі (не поспішаючи, але й не повільно), голосом нормальної гучності, чітко вимовляючи слова, без зайвої артикуляції, з нормальною інтонацією, не відвертаючись від дитини. Стояти необхідно так, щоб світло падало вам на обличчя, не робити зайвих рухів, які відволікатимуть дитину.

Вправи та ігри для розвитку слухового сприймання:

- Є звук чи немає?
- Звідки лунає звук?
- Голосно чи тихо?
- Голос чи інший звук (розрізнення звучання мовлення та звуків навколишнього світу)?

Батьки можуть варіювати ці вправи, залежно від віку дитини, ускладнювати їх, змінювати правила гри та варіанти виконання. Такі вправи мають на меті сформувати в дитини навичку дослухатися, вміння розрізняти звуки і їх гучність, джерело їх походження і напрямок.

Кількість почутих звуків дитина може показувати жестами, піднявши руку, змахуючи хустинкою; гучність – присіданням чи підскоком, сплеском в долоні; напрям – вказівним жестом.

Для розрізнення мовленнєвих та інших звуків довкілля дитина має спочатку орієнтуватися на обличчя батьків (слід дібрати оптимальну відстань для проведення таких вправ).

Батьки вимовляють слово – дитина обирає малюнок із зображенням.

Вправи з навчання глобального читання

Дітей з порушеннями слуху доречно раніше навчити читати. Спосіб читання через сприймання цілого слова називається глобальним читанням. Батьки мають виготовити спеціальні картки із зображенням предмета, знизу зробити підпис друкованими літерами. Ці таблички мають позначати всі предмети, які оточують дитину вдома (їх потрібно прикріпити на всі об'єкти: меблі, іграшки, частини приміщень квартири тощо). Спочатку дитина запам'ятовуватиме зображення; згодом співвідноситиме предмет і слово; потім почне розпізнавати літери.

Співвіднесення слова і зображення предмета

Дитині пропонують картки із написаними словами і окремо із зображеннями предметів. Вона має скласти співвідносні пари. Можна пропонувати дитині картки зі словами і попросити розвісити їх на відповідні предмети в квартирі.

Складання слів з літер

Дитині пропонують скласти слово з розрізної абетки, попередньо показавши зображення відповідного предмета. Як варіант – дитині демонструють картку з написаним словом, а потім пропонують зібрати його з розрізної абетки.

Добір малюнків до слова

Батьки пропонують дитині картку з написом слова. Дитина має добрати відповідні зображення. Як варіант – батьки вимовляють слово, а дитина добирає картки із зображенням.

Добір слова до малюнків

Батьки викладають ряд малюнків, а дитина має дібрати до них слова. Як варіант – дитина має вимовити ці слова.

Співвіднесення з дієсловами

Вивчивши достатню кількість іменників (назв предметів, об'єктів), дитина має засвоїти і навчитися правильно вживати з ними відповідні дієслова. Вправи можна варіювати. Покласти зображення предмета і 2-3 варіанти дієслів (мають бути картки із зображенням дії). Наприклад: яблуко – мис, їсть, гуляє (відповідні зображення). Дитина має відібрати ті, що можуть бути відповідними.

Вправи для розвитку дихання, голосу та артикуляційного апарату

Хокей

З підручних матеріалів виготовляють «ворота» для двох команд гравців. «Шайба» – кулька з вати. Батьки і дитина розпочинають гру, намагаючись «забити» гол (дмухають на ватну кульку через коктейльну соломинку).

Хто довше

Змагання хто довше на одному видиху утримуватиме звучання звука (УУУУУУ, АААААА тощо). Згодом вправа ускладнюється вимовлянням складів (ляляляля, тататата, туктуктук тощо).

Тихо-гучно

Вправи мають на меті розвинути у дітей навичку регулювання гучністю голосу, контролю над його тембром, його висотою.

Суть їх полягає в тому, що на перших етапах дитина має своїми руками контролювати вібрацію гортані (під час вимови голосних і дзвінких приголосних) у батьків і у себе; вказівним пальцем контролювати вібрацію крил носа (під час вимови голосних) у батьків і у себе; контролювати долонею вібрацію грудної клітки (під час вимови звуків, складів, слів, словосполучень, речень) у батьків і у себе.

Ці вправи можна обігравати як виступи акторів, поєднувати їх з ритмічними рухами (рухи рук, присідання тощо).

Вправи з експресивності (інтонації, темп, ритм)

Такі вправи, заняття, ігри доцільно організовувати як музично-ритмічні. Дітям з порушеннями слуху складно розрізнити інтонації в мовленні оточуючих, а відтак – і самостійно наслідувати такі моделі. Теж стосується і наголосів у словах, логічних акцентів у реченнях. Саме тому їх потрібно навчати цього.

Швидко – повільно, гучно – тихо

Промовляння складів в різному темпі (швидко, помірно, повільно), різної гучності (голосно, помірно, тихо). Батьки демонструють дитині зразок (наприклад, коник цокає копитами: цок-цок-цок; песик гавкає: гав-гав-гав тощо). Дитина має змінювати гучність, темп, орієнтуючись на умовні знаки, які подає дорослий.

Варіант завдання: дорослий задає простий ритм, а дитина відтворює цей ритм, вимовляючи склади.

Варіант завдання: дорослий з інтонацією (запитання, прохання, радості тощо) промовляє коротке речення, а дитина повторює інтонацію, але використовуючи лише один склад (ляляЛЯляЛЯ).

Для розвитку у дітей з порушеннями слуху сприймання, мислення, уваги, пам'яті, формування навичок навчальної діяльності, корисними будуть ігри та вправи, які рекомендовані для дітей із труднощами у навчанні. Втім, варто зауважити, що формування і розвиток специфічних вмінь і навичок у дітей з порушеннями слуху потребує організації системних занять з фахівцями (наприклад, правильна постановка звуковимови). Спеціаліст може розробити індивідуальний в кожному випадку комплекс вправ, окремі з яких батьки практикуватимуть з дітьми вдома.

ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Діти з порушенням зору за однакового стану зорового аналізатора (при однаковій гостроті і полі зору) суттєво відрізняються один від одного можливостями його використання: одні можуть виконувати завдання з опорою на зір, другі – на дотик, треті – на дотик і зір. Батькам важливо навчити дітей прийомам і способам дотикового сприйняття, використовувати його разом із зором, зважаючи на те, що такі діти не можуть створити чіткі і точні уявлення про оточуючі предмети, опираючись тільки на ослаблений зір.

Для правильної організації занять вдома батьки мають попередньо проконсультуватися з фахівцями і до-

тримуватися правил охорони та гігієни зору їхньої дитини, можливого зорового навантаження, правильно-го (індивідуально для кожного) освітлення. Оскільки близько 80% всієї інформації людина одержує за допомогою зору, батьки мають компенсувати цю прогалину для дітей, постійно коментуючи все, що відбувається навколо, а також навчитися вичерпно описувати ті об'єкти, які дитина не в змозі обстежити на дотик.

Також варто проконсультуватися з фахівцями і, по можливості, придбати спеціальні адаптивні пристрої: оптичні та неоптичні, які знадобляться дитині для навчання і розвитку. До оптичних корекційних пристроїв належать окуляри зі спеціальними пристосуваннями, біфокалі, призми, контактні лінзи (як для постійного, так і для тимчасового користування). Затемнені або темні лінзи рекомендуються дітям зі світлочутливістю. Іноді діти з порушенням зору використовують невеликі телескопи, що прикріплюються до руки або ж до скла окулярів. Телескопічні окуляри використовуються для розглядання об'єктів на відстані, наприклад, під час прогулянок, в магазині тощо. До адаптивних пристосувань належать і плоскоструковані (звичайні) книги з крупним шрифтом. До неоптичних пристроїв належить фломастери, бажано чорного кольору, зі змінною шириною стержнів, що дасть змогу робити чіткі, контрастні записи; кольорові маркери. Чітко розлінований папір може знадобитися тим дітям, яким важко розрізнити рядки на звичайному папері. Для дітей, які мають світлочутливість, в їхньому ігровому (навчальному) куточку можна встановити світлозатемнювачі, щоб пом'якшити відблиск.

Опанування навичок самообслуговування

Бажано, щоб батьки навчали дітей, використовуючи предмети контрастних і виразних для дитини кольорів (аби вона могла їх розрізнити), привчали до охайності та *алгоритму самоперевірки* (чи всі гудзики застібнуті, чи в правильному порядку, відрізнити ліве і праве взуття, як заправлена сорочка, як зачесане волосся, як налити воду в чашку, не розливши, як їсти, щоб їжа не падала долі чи не капала на одяг тощо).

Гра «Що це?»

Варіанти цієї вправи можливо обігравати з різними предметами, ускладнюючи, залежно від віку дитини і мети. Це може бути розпізнавання різних предметів за текстурою, кольором, призначенням.

З великої коробки дитина дістає предмет, обстежує його дотиком, за допомогою зору, називає і розповідає про нього. Батьки допомагають дитині, щораз розширяючи обсяг інформації про предмет (з чого зроблений, демонструючи аналогічні предмети, але іншої форми, кольору тощо). Батьки мають навчити дитину певного алгоритму обстеження об'єктів і аналізу його сприйняття: величини (великий, маленький, широкий, вузький, високий, низький, довгий, короткий), щільності (твердий, м'який, пружний), ваги (легкий, тяжкий), текстури (гладенький, колючий, шорсткий). З віком дитина навчиться розрізнити і матеріал (папір, картон, дерево, пластик, метал тощо), а також їстівні чи неїстівні предмети, овочі, фрукти тощо.

Гра «Святкова вечерея»

Для маленьких дітей це може бути «святкова вечерея» в компанії улюблених ляльок з використанням іграшкового посуду. Для старших – з реальними предметами побуту. Сутність гри полягає у вивченні дій та алгоритму сервірування святкового столу (що має бути на столі, як правильно поставити, як перевірити чистоту посуду, тощо).

Аналоги гри можуть відображати інші побутові ситуації (і навіть ті, які моделюють взаємодію в громадських місцях – магазині, аптеці, транспорті тощо).

Розвиток тактильних навичок та просторового орієнтування

Розпізнавання букв і цифр

Батьки можуть виготовити набори букв і цифр, геометричних фігур різного розміру і з різних матеріалів, як опуклі, так і вирізані/прорізані в різних матеріалах.

Варіації гри можуть починатись з простого впізнавання букв і цифр, а згодом ускладнитись до утворення складів, слів, прикладів, викладання аплікацій з фігур, сюжетних малюнків, орнаментів тощо.

Варіант гри: батьки складають слово – дитина його має прочитати після обстеження на дотик і з допомогою зору; батьки викладають будиночок з геометричних фігур – дитина має визначити, що зображено, тощо.

Ліплення з пластиліну, робота з природними матеріалами, конструювання Батьки мають навчити дитину виконувати з пластиліном різні маніпуляції (скочувати кульки, шнурочки, примазувати одну деталь до іншої, кріпити до картону, дощечки, відщипувати необхідну кількість тощо). Окрім цього, важливо, аби дитина навчилася акуратно обстежувати на дотик готові вироби, розпізнавати їх.

Аплікації з природних матеріалів (круп, пісок тощо) розвивають у дітей не лише дотикове сприйняття, а й координацію рухів, фантазію. У процесі таких занять батьки мають постійно розмовляти з дітьми, описуючи алгоритм дій, якості матеріалів, які використовуються, обговорювати творчу ідею, над якою вони працюють.

Конструювання з використанням різних типів конструкторів надає широке поле для варіювання ігор: за творчим задумом, за інструкцією (візьми червоний кубик і постав справа на жовтий прямокутник), складання фігури по пам'яті, складання за зразком тощо.

Що я роблю? Що впало? (тощо)

Ігри і вправи цієї групи спрямовані на розвиток збережених відчуттів (зокрема слуху, нюху). Батьки в ігровій формі організовують ситуації, коли дитина має впізнати за звуками, запахом, дії та предмети з якими маніпулює дорослий (зминає папір, шарудить крупкою, ріже капусту тощо). Ускладнене завдання: з якого матеріалу предмети?

Корисними будуть заняття в парку, коли дитина може посидіти і послухати звуки довкілля, привчаючись їх диференціювати (звуки природи, комах, птахів і звуки міста, транспорту), повідомляючи батькам, що саме вона чує.

Рух за словесною інструкцією

Батьки в ігровій формі «прокладають» маршрут дитині до схованих в якомусь місці квартири «скарбів». Спочатку по чергово слідує інструкція виконання (крок вперед, повернись ліворуч). Згодом, коли дитина зможе утримувати в пам'яті всю інструкцію, вказівка дається одразу, і дитина її виконує. Батьки мають стежити за безпекою пересування дитини і у разі небезпеки, запобігти травмуванню, водночас не налякавши дитину.

Розвиток навичок комунікації

У дітей з порушеннями зору часто спостерігаються труднощі в комунікації. Це зумовлено тим, що дитина не бачить невербальних знаків співбесідника (жестикуляцію, рухи тіла, голови, вираз обличчя), тож їй складно орієнтуватися в загальному контексті, емоційному перебігу бесіди. Окрім цього, мовлення таких дітей часто формалізоване, вони недоречно можуть вживати певні вирази і слова, оскільки не мають реального уявлення (досвіду), що саме вони позначають (наприклад, падає дощ, сніг; бринить струна – бринить струмок). Батьки мають пояснювати значення таких виразів і, по можливості, дати змогу дитині усвідомити його через інші відчуття (дотик, слух). До того ж, у дитини можуть спостерігатися мимовільні або повторювані рухи (grimasi обличчя, топтання на одному місці, смикання свого одягу, плескання долонею по нозі тощо). Батькам варто проводити тренувальні вправи-ігри, що моделюють певні життєві ситуації спілкування (в магазині, в транспорті, дружня бесіда тощо). Слід також тренувати і виробляти в дитини адекватний вираз обличчя, алгоритм ведення бесіди (сісти, ноги рівно, руки вільно покласти на коліна, повернути голову до співрозмовника, не робити зайві рухи, після кількох речень чи запитання – витримати паузу, даючи співрозмовнику висловитись, тощо).

Фізичний розвиток

Внаслідок обмеження в зоровому сприйманні діти часто рухаються з пересторогою, стають малоактивними, всупереч віковим потребам організму, який зростає. На цьому фоні в них можуть розвиватись нав'язливі рухи, виявляться надмірна вага, ослаблення м'язів, втрата гнучкості тощо. Батькам не потрібно надмірно опікати дитину і штучно обмежувати її в русі, турбуючись про безпеку. Доцільно порадитись із фахівцями та дізнатися межі фізичних навантажень, прийнятних для конкретної дитини (можливо, окремим дітям протипоказані різкі нахили тощо).

Фізичні вправи можна організовувати на відкритому просторі (на повітрі чи в спортивній залі, в басейні). Вдома змалку також варто привчати дитину до фізкультхвилинок, які розвантажуватимуть і зміцнюватимуть м'язи, які у таких діток бувають скутими (особливо м'язи спини та шиї). Комплекс вправ у супроводі музики чи веселого віршика батьки можуть дібрати самостійно, зважаючи на вподобання їхньої дитини та поради фахівців.

ДЛЯ ДІТЕЙ З КОГНІТИВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Особливий характер розвитку дітей з когнітивними порушеннями призводить до специфічного психологічного розвитку. Зокрема, у таких дітей спостерігається уповільнений темп пізнання навколишнього світу та самих себе, формування навичок ігрової та навчальної діяльності, особливий характер емоційного перебігу вікових криз, сповільнений темп оволодіння навчальною діяльністю у початковій школі, засвоєння та сприйняття соціальних норм і правил.

Відповідно, батьки мають зосереджувати свої зусилля саме на розвитку дитини в цих сферах. Від результативності занять з дитиною залежить ефективність її адаптації до навчання в дитячому садочку та школі, а також соціалізації в дорослому житті.

Розвиток орієнтації в предметному світі

Батьки мають усвідомити, що тривалий час різноманітні вправи та ігри цієї групи складатимуть основу щоденної взаємодії з їхньою дитиною. Вони мають бути постійними і системними, доки дитина не засвоїть певні назви і поняття, доки ці слова не увійдуть в її активний словник, доки вона свідомо не почне користуватися відповідними предметами. Варіацій таких ігор може бути чимало, їх потрібно змінювати, аби утримувати інтерес дитини.

Батьки мають в ігровій формі називати предмети (з часом запитувати дитину: де м'яч? Дитина має поглядом, вказівним жестом, повтором слова вказувати на нього).

Батьки мають стати «репортерами-коментаторами» для свого малюка і постійно розмовляти з ним, коментуючи свої дії і дії дитини, називаючи всі предмети побуту та інтер'єру, всі об'єкти під час прогулянок, пояснювати дії людей. Згодом доцільно використовувати узагальнюючі слова (транспорт: машини, автобуси, тролейбуси тощо). У процесі побутових занять батьки мають звертати увагу дитини на назви і якості продуктів, характеризувати їх смак і які страви з них можна готувати.

Також можна долучати дитину до прибирання, називаючи при цьому всі предмети, алгоритм дії з ними тощо (вправи див. у попередніх рубриках).

Розвиток навичок ігрової діяльності

Навички ігрової діяльності у таких дітей не формуються мимовільно, їх потрібно цілеспрямовано виробляти, спонукаючи дитину до наслідування, а згодом і усвідомлення сутності дій.

Предметні ігри

Варіанти таких забав може бути безліч з різними предметами, з урахуванням віку дитини. Це і звичайні ігри в пісочниці (набирання піску, формування фігурок, закопування і викопування тощо), і заняття з ку-

биками, пірамідками та конструкторами, одягання ляльок. А також більш складні: вирізання формочками печива з тіста, приготування бутерброда тощо. Головне – це зацікавленість дитини і постійний коментар та алгоритмізація дій дорослими.

Сюжетно-рольові ігри

Сюжетно-рольові ігри – непросте заняття для таких дітей, оскільки їм складно: зрозуміти правила гри, норми поведінки і взаємодії у групі учасників, ототожнювати себе з певним персонажем, фантазувати та зображувати певні дії персонажів, тривалий період часу вмотивовано займатись цією діяльністю тощо. Саме тому батьки мають поступово привчати дитину до подібних ігор, починаючи з найпростіших (зображення різних персонажів з дитячих віршиків), переходячи до традиційних «доньки-матері», а згодом до складних, що моделюють соціальні ситуації («магазин», «школа» тощо).

В процесі таких ігор у дитини розвивається емоційно-вольова сфера: діти вчаться контролювати емоції, повідомляти про них дорослим, розпізнавати їх у інших людей, вчитися чекати, виконувати дії в певний час тощо.

Формування навичок самообслуговування

Формування навичок самообслуговування має відбуватися у повільному темпі, з великою кількістю повторень конкретних дій, тому батькам варто набратись терпіння і наполегливо опрацьовувати їх з дитиною. Починати потрібно з надання дитині допомоги фізично виконати певну дію, спрямовувати її рухи та координувати їх. Наприклад, під час навчання користуватися ложкою дорослий кладе свою руку на руку дитини і таким чином організовує правильні рухи. Поступово така фізична допомога має зменшуватись. Всі дії батьки мають коментувати, правильно називаючи предмети і власне дію з ними.

Для успішного засвоєння дитиною навичок самообслуговування батьки мають дотримуватись певної послідовності: дія виконується дитиною спільно з дорослим; дія виконується дитиною під безпосереднім керівництвом дорослого; дія виконується з мінімальною допомогою дорослого; дія виконується за наглядом дорослого; дія виконується дитиною самостійно.

Важливо, щоб у виконанні дитиною окремих дій був певний зміст, щоб її діяльність мала цінність як для самої дитини, так і для її батьків. Вміння одягатися та роздягатися, користуватися туалетом, самостійно їсти, умиватися тощо суттєво впливає на самооцінку дитину, а також стає першим кроком до її незалежності.

Навчання навичок самообслуговування також допомагає розширювати уявлення і знання дітей про оточення, сприяє розвитку мовлення, моторики та координації, умінь виконувати дії за наслідуванням та словесною інструкцією, орієнтуватися на зразок, дотримуватись послідовності дій.

Батькам варто всі заняття організовувати в ігровій формі, використовувати предмети, які є привабливими для дитини (власна чашка дитини з цікавим малюнком, тарілка яскравого кольору тощо).

Розвиток соціальних навичок

Батьки мають збагатити досвід дитини позитивними враженнями від спільної з іншими людьми діяльності, виробити соціальні вміння та навички (адекватні уявлення про оточуючий світ, знання норм і правил поведінки), вміння взаємодіяти з іншими, вести діалог, навчити просити про допомогу і повідомляти про свої потреби та проблеми, товаришувати тощо. Залежно від віку, форма занять та їх зміст може змінюватись. Окрім цього, такі ігри і вправи справлятимуть й інші впливи (розвиватимуть мислення, пам'ять, увагу, мовлення, координацію рухів, готуватимуть дитину до навчальної діяльності).

Чарівний м'ячик

Дорослий і дитина (інші члени родини) сідають на підлозі в коло і кидаючи/перекочуючи м'ячик один одному, називають кольори, які присутні в їхньому одязі (вимовляють по черзі назви тварин, предмети побуту, меблі, імена тощо).

Складаємо картину

Варіант гри: складання в правильному порядку серії малюнків, що ілюструють певну подію.

Що звідки?

Батьки мають підготувати малюнки із зображеннями різних громадських місць (продуктовий магазин, аптека, магазин іграшок, магазин одягу тощо) та набір карток із зображенням різних предметів. Завдання: «доставити товар» у відповідне місце. Батьки і дитина можуть по чергово виконувати ролі «працівника магазину» та «постачальника товару». Батьки можуть створювати ситуації «доставки» не того товару і відповідно будувати діалог на цій основі (чому не підходить? а що потрібно?).

ДЛЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Діти з розладами аутистичного спектру мають різний рівень розумового і мовленнєвого розвитку, у них спостерігається стійкий дефіцит соціальної взаємодії та спілкування (брак інтересу до іншої людини, невідміння налагоджувати контакт, обмежена (або зовсім відсутня) здатність до спілкування, повторювана поведінка, обмежені інтереси та діяльність). Під час занять з дітьми батьки мають опиратися на їхні сильні сторони (схильність до впорядкованості, хороша механічна пам'ять, здатність до запам'ятовування знакових систем, здатність абсолютно точно виконувати ті дії, яких вже навчились, добре орієнтуватися у просторі й часі, хороший музикальний слух) та враховувати захоплення й інтереси. Це мотивуватиме дітей долучатися до запропонованих дорослими ігор та занять.

Комунікація

Для дітей з розладами аутистичного спектру словесна комунікація часто є недоступною. Втім, зважаючи на їхню схильність сприймати символи і знаки, батькам варто обрати один з варіантів візуальної комунікаційної системи, де кожен символ, малюнок, піктограма мають конкретне значення для дитини. Це допоможе налагодити продуктивне спілкування.

Альтернативні методи комунікації

- **Система PECS (Picture Exchange Communication System)** – це альтернативна система комунікації, що допомагає дітям набути комунікативні вміння, дає змогу спілкуватися з іншими людьми (передавати прохання, відповідати на запитання, описувати події тощо). В цій системі використовуються символи, зображені на картках. Дитину вчать використовувати символ (малюнок на картці з відповідним підписом) для того, щоб просити бажаний предмет. Для початку батьки мають продемонструвати зв'язок між символом на картці та конкретним предметом; потім навчити вказувати на картку з предметом. Поступово дитина навчається знаходити відповідний малюнок і давати його батькам, аби отримати бажане.
- Потім батьки можуть навчити дитину будувати з карток фрази. Для цього використовують «смуги» для побудови речення. Спочатку це можуть бути такі фрази як «Я хочу...», а пізніше – «Мені подобається...», «Можна мені...?»
- **Підтримувальна комунікація (facilitated communication)** – це специфічний метод продуктивного спілкування, що полягає в пропонуванні дитині мови, за допомогою якої вона зможе контактувати з оточуючими і усвідомить, що через спілкування вона може задовольнити власні потреби. Зазвичай, цю методику практикують фахівці, які й навчають дитину нею користуватися.

Структуроване навчання

Зважаючи на схильність дітей до впорядкованості дій та простору навколо них, батькам потрібно орієнтуватися на структуроване навчання. Це специфічна система організації середовища з визначеними умовами, в якій проводяться відповідні заходи, внаслідок чого дитина починає розуміти, чого від неї очікують. Ця система привчає дітей дотримуватися визначених правил поведінки, формує звички виконувати

певні види діяльності, в тому числі навчальну. Цьому можуть сприяти: чітке візуальне розмежування приміщень і зон (ігрова, навчальна, зона відпочинку тощо); маркування предметів піктограмами, написами, фотографіями, що зображують певні дії; алгоритмізації послідовності діяльності (подій дня тощо) за допомогою чітких символів; візуалізовані графіки та правила, що регулюють стосунки, поведінку, правила взаємодії. Різні візуальні орієнтири (розклад, алгоритм дій, схема, позначки тощо) дають дитині змогу орієнтуватися у подіях дня, тижня, окремого завдання, порядку дій.

Спеціальні програми

Зважаючи на розмаїття розладів аутистичного спектру, батькам варто порадитись з фахівцями стосовно заходів, які вони можуть використовувати вдома для розвитку і навчання їхніх дітей. Це може бути комплекс заходів однієї з нижчезазначених технологій, або ж спеціально відібрані вправи та заняття.

Технології, ефективність яких науково доведена:

- *поведінковий пакет (Behavioral Package);*
- *стратегія «Розвиток спільної уваги» (Joint Attention Intervention);*
- *моделювання (Modeling);*
- *натуралістичні (природні) стратегії навчання (Naturalistic Teaching Strategies);*
- *стратегія «Навчання з однолітками» (Peer Training Package);*
- *навчання опорних (базових) реакцій (Pivotal Response Treatment, PRT);*
- *структуроване навчання з опорою на візуальну підтримку (елементи Програми TEACCH);*
- *стратегія «Керування власною поведінкою, самокерування» (Self-management);*
- *стратегія «Соціальні історії» (Story-based Intervention Package);*
- *стратегія «Ігровий час» (DIR/Floortime);*
- *комунікативна система обміну зображеннями (Picture Exchange Communication System (PECS);*
- *фізичне навантаження та ін.*

9.7. Інформативна бесіда з батьками

- **Інформативна бесіда з батьками** – це відверта, водночас офіційна і задокументована розмова, що триває близько однієї години. У центрі обговорення батьків та вчителів – дитина та її потреби.
- **Мета інформативної бесіди** – виявити можливості забезпечення всебічної підтримки дитини завдяки співпраці вчителів та родини.
- **Конкретні цілі передбачають:**
 - створення і розвиток довіри, взаєморозуміння між дитиною, вчителями та батьками;
 - виявлення сильних сторін дитини, її здібностей та інтересів, а також підтримка та задоволення особливих потреб;
 - оперативне реагування на проблеми і труднощі у розвитку та навчанні дитини;
 - скеровування дитини на оцінювання та планування власної цілеспрямованої діяльності;
 - налагодження зворотного зв'язку щодо розвитку дитини між усіма учасниками освітнього процесу;
 - визначення цілей та їх узгодження на певний період навчання дитини⁶⁴.

- **Інформативна бесіда – це спільна угода.** Вона передбачає взаємодовіру, що забезпечує дотримання домовленостей усіма учасниками у визначенні цілей та шляхів їх досягнення. Такі цілі й окремі кроки у їх реалізації мають бути вимірюваними, що дає змогу і дитині, і батькам, і вчителям бачити прогрес, а також ситуації, що потребують підтримки.
- **Інформативна бесіда має забезпечувати впевненість** всіх учасників, що її результати є **конфіденційними** і не підлягають розголошенню третім особам без взаємної домовленості учасників бесіди. Інформативна бесіда зазвичай проводиться на початку навчання (у випадку зміни вчителя, переходу до нового закладу освіти, за нагальної ситуації, у випадку кардинальних змін цілей). У разі, коли дитина залишає заклад освіти (закінчення навчання, перехід в інший заклад), вимоги до дотримання конфіденційності не втрачають чинності, а звіти щодо результатів інформативної бесіди мають бути знищені.
- **Інформативну бесіду слід ретельно готувати.** Час її проведення визначають та узгоджують заздалегідь. Вона має документуватися. Бланк звіту про інформативну бесіду має бути заповнений і підписаний всіма учасниками (копію отримують всі). У разі необхідності, до інформативної бесіди можуть приєднатись окремі фахівці (наприклад, практичний психолог та ін.).
- **Післядія інформативної бесіди.** Учасники бесіди регулярно відстежують виконання домовленостей. Також може проводитись додаткова бесіда, консультування тощо, якщо про це було домовлено попередньо (із залученням фахівців, інших вчителів, представників соціальних служб чи місцевих органів управління освітою). Пропозиції щодо зміни порядку та умов інформативної бесіди мають бути оформлені письмово й отримані кожним учасником.
- **Мета і переваги інформативної бесіди**

Таблиця 9.1

Призначення	Мета	Переваги
Для закладу освіти	• забезпечити зв'язок батьків і закладу освіти; • сприяти розвитку співпраці з родиною; • презентація закладу освіти та його завдань; • формування взаємодовіри та взаємоповаги	• зміцнення репутації закладу освіти; • впевненість батьків у тому, що тут дбають про їхню дитину; • ініціювання та покращення співпраці між закладом освіти і родиною; • оперативне і ефективне вирішення нагальних проблем; • формування відкритого і сприятливого простору; • превенція (попередні заходи) щодо груп ризику; • сприяння співпраці

Призначення	Мета	Переваги
для вчителів	- створити довірливі зв'язки з родиною; - ознайомитись із психологічною, соціальною, економічною ситуацією родини; - співпраця з родиною для цілеспрямованого розвитку дитини	- отримання вичерпної інформації про родину; - поліпшення взаєморозуміння та людських стосунків; - можливість обговорення тем, що стосуються розвитку та навчання дитини; - можливість зближення із дитиною (у процесі спілкування і навчання); - краще розуміння та врахування індивідуальних особливостей дитини; - менш напружене спілкування
для родини	- почути думку вчителів стосовно навчання та виховання дитини; - краще розуміння вимог закладу освіти; - подолання страхів у спілкуванні (дискомфорту, упереджень тощо); - досягнення максимуму для розвитку дитини; - усвідомлення виховних завдань вчителів; - створення довірливих стосунків	- отримання об'єктивної картини щодо розвитку та навчання дитини; - краще розуміння дитини та вчителів; - менш напружене спілкування; - можливість активної участі в роботі закладу освіти; - можливість покращити стосунки в родині; - можливість свідомо спрямовувати дитину та допомагати їй; - здатність брати до уваги вимоги закладу освіти та вчителів; - усунення побоювань щодо закладу освіти; - формування співпраці з вчителями
для дитини	- отримати визнання; - можливість відкритися; - зв'язок та співпраця батьків та закладу освіти; - подолання страху перед закладом освіти; - усвідомлення очікувань батьків та закладу освіти; - виникнення відчуття безпеки; - зниження стресу; - виникнення зацікавленості у діяльності закладу освіти; - формування відчуття, що її одночасно цінують, контролюють і підтримують	- вирішення проблем; - впевненість у майбутньому; - формування єдиних вимог в освітньому процесі; - усвідомлення двосторонньої зацікавленості; - виникнення довіри; - усвідомлення необхідності навчатися; - розуміння існування зв'язку між закладом освіти і батьками

Окрім цього, у групі/класі закладу освіти формується та покращується мікроклімат; у громаді, де проживає дитини, формується команда фахівців для психолого-педагогічного супроводу дитини; превентивно увага звертається на дітей з групи ризику тощо.

Орієнтовний план інформативної бесіди

Під час проведення оцінювання дитини та збору інформації про дитину використовуються спеціальні форми для опитування батьків, які допомагають у заповненні розділів 1-4 Висновку ІРЦ.

Після закінчення оцінювання батькам призначають зустріч для обговорення результатів, рекомендацій і залучають їх до прийняття рішення.

Розпочнемо нашу інформативну бесіду*.

Таблиця 9.2

1.	Розвиток дитини/ сім'я	Яким, на Вашу думку, був розвиток Вашої дитини у попередні роки (швидким, сповільненим тощо)?
1.1.	Середовище розвитку	Де дитина жила в попередні роки (місто, село)? Хто доглядав за дитиною, коли Ви були відсутні? Якщо дитина ходила в дитячий садок, то як вона звикала до нього? Що було легко, а що викликало проблеми? Хто більшою мірою займався вихованням дитини? Хто був авторитетом для дитини/ важливою людиною?
1.2.	Чинники, що вплинули на розвиток дитини	Які зміни у Вашій родині були найбільш значущими у попередні роки (зміна складу родини, переїзд, зміна дитячого садочка, втрати тощо)? Як вони, на Вашу думку, вплинули на дитину (поведінка, спілкування, стан здоров'я, навчання тощо)? Як Ви самі розвивались разом з дитиною? Чого навчилися, виховуючи дитину, що відчували? <u>Запитання до дитини:</u> <i>Які приємні події тобі запам'ятались від початку навчання в закладі освіти? Що було неприємним, сумним?</i> <u>Запитання до родини:</u> <i>Які приємні події Ви запам'ятали від початку навчання Вашої дитини в закладі освіти? Що було неприємним, сумним? Що занепокоїло?</i>
1.3.	Фізичний розвиток та здоров'я дитини	Що вплинуло на фізичний розвиток дитини (безпосередньо пологи, перенесені захворювання, травми, інші обставини)? Яким був стан здоров'я в попередні роки (хвороби, хронічні захворювання, головні та інші болі, втомлюваність, надмірна активність, настрої тощо)? Чи подобається дитині фізична активність? Чи є дитина фізично активною (тренування, лікувальна фізкультура тощо)? Чи помітили Ви зміни в стані дитини з приходом у заклад освіти?
1.4.	Склад родини	Хто є членами Вашої сім'ї? Брати, сестри (вік, порядок народження дітей)? Хто зараз займається вихованням дитини?
1.5.	Атмосфера в родині	Чи є в родині власні традиції, які? Які стосунки дитини з братами і сестрами? З ким більше спілкується дитина в родині? Чи є у дитини домашня тварина?
1.6.	Дозвілля	Які інтереси і хобі є у Вашій родині? Скільки Ви маєте на це вільного часу? Чим би хотіли займатися? Чим цікавиться Ваша дитина? Як вона проводить дозвілля (вдома, поза межами дому)? <u>Запитання до дитини:</u> <i>Чим тобі подобається займатися (вдома, поза домом)?</i> <u>Запитання до батьків:</u> <i>Чи є заняття, якими б Ви хотіли займатися усією родиною (які Вам до вподоби)?</i>

* Курсивом позначено запитання, які обговорюються на спільній інформативній бесіді (з батьками та дитиною). Решту запитань можливо варто попередньо обговорити з батьками приватно.

1.7.	Можливості родини	Якими є Ваші можливості, щоб підтримувати участь дитини у позашкільних заходах?
1.8.	Страхи	Чи є щось, пов'язане з майбутнім і здоров'ям дитини, що Вас непокоїть, тривожить?
1.9.	Друзі	Чи є у Вашої дитини друзі (в закладі освіти, поза ним)? Який вплив вони справляють на дитину?
1.10.	Характеристика дитини батьками	Як Ви охарактеризуєте дитину: емоційність, поведінка (вдома, поза домом), спілкування з дорослими та ровесниками, старшими дітьми, незнайомими, знайомими, яка в дитини самооцінка? Як Ви оцінюєте власні можливості і здатність допомогти Вашій дитині? <u>Запитання до дитини:</u> Якими є твої сильні сторони (у навчанні, пов'язанні з хобі, інтересами, у спілкуванні, інше) які якості тобі подобаються, чим пишаєшся? В чому ти відчуваєшся невпевнено? Що б ти хотів змінити в собі, що покращити? Яка допомога і від кого тобі потрібна, чи ти впораєшся самостійно? <u>Запитання до батьків:</u> Яка Ваша думка стосовно сильних, позитивних якостей Вашої дитини?
2.	Дитина в закладі освіти	Чи хотіла Ваша дитина йти в заклад освіти? Чи подобається їй тут? Що саме подобається? Наскільки відверта дитина вдома? Що вона говорить про заклад освіти? Чи є в дитини проблеми, пов'язані з закладом освіти? Як Ви їй допомагаєте? Чи потребуєте Ви в цьому допомоги? Кого саме? Що змінилось у Вашій родині з моменту приходу дитини в заклад освіти?
3.	Очікування	Чого Ви очікуєте від закладу освіти?
3.1.	Стосовно закладу освіти	Очікування дитини Очікування батьків
3.2.	Стосовно майбутнього дитини	Яким Ви бачите майбутнє Вашої дитини, подальші роки після закладу освіти? Плани щодо організації навчання, подальшого навчання, організації дозвілля, інше.

Анкета для батьків
(до інформативної бесіди, у разі відвідування закладу освіти)

Шановні батьки _____,

1. Позначте відповідь, що підходить, позначкою «V». Якщо необхідно, додайте коментар.

Чи подобається Вашій дитині ходити в заклад освіти?

- ☐ так, дуже
- ☐ подобається
- ☐ не подобається
- ☐ боїться

Як Ви оцінюєте стосунки дитини з однокласниками/одногрупниками?

- ☐ хороші/дружні
- ☐ посередні/нейтральні

☐ погані/ворожі

Який, на Вашу думку, обсяг домашніх завдань?

- ☐ надто багато
- ☐ достатньо
- ☐ в розумних межах
- ☐ надто мало

Де дитина виконує домашні завдання?

- ☐ в школі
- ☐ в групі подовженого дня
- ☐ вдома
- ☐ інше місце

Як часто дитина потребує Вашої допомоги?

- ☐ часто
- ☐ іноді
- ☐ взагалі ніколи

Як часто Ви перевіряєте, чи справді дитина виконала домашні завдання?

- ☐ щодня
- ☐ раз на тиждень
- ☐ дитина навчається без допомоги батьків

Чи є у дитини вдома стіл, полиця для шкільного приладдя; чи є можливість спокійно і в тиші навчатися?

- ☐ так
- ☐ ні

Як Ви ставитесь до домашніх завдань на вихідні дні?

- ☐ потрібно задавати стільки, як і в будні дні
- ☐ потрібно задавати менше
- ☐ потрібно задавати більше, ніж в будні
- ☐ взагалі не потрібно задавати

Чи задоволені Ви підтримкою та допомогою в закладі освіти?

- ☐ дуже задоволені
- ☐ задоволені
- ☐ є певні недоліки
- ☐ не задоволені

Чи задоволені Ви вимогами вчителів?

- ☐ дуже задоволені
- ☐ задоволені
- ☐ варто було б вимагати більше

- ☐ вимагають надто багато
☐ зовсім не задоволені

На що вчителям варто було б звертати більше уваги?

Чи задоволені ви успішністю дитини в закладі освіти?

- ☐ дуже задоволені
☐ навчається відповідно до своїх здібностей
☐ могла б навчатися краще
☐ могла б навчатися значно краще

2. Дайте відповіді на такі запитання:

Що подобається дитині у школі?	
Що не подобається дитині у школі?	
З яких предметів дитина просить про допомогу?	
Як можливо вирішити цю проблему?	
Які труднощі у спілкуванні з оточуючими чи поведінці виникають у Вашої дитини?	
Що їх спричинює?	
Чим займається Ваша дитина вдома у вільний час? Що їй подобається робити?	1. 2. 3.
Ви задоволені відвідуванням дитиною гуртків (секцій)?	
В які ще гуртки хотіла б ходити Ваша дитина?	
Чи ходили ви з дитиною цього року: ☐ в театр ☐ в кіно ☐ на виставку ☐ на спортивні змагання ☐ ходили _____	
Чи задоволені Ви кількістю класних екскурсій?	
Що Ви думаєте про співпрацю закладу освіти з родинами?	
Пропозиції та коментарі для вчителя (закладу освіти)	

Дата _____
Учень _____
Клас/група _____
Батьки _____
Вчитель/вихователь _____

Звіт про проведення інформативної бесіди

Таблиця 9.3

Прізвище	Ім'я (дитини)	
Попередня інформативна бесіда (дата)		
Остання інформативна бесіда (ким проведена?)		
Опис поточної ситуації		
Загальні напрями розвитку дитини		
Додаткова інформація		
Вчитель (ім'я, підпис)	Батьки (ім'я, підпис)	Дитина (ім'я, підпис)
Дата		

Інформативна бесіда є одним із інструментів комплексного оцінювання і береться до уваги у процесі оформлення Висновку ІРЦ. Дані інформативної бесіди необхідні для визначення сильних сторін дитини та рекомендацій щодо освітнього процесу.

Ці дані використовуються для розроблення ІПР дитини командою психолого-педагогічного супроводу закладу освіти.

Пам'ятка для батьків, коли дитина відвідує заклад освіти

Ваша дитина йде до закладу освіти

Батьки відіграють важливу роль у забезпеченні успішного навчання своєї дитини. Всім дітям потрібна підтримка батьків, а діти з особливими потребами часто потребують ще більшого залучення батьків і не тільки на початкових етапах навчання, а часто й упродовж всього періоду здобуття освіти.

Батьки дітей з особливими освітніми потребами є важливими членами команд психолого-педагогічного супроводу дітей, які формуються у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Так батьки, як члени команди, надають інформацію про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань); беруть участь у роботі команди, в тому числі у прийнятті рішень щодо складання ІПР; створюють умови для навчання, виховання та розвитку дитини.

До складу таких команд також входять директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчитель-предметник, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог, вчитель-реабілітолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП). За потреби, можуть залучені інші фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

Для досягнення якнайкращого результату у навчанні, надзвичайно важливо налагодити процес обміну інформацією між членами цієї команди, адже від цього залежить створення умов для успішної інтеграції дитини з особливими освітніми потребами в заклад освіти.

Зв'язок «дім – заклад освіти»

Мати інформацію та бути важливим членом команди супроводу вашої дитини означає:

- брати участь у прийнятті рішень, які впливають на освітній процес вашої дитини;
- надавати свій письмовий дозвіл на проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини фахівцями ІРЦ;
- мати повну інформацію про психолого-педагогічні, корекційно-розвиткові послуги, які надають в закладі освіти;
- надавати важливу інформацію про дитину, яка може вплинути на результати навчання дитини;
- отримувати від вчителів та інших спеціалістів інформацію про навчання та успішність дитини;
- отримувати консультації перед залученням вашої дитини до спеціальної програми навчання;
- регулярно отримувати звіти про успіхи дитини упродовж навчального року;
- отримувати консультації та надавати свідомий письмовий дозвіл на затвердження індивідуальної програми розвитку (ІПР) для вашої дитини;
- оскаржувати рішення, які на вашу думку, не найкращим чином задовольнятимуть освітні потреби вашої дитини та працювати з командою над пошуком кращих рішень.

Обмін інформацією

Одним із аспектів роботи в команді є постійний процес обміну інформацією про стан навчання та розвиток дитини. Обмін такою інформацією дає змогу вчителям адаптувати освітнє середовище до потреб дитини. Це може бути:

- інформація про стан здоров'я дитини;
- дані про успішні методи навчання, які ви застосовуєте вдома;
- інформація про зміни в сім'ї (поповнення в родині, смерть родичів, розлучення, втрата роботи, загибель домашньої тваринки тощо), які можуть спричинити емоційну реакцію дитини;
- повідомлення про минулий навчальний досвід вашої дитини;
- інформація про визначені вами цілі для дитини, над досягненням яких ви працюєте вдома.

Як спілкуватися?

Чітка й постійна комунікація батьків та вчителів – ключ до успіху вашої дитини. Ви можете чути незрозумілі для вас терміни, такі як ІПР (індивідуальна програма розвитку), чи якісь інші слова. Завжди, коли вам щось незрозуміло, запитуйте. Для забезпечення ефективного спілкування всі учасники команди мають розуміти один одного.

Ведіть нотатки та впорядковуйте інформацію

Часто на батьків покладається завдання зі збору та підготовки важливої інформації: документів та різних даних щодо їхніх дітей. Ви можете отримувати значний обсяг інформації під час зустрічей та розмов з вчителями та фахівцями. Спочатку підготовка таких записів забиратиме певний час, але згодом вони можуть виявитися дуже корисними. Коли ви зберете основну інформацію, то далі потрібно буде просто оновлювати її. Після отримання нових документів одразу ж додавайте їх до свого масиву інформації.

- Як зберігати інформацію? Заведіть товсту папку з файлами чи будь-яку іншу зручну для себе систему організації документів.

- Зберігайте інформацію в хронологічному порядку з новими даними зверху, оскільки вони будуть потрібні вам найчастіше.
- Виділяйте дати кольором (маркером) – так буде зручніше шукати.
- Використовуйте клейкі закладки для позначення тих документів, які потрібні постійно, або які необхідно перевірити чи поміняти.
- На окремому аркуші на початку папки запишіть контактні дані важливих людей (вчителів, фахівців, соціальних служб, медичних закладів тощо).

Задоволення особливих освітніх потреб дитини

Усі діти можуть навчатися, але не всі однаково, не в однаковому темпі чи з однаковими результатами. Навчання – процес індивідуальний. Задоволення особливих освітніх потреб дитини означає виявлення цих потреб, розробку індивідуальних цілей для дитини, вибір або створення належних послуг підтримки. Вибір форми навчання дитини з особливими освітніми потребами (спеціальна школа чи загальноосвітня) є прерогативою батьків, проте в центрі уваги мають стати інтереси дитини. Консультаційну допомогу ви можете отримати, звернувшись до фахівців ІРЦ.

Список використаних джерел та посилання

1. Статут Організації Об'єднаних Націй: Преамбула. // Сан-Франциско, 1945.
2. Загальна декларація прав людини, 1948.
3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, 1960.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966.
5. Конвенція про права дитини, 1989.
6. Всесвітня декларація про освіту для всіх, 1990.
7. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю. Резолюція. Прийнята Генеральною Асамблеєю, 1993.
8. Саламанська декларація: про принципи, політику і практичну діяльність в сфері освіти осіб з особливими освітніми потребами, 1994.
9. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток, 1995.
10. Декларація принципів толерантності. // ЮНЕСКО, 1995 р.
11. Дакарські рамки дій. Освіта для всіх: виконання наших загальних зобов'язань, 2000.
12. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006.
13. Комітет з прав осіб з особливими освітніми потребами ООН: Зауваження загального порядку № 4 (2016) Поширення: Загальне 2 вересня 2016 р.
14. Конституція України від 28.06.1996.
15. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI.
16. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X.
18. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII.
19. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III.
20. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.
21. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.
22. Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III.
23. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
24. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 23.05.2017 № 2053-VIII.
25. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651-XIV.
26. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III.
27. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР.
28. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 № 755-IV.
29. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 № 1508-VII.
30. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2018 № 72 «Про внесення змін у додаток до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1096 «Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності».
31. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 88 «Деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2018 році».
32. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 22 «Про підвищення оплати праці педагогічних працівників».
33. Розпорядження КМУ від 9 серпня 2017 р. № 526-р «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу».

34. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
35. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 року № 545 «Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр».
36. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами».
37. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2015 № 479 «Про внесення змін у додаток 2 до Постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298» (оплата праці асистента вчителя).
38. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2011 № 373 «Про встановлення надбавки педагогічним працівникам закладів дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої освіти, інших установ і закладів незалежно від їх підпорядкування».
39. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 778 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад».
40. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2007 № 643 «Про затвердження розмірів підвищення посадових окладів (ставок заробітної плати) та додаткової оплати за окремі види педагогічної діяльності у співвідношенні до тарифної ставки».
41. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери».
42. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 № 78 Про реалізацію окремих положень частини першої статті 57 Закону України «Про освіту», частини першої статті 25 Закону України «Про загальну середню освіту», частини другої статті 18 і частини першої статті 22 Закону України «Про позашкільну освіту».
43. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 963 «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників».
44. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 № 346 «Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам».
45. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 року № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
46. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти».
47. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2018 № 981 «Про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків».
48. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.05.2018 № 447 «Про затвердження Примірного переліку оснащення кабінетів інклюзивно-ресурсних центрів».
49. Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.04.2018 № 414 «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти».
50. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.02.2018 № 90 «Про внесення змін до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 року № 1205».
51. Наказ Міністерства освіти і науки від 06.10.2010 № 930 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників».
52. Наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 № 557 «Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ».

53. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.04.1993 № 102 «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти».
54. ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення».
55. Логопедична онлайн-служба «Коректолог» <https://korektolog.com>.
56. Методичні рекомендації щодо організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах у 2015-2016 навчальному році. – Режим доступу: mirrvopsi.at.ua/Metodrecomend/inkluz.doc.
57. Миронова С.П. – Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами // Актуальні питання корекційної освіти, Випуск №9 (2017).
58. Нова українська школа концептуальні засади реформування середньої школи, 2017.
59. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А. – Київ, 2010. – 363 с.
60. Рекомендаційні матеріали щодо створення Нового Освітнього Простору. – Режим доступу: <http://dfrr.minregion.gov.ua/foto /upload/%D0%9D%D0%9E%D0%9F.pdf>.
61. Серія видань «Концептуалізація інклюзивної освіти та його контекстуалізація в рамках Місії ЮНІСЕФ Технічний путівник Видання © Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). – 2014 р.
62. Участие родителей, семьи и сообщества в инклюзивном образовании – Технический путеводитель, Детский фонд ООН (ЮНІСЕФ) 2014 г.
63. ЮНЕСКО. Керівництво по інклюзії забезпечення доступу до освіти для всіх.
64. Project „Quality Education for Children at Social Risk. Individualisation and learning support“, Supported by the Estonian Ministry of Foreign Affairs Developmental Cooperation program, 2016.
65. www.oecd.org.
66. www.unesco.org.
67. www.unicef.org.
68. www.worldbank.org

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

Додаток В

Додаток Г

Додаток Д

Додаток Е

Додаток Ж

Додаток З

Додаток И

Додаток К

Додаток Л

Додаток М

Додаток Н

Додаток О

Додаток П

Додаток Р

Додаток С

Додаток Т

Додаток У

Додаток Ф

Додаток Х

Додаток Ц

Додаток Ч

Додаток Ш

Додаток Ъ

Додаток Ы

Додаток Ь

Додаток Э

Додаток Ю

Додаток Я

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Додаток 4

Додаток 5

Додаток 6

Додаток 7

Додаток 8

Додаток 9

Додаток 10

Додаток 11

Додаток 12

Додаток 13

Додаток 14

Додаток 15

Додаток 16

Додаток 17

Додаток А. Основні ознаки порушень зору

Існує багато компонентів для оцінювання пізнавальних можливостей дитини з порушеннями зору, які мають враховуватись під час визначення стратегії підтримки у навчанні. Ключовими при цьому будуть відмінності переважуючого сприймання: недосконалого зорового – у дітей зі зниженим зором та слухового і дотикового – у сліпих дітей. Відповідно діти потребують різних стратегій підтримки в освітньому середовищі.

Знижений зір	Сліпота
Зорове сприймання, навіть з корекцією окулярами чи лінзами залишається недосконалим, діти потребують спеціальних матеріалів та адаптацій для навчання (збільшення шрифту, контрастності тощо). Діти мають знижений темп роботи, обмежені уявлення про явища. Їм важко працювати з деталями.	За провідний канал сприймання використовується слух та дотик. Діти можуть мати достатній залишковий зір, який використовують виключно для орієнтування в просторі. Для навчання використовують шрифт Брайля. Так само мають знижений темп роботи, специфічні уявлення про предмети та явища оточуючого середовища.

Причинами порушення зору найчастіше є різноманітні хвороби очей і системи зору. Найпоширенішими з них є: міопія (короткозорість), гіперметропія (далекозорість), амбліопія, астигматизм, косоокість (страбізм), ністагм та ін. Відмінності і особливості зорового сприймання дітей наведено у таблиці:

Зорове сприймання при різних порушеннях зору

Порушення зору	Особливості порушення
Міопія (короткозорість): промені світла, входячи в око, фокусуються перед сітківкою	Ускладнене сприймання предметів на далекій відстані, при поганому освітленні. Труднощі з переведенням погляду з близької відстані вдалечинь.
Гіперметропія (далекозорість): промені світла, входячи в око фокусуються за сітківкою	Ускладнене сприймання об'єктів на близькій відстані, дрібних предметів чи деталей
Астигматизм	Зображення не збирається в одному фокусі
Порушення окорухових функцій (косоокість, ністагм)	Труднощі зі сфокусуванням погляду на об'єкті, порушення біполярного зору, зниження просторового синтезу та цілісності сприймання, сприймання сповільнене, утруднене сприймання об'єктів, що рухаються. Різна гострота зору на очах (амбліопія)
Афакія (відсутність кришталика)	Неможливість сприймання при слабкому освітленні, сповільнене сприймання
Атрофія зорового нерва (дегенерація волокон зорового нерва, які передають інформацію від сітківки до мозку)	Труднощі з розрізненням світлих об'єктів на світлому тлі
Альбінізм	Зниження гостроти зору, надмірна чутливість до світла, ністагм
Амбліопія (зниження гостроти зору на одному оці)	Порушення біполярного зору. Дитина використовує лише одне око (яке краще бачить) замість обох

Порушення зору	Особливості порушення
Катаракта	Зниження гостроти зору і «затуманення» або виключення частини зорового сприймання, особливо в яскравому світлі. Ускладнене розрізнення кольорів
Глаукома (збільшення внутрішньочного тиску, призводить до пошкодження зорового нерву)	Зниження гостроти та втрата периферичного зору. Дитина має труднощі з орієнтуванням. Важко переводити погляд між близькими та далекими об'єктами
Дегенерація сітківки	Поступова втрата центрального зору. Труднощі читання тексту на дошці або сторінці
Пігментний ретиніт	Зниження периферичного та сутінкового зору. При зниженні освітлення фактично втрачається можливість бачити. Труднощі з мобільністю, сприйманням простору та читанням текстів на дошці або в книзі
Ретинопатія недоношених (рубці на сітківці)	Часто призводить до повної втрати зору або ж значного зниження гостроти

Медична оцінка стану зору дитини не є провідною для оцінки її освітніх потреб, оскільки діти з однако-вим зоровим порушенням та гостротою зору можуть зовсім по-різному бачити та відповідно сприймати навчальний матеріал.

Труднощі участі дітей з порушеннями зору у навчанні і суспільному житті

Комплексна оцінка дитини з порушеннями зору допоможе виявити проблеми та труднощі у навчанні та суспільному житті, серед яких:

- труднощі просторового орієнтування та мобільності внаслідок несформованих просторових уявлень і навичок орієнтування в просторі;
- труднощі сприймання власного тіла у просторі, порушення координації, рівноваги, нав'язливі рухи (розхитування корпусу, тупцювання на місці, перебирання пальців рук тощо);
- невідповідність конкретних уявлень їх словесним позначенням;
- зниження пізнавальної активності, недосконалість сприймання, неможливість спонтанного формування уявлень, мимовільного засвоєння знань, наслідування та самонавчання;
- порушення чи неможливість дистантного сприймання об'єктів та явищ оточуючого простору та, як наслідок, формування фрагментарних, викривлених уявлень про них;
- фрагментарність уявлення дітей з порушеннями зору якісно змінюють характеристики пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, уваги, уяви;
- підвищена тривожність, невпевненість, зниження самооцінки, несаможиттєвості;
- бар'єри соціальної взаємодії та комунікації;
- порушення звуковимови через неможливість зорового наслідування за артикуляцією дорослого;
- невміння використовувати невербальні засоби спілкування;
- відсутність сформованих навичок самообслуговування (готування, прання, прибирання) та соціальних навичок (поведінка в магазині, користування громадським транспортом тощо);
- обмеженість вибору опанування конкретними професіями;
- обмеженість поведінкового досвіду під час відпочинку та розваг з однолітками, відстороненість від колективних ігор внаслідок нерозуміння правил гри, дій та очікувань інших дітей, втрата можливості бути успішним в цій діяльності без допомоги дорослого.

Додаток Б. Основні ознаки порушень слуху

Зважаючи на провідні канали сприймання (слухового, зорового, тактильного) чи їх поєднання (слухо-зорового, слухо-зоро-тактильного тощо), діти з порушеннями слуху потребують супроводу та різних стратегій підтримки в освітньому середовищі.

Порушення слуху	Особливості порушення
Мінімальне зниження слуху (0-20 дБ)	труднощі сприймання та розуміння тихого мовлення в шумному середовищі
Зниження I ст. (21-45 дБ)	труднощі сприймання тихого та віддаленого мовлення в тиші
Зниження слуху II ст. (46-55 дБ)	можливість сприймати розмовне мовлення тільки з близької відстані – 2 чи 3 м
Зниження слуху III ст. (56-75 дБ)	можливість сприймати тільки гучне мовлення на близькій відстані
Зниження слуху IV ст. (76-90 дБ)	можливість сприймати розмовне мовлення лише через слухове сприймання відсутня; залишаються певні слухові відчуття, які дають змогу сприймати гучні звуки довкілля та окремі звуки мовлення; слух не є головним «комунікаційним» каналом сприймання мовлення, а відтак – і спілкування
Глухота (91 дБ і нижче)	можливість сприймати розмовне мовлення лише через слухове сприймання відсутня; слух не є головним «комунікаційним» каналом для спілкування*

Слухове сприймання дітей зі зниженим слухом, навіть з підсиленням і корекцією слуховими апаратами (СА) залишається недосконалим. Навчання відбувається на слухо-зоровій чи зорово-слуховій основі. Дитина потребує адаптацій для навчання (зміст, процес, результат освітньої діяльності) з опорою на провідні канали сприймання (зір, дотик) та збережений слух.

При повній втраті слуху (глухоті) діти використовують зір та дотик як провідні канали сприймання. Можливість сприймати розмовне мовлення лише через слухове сприймання відсутня. Слух не є головним «комунікаційним» каналом для сприймання. Для навчання такої категорії дітей використовують дактиль і жестову мову.

Компенсація глибокого порушення слуху кохлеарним імплантом (КІ), дає змогу відновити слухову функцію, розвивати слухове сприймання й на цій основі повною мірою користуватися усним словесним мовленням (залишаються труднощі сприймання та розуміння тихого мовлення в шумному середовищі та віддаленого мовлення в тиші).

Фактори, що впливають на навчальну діяльність дітей з порушеннями слуху:

- ступінь зниження слуху;
- час виникнення порушення слухової функції;
- слухопротезування;
- актуальний стан слухового сприймання;
- родина (жестомовна/нежестомовна);
- індивідуальні особливості дітей.

* Якщо порушення слуху компенсоване кохлеарним імплантом (КІ), то вважається, що діти мають відновлену слухову функцію. Це дає змогу розвивати слухове сприймання та на цій основі повною мірою користуватися усним словесним мовленням

Труднощі участі дітей з порушеннями слуху у навчанні й суспільному житті

Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини дає змогу виявити проблеми та труднощі у навчанні й розвитку дитини, скерувати освітні дії педагогів, визначити оптимальні освітні послуги з урахуванням особливих освітніх потреб дитини.

Порушене/відсутнє слухове сприймання, загальне зниження пізнавальної активності, складності у комунікації є наслідками низки труднощів у освітній та соціально-комунікативній діяльності дитини з порушеннями слуху, зокрема:

- сприймання усного мовлення через: відсутність корекції слуху СА чи КІ; наявність в довкіллі шумів чи ехо-ефектів; неможливість бачити обличчя мовця чи незвичність/незрозумілість артикуляції мовця; швидкість чи тривалість монологу; швидкість діалогу; наявність психологічних бар'єрів у спілкуванні;
- труднощі відтворення мовлення, що пов'язані з порушеннями звуковимови; помилковими відповідями або труднощами у відповідях, що викликані обмеженістю словника, незрозумінням виразів чи їх переносного сенсу, випущення граматичних форм чи частин мови тощо; несформованістю переходу функції слухового сприймання від «вчуся слухати» до «слухаю, щоб вчитися»;
- труднощі пізнавальної діяльності, що зумовлені зниженням обсягу й стійкості уваги; низьким темпом переключення уваги; труднощами в розподілі уваги; переважанні образної пам'яті над словесною (на всіх етапах і в будь-якому віці); домінуванні наочно-образного мислення над словесно-логічним;
- труднощі особистісної сфери та поведінки, що виявляються у: незрозумінні емоційних проявів оточуючих в конкретних ситуаціях; невмінні висловити власні почуття, бажання, прохання тощо; пріоритетному спілкуванні з дорослим (педагогом / батьками); обмеженні взаємодії з чуючими/нечуючими однолітками; завищеній самооцінці через надмірність позитивного оцінювання своїх досягнень з боку дорослих; використанні невербальних засобів для залучення уваги співрозмовника, що можуть розцінюватися як прояви агресії, та інше.

Додаток В. Основні відмінні ознаки мовленнєвих порушень

Порушення	Ознаки мовленнєвих порушень	Диференційні ознаки у порівнянні з іншими мовленнєвими порушеннями
Порушення усного мовлення		
Порушення зовнішнього висловлювання (звуковимовної сторони мовлення)		
Афонія, дисфонія	Відсутність або порушення голосу внаслідок патологічних змін голосового апарату	Голос або повністю відсутній, або набуває змін, що проявляються у <i>порушенні сили, висоти, тембру</i>
Брадилалія	Патологічно уповільнений темп мовлення	Розлад темпу мовлення несудомного походження
Тахілалія	Патологічно прискорений темп мовлення	Розлад темпу мовлення несудомного походження
Заїкання	Порушення темпо-ритмічної сторони мовлення, зумовлене судомним станом	Наявність судом, що виникають або у ранньому віці (зазвичай з появою фразового мовлення дитини), або в більш пізні періоди розвитку внаслідок впливу психогенних факторів
Дислалія	Порушення вимовної сторони мовлення за умов збереженої інервації мовленнєвого апарату	Процес постановки, автоматизації звуків відбувається швидко, набуті навички характеризуються стійкістю
Дизартрія	Порушення вимовної сторони мовлення зумовлене недостатньою інервацією мовленнєвого апарату	Процес постановки, автоматизації звуків відбувається повільно, набуті навички характеризуються нестійкістю
Ринолалія	Розлад тембру голосу та звуковимови, зумовлений анатомо-фізіологічними порушеннями мовленнєвого апарату	Порушення тембру голосу супроводжується не лише зміною акустичних ознак звуків, а й порушенням їх артикулювання
Порушення внутрішнього висловлювання		
Алалія	Повна відсутність або недорозвиток мовлення внаслідок органічних уражень мовленнєвих зон кори головного мозку	Труднощі засвоєння мовних одиниць на фоні відносної збереженості психологічних функцій
Афазія	Повна або часткова втрата мовлення, обумовлена ураженням мовних центрів кори головного мозку або їх провідних шляхів при збереженні функції мовних м'язів	Виникнення вибіркового порушення мовлення після трьох років, які можуть компенсуватися у процесі спонтанного розвитку. Порушення, при якому частково або повністю втрачається здатність користуватися мовленням та/або здатність розуміти звернене мовлення, внаслідок ускладненого розпізнавання мовленнєвих одиниць

Порушення	Ознаки мовленнєвих порушень	Диференційні ознаки у порівнянні з іншими мовленнєвими порушеннями
Порушення писемного мовлення		
Дисграфія	Часткове специфічне порушення процесу письма	Стійкі розлади писемного мовлення за умов збереженого інтелекту. Зазначені розлади є відмінними від неспецифічних розладів писемного мовлення, які виникають вторинно – внаслідок інтелектуальних порушень
Дислексія	Часткове порушення процесу оволодіння читанням, яке обумовлене несформованістю (порушенням) вищих психічних функцій та проявляється у великій кількості стійких помилок під час читання	

Труднощі у навчанні та участі дітей із порушеннями мовлення у суспільному житті

З метою визначення стратегій надання психолого-педагогічної допомоги дитині з порушеннями мовлення важливим є розуміння труднощів на шляху до успішного опанування дитиною знань, зокрема це:

- застосування жестів та міміки замість слів;
- неправильна вимова, заміна одного звуку на інший, пропуск звуку у різній позиції у складі слова;
- словниковий запас є нижчим за той, що відповідає віковій нормі;
- помилки в застосуванні прийменників, займенників, сполучників, а також інших частин мови;
- недоліки при складанні речень: пропуск слів, неправильний їх порядок у складі речення, використання слів з довгими паузами;
- присутність аналогічних особливостей мовлення у читанні й письмі;
- відсутність бажання у сприйманні вказівок або пояснень щодо правильної вимови;
- труднощі у сприйманні й розумінні мовлення дитини з боку дорослих та інших дітей;
- відсутність активної участі у роботі колективу.

Додаток Д. Ознаки порушень опорно-рухового апарату

Ключова інформація

До порушень опорно-рухового апарату призводить таке захворювання, як дитячий церебральний параліч (далі ДЦП) – непрогресуюче захворювання головного мозку, яке вражає ті його відділи, що відповідають за рухливість і положення тіла, і виникає на ранніх етапах розвитку головного мозку. Найбільш розповсюджений різновид особливостей розвитку опорно-рухового апарату серед дитячого населення.

На практиці виділяють такі форми ДЦП:

- *Спастична диплегія* – трапляється найчастіше. У цьому випадку дуже вражаються ноги, часто спостерігається затримка психічного розвитку, але дитина може частково навчитися самообслуговуванню. За статистикою, у близько 30-35 % дітей із цією формою ДЦП мають інтелектуальні порушення у ступені слабко вираженої дебільності. У 70 % – простежуються мовленнєві розлади. Інтелект у більшості дітей цієї групи збережений, вони можуть навчатися за загальноосвітньою програмою.
 - *Геміпаретична форма ДЦП*. У більшості випадків вражається одна сторона тіла.
 - *Гіперкінетична форма ДЦП*. У цих дітей спостерігаються гіперкінези, м'язова ригідність шиї, тулуба, ніг. Незважаючи на тяжкий дефект, обмежену можливість самообслуговування, рівень інтелектуального розвитку при цій формі вищий, ніж у попередніх. У незначній кількості дітей спостерігається порушення слуху.
 - *Подвійна геміплегія* – найважча форма ДЦП. Крім тяжких рухових уражень, при цій формі ДЦП, як правило, спостерігаються тяжкі мовленнєві порушення, виражене зниження інтелекту.
 - *Атонічно-астенічна форма* трапляється порівняно рідко, характеризується зниженням м'язового тону, порушенням координації рухів, рівноваги. Спостерігається зниження інтелекту і недорозвиток мовлення.
1. Поліомієліт – гостре інфекційне захворювання, що вражає головним чином сіру речовину спинного мозку.
 2. Сколіоз – бокове викривлення хребта, яке може проявлятися у його різних відділах.
 3. Остеоартрит, остеомієліт, артрогрипоз, хондродистрофія, міопатія, патологічний кіфоз.
 4. Інші вроджені і набуті деформації опорно-рухового апарату.

Діти з порушеннями опорно-рухового апарату характеризуються наступними особливостями:

- *Рухові порушення впливають на психічний розвиток дитини*. Порушення рухів очей, недорозвиток і затримка формування найважливіших рухових функцій (утримання голови, сидіння та ін.) призводять до обмеження полів зору, що, своєю чергою, збіднює процес сприймання навколишнього світу, спричиняє недостатність довільної уваги, просторового сприймання і пізнавальних процесів.
Рухові порушення обмежують предметно-практичну діяльність, а це, у свою чергу, обумовлює недостатній розвиток предметного сприймання. Рухова недостатність ускладнює маніпулювання предметами, їх сприймання на дотик. Сполучення цих порушень з недорозвитком зорово-моторної координації і мовлення перешкоджає розвитку пізнавальної діяльності.
- *Порушення мисленнєвої діяльності* проявляються у затримці формування понять, абстрактного мислення. Незважаючи на те, що у багатьох дітей до початку навчання може бути формально достатній словниковий запас, має місце обмежене, інколи викривлене розуміння значення окремих слів. За станом інтелекту діти з порушеннями опорно-рухового апарату – різнорідна категорія: одні мають достатній рівень розвитку інтелекту, у деяких спостерігається затримка психічного розвитку, у інших дітей констатують наявність порушення розумового розвитку.
- *Проблеми формування мовлення* виникають у більшості дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Вони можуть бути такими: повна відсутність мовлення (анартрія); викривлений мовленнєвий розвиток, що пов'язаний із недосконалістю іннервації мовленнєвого

апарату (різні форми дизартрій), будь-які інші мовленнєві порушення, які безпосередньо не пов'язані з ДЦП.

- *Емоційні розлади* проявляються у вигляді підвищеної збудженості, схильності до коливань настрою. Емоційна збудженість також може сполучатися з порушеннями поведінки у вигляді рухової розгальмованості, афективних вибухів, інколи з агресивними проявами, реакціями протесту стосовно дорослих. Такі прояви підсилюються при втомі, у новій для дитини обстановці і можуть бути однією з причин шкільної дезадаптації.
- *Специфічні порушення діяльності й спілкування.* Найчастіше спостерігається диспропорційний розвиток особистості. Це може проявлятися у тому, що достатній інтелектуальний розвиток поєднується з відсутністю впевненості в собі, самостійності. Особистісна незрілість проявляється в егоцентризмі, наївності суджень, слабкій орієнтованості в побутових і практичних життєвих питаннях. Поступово така диспропорційність збільшується: у дитини зростає небажання самостійно практично діяти, що може виявлятися навіть у дітей із збереженою ручною діяльністю, які упродовж тривалого часу не опановують навички самообслуговування.

Труднощі у навчанні та участі дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в суспільному житті

Під час навчально-виховного процесу діти з порушеннями опорно-рухового апарату зустрічаються з наступними труднощами:

- архітектурна недоступність закладів освіти та прилеглої території: відсутність пандусів, поручнів, ліфтів, підйомників, достатньо широких дверей, відсутність спеціально облаштованих автобусів, місць для паркування тощо;
- труднощі пересування, які є наслідком у неспроможності дитини контролювати координацію рухів, силу м'язів;
- особливості мовлення дітей, які часто проявляються у вигляді нерозбірливості висловлювань внаслідок недостатньої рухливості органів артикуляційного апарату (парезів і паралічів), що справляє негативний вплив на якість спілкування;
- специфічний вигляд дитини не лише з точки зору особливостей будови опорно-рухового апарату, а й інших ознак нейромоторного походження: наприклад, наявності мимовільних насильницьких рухів переважно верхніх кінцівок; підвищеної слинотечі, напіввідкритої ротової порожнини, що складає неправдиве враження про рівень розвитку інтелекту і викликає або почуття страху або неприязні у оточуючих;
- діти з труднощами акту ковтання (дисфагія), які не дають змоги самостійно вживати їжу, потребують підтримки з боку дорослих тощо.

Додаток Е. Основні ознаки порушень інтелектуального розвитку

Порушення інтелектуального розвитку – це виразне, незворотне системне порушення пізнавальної діяльності, яке виникає внаслідок органічного дифузного пошкодження кори головного мозку.

Внаслідок порушення взаємозв'язку між пізнавальними та емоційними процесами дитина не має достатньо розвинених здібностей до контролю та самоконтролю власної поведінки. В дитини спостерігаються низький рівень активності та пізнання; її безпосередні потреби та емоційні прояви не підпорядковуються мисленню, а й, відтак – не усвідомлюються і не контролюються самою дитиною.

Часто у дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, можна спостерігати прояви почуттів, неадекватних за проявами тій причині, яка їх зумовила (незначна образа може спричинити афективний стан; дитина кричить від того, що хтось зламав її олівець, і але не переживає, що мама захворіла). Настрій таких дітей нестійкий і нерідко залежить від випадкових причин. Недостатній розвиток мислення, його критичності обмежує можливість дітей аналізувати свою поведінку.

Для таких дітей характерні труднощі в соціальній адаптації, формуванні інтересів. У багатьох із них порушується фізичний розвиток, виникають труднощі артикуляції, рухової моторики, порушується нормальний розвиток пізнавальних, психічних процесів, погіршується сприймання, пам'ять, словесно-логічне мислення.

Основні ознаки та особливості порушення інтелектуального розвитку

Олігофренія	Деменція	Порушення інтелектуального розвитку
Олігофренія – вид розумової відсталості, який виникає внаслідок органічного пошкодження мозку в пренатальний, натальний або ранній (до трьох років) період дитинства і виявляється у тотальному психічному недорозвитку. Соматично така дитина практично здорова. Структура порушень розумового розвитку поєднується з порушеннями моторики, мовлення, сприймання, пам'яті, уваги, емоційної сфери, довільних сфер поведінки. Розвиток дітей здійснюється уповільнено, іноді з різкими відхиленнями	Деменція – це вид розумової відсталості, який виникає внаслідок пошкодження кори головного мозку у період після двох – трьох років і виявляється у виразному зниженні інтелектуальних можливостей та в частковому розпаданні вже сформованих психічних функцій. Деменція – розлад, якому передувало, на відміну від олігофренії, період нормального інтелектуального розвитку дитини. У дітей спостерігається невідповідність між реальними обсягом уже набутих знань і обмеженими можливостями їх використання. Діти часто некритичні, розгальмовані.	Порушення інтелектуального розвитку спричинене органічним ураженням центральної нервової системи. Основні ознаки порушення інтелектуального розвитку: - низька пізнавальна активність; - погано розвинена моторика; - спостерігається недорозвиненість всіх видів мовлення: неправильна вимова слів, неможливість побудови речень, бідний словниковий запас; - уповільнені розумові процеси, а часто – їх повна відсутність. Як результат, у дитини не формується абстрактне мислення; - продуктивна діяльність полягає в наслідуванні. Віддає перевагу легкій праці, так як вольові зусилля можуть бути відсутніми; - інфантильна емоційно-вольова сфера, можливі різкі зміни настрою, без будь-яких причин. Збудливість досить висока або, навпаки, низька; - у сприйнятті світу спостерігаються значні труднощі, оскільки такі діти не можуть виділити головне, не розуміють процесу складання цілого з частин. Їм важко уявляти, тому вони погано орієнтуються в просторі; - концентрація уваги нетривала, переключення на інші предмети та операції уповільнені; - пам'ять довільна – більше зосереджена на зовнішніх ознаках предмета, ніж на внутрішніх

**Труднощі у навчанні та участі дітей
з порушеннями інтелектуального розвитку у суспільному житті**

- труднощі виконання діяльності, що пов'язана з прийняттям швидких рішень, складних завдань;
- ускладнений процес формування соціальних потреб;
- відсутність навичок міжособистісного спілкування у соціальному середовищі;
- неправильна самооцінка, негативне сприйняття інших людей, егоцентризм, схильність до соціального утриманства.

Порушення інтелектуального розвитку не вважаються захворюванням і не піддається лікуванню, проте дитина в процесі надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг може прогресувати у своєму розвитку.

Особи з порушеннями інтелектуального розвитку успішно виконують завдання, що потребують тривалої монотонної праці. До таких завдань відносяться: повторювальні дії, як ксерокопіювання, сканування, сортування; чітко окреслені завдання, як наприклад, архівування / маркування).

Особи з порушеннями інтелектуального розвитку можуть виконувати роботу, що не передбачає опори на глибокі знання.

Додаток Ж. Основні ознаки розладів аутистичного спектру

Розлади аутистичного спектру – це загальний розлад розвитку, що має неврологічну природу і характеризується такими групами порушень, як:

- стійкий дефіцит соціальної комунікації та соціальної взаємодії;
- обмежені повторювані дії, інтереси, діяльність (зокрема, стереотипні сенсорні дисфункції) тощо.

Дітей з розладами аутистичного спектру вирізняють вроджена відсутність соціальних якостей, несвідоме вибудовування захисних реакцій (м'язове напруження (своєрідний «панцир», тілесний блок на рівні груднини та шиї)), гіперфокус (виокремлення деталі предмета без взаємозв'язку з цілим та поза контекстом), стереотипні дії тощо.

Особливості проявів, рівень здібностей дітей, а також інші характеристики при розладах аутистичного спектру можуть бути у різноманітних комбінаціях, а порушення можуть мати різні ступені тяжкості (від цілковитого занурення у власний світ та відсторонення від оточення до мінімальних аутистичних проявів, таких як: захоплення винятково власними інтересами та значні труднощі під час спілкування, взаємодії з людьми). Причини виникнення аутизму наразі залишаються недостатньо диференційованими.

Головна **особливість інтелектуального розвитку дітей з розладами аутистичного спектру** – це здатність виконувати завдання абстрактного характеру і нездатність виконати завдання аналогічної складності з конкретним змістом.

Основні ознаки та особливості

Тріада симптомів	Характерні прояви аутизму
- аутистичні переживання; - стереотипна, одноманітна поведінка; - своєрідні порушення мовленнєвого розвитку	• дефіцит психічної активності; • порушення психічних функцій; • нерівномірність інтелектуального розвитку; • відсутність живої зацікавленості, інтересу до нового, дослідження навколишнього середовища; • зниження характерної для дітей потреби в отриманні нових емоційних та сенсорних вражень; • патологічна концентрація уваги на певних сенсорних подразниках (зорових, слухових, тактильних); • труднощі із концентрацією уваги; • переважання механічної, мимовільної пам'яті над довільною; • негативна реакція або взагалі її відсутність на спроби привернення уваги до предметів навколишнього середовища; • швидка виснаженість; • труднощі у перенесенні навичок з однієї ситуації на іншу; • труднощі в розумінні значення часу та орієнтування у часі; • прихильність до рутинного, постійного (звичного) порядку, страх новизни, будь-яких змін у навколишньому середовищі; • прагнення до збереження постійності і незмінності в режимі, видах діяльності, оточуючих предметах, розвагах, маршрутах прогулянок, одязі тощо; • специфічні поведінкові прояви, що не мають вираженого сенсу; • нав'язливі стани, фобії, фантазії; • повторюваність стереотипних дій, маніпуляції з предметами;

Тріада симптомів	Характерні прояви аутизму
	• вибірковість у спілкуванні (ігнорування людей, яскраво виражене небажання спілкуватися з людьми та патологічний зв'язок з родичами (найчастіше з матір'ю); • неспроможність ініціювати чи підтримувати комунікацію; • порушення в соціальній взаємодії (нездатність сприймати погляд у вічі, використовувати певний вираз обличчя, пози і жести тіла).

Труднощі у навчанні та участі у суспільному житті дітей з розладами аутистичного спектру

- Мислення: труднощі цілеспрямованого розв'язання реальних задач, розуміння розвитку ситуацій у часі, визначення послідовності подій, причин та наслідків, розуміння логіки іншої людини, її уявлень та намірів тощо.
- Невміння розмежувати власне «Я» і навколишній світ.
- діти з розладами аутистичного спектру не в змозі активно засвоювати інформацію. Водночас, у ситуації цілковитого контролю над подіями у таких дітей може розвиватися взаємодія з оточуючими людьми, стереотипна гра за однією і тією самою схемою.
- З раннього віку у дітей зазвичай спостерігається хороша механічна пам'ять, яка сприяє збереженню досвіду емоційних переживань.
- Нетипова реакція на звичайні звуки, світло, колір або дотик та підвищена чутливість, вразливість під час контакту з іншими людьми.
- Недостатня витривалість у спілкуванні, перенасиченість і болісні переживання навіть у разі приємних контактів із середовищем.
- Рівень інтелекту у людей з аутизмом переважно середній і вище середнього.

Додаток 3. Основні ознаки затримки психічного розвитку

ЗПР у дітей є складним порушенням, при якому в різних дітей страждають різні компоненти їхньої психічної та фізичної діяльності. ЗПР відноситься до «межової» форми порушення розвитку дитини. При ЗПР має місце нерівномірність формування різних психічних функцій, типовим є поєднання ушкоджених, недорозвинених окремих психічних функцій разом зі збереженими. При цьому глибина ушкоджень і / або ступінь незрілості можуть бути також різними.

Зведена таблиця психологічних параметрів ЗПР

Форми ЗПР	Психологічні характеристики	Нейропсихологічні особливості
ЗПР конституційного генезу	Відносна сформованість психічних процесів при уповільненому темпі їх формування. Недорозвиток мотивації навчальної діяльності. Особистісна незрілість	Порушення динаміки розумової працездатності. Зниження об'єму пам'яті, уваги внаслідок недостатньої мотивації діяльності
ЗПР соматогенного генезу	Сформованість психічних процесів. Астенія, роздратованість, слабкість	Зниження динаміки розумової працездатності. Підвищена виснаженість уваги. Зменшення об'єму пам'яті (зорової та слухової)
ЗПР психогенного генезу	За умови збереженості психічних процесів, простежується виражене зниження мотивації навчальної діяльності. Зниження продуктивності навчальної діяльності у зв'язку з патологічним розвитком особистості (тривожність, навіюваність, егоцентризм тощо)	Можлива «іррегулярність» у психічному розвитку. Нерівномірний розвиток психічних процесів
ЗПР церебрально-органічного генезу	Недорозвиток психічних процесів та функцій, що призводить до порушення інтелектуальної продуктивності. Часткове (парціальне) недорозвитання окремих психічних функцій	Порушення розумової працездатності. Недорозвиток стійкості, переключення, об'єму уваги. Зниження об'єму уваги. Недорозвиток орієнтовної основи діяльності. Недорозвиток зорового і просторового гнозиса та праксиса. Виражена дефіцитність у становленні окремих передумов розвитку мислення: пам'яті, уваги, просторового гнозиса, праксиса, переключення психічних процесів

Перші підозри на ЗПР зазвичай виникають, коли дитина йде в заклад освіти, коли педагоги зауважують, що вона не засвоює навчальний матеріал. Іноді дітей із ЗПР відносять до педагогічно занедбаних дітей, у яких відставання у розвитку обумовлене лише причинами соціального характеру. Втім, це не так. В одних випадках на перший план виступає затримка розвитку емоційної сфери (різні види інфантилізму), а порушення в інтелектуальній сфері будуть виражені не різко. Емоції таких дітей відповідають більш ранньому рівню розвитку (психіці більш молодшого віку): яскраві і жваві реакції, переважання емоцій у поведінці, ігрові інтереси, навіювані і недостатня самостійність. Ці діти невтомні у грі, в якій виявляють творчість і фантазію водночас із загальмованою інтелектуальною діяльністю. Зазвичай, в першому класі виникають труднощі, пов'язані з невмінням виконувати правила, дисципліною, оскільки на заняттях вони більше віддають перевагу грі.

В інших випадках, переважатиме уповільнення розвитку інтелектуальної сфери. Такі діти боязливі, що перешкоджає формуванню активності, ініціативи, самостійності. Вони дуже повільно звикають до закладу освіти та дитячого колективу, в яких переважають ігрові інтереси, проте на уроках поведуться дисципліновано. Зазвичай, важко переживають свої невдачі.

За своєчасної психолого-педагогічної допомоги діти із ЗПР вирівнюються в розвитку і опановують освітній стандарт.

Основні ознаки та особливості розвитку

Для найбільш якісного надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг потрібна чітка диференціація особливостей психологічного розвитку дітей, які мають порушення розумового розвитку, дітей із ЗПР та дітей із порушенням мовлення.

Диференціація станів, близьких до затримки психічного розвитку

Інтелектуальні порушення	Затримка психічного розвитку	Порушення мовлення
- стійке порушення пізнавальної діяльності, зумовлене органічними ураженнями головного мозку; - має незворотній характер; - усі порушення стійкі	Такі діти вирізняються незрілістю складних форм поведінки, цілеспрямованої діяльності і, внаслідок швидкої виснажливості, порушеної працездатності. - відносна нестійкість, високі компенсаторні можливості; - в основі ЗПР – органічна недостатність центральної нервової системи	Характерні різні складні розлади, при яких у дітей порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до її звукової і смислової сторони, за відсутності порушень слуху та інтелекту.
Сприйняття		
- сприйняття спотворене або не сформоване; - порушена вибірковість; - відрізняється меншою диференційованістю (часто плутають графічно подібні літери, цифри); - характерна вузькість обсягу (вихоплюють окремі частини в об'єкті, не бачать важливий матеріал); - порушена узагальненість (головне, не розуміють внутрішні зв'язки між частинами); - носить безсистемний характер;	- страждає цілісність сприйняття; - уповільнені процеси переробки інформації; - загальна пасивність сприйняття (складні завдання підміняють легкими); - відсутня цілеспрямованість, планомірність в обстеженні об'єкта; - порушено сприйняття предметності і структурності (відчувають складність при розпізнаванні предметів, що знаходяться в незвичному ракурсі, на контурних і схематичних зображеннях);	- відсутня цілеспрямованість, планомірність в обстеженні об'єкта; - порушена орієнтація в просторі

Інтелектуальні порушення	Затримка психічного розвитку	Порушення мовлення
- значно пізніше починають розрізняти кольори, відчують труднощі в розрізненні відтінків; - характерні труднощі сприйняття простору і часу, не орієнтуються в просторі без контролю дорослого	порушена орієнтація в просторі	
Мислення		
- знижена активність розумових процесів; - слабка регулююча роль мислення; - характерна несформованість логічних операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; - провідним є наочно-дієве, наочно-образне мислення; - характерна некритичність, неможливість самостійно оцінити свою роботу	- нерівномірно розвиваються види мислення: виражене відставання в розвитку словесно-логічного мислення, ближче до рівня нормального розвитку наочно-дієве мислення; - порушені динамічні сторони розумових процесів	- характерна ригідність мислення; - відстає в розвитку наочно-образна сфера мислення; - складно формуються логічні операції: аналіз, синтез і порівняння; - ускладнене узагальнення явищ і ознак, класифікація предметів; - судження і умовиводи уривчасті, логічно не пов'язані один з одним; - ускладнено рішення найпростіших завдань
Пізнавальна діяльність		
- характерне недорозвинення пізнавальних інтересів (не відчують потреби в пізнанні); - спотворені уявлення про навколишній світ; - вкрай бідний досвід; - відсутня навчальна мотивація	- характерна низька пізнавальна активність; - уникають інтелектуальної напруги аж до відмови від діяльності	поступово розвивається інтерес до ігрової та предметної діяльності

Інтелектуальні порушення	Затримка психічного розвитку	Порушення мовлення
Увага		
Характерна слабкість довільної уваги, виражається в: • малій стійкості; • труднощах розподілу; • сповільненому переключенні; • відсутності концентрації на завданні	Відзначається: • нестійкість (коливання) уваги; • знижена концентрація; • зниження обсягу, вибірковість; • підвищене відволікання; • знижений розподіл; • труднощі в переключенні з одного виду або знайденого способу діяльності на інший	Відзначається: • нестійкість (коливання) уваги; • знижена концентрація; • зниження обсягу, вибірковість; • підвищене відволікання; • знижений розподіл; • труднощі в переключенні з одного виду або знайденого способу діяльності на інший.
Пам'ять		
• краще запам'ятовування зовнішніх, іноді випадкових зовнішніх ознак; • важко усвідомлюються і запам'ятовуються внутрішні логічні зв'язки; • пізніше формується довільне запам'ятовування; • опосередкована смислова пам'ять слабо розвинена; • властива епізодична забудькуватість	• знижено обсяг запам'ятовування; • низький рівень продуктивності; • краще запам'ятовується щось яскраве, цікаве – наочний матеріал, ніж вербальний; • відсутній активний пошук раціональних прийомів запам'ятовування і відтворення; • відзначаються труднощі в пригадуванні	• збережена змістовна, логічна пам'ять; • знижена вербальна пам'ять, продуктивність запам'ятовування; • характерна низька активність пригадування; • зосередження і запам'ятовування на мимовільному рівні відбувається значно краще
Емоційно-вольова сфера		
• характерна несформованість емоційної сфери; • провідними є інстинкти; • слабкість власних намірів, спонукань, велика сугестивність; • діяльність нецілеспрямована; • характерна відсутність контролю над настроєм (невмотивований раптовий сміх або сльози)	• емоційний розвиток затримано (дитячість, гіперактивність, інфантилізм); • відчувають труднощі в адаптації (засвоєння норм поведінки); • страждає плановість діяльності (припускають, що повинно вийти, але не можуть спланувати діяльність); • розпізнавання емоцій і стану людей відбувається в більшій мірі в контексті загальної ситуації, ніж за висловом осіб або за виразними рухами	• характерна швидка стомлюваність, відволікання на сторонні подразники

Інтелектуальні порушення	Затримка психічного розвитку	Порушення мовлення
Особливості поведінки		
- завищена самооцінка; - не є ініціаторами спілкування	- взаємодіють з дітьми молодшого віку, є ініціаторами спілкування; - уникають конфліктних ситуацій або є ініціаторами конфліктів; - занижена самооцінка; - гра впродовж тривалого часу залишається провідним видом діяльності	- наголошується нав'язливе відчуття страху, вразливість; - надто схильні до негативізму, агресивності або раціональності, уразливості
Розвиток мови		
- відсутній період словотворчості; - характерна пізня поява активної мови; - бідний пасивний і активний словник (вагаються у виборі слів); - немає потреби в мовному спілкуванні; - невибагливі в контактах; - складний характер порушення звуковимови (дифузний); - утруднене розуміння складних інструкцій; - у мові присутні шаблони, штампи, спостерігається ехолалія; - не розуміють логіко-часові конструкції; - грубі порушення в письмовій мові; - не намагаються зрозуміти прочитане; - незначна динаміка під час психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять	- звуковимова порушена незначно, або мова в нормі; - мова забезпечує комунікативну функцію, регулює поведінку; - здатні переносити вироблені мовні навички у вільне спілкування; - пасивний словник переважає над активним; - більше часу потрібно для розуміння інструкцій; - у вимові присутні негрубі аграматизми; - період словотворчості затриманий у часі, порушений порядок слів у реченнях; - у вимові багато слів-паразитів; - характерні порушення в письмовій мові; - позитивна динаміка під час психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять	- порушено звуковимову; - порушений фонематичний слух; - затягнутий період словотворчості; - наголошується рання поява розуміння зверненого мовлення; - спостерігається перенесення помилок в усному мовленні на письмо; - позитивна динаміка під час психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять

Безперечно, це не всі відмінні ознаки, що враховуються при розмежуванні ЗПР, порушення розумового розвитку та порушення мовлення, втім саме вони дають змогу достатньо чітко диференціювати ці два схожі за характеристикою стани.

Труднощі у навчанні та участі у суспільному житті дітей із ЗПР

Труднощі:

- у взаємодії з ровесниками в освітньому середовищі;
- у прийнятті рішень;
- низький рівень емоційно-вольової сфери, відсутність інтересу до навчальної діяльності;
- часті прояви неадекватної поведінки, що виникають на тлі незначних проблем;
- швидка утомлюваність, розчарування, напади гніву, внаслідок яких виникають конфлікти з оточуючими.

Діти із ЗПР мають порушення сприймання, уваги, пам'яті, мислення, які призводять до труднощів у навчальній діяльності. Вони можуть оволодіти більшістю навичок (притаманних своєму віку), але в повільнішому темпі.

Діти із ЗПР мають значні труднощі у сприйманні, розумінні та виконанні завдань, зокрема тих, що пов'язані з формуванням базових навичок (рухових, самообслуговування, навчання, мовлення тощо).

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ**

Автори:

Порошенко М.А., Колупаєва А.А., Ярошук М.В., Таранченко О.М., Прохоренко Л.І., Гудим І.М., Федоренко О.Ф., Данілавичюте Е.А., Рібцун Ю.В., Мельник А.Ю., Воробей О.В., Ярова Г.О., Заруденко Ю.В., Болкун М.О., Новосад В.Є., Макарук О.О., Самойленко Л.А.

Рецензенти:

Засенко В.В. – д. пед. н., проф., дійсний член НАПН України
Мартинчук О.В. – к. пед. н., доцент, завідувач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
Колодіна Т.В. – директор комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Мелітопольської міської ради Запорізької області

Папір крейдований. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 18,99. Обл.-вид. арк. 20,22. Наклад 2000 примірників
видавництво ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавництва ДК №4730 від 03.06.2014

Віддруковано у ТОВ «ПРАЙМ-ПРІНТ»,
м. Київ, вул. Малинська, 20

БЛАГОДІЙНИЙ
ФОНД
ПОРОШЕНКА